

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง

กรณีศึกษา: เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร”

โดย นางสุภา ไยเมือง และคณะ

กันยายน 2564

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง
กรณีศึกษา: เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร”

คณะผู้วิจัย

นางสุภา ไยเมือง

นางสาววรางคนางค์ นิ่มหัตถา

นางสาวนพพรรณ พรหมศรี

หัวหน้าโครงการ

นักวิจัย

นักวิจัย

สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

คำนำ

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นโครงการวิจัยที่เป็นโครงการร่วมมือกับโครงการการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาภาคกลาง ตะวันตก” โดยดำเนินการศึกษาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2562 - มิถุนายน 2564 ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่มีสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ทำให้งานวิจัยดำเนินการศึกษาบทบาทเกษตรในเมืองทั้งในสถานการณ์ปกติและสถานการณ์วิกฤตได้อย่างเป็นรูปธรรม

รายงานฉบับนี้ ได้นำเสนอข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัย ซึ่งครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้องทั้งการพัฒนา ระบบเกษตรในเมืองที่วิเคราะห์ในแง่มุมวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ โดยการศึกษาการพึ่งพิงรายได้และอาหาร และ วิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจที่มาจากการบิน การแบ่งปันและการจำหน่าย รวมถึงการใช้ที่ดินรกร้างว่างเปล่าในกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจ วัย และสภาพทางกายภาพของที่ตั้งแปลงเกษตร และยังได้ข้อมูลความรู้ที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมเมือง ที่อาจนำไปสู่การสร้าง ศักยภาพของเมืองในการเปลี่ยนแปลงไปสู่เมืองที่ยั่งยืน ที่ตอบรับกับความเปลี่ยนแปลง และความท้าทายทั้ง ทางเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม

ขอขอบคุณกลุ่มเป้าหมายในโครงการวิจัย ทั้งกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 กลุ่มแปลงผักนิก สำนวนน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน ชุมชนภูมิใจ ชุมชนโรงช้าง เจ้าหน้าที่ มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย เจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาแรงงานและอาชีพ (HomeNet Thailand) เครือข่ายสลัม 4 ภาค เจ้าหน้าที่โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ที่มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล การให้ข้อมูลและสนับสนุนการพัฒนาการเกษตรในเมืองในพื้นที่เป้าหมายงานวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณอารีรัตน์ กิตติศิริ ผู้ประสานงานโครงการวิจัยที่ทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงออกมาเป็นเล่มรายงานฉบับนี้

รายงานวิจัยนี้ได้รับคำแนะนำจากหลายภาคส่วน ซึ่งต้องขอบคุณคณะที่ปรึกษา ดร.ปิยะพงษ์ บุชบงก์ ดร.เดชรัต สุขกำเนิด คุณพูนทรัพย์ สวนเมือง ตลาพันธ์ ผศ.ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา และรศ.จุฑาทิพย์ ภัทราวาท ที่ให้คำปรึกษาซึ่งทำให้งานศึกษาค้นนี้มีมุมมองใหม่ๆ ที่รอบด้านมากขึ้น ขอขอบคุณอาจารย์จาก โครงการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาภาคกลาง ตะวันตก ซึ่งนำโดย ผศ.ดร.ทิพวัลย์ สีจันทร์ และคณะ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และทีมวิจัยจากจังหวัดสมุทรสงคราม และ จังหวัดกาญจนบุรี ที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนและให้คำปรึกษา จนทำให้งานวิจัยชิ้นนี้มีรายละเอียดและตอบโจทย์ วัตถุประสงค์ของโครงการที่ชัดเจนมากขึ้น

คณะผู้วิจัย

กันยายน 2564

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)

การคาดการณ์แนวโน้มประเทศไทยจะมีการขยายตัวของเมืองเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 60 ในปี 2569 คนเมืองต้องเผชิญกับความท้าทายทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่สังคมไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้คนเมืองที่อาศัยฐานเศรษฐกิจจากภาคอุตสาหกรรม ภาคพลังงาน และภาคบริการต้องหาหนทางลดความเสี่ยงของครัวเรือน โดยเฉพาะในการเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัย การทำเกษตรในเมืองเป็นรูปแบบความพยายามสร้างพื้นที่อาหารปลอดภัยเพื่อการบริโภค การเข้าถึงความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และลดความเสี่ยงจากความไม่แน่นอนของการประกอบอาชีพ ในขณะที่ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเมือง และผลกระทบจากภาวะโลกร้อน ส่งผลต่อความเป็นเมืองและทิศทางการพัฒนาเมือง การวิจัย “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร” จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา 1) รูปแบบเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ 2) แนวคิดและรูปแบบการแบ่งปันที่ดินกับการทำเกษตรในเมือง 3) วิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง และ 4) เพื่อขับเคลื่อนและขยายผลการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองจากการทำเกษตรในเมือง

ผลการศึกษา พบว่าการพัฒนารูปแบบเกษตรในเมือง ให้สอดคล้องกับสภาพกายภาพหรือที่ตั้งที่มีลักษณะที่หลากหลายของกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัย ทำให้เกิดนวัตกรรมของการสร้างระบบนิเวศเกษตรกรรมในเมือง บนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มผลผลิตในแปลงเกษตร และสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยสามารถลดค่าใช้จ่ายในการซื้อผักของครัวเรือนได้ตั้งแต่ร้อยละ 10 -50 ในขณะที่ผักพื้นฐานประมาณ 7-8 ชนิดไม่ต้องซื้อจากตลาด และได้ขายผักบางชนิด จากการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของการทำเกษตรในเมือง พบว่า เกษตรในเมืองสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในรอบ 14 เดือน ในกลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ได้ประมาณ 157,980 บาท ซึ่งเป็นรายได้เฉพาะผักและไข่ไก่ ประมาณการมูลค่าต่อเดือนประมาณ 12,000 บาท กลุ่มแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 มูลค่าจากการปลูกผักประมาณ 119,920 บาท หรือประมาณ 8,500 บาทต่อเดือน และกลุ่มคนงานสมานฉันทน์ บางบอน มีมูลค่าจากการปลูกผักบนดาดฟ้า ประมาณ 8,856 บาทในรอบ 9 เดือน หรือประมาณ 1,000 บาทต่อเดือน การผลิตและการบริโภคในระบบเกษตรในเมืองจากการศึกษานี้ พบว่า เป็นระบบที่ทำให้ห่วงโซ่ในระบบอาหารสั้นลง (Short Value Chain) เนื่องจากการผลิตและการบริโภคอยู่ในที่เดียวกัน หรือในบริเวณใกล้เคียง ไม่มีค่าการตลาด และการขนส่งระยะไกล

ในงานวิจัยนี้ พบรูปแบบการแบ่งปันที่ดิน (Land sharing) จากที่ดินของบริษัทเอกชน ที่ดินปัจเจกบุคคล และที่ดินของกลุ่ม การประเมินมูลค่าภาษีที่ดินรกร้างว่างเปล่า ในกรณีพื้นที่สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 พบว่าช่วยลดภาษีได้ 6,000 บาทต่อปี และกลุ่มแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ลดภาษีได้ 34,500 บาทต่อปี ส่วนพื้นที่ของอีก 2 กลุ่ม เป็นดาดฟ้าและพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน เกษตรใน

เมืองในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีศักยภาพในการผลิตผักเพื่อเลี้ยงดูคนเมืองได้เพียงพอตามคำแนะนำขององค์การอนามัยโลก ความต้องการพื้นที่ในการปลูกผักต่อคนประมาณ 15 ตารางเมตร ความต้องการพื้นที่สำหรับประชากรในกรุงเทพฯ โดยรวมประมาณ 82,318,140 ตารางเมตร หรือ 51,450 ไร่ ในขณะที่พื้นที่ว่างเปล่าในเขตกรุงเทพฯ มีจำนวน 6,722 แห่ง คิดเป็นพื้นที่ 75,319 ไร่ ไม่รวมพื้นที่เกษตรกรรมที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ ไร่ละ 29 และอาคารต่างๆ ที่สามารถผลิตอาหารได้

บทบาทของเกษตรกรในเมือง ในการสร้างเศรษฐกิจอาหารซึ่งเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานชัดเจนมากยิ่งขึ้น เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด 19 ซึ่งส่งผลต่อความต้องการอาหารของกลุ่มเปราะบางในเมืองกลุ่มคนงานสมานฉันท์ ชุมชนภูมิเฒ่าและชุมชนโรงซ้าง ได้รับผลกระทบโดยตรงต่อการมีงานทำและอาชีพ ทำให้การแบ่งปันอาหารมีบทบาทสำคัญมากขึ้น ตั้งแต่ต้นปี 2563 จนถึงกลางปี 2564 การแบ่งปันอาหารจากแปลงเกษตรกรในเมืองและจากเครือข่ายทางสังคม เป็นรูปแบบที่สร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับคนเมืองในภาวะวิกฤตที่ชัดเจน

มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง ซึ่งพิจารณาจากห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) แล้วพบว่า ไม่ได้มีมูลค่าในการสร้างเศรษฐกิจอาหารเท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างให้เกิดผลกระทบในด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีทิศทางที่ยั่งยืนจากการทำเกษตรในเมืองที่ชัดเจน (Sustainable Food Value Chain) เกิดนวัตกรรมทางสังคม โดยเฉพาะการเปลี่ยนพื้นที่รกร้างให้เป็นพื้นที่อาหาร การสร้างทักษะการพึ่งตนเองให้กับคนเมือง และการรวมกลุ่มเพื่อทำเกษตรในเมืองได้สร้างความสัมพันธ์ในชุมชน การแบ่งปัน และในกลุ่มผู้สูงอายุได้ทำให้เกิดพื้นที่ของผู้สูงอายุในการสังสรรค์ และการมีงานทำที่สร้างคุณค่าของชีวิต

ในด้านสิ่งแวดล้อม การทำเกษตรในเมืองได้สร้างให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียน จากการจัดการเศษอาหารและเศษวัสดุในแปลงเกษตร และในครัวเรือนเพื่อนำมาเป็นปุ๋ย โดยสามารถลดต้นทุนการผลิตได้ 1,750 บาท ในกรณีสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ลดค่าจัดการขยะประมาณ 1,900 บาท และกรณีแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ลดต้นทุนการผลิตได้ประมาณ 4,300 บาท และลดค่าจัดการขยะได้อีกประมาณ 3,870 บาท งานศึกษานี้ ยังพบว่าการทำเกษตรในเมืองมีนัยยะต่อการลดก๊าซเรือนกระจก โดยสามารถลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ 3,328.2 ตันคาร์บอน ในกรณีแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 และ 1,634 ตันคาร์บอน ในกรณีสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 จากกิจกรรมการดูดซับคาร์บอนของระบบเกษตร และการลดการจัดการขยะ รวมทั้งยังได้สร้างพื้นที่สีเขียวในเมืองให้เพิ่มขึ้น

ผลการศึกษาดังกล่าว จึงมีข้อเสนอในการขยายพื้นที่การทำเกษตรในเมืองให้มากขึ้น เพื่อสร้างการพึ่งตนเองด้านอาหารของเมือง ทั้งนี้นโยบายรัฐควรสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกิดการใช้พื้นที่ผลิตอาหาร ในขณะที่นโยบายการพัฒนาเมืองควรมีทิศทางที่จะสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำ โดยการคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่หลากหลายสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม และผนวกรวมภาคเกษตรกรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของเมือง เพื่อสร้างสมดุลของเมืองให้มีความยืดหยุ่นต่อความเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ภัยพิบัติ และสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นฐานของคนเมืองให้ก้าวข้ามพ้นจากเส้นความยากจน และพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของคนเมือง เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม

บทคัดย่อ

แนวโน้มการขยายตัวของเมืองที่เพิ่มมากขึ้น มีนัยยะทางเศรษฐกิจในด้านการเติบโตทางรายได้ และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลย์ ในขณะที่เส้นทางอาหารจากชนบทสู่เมืองเดินทางไกลมากขึ้น คนเมืองต้องเผชิญปัญหาการเข้าถึงอาหารปลอดภัย และปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพ และวิถีชีวิตของคนเมือง เกษตรในเมืองเป็นเครื่องมือสำหรับการวางแผนการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน การพัฒนาเศรษฐกิจของคนเมือง ไม่อาจละเลยการมองเรื่องอาหารและชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานของมนุษย์ และเป็นส่วนสำคัญในการคำนวณเส้นความยากจนของสังคม งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา 1) รูปแบบเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ 2) แนวคิดและรูปแบบการแบ่งปันที่ดินกับการทำเกษตรในเมือง 3) วิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง และ 4) เพื่อขับเคลื่อนและขยายผลการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองจากการทำเกษตรในเมือง

จากการศึกษา พบว่าเศรษฐกิจฐานรากเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจอาหาร ความมั่นคงในที่อยู่อาศัย การมีงานทำ และการมีสวัสดิการเพื่อการยังชีพได้อย่างมั่นคง ตั้งแต่ในวัยแรงงานจนถึงผู้สูงอายุ กระบวนการพัฒนาการทำเกษตรในเมืองได้สร้างนิเวศเกษตรที่ส่งผลต่อการเพิ่มปริมาณผลผลิต สร้างความมั่นคงทางอาหาร และทำให้คนเมืองเข้าถึงอาหารปลอดภัย เกษตรในเมืองจึงเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานของคนเมือง งานศึกษาได้ประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง ทั้งเพื่อการบริโภคและการจำหน่าย พบว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจขึ้นกับขนาดพื้นที่และสภาพทางกายภาพ การประเมินในกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 กลุ่มแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 และกลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน เกษตรในเมืองสามารถลดค่าใช้จ่ายในการซื้อผักกินได้ถึงร้อยละ 10-50 ในขณะที่บางกลุ่มมีรายได้จากการขายในตลาดในชุมชน สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งจากการบริโภคและการจำหน่ายผลผลิตในแปลงเกษตรในเมือง อีกทั้งยังลดต้นทุนการผลิตได้ตั้งแต่ 1,750 – 4,300 บาท และลดการจัดการขยะได้ตั้งแต่ 1,900 – 3,870 บาท การทำเกษตรในเมืองในพื้นที่รกร้างสามารถลดภาษีที่ดินได้ตั้งแต่ 6,000 – 34,500 บาท ขึ้นกับขนาดของพื้นที่ นอกจากนี้ยังลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ตั้งแต่ 1,634 – 3,328 ตันคาร์บอน ดูดซับคาร์บอนได้ 15 กิโลกรัมต่อปี เกษตรในเมืองจึงมีบทบาททั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ช่วยสร้างความยืดหยุ่นของเมืองในการปรับตัวกับภาวะวิกฤตที่ส่งผลกระทบต่อคนในเมือง

ในสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ทำให้เกษตรในเมืองได้แสดงบทบาทที่ชัดเจนในฐานะเป็นพื้นที่อาหารสำหรับกลุ่มและชุมชน ควบคู่กับการช่วยเหลือแบ่งปันอาหารของเครือข่ายทางสังคม รูปธรรมของระบบเกษตรในเมืองที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การสร้างความรู้ในการพัฒนาเมืองที่มีพื้นที่อาหารสำหรับคนเมือง และเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเศรษฐกิจสีเขียว การพัฒนาเมืองในอนาคตควรเป็นเมืองแห่งการอยู่ร่วมกันระหว่างคนหลากหลายกลุ่ม หลายอาชีพและสถานะ รวมทั้งคำนึงถึงภาคเกษตรกรรมว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของเมือง ลดความเหลื่อมล้ำทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม และสร้างสมดุลย์ของเมืองเพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนเมืองให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ

Abstract

The rising trends of urbanization has economic implications in terms of income growth and economic inequality which is from unbalanced development. While food path from rural to city has seen complicated, urban people have faced the issues of accessing food safety and environmental problems that could affect health and their way of life. City farm has been considered a critical tool for sustainable urban development planning. Economic development of urban people could not overlook the view of food and well-being which are a basic human need and a critical part to calculate a poverty line of society. This research aimed to study 1) types of city farm that linked to economy 2) concepts and types of land-sharing to do farming in the city 3) economic value analysis of city farm and 4) advocate and extension to develop grassroots economy of urban people who do farming in the city.

The study found that the development process of city farm system has created an ecological urban agriculture that affects productivity, food security, and urban people could access safety food. As urban agriculture is a basic economics of urban people, the study assessed the economic value in terms of consumption and selling. It was found that the economic value depends on farm size and physical condition. This assessment of economic value based on the interview with 3 city farm groups that consists of city farm of Burapa 7 group, Thung Song Hong housing 327 city farm and Samannachan labor group in Bang Bon area. The analysis showed that their farm systems could 1) decrease the expenses for buying vegetables at 10-50% (stop buying some basic vegetables 2) generate income 3) decrease farm production costs at 1,750-4,300 baht 4) decrease the costs of waste management at 1,900-3,870 baht and 5) reduce land tax at 6,000-34,500 baht (that depends on size of the area). Moreover, it could reduce greenhouse gas emission at 1,634-3,328 tons of carbon. City farm has played an important role in both economic and environment sides. It creates urban resilience for responding to situational crisis that could be affected people who live in the urban area.

Amid the COVID-19 pandemic in 2020 until present (June 2021), city farm has played a role as a food area for communities and vulnerable groups in Bangkok along with sharing and supporting of social network that could create food security guarantees for urban people, particularly vulnerable groups. The tangible development of city farm will lead to the creation of knowledge in developing cities with increasing explicit food areas for urban people. And it

is the beginning of creating a green economy with both economic and environment goals. Urban development plan in the future should create equitable and inclusive society. The plan should support urban farming as a part of the city in order to improving health and well being of the urban people.

สารบัญ

คำนำ		ก
บทสรุปผู้บริหาร		ข
บทคัดย่อภาษาไทย		ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		จ
สารบัญ	เนื้อหารวม	ซ
	ตาราง	ฅ
	แผนภาพ	ญ
	ภาพ	ฎ
บทที่ 1	โครงการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร	1-7
บทที่ 2	ทบทวนวรรณกรรม	8-19
บทที่ 3	กระบวนการและวิธีการวิจัย	20-24
บทที่ 4	ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มเป้าหมายงานวิจัย	25-52
	1. ข้อมูลพื้นฐานกรุงเทพมหานคร	25
	2. ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มเป้าหมาย	31
	2.1 ชุมชนบูรพา 7	32
	2.2 ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง	35
	2.3 กลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน	40
2.4 ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง	48	
บทที่ 5	การพัฒนาารูปแบบเกษตรในเมืองและการแบ่งปันที่ดิน	53-91
	1. การพัฒนารูปแบบเกษตรในเมืองเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร	53
	2. นวัตกรรมการทำเกษตรในเมือง	61
	3. ที่ดิน เจ้าของ และข้อตกลงร่วมกันของเจ้าของที่ดินและกลุ่ม	83
	4. รูปแบบการทำงานของสมาชิกในกลุ่ม	86
บทที่ 6	เศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง และการแบ่งปันที่ดิน	92-135
	1. กลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7	93
	2. กลุ่มแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327	101
	3. กลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน	108
	4. ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง	117

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 7	เศรษฐกิจอาหารในช่วงสถานการณ์โควิด	136-141
	1.ความมั่นคงทางอาหารในภาวะวิกฤต	136
	2.การแบ่งปันอาหารจากเครือข่ายทางสังคม	138
	3.ระบบสวัสดิการในสถานการณ์วิกฤต	140
บทที่ 8	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	142-159
	1.บทสรุป	142
	2.ข้อเสนอแนะ	157

บรรณานุกรม		ฐ-๗
------------	--	-----

ภาคผนวก

- ภาคผนวก 1 บทความสำหรับเผยแพร่
- ภาคผนวก 2 กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์
- ภาคผนวก 3 ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ และกิจกรรมและผลที่ได้รับ

สารบัญ ตาราง

บทที่ 4	ตารางที่ 1	แสดงประเภทชุมชนแยกตามกลุ่มเขตในกรุงเทพมหานคร	25
บทที่ 5	ตารางที่ 2	แสดงการปลูกผักแต่ละชนิดตลอด 1 ปี สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7	72
	ตารางที่ 3	แสดงปริมาณธาตุอาหารในดินในช่วงแต่ฤดูกาล	82
บทที่ 6	ตารางที่ 4	แสดงค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของสมาชิกกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7	93
	ตารางที่ 5	แสดงการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากผลผลิตผัก	97
	ตารางที่ 6	การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากผลผลิตไข่ไก่	98
	ตารางที่ 7	ต้นทุนในรอบการผลิตปลูกผัก (เฉลี่ย 3 เดือน/รอบ) ชุมชนบูรพา 7	99
	ตารางที่ 8	แสดงรายรับ รายจ่ายของกลุ่มแปลงผักนักรักรวญน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง	101
	ตารางที่ 9	แสดงค่าใช้จ่ายของกลุ่มแปลงผักนักรักรวญน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง	102
	ตารางที่ 10	ผลผลิตผักและการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจ	106
	ตารางที่ 11	ต้นทุนในรอบการผลิตปลูกผัก (เฉลี่ย 3 เดือน/รอบ) เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง	107
	ตารางที่ 12	แสดงข้อมูลรายรับและรายจ่ายของสมาชิกกลุ่ม/เดือน กลุ่มคนงานสมานฉันท	110
	ตารางที่ 13	ข้อมูลปริมาณผลผลิตและมูลค่าทางเศรษฐกิจ	113
	ตารางที่ 14	แสดงรายได้เปรียบเทียบก่อนและหลังย้ายเข้ามาในชุมชน	119
	ตารางที่ 15	แสดงรายจ่ายเปรียบเทียบก่อนและหลังย้ายเข้ามาในชุมชน	120
บทที่ 7	ตารางที่ 16	แสดงปริมาณอาหารของกลุ่มปันอาหารปันชีวิตให้กลุ่มคนงานสมานฉันท	139

สารบัญ แผนภาพ

บทที่ 4	แผนภาพที่ 1	แสดงสัดส่วนของประเภทชุมชนในกรุงเทพมหานคร	28
	แผนภาพที่ 2	แสดงแผนที่ตั้งกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่เป้าหมาย	32
	แผนภาพที่ 3	แสดงสมาชิกเครือข่ายสลัม 4 ภาค	51
บทที่ 6	แผนภาพที่ 4	แสดงปริมาณผลผลิตเปรียบเทียบระหว่างปี 2559-2563	96
	แผนภาพที่ 5	แสดงปริมาณผลผลิตเปรียบเทียบระหว่างปี 2556-2557 และปี 2562-2563	105
	แผนภาพที่ 6	ระบบเศรษฐกิจของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน	112
	แผนภาพที่ 7	แสดงการพึ่งพิงรายได้และอาหารจากแหล่งต่างๆของสมาชิก	115
	แผนภาพที่ 8	แสดงการแบ่งโซนที่อยู่อาศัยและที่ดินส่วนกลาง ชุมชนภูมิใจ	127
บทที่ 7	แผนภาพที่ 9	ผังแสดงจำนวน 36 คริวเรือนที่จะย้ายเข้ามาในเฟสแรก ชุมชนภูมิใจ	128
บทที่ 8	แผนภาพที่ 10	ห่วงโซ่คุณค่าระบบอาหารจากเกษตรในเมือง	146
	แผนภาพที่ 11	แสดงการจัดการดินและกระบวนการปลดปล่อยและการเก็บกักคาร์บอน ไดออกไซด์ในดิน	148
	แผนภาพที่ 12	รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7	151
	แผนภาพที่ 13	รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก แปลงผักนักร้องน้อย ชุมชนทุ่งสองห้อง 327	152
	แผนภาพที่ 14	รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน	153
	แผนภาพที่ 15	รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ชุมชนภูมิใจและโรงช้าง	154

สารบัญ ภาพ

บทที่ 4	ภาพที่ 1	แผนที่ตั้งชุมชนบุรพา 7 เขตดอนเมือง	33
	ภาพที่ 2	แผนที่ตั้งชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง	36
	ภาพที่ 3	ที่ตั้งแปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327	37
	ภาพที่ 4	แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ปี 2557	39
	ภาพที่ 5	การผลิตในโรงงานกลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน	45
	ภาพที่ 6	การไล้รื้อชุมชนโรงซ้าง	49
บทที่ 5	ภาพที่ 7	ผ้งพื้นที่สวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7 (ปี 2562-2563)	54
	ภาพที่ 8	แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง (ปี 2562-2563)	56
	ภาพที่ 9	ผ้งแปลงผักบนดาดฟ้าของกลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน	57
	ภาพที่ 10	แปลงผักบนดาดฟ้าบริเวณโรงงานกลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน	59
	ภาพที่ 11	การปลูกผักในภาชนะในพื้นที่จำกัดและการใช้พื้นที่ว่างปลูกผัก ชุมชนภูมิใจ	59
	ภาพที่ 12	การใช้พื้นที่ว่างชุมชนโรงซ้างโดยชุดหลุมปลูก	60
	ภาพที่ 13	ที่ตั้งสวนผักและพื้นที่รกร้างก่อนเริ่มดำเนินการ สวนผักคนเมืองชุมชนบุรพา 7	62
	ภาพที่ 14	แปลงผักและผลผลิตปีแรก สวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7	63
	ภาพที่ 15	ปัญหาน้ำท่วมพื้นที่ 3 เดือนในช่วงปีแรก สวนผักคนเมืองชุมชนบุรพา 7	63
	ภาพที่ 16	พื้นที่ปรับปรุงโซนที่ 1 ป้องกันน้ำท่วม	64
	ภาพที่ 17	พื้นที่ปรับปรุงโซนที่ 2 ยกขอบแปลงผักให้สูงขึ้น	64
	ภาพที่ 18	ปัญหาน้ำท่วมในปีที่ 2 สวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7	65
	ภาพที่ 19	แบบผ้งแปลงปัจจุบัน สวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7	66
	ภาพที่ 20	พื้นที่แปลงผักสวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7 ในปัจจุบัน	67
	ภาพที่ 21	รูปแบบแปลงและการปรับปรุงดินในปีแรก	69
	ภาพที่ 22	รูปแบบแปลงและการปรับปรุงดินในปี 2562	70
	ภาพที่ 23	รูปแบบแปลงและการปรับปรุงดินในปี 2563	71
	ภาพที่ 24	แปลงผักและผลผลิตในปัจจุบัน สวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7	73
	ภาพที่ 25	พื้นที่แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ปี 2556	75
	ภาพที่ 26	แบบผ้งแปลงปัจจุบัน แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327	76
	ภาพที่ 27	การจัดการแปลงของแปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327	76
	ภาพที่ 28	รูปแปลงแปลงของแปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327	77

สารบัญภาพ (ต่อ)

	ภาพที่ 29	การปรับปรุงดิน แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่สองห้อง 327	78
	ภาพที่ 30	รูปแบบแปลงและการปรับปรุงดินในปัจจุบัน	79
	ภาพที่ 31	แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่สองห้อง 327 ปี 2562-ปัจจุบัน	81
	ภาพที่ 32	บทบาทหน้าที่ของสมาชิก สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 (ปี 2562-2563)	86
	ภาพที่ 33	ผังพื้นที่แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่สองห้อง 327 ปี 2652-2563	88
	ภาพที่ 34	การปลูกผักริมคลอง การเตรียมปุ๋ยหมักและทิมเยาวชนช่วยปลูกผัก	90
บทที่ 6	ภาพที่ 35	บริเวณบึงนายพล และสภาพพื้นที่สำหรับก่อสร้างชุมชนภูมิใจ	126
	ภาพที่ 36	การสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวของชุมชนภูมิใจ	129
	ภาพที่ 37	การก่อสร้างบ้านและวางระบบสาธารณูปโภค ชุมชนภูมิใจ	130
	ภาพที่ 38	ชุมชนโรงช่างใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณรอบบ้านและที่ดินรกร้าง	132
	ภาพที่ 39	พื้นที่ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ชุมชนภูมิใจนำมาปลูกพืชผัก	133
	ภาพที่ 40	พื้นที่ว่างริมลำรางมะขามเทศกับการเลี้ยงไก่	133
	ภาพที่ 41	การใช้ประโยชน์ริมลำรางมะขามเทศเพื่อปลูกผัก	134
	ภาพที่ 42	ลำรางมะขามเทศที่ติดชุมชนภูมิใจเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ	135
บทที่ 7	ภาพที่ 43	แบ่งปันผลผลิตผักให้กลุ่มคนเปราะบางช่วงวิกฤตโควิด 19	138

บทที่ 1

โครงการ “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง

กรณีศึกษา: เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร”

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โครงการวิจัย “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร” เกิดจากการวิเคราะห์ปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้โลกยุคไร้พรมแดน ซึ่งขับเคลื่อนด้วยระบบทุนนิยมเสรี การพัฒนาเศรษฐกิจในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ได้ส่งผลต่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้น ช่องว่างด้านรายได้ระหว่างคนรวยและคนจนมีมากขึ้น สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้แถลงสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของประชาชนไทยในปี 2558 พบว่า มีช่องว่างทางรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจนถึง 16.92 เท่า

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยมเสรีดังกล่าว ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางกายภาพ ทั้งด้วยการเชื่อมโยงระบบการค้า เส้นทางคมนาคมเพื่อการขนส่ง และการเชื่อมโยงผู้คนในภูมิภาคเอเชีย การขยายตัวของเมืองเกิดขึ้นทั่วไปในภูมิภาคต่างๆ ของโลกรวมทั้งประเทศไทย การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ภาคพลังงาน และภาคบริการ ภายใต้การสนับสนุนทางนโยบายของรัฐได้ส่งผลต่อการขยายตัวของเมือง จากรายงานของ Euromonitor ได้คาดการณ์ไว้ว่า ในปี 2573 (ค.ศ. 2030¹) ประชากรโลกมากกว่าร้อยละ 61.2 จะเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตเมือง และจะทำให้เกิดเมืองขนาดใหญ่ทั่วโลกกว่า 30 แห่ง โดยเฉพาะในทวีปเอเชีย สอดคล้องกับการคาดการณ์ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ว่า ในปี 2569 (ค.ศ. 2026) เมืองในประเทศไทยจะขยายตัวมากขึ้นเป็นร้อยละ 60² การขยายตัวของเมืองมีนัยยะทางเศรษฐกิจ ในด้านการเติบโตทางรายได้ อันเกิดจากการลงทุน ขณะเดียวกันก็ได้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของประเทศ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมทำให้เส้นแบ่งระหว่างความเป็นเมืองและชนบทแบ่งแยกได้ยากมากขึ้น การขยายตัวของเมืองจะทำให้อาหารเดินทางไกลมากขึ้น เนื่องจากพื้นที่ผลิตอาหารถูกเปลี่ยนแปลงไปจากการขยายตัวของเมือง

การรุกเข้าไปในพื้นที่ชนบทซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหาร ได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตสำคัญ สำหรับเลี้ยงดูประชากรลดน้อยลงเรื่อยๆ ในขณะที่ความต้องการอาหารจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 60 ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเพียงพอ และความปลอดภัยของอาหารที่ลดน้อยลง ขณะเดียวกันในด้านการผลิตอาหาร พบว่าอุตสาหกรรมอาหารจะใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นจำนวนมาก โดยมีการใช้น้ำสูงถึงร้อยละ 70 และใช้พลังงานร้อยละ 30 ของทั้งหมดที่ใช้ในโลก และปล่อยก๊าซเรือน

1 IPG-Connect .com “สังคมเมืองขยายตัว โอกาสและผลกระทบ” <https://ipg-connect.com/th/mega-city-effects/>, August 8,2017

2 คู่มือการประเมินเมืองสิ่งแวดล้อมยั่งยืน ประจำปี 2561 , สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม <https://www.deqp.go.th/media/878323/greencity61.pdf>

กระจกเป็นจำนวนร้อยละ 25 ของก๊าซเรือนกระจกทั้งหมด ที่ถูกปล่อยออกมาสู่ชั้นบรรยากาศ นอกจากนี้ยัง คาดว่า การผลิตอาหารในชนบทจะลดลงอย่างมากภายในปี 2563 ทำให้การทำเกษตรในเมืองเพื่อผลิตอาหาร ให้เพียงพอป้อนประชากรในเมืองที่กำลังเพิ่มจำนวนขึ้นยิ่งทวีความสำคัญ รายงานเกี่ยวกับการเกษตรในเมือง ของ FAO เมื่อปี 2544 ระบุว่ามีคนถึง 7 ล้านคน ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในเมือง และยังพบว่าพื้นที่ เกษตรที่อยู่ในเมืองและปริมณฑล สามารถผลิตอาหารป้อนชาวเมืองได้ถึง 700 ล้านคน หรือเท่ากับ 1 ใน 4 ของประชากรในเมืองที่มีอยู่ทั้งหมดในโลกนี้ ในขณะที่เดียวกับการผลิตอาหารของประเทศ ด้วยระบบการผลิตที่ เน้นการให้ได้ปริมาณมากกว่าคุณภาพการผลิต และการผลิตที่ใช้สารเคมีจำนวนมาก นำมาซึ่งปัญหาความไม่ ปลอดภัยทางอาหาร ปัญหาด้านสุขภาพ ส่งผลต่อความตื่นตัวความสนใจที่เพิ่มมากขึ้นของผู้บริโภคกับอาหาร สุขภาพ ปัญหาอันเกิดจากการผูกขาดในห่วงโซ่อาหาร โดยบริษัทขนาดใหญ่เพียงไม่กี่บริษัท นับตั้งแต่เมล็ด พันธุ์ ปัจจัยการผลิต แบบแผนการผลิต ตลอดจนการตลาด ทำให้ผู้บริโภคโดยเฉพาะที่อยู่ในเมืองมีข้อจำกัดใน การเข้าถึงอาหารที่หลากหลายและมีคุณภาพ ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยไม่ได้มีส่วนแบ่งในห่วงโซ่อาหารที่เป็น ธรรม

เกษตรในเมือง ทางเลือกหนึ่งในแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เกษตรในเมืองหรือ Urban Agriculture³ เป็นเครื่องมือสำคัญ สำหรับการวางแผนพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งจะช่วยให้รับมือกับความท้าทายที่เกิดขึ้น เกษตรในเมืองมีบทบาทกว้างขวางและเป็นที่ยอมรับในหลายส่วนของ โลก โดยมีประชากรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในเมืองทั่วโลกประมาณ 800 ล้านคน (UNDP 1996; FAO 1999) ซึ่งสามารถมีผลผลิตได้ถึงร้อยละ 20 ของความต้องการอาหารทั้งหมดของโลก (Margaret, 2000) และยังมี บทบาทสำคัญ ในการสนับสนุนความพยายามเพิ่มความยืดหยุ่นในเมืองด้านความมั่นคงทางอาหาร ในทศวรรษ ที่ผ่านมาเกษตรในเมืองไม่ใช่เรื่องใหม่อีกต่อไป สะท้อนให้เห็นการเติบโตของแนวคิดดังกล่าวได้เป็นอย่างดี กล่าวกันว่า คนที่หันมาให้ความสำคัญกับเรื่องเกษตรในเมืองเป็นกลุ่มคนที่คิดถึงอนาคต หรือ“นักอนาคต (Futurists)” ส่วนนักนโยบายและนักวางแผนที่ใส่ใจเรื่องนี้ นับเป็นนักอนาคตศาสตร์ไปพร้อมกัน ซึ่งในบริบท สากลโลกกำลังชวนให้เราลองอนาคตมากกว่าหลงใหลอยู่กับอดีตที่ดั่งงามหรือปัจจุบัน คลื่นการพัฒนาและ ทิศทางนโยบายโลกที่เด่นชัดในจุดยืนเช่นนี้ คือเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (UN’s Sustainable Development Goals: SDGs) ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ 11 ที่มีสาระสำคัญ คือทำให้เมืองไม่ทิ้งใครไว้ ข้างหลัง ปลอดภัย ยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน ซึ่งเมื่อพูดถึงเรื่องเกษตรในเมืองทั้งในเชิงขอบเขตคำ ว่าเกษตรที่มีความหมายมากไปกว่าเรื่องการผลิต หากแต่หมายรวมถึงกระบวนการอื่นๆ ในห่วงโซ่อาหาร รวมถึงการกระจายผลผลิตด้วย และขอบเขตของคำว่าเมืองที่มีความหมายถึงส่วนที่เป็นเมืองชั้นในและชาน เมือง โดยคำว่าเมืองนั้นไม่ได้หมายถึงเฉพาะที่เป็นเมืองใหญ่หรือมหานครเท่านั้น หากแต่เป็นพื้นที่ที่ได้รับการ

3 . <https://prachatai.com/journal/2013/07/47573>

พัฒนาให้เป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะที่มีย่านพาณิชย์ หรืออุตสาหกรรมตั้งอยู่ หรือกล่าวอีกอย่างคือกิจกรรมหลักของพื้นที่ไม่ใช่เรื่องการเกษตรอย่างเดียว⁴

บทบาทของเกษตรในเมืองในสังคมไทย เริ่มเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ผ่านการปลูกผักในเมือง หรือสวนผักคนเมือง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะแก้ปัญหาด้านอาหารของคนเมือง โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) เป็นส่วนหนึ่งของการริเริ่มให้เกิดการปลูกผักในเมือง ตั้งแต่ปี 2553 - ปัจจุบัน โดยมีต้นทุนการทำงานจากการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยมีเป้าหมายมุ่งไปสู่การสร้างและพัฒนาระบบเกษตรและอาหารที่ยั่งยืนของเมือง เพื่อให้ประชาชนได้มีสุขภาวะที่ดี ผ่านการส่งเสริมความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การทำงานร่วมกันของชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะร่วมสร้างการเรียนรู้ และโอกาสในการปฏิบัติสำหรับผู้ที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผืนดิน ระบบนิเวศ การผสมผสานภูมิปัญญาเก่าและใหม่ ให้เป็นนวัตกรรมของการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเมือง ภายใต้ความท้าทายของความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น ทั้งด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และสภาพภูมิอากาศ การขับเคลื่อนงานเกษตรในเมืองผ่านการเปลี่ยนสถานที่ที่ถูกทิ้งร้างให้กลายเป็นพื้นที่เกษตรในเมืองที่มีชีวิตชีวา นำเรื่องเกษตรในเมืองเข้าสู่การสร้างความมั่นคงทางอาหาร การพัฒนาด้านสุขภาพ สังคม สิ่งแวดล้อม ให้คนเมืองมีวิถีชีวิตสุขภาวะ จิตสำนึกแห่งสุขภาพ สนับสนุนระบบเกษตรและอาหารที่ยั่งยืน

บทเรียนการขับเคลื่อนงานเกษตรในเมือง ของโครงการสวนผักคนเมืองและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดระยะเวลา 9 ปีที่ผ่านมา (ปี 2553-2562) พบว่าเกษตรในเมืองกับการสร้างแหล่งผลิตอาหารปลอดภัย พื้นที่ต้นแบบของแหล่งผลิตอาหารในเมือง ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินงานมาโดยตลอด สวนผักคนเมืองได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ในเมือง โดยการนำพื้นที่ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ในการผลิตอาหาร ทั้งพื้นที่ของตนเอง พื้นที่รกร้างว่างเปล่า พื้นที่สาธารณะของชุมชน หรือพื้นที่ในอาคาร หรือแม้แต่ดาดฟ้าของอาคารต่างๆ เพื่อปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ตามความเหมาะสมของพื้นที่ การปลูกผักในเมืองสามารถเป็นแหล่งอาหารของคนเมืองได้เป็นอย่างดี ได้รับการเผยแพร่และเป็นที่รู้จักของสังคมไทยในปัจจุบัน รูปธรรมของการผลิตอาหาร พบว่าทำให้คนเมืองยกระดับการพึ่งตนเองด้านอาหาร โดยเฉพาะการปลูกผักได้มากขึ้น การผลิตอาหารได้เองของคนเมือง หรือการทำเกษตรในเมืองเป็นการสร้างโอกาสในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพของชุมชนเมือง คนจนเมือง และทำให้คนเมืองมีความยืดหยุ่นต่อการขาดแคลนอาหารได้มากขึ้น การปลูกผักในเมือง ทำให้ได้บริโภคผักที่ตนเองปลูก ลดการบริโภคจากที่เคยพึ่งพิงตลาดเพียงอย่างเดียว ที่สำคัญในช่วงเวลาภัยพิบัติกรณีภัยน้ำท่วมในเมือง ซึ่งเผชิญปัญหาการเข้าถึงอาหารในตลาด หรือในห้างสรรพสินค้า การปลูกผักบนดาดฟ้า หรือในภาชนะที่เคลื่อนย้ายได้ ทำให้สามารถได้กินผักที่ปลูกเอง ความเชื่อมั่นในความสามารถและศักยภาพในการผลิตอาหารได้เองของคนเมือง ทำให้เกิดความมั่นใจและมั่นคงทางอาหารมากขึ้น รวมทั้งรูปธรรมจากการผลิตได้เอง ทำให้เกิดความรู้เรื่องอาหารปลอดภัยและความรู้ด้านการบริโภคเพิ่มมากขึ้น การ

⁴ปิยะพงษ์ บุชบงก์, 2555

ปลูกผักของคนเมือง ได้ยกระดับไปสู่การเลี้ยงไก่ไข่ การเพาะเห็ด การเพาะงอกประเภทต่างๆ การแปรรูปอาหาร และการขายหรือแบ่งปันกันในชุมชน

การขับเคลื่อนงานของโครงการสวนผักคนเมือง ในปี 2561- 2562 ได้เน้นพัฒนาต้นแบบของแหล่งผลิตอาหารในเมือง ภายใต้แนวคิด Land Sharing แบ่งปันพื้นที่ แบ่งปันอาหาร แบ่งปันชีวิต ที่เกิดขึ้นจากการสรุปบทเรียนการทำงานสวนผักคนเมืองที่ผ่านมา และพบว่าในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ยังมีพื้นที่รกร้างว่างเปล่าอีกเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นที่ดินที่มีเจ้าของ รวมไปถึงที่ดินสาธารณะที่ยังไม่มีการใช้ประโยชน์ใดๆ พื้นที่ว่างเปล่าในเขตกรุงเทพมหานคร ปี 2558 มีจำนวน 6,722 แห่ง มีพื้นที่ 120.51 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 7.7 ของพื้นที่ทั้งหมด (ข้อมูลจากรายงาน : การเปรียบเทียบพื้นที่ว่างเปล่าในเขตกรุงเทพมหานคร ระหว่าง ปี 2549 และปี 2558 ; กองนโยบายและแผนงาน สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร) ซึ่งหากจะเรียนรู้จากบทเรียนของต่างประเทศ พื้นที่รกร้างว่างเปล่าเหล่านี้ล้วนมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงมาเป็นพื้นที่อาหารปลอดภัยจำนวนมากให้กับเมืองได้ แต่ในกรุงเทพมหานครพื้นที่เหล่านี้ยังคงถูกปล่อยทิ้งร้างไม่มีการใช้ประโยชน์แต่อย่างใด Land Sharing จึงพยายามเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์ที่ดินรกร้างว่างเปล่าในเมือง มาพัฒนาให้เป็นแหล่งผลิตอาหารที่สด สะอาด ปลอดภัยให้กับเมือง การประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่าง ‘เจ้าของที่ดิน’ ซึ่งมีที่ดินว่างเปล่าที่ถูกทิ้งไว้ไม่ได้ใช้ประโยชน์ใดๆ มาแปรเปลี่ยนความว่างเปล่านั้นให้เกิดคุณประโยชน์ผ่านการเพาะปลูกการทำเกษตรในเมือง โดยการแบ่งปันการทำประโยชน์บนผืนดินเหล่านั้นให้กับ ‘คนปลูกผักในเมือง’ ซึ่งอยากทำเกษตร อยากสร้างพื้นที่อาหารปลอดภัยให้กับตนเองและคนรอบข้าง แต่ไม่มีพื้นที่สำหรับการลงมือทำเกษตรอย่างจริงจัง หรือบางคนอาจจะยังไม่แน่ใจว่าจะสามารถทำเรื่องนี้ให้เกิดขึ้นจริงได้ก็สามารถเข้ามาแบ่งปันพื้นที่ แบ่งปันความรู้ ความคิด แรงกาย แรงใจ ทดลองทำพื้นที่นั้นให้เกิดขึ้นได้จริง การศึกษาเรื่องการเข้าถึงที่ดินในการเพาะปลูก และยกระดับโมเดลนี้เพื่อผลักดันให้เป็นข้อเสนอทางนโยบายการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองเพื่อผลิตอาหารในอนาคต

ภาวะเศรษฐกิจที่มีความผันผวนไม่แน่นอน อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ประกอบกับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้คนเมืองที่อาศัยฐานเศรษฐกิจจากภาคอุตสาหกรรม ภาคพลังงาน และภาคบริการ รวมทั้งกลุ่มผู้สูงอายุที่เกษียณอายุ ต้องดิ้นรนเพื่อหามีทางเลือกในการประกอบอาชีพมีมากขึ้น หรือหาหนทางลดความเสี่ยงของครัวเรือน โดยการสร้างความมั่นคงทางอาหารจากการปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเกิดขึ้นในหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มคนชั้นกลาง กลุ่มแรงงานนอกระบบ และกลุ่มคนจนเมือง สัดส่วนคนจนเมืองในกรุงเทพฯ มีถึงร้อยละ 2.7 โดยมีช่องว่างความยากจนร้อยละ 0.5 และมีความรุนแรงของความยากจนอยู่ที่ร้อยละ 0.1⁵ กลุ่มคนจนเหล่านี้ มีความไม่แน่นอนของการประกอบอาชีพและที่อยู่อาศัย ทำให้การค้นหาทางเลือกโดยใช้การปลูกผักในเมืองลดความเสี่ยงด้านการเข้าถึงอาหาร เป็นทางหนึ่งที่กลุ่มคนเหล่านี้พยายามพัฒนาเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันการปลูกผักกับกลุ่มผู้สูงอายุก็มีความสอดคล้องกัน เนื่องจากมีเวลากับแปลงผัก และยังได้รวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนและสนทนาระหว่างกัน

5 http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib8/2560/wholekingdom/1_total_Region_U.pdf

การขับเคลื่อนงานของโครงการสวนผักคนเมือง ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา (ปี 2561-2562) การปลูกผักในเมือง ได้ริเริ่มเข้าสู่การพัฒนาระบบเชื่อมโยงและกระจายอาหารในพื้นที่เมือง ซึ่งเริ่มมีรูปธรรมของการทำตลาดทางเลือก เช่น City Farm Market วันปันอยู่ปันกิน โครงการ Farm To You และการพัฒนาระบบการจัดการอาหารอินทรีย์ของโรงเรียน สร้างต้นแบบเส้นทางอาหารปลอดภัยสู่ครัวโรงเรียน ระบบเชื่อมโยงและกระจายอาหารในพื้นที่เมืองนี้ ส่งเสริมและกระตุ้นการผลิตอาหารในพื้นที่เมือง เชื่อมโยงพื้นที่อาหารในเมือง พื้นที่อาหารชานเมืองและชนบท สร้างเครือข่ายผู้ผลิตผักอินทรีย์และอาหารอินทรีย์อื่นๆ เป็นการสร้างหลักประกันด้านการเข้าถึงอาหารปลอดภัย ซึ่งทำให้เห็นศักยภาพของการทำเกษตรในเมืองที่จะสร้างเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนและกลุ่มได้อย่างเป็นจริงมาก แต่เนื่องจากการทำเกษตรในเมืองของแต่ละกลุ่ม ยังมีพื้นที่จำนวนน้อย และยังไม่ได้เชื่อมโยงกลุ่มผลิตในเมือง เพื่อยกระดับทางเศรษฐกิจซึ่งอาจมีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งการทำตลาดในชุมชน หรือการสร้างอาชีพจากการทำการเกษตรให้กับกลุ่มคนจนเมือง หรือกลุ่มคนเมืองที่ยังขาดโอกาสในทางเศรษฐกิจ หรือการสร้างความมั่นคงทางอาหารโดยผ่านระบบกระจายอาหารน่าจะเป็นทางเลือกทางเศรษฐกิจได้ในอนาคต การมีตลาดหลากหลายรูปแบบมากขึ้น ทำให้เกิดการกระจายอาหารหลากหลายรูปแบบ การยกระดับจากการผลิตอาหารเพื่อบริโภคเอง ไปสู่การหนุนช่วยระหว่างผู้บริโภคในเมืองกับกลุ่มปลูกผักในเมือง หรือเชื่อมโยงกับเกษตรกรรายย่อย ผ่านข้อมูล ความรู้ที่ตลาดทางเลือก ทำหน้าที่สื่อสารเชื่อมโยง ระบบการเชื่อมโยงและกระจายอาหารในเมืองนี้สะท้อนว่า การสร้างระบบอาหารที่มั่นคงไม่ใช่เรื่องต่างคนต่างทำ หรือพึ่งตนเองให้ได้มากน้อยตามแต่ศักยภาพของแต่ละคน แต่เป็นเรื่องของการมาร่วมกันสร้างห่วงโซ่อาหารที่มั่นคงและพึ่งพากันและกัน

ที่สำคัญการขับเคลื่อนงานของโครงการสวนผักคนเมือง ที่มุ่งเน้นการพัฒนาต้นแบบของแหล่งผลิตอาหารในเมืองภายใต้แนวคิด Land Sharing แบ่งปันพื้นที่ แบ่งปันอาหาร แบ่งปันชีวิต ในช่วงปีที่ผ่านมา พบว่าการขับเคลื่อนเกษตรในเมือง โดยมีกลุ่มเป้าหมายคนจนหรือคนด้อยโอกาสในเมืองนั้น สามารถยกระดับสิทธิการเข้าถึงอาหาร และปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะที่ดินรกร้างว่างเปล่าในการนำมาใช้ประโยชน์ได้

อย่างไรก็ตาม การเชื่อมโยงการทำเกษตรในเมืองในระบบห่วงโซ่อาหารที่มั่นคงและพึ่งพากันและกันนั้น ยังต้องยกระดับพัฒนาแนวคิดและความรู้ในการขับเคลื่อนกิจกรรม เพื่อต่อยอดการทำเกษตรในเมืองไปสู่การสร้างเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง ภายใต้แนวคิดการสร้างเศรษฐกิจที่นำไปสู่ความเกื้อกูลกันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมด้วยกิจกรรมการเกษตร การมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งคนเมืองที่ทำเกษตรในเมืองกับผู้บริโภคหรือเกษตรกรรายย่อย ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์ที่พึ่งพากันและกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของผู้ผลิตและผู้บริโภค และสร้างทางเลือกในทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรม

2. คำถามการวิจัย

2.1 คำถามวิจัยหลัก

จะพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองจากการทำเกษตรในเมืองได้อย่างไร ?

2.2 คำถามวิจัยย่อย

2.2.1 รูปแบบการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของครัวเรือนและกลุ่มชุมชนเมืองเป็นอย่างไร ? สถานะของเศรษฐกิจเป็นอย่างไร ?

2.2.2 มูลค่าทางเศรษฐกิจของรูปแบบการแบ่งปันที่ดินกับการทำเกษตรในเมืองเป็นอย่างไร ?

2.2.3 ปัจจัยความสำเร็จและข้อจำกัดของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองบนฐานการทำเกษตรในเมืองเป็นอย่างไร ?

2.2.4 โอกาสและแนวโน้มความเป็นไปได้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองจากการทำเกษตรในเมืองมีหรือไม่ ? อย่างไร ?

3. วัตถุประสงค์โครงการ

3.1 เพื่อศึกษารูปแบบเกษตรในเมืองในมิติต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับการสร้างเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง

3.2 เพื่อศึกษาแนวคิด รูปแบบการแบ่งปันที่ดินที่สัมพันธ์กับระบบการทำเกษตรในเมือง

3.3 เพื่อวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง

3.4 เพื่อขับเคลื่อนและขยายผลรูปธรรมของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองจากการทำเกษตรในเมือง

4. ขอบเขตพื้นที่ กลุ่มเป้าหมาย และประเด็นศึกษา

4.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

ขอบเขตเชิงพื้นที่ เป็นกลุ่มคนเมือง หรือชุมชนที่ทำเกษตรในเมืองที่อยู่ในกรุงเทพฯ

4.2 กลุ่มเป้าหมาย

4.2.1 กลุ่มเป้าหมายหลัก จำนวน 4 พื้นที่ คือ

- 1) สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 เขตตอนเมือง กทม.
- 2) แปลงผักน้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 เขตหลักสี่ กทม.
- 3) ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง หอยประชาร่วมใจ 43 เขตคลองสามวา กทม.
- 4) กลุ่มคนงานสมานฉันท์ เขตบางบอน กทม.

4.2.2 กลุ่มเป้าหมายขยาย (ผู้ผลิต) ชุมชนละ 50 คน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการผลิต เช่น ที่ดิน ปัจจัยการผลิตอื่นๆ

4.2.3 กลุ่มเป้าหมายรอง ได้แก่ กลุ่มผู้บริโภคจำนวน 200 คน

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 รูปแบบการพัฒนาการเกษตรในเมือง ที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน

5.2 ความรู้ใหม่ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดในด้านเศรษฐกิจกับการเกษตรในเมือง และความรู้จากการวิเคราะห์ห่วงโซ่อาหาร และการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจ และระบบการแบ่งปันที่ดิน

5.3 เกิดรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจของกลุ่ม ชุมชนเมืองที่อยู่บนฐานความรู้ และนวัตกรรมที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

5.4 เห็นทิศทางการขับเคลื่อนงานเกษตรในเมือง ในมิติทางเศรษฐกิจซึ่งทำให้การขับเคลื่อนงานเกษตรในเมืองขยายวงกว้างมากขึ้น

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

งานทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เน้นการศึกษาเรื่องเกษตรในเมืองและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ และเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งครอบคลุมทั้งในด้านการผลิตอาหาร การพึ่งพิงตนเองด้านอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และมิติทางเศรษฐกิจในด้านรายได้จากการขายผลผลิตหรือการกระจายผลผลิต รวมทั้งการมองเศรษฐกิจที่มีมูลค่าทั้งทางตรงและทางอ้อม และการตีมูลค่าทางเศรษฐกิจในการใช้ที่ดินร่วมกัน รวมถึงการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับการรวมกลุ่มของกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นกลุ่มฐานรากของคนเมืองในกรุงเทพมหานคร การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางเศรษฐกิจและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง มีองค์ความรู้ ดังต่อไปนี้

1. เกษตรในเมือง พัฒนาการ แนวคิดและบทบาท

พัฒนาการของเกษตรในเมือง (Urban agriculture) มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ย้อนไปไกลถึงศตวรรษที่ 19 ในสหรัฐอเมริกา เกษตรในเมืองมีจุดกำเนิดจากแรงบันดาลใจหลากหลาย นับตั้งแต่ความต้องการผลิตอาหารกินเอง ความต้องการให้การศึกษาแก่คนในเมือง ความต้องการพัฒนาสังคม ไปจนถึงความต้องการสร้างชุมชนโดยผ่านเกษตรกรรมและความต้องการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เกษตรในเมืองมีรูปแบบหลากหลาย ตั้งแต่สวนขนาดใหญ่ของชุมชน ไปจนถึงสวนหลังบ้านของครอบครัว ที่ต้องการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน ฟาร์มขนาดเล็ก รวมถึงการทำฟาร์มเชิงพาณิชย์เต็มรูปแบบ นอกจากนี้เกษตรในเมืองยังครอบคลุมกิจกรรมทั้งในด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาดอีกด้วย

สำหรับผู้นำที่ริเริ่มเกษตรในเมือง พบว่าส่วนใหญ่มีบทบาททางสังคมอื่นๆ ด้วย เช่น การต่อต้านการเหยียดเชื้อชาติ การส่งเสริมสุขภาพของสังคม การรณรงค์ปัญหาโลกร้อน ความเป็นธรรมทางอาหาร และนิเวศวิทยาในเขตเมือง เป็นต้น ทำให้เกษตรในเมืองถูกมองว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคม (Urban agriculture as a social movement) ในสังคมสมัยใหม่ที่เอื้อประโยชน์หลากหลาย สามารถนำไปเชื่อมโยงกับประเด็นทางสังคมอย่างกว้างขวาง ความต้องการใช้เกษตรกรรมเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคมเรื่องต่างๆ ทำให้เกษตรในเมืองมีภาพลักษณ์ของการปฏิวัติในแบบที่ Michael Ableman เกษตรกรและนักเขียนเรียกว่า “การปฏิวัติเงียบ” (A Quiet revolution) ซึ่งเป็นการปฏิวัติการผลิตอาหารและการตลาด และเป็นเครื่องสะท้อนความต้องการที่จะใช้เกษตรกรรมเพื่อช่วยให้บรรลุอุดมคติที่ต้องการและสร้างความยั่งยืน อย่างไรก็ตาม เกษตรในเมืองอาจนับเป็นส่วนหนึ่งของกระแสต่อต้านโลกาภิวัตน์ หรืออาจเป็นแค่การทำสวน

ธรรมดาๆ หรือทางเลือกในการดำรงชีวิตของคนในเมืองก็ได้ เกษตรในเมืองจะมีความหมายอย่างไรก็ขึ้นกับเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมของการทำเกษตรกรรมในเมืองแต่ละโครงการเป็นสำคัญ¹

ปัจจุบัน การพัฒนาเกษตรในเมือง มีการผลักดันจากองค์กรระหว่างประเทศหลายองค์กร โดยเฉพาะองค์กรของสหประชาชาติ (UN : United Nations) มองว่า การผนวกเกษตรกับการพัฒนาเมืองเป็นนโยบายแห่งอนาคต และเกษตรในเมืองเปรียบเสมือนแนวทางแก้ปัญหาวิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับประเทศไทย แนวคิดเกษตรในเมืองได้เติบโตขึ้นหลังจากการเผชิญวิกฤตรอบด้านทั้งเศรษฐกิจ พลังงาน และการเมือง

1.1 แนวคิดเรื่องบทบาทเกษตรในเมือง สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1) เกษตรในเมืองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบเมือง (Urban Metabolism) แนวคิดนี้ มองเรื่องเกษตรในเมืองเชื่อมโยงกับมิติอื่นๆ ของเมือง เช่น การใช้ประโยชน์ในที่ดิน การจัดการของเสีย การจัดการมลภาวะ การใช้พลังงาน การพัฒนาภูมิทัศน์ของเมือง และการเพิ่มพื้นที่สีเขียว รวมถึงการพิจารณาว่าในอีกด้านหนึ่งสวนเกษตรไปสร้างผลกระทบต่อระบบเมืองอย่างไรด้วย (Redwood, 2008)

2) เกษตรในเมืองกับการยกระดับความมั่นคงทางอาหารในเมือง (Urban food security) แนวคิดนี้ มองเกษตรในเมืองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่ง ที่จะหนุนเสริมให้เกิดความมั่นคงทางอาหารในเมือง กล่าวคือ 1) การมีแหล่งอาหารอยู่ (food available) ซึ่งโยงถึงเรื่องความสามารถในการพึ่งตนเองได้ทางอาหารทั้งยามปกติและยามวิกฤต 2) การเข้าถึงอาหาร (food accessibility) ซึ่งโยงถึงเรื่องการกระจายอาหาร และ 3) การมีอาหารให้บริโภคอย่างสม่ำเสมอ (food stability) รวมถึง 4) การใช้ประโยชน์ในอาหาร (food utility) หรือการได้บริโภคอาหารที่มีโภชนาการ เช่น สด ปลอดภัย มีคุณภาพที่ดี มีคุณประโยชน์ต่อร่างกาย สร้างเสริมสุขภาพที่ดี และรู้แหล่งที่มา

3) เกษตรในเมืองกับการยกระดับอธิปไตยทางอาหาร (food sovereignty) แนวคิดนี้ ใส่ใจต่อสิทธิในการเข้าถึงอาหาร (right to food) ของกลุ่มคนจนเมืองและคนชายขอบ เช่น คนป่วย คนชรา และคนพิการเป็นพิเศษ (Wittman, Desmarais, and Wiebe, 2010; Pimbert, 2009) รวมถึงสิทธิในการถึงอาหารปลอดภัยหรืออาหารที่เสริมสร้างสุขภาพที่ดีของชนชั้นกลาง ซึ่งล้วนได้รับความไม่เป็นธรรมจากระบบการค้าอาหารโลก เช่น จากการเปิดเสรีการค้า และบริษัทอาหารข้ามชาติ เป็นต้น

4) เกษตรในเมืองกับการสร้างห่วงโซ่อาหารที่เป็นธรรมของคนเมือง (fair urban food chain) บทบาทของเกษตรในเมืองนับว่ามีความสำคัญในมิตินี้ ในแง่ที่ย่นย่อระยะทางของอาหาร (food miles) และทำให้ห่วงโซ่อาหารทั้งเรื่องการผลิต การขนส่ง การตลาด และการบริโภคสั้นลง และเป็นธรรมมากขึ้น จากการตัดห่วงโซ่ที่ไม่จำเป็นของผู้แสวงหาประโยชน์ (rent seekers) ออกไป อีกทั้งทำให้แต่ละห่วงโซ่มีโอกาสรู้จักกันมากขึ้น

¹ <https://prachatai.com/journal/2013/07/47573>

5) เกษตรในเมืองในการเพิ่มความยืดหยุ่นของเมือง เพื่อการปรับตัวต่อวิกฤตและการเปลี่ยนแปลง (Adaptation to crisis and changes) เกษตรในเมืองสามารถเพิ่มความยืดหยุ่นของเมืองได้ในหลายลักษณะ เช่น ช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นของเมือง เพื่อการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ อันสืบเนื่องมาจากภาวะโลกร้อน กล่าวคือ เกษตรในเมืองสามารถช่วยทำให้มีอาหารสำรอง ที่มีโภชนาการยามฉุกเฉินได้ อีกทั้งยังเป็นโอกาสในการสร้างรายได้ ซึ่งจะเป็นช่วยความปลอดภัยจากวิกฤตเศรษฐกิจในครัวเรือนที่มักเกิดขึ้นตามมากับภัยพิบัติ นอกจากนี้ พื้นที่เกษตรในเมืองยังช่วยลดผลกระทบจากน้ำไหลบ่าจากที่สูง ช่วยกักและชะลอน้ำที่อาจท่วมฉับพลันได้ ที่สำคัญการผลิตอาหารในเมือง ยังช่วยลดพลังงานในการขนส่งอาหาร การอ่อน การเก็บรักษา และการบรรจุหีบห่อ อีกทั้งยังเอื้อต่อการจัดการของเสียในเมือง และทำให้เกิดการใช้น้ำอย่างคุ้มค่ามากที่สุดเช่นการนำน้ำเสียกลับมาบำบัดใช้ใหม่อีกครั้ง

6) เกษตรในเมืองกับการพัฒนาเครือข่ายทางสังคม (social network) ฐานสำคัญของเครือข่ายทางสังคม คือเรื่องการขับเคลื่อนร่วมกัน (collective action) ระหว่างตัวแสดงต่างๆ ในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างมีความอิสระ แต่มาพึ่งพาอาศัยกัน (autonomous but interdependent actors) ด้วยการมีส่วนร่วม ในการผลักดันกิจกรรมร่วมกัน (Bruggeman, 2008; Freeman, 2008) โดยเกษตรในเมือง จะมุ่งเน้นการพัฒนาเครือข่ายทางสังคม เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดเครือข่ายการผลิต และการกระจายอาหารเป็นสำคัญ ซึ่งเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งก็จะมีส่วนช่วยสร้างความสนิทสนม ความไว้วางใจ และการพึ่งพากันให้เกิดขึ้นในสังคม

7) เกษตรในเมืองกับการพัฒนานวัตกรรมและการสร้างการเรียนรู้ (innovation and learning) แนวคิดนี้ ถูกนำมาส่งเสริมการพัฒนาองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนมากเป็นพิเศษ โดยมีการนำเรื่องเกษตรในเมืองมาใช้เป็นนวัตกรรม หรือเครื่องมือที่ใช้สร้างความแตกต่าง และความเปลี่ยนแปลง และใช้ร่วมกับการเรียนรู้ ซึ่งให้ความสำคัญกับกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interactions) และความรับรู้กับความนึกคิด (perception and cognitive) ของแต่ละปัจเจกบุคคล โดยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และรากฐานทางวัฒนธรรม รวมถึงมุมมองทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง²

เมื่อตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทเกษตรในเมือง ในหลายประเทศเรื่องนี้จึงได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมในระดับนโยบาย ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเมืองในมิติต่างๆ ได้อย่างน่าสนใจ และสำหรับประเทศไทย บทเรียนการพัฒนาระบบเกษตรในเมืองตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นมาของโครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) จึงมีบทเรียนและประสบการณ์ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และพบว่าเกษตรในเมืองไม่ใช่เพียงการปลูกผักเพียงอย่างเดียว แต่ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนเมืองที่หันมาทำเกษตรในเมือง และต่อยอดความรู้ไปสู่มิติที่หลากหลายทั้งการแปรรูป การตลาด มิติทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม บนฐานห่วงโซ่อาหารที่ปลอดภัยและเป็นธรรม และการเกื้อกูลกันของกลุ่มที่ร่วมกันทำเกษตรในเมือง

² <http://www.thaicityfarm.com/2018/>

1.2 นิยามเกษตรในเมือง (Urban Agriculture) การให้นิยามความหมายของเกษตรในเมือง ได้มีหน่วยงานในระดับนานาชาติ เช่น United Nation FAO RUAF ต่างให้นิยามเกษตรในเมืองแต่โดยรวมแล้ว นิยามของเกษตรในเมือง (Urban Agriculture) หมายถึง การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็น กระบวนการสร้างอาหารให้กับครอบครัว ชุมชนรวมไปถึงกระบวนการอื่นๆ ในห่วงโซ่อาหาร เช่น กระบวนการแปรรูปต่างๆ หรือ การผลิตการบริโภคที่ลดระยะทางขนส่งอาหาร ตลอดไปจนถึงการกระจายอาหารให้เข้าถึงได้ง่ายด้วยตนเอง เป็นการสร้างศักยภาพในการเข้าถึงอาหาร และกระจายอำนาจในระบบอาหารนั่นเอง การนิยามเกษตรในเมืองยังเกี่ยวข้องไปถึงการนำทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ การสร้างผลิตภัณฑ์ และการบริการที่เกี่ยวข้องอีกด้วย สำหรับขอบเขตของเมืองนั้น มิได้หมายถึงเฉพาะเมืองชั้นใน แต่มีความหมายถึงชุมชนในเขตชานเมือง ขอบเขตปริมณฑล รวมทั้งพื้นที่ที่มีอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมตั้งอยู่

2. เศรษฐกิจฐานราก

เศรษฐกิจฐานรากเป็นคำที่ใช้ในเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนา และเป็นแนวคิดที่ต้องการยกระดับและสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนท้องถิ่น การให้ความหมายต่อ “เศรษฐกิจฐานราก” มีมิติที่หลากหลาย แต่โดยรวมแล้วแนวคิดเศรษฐกิจฐานรากเกิดจาก การวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำในระบบเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ที่เกิดจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน ซึ่งส่งผลต่อเศรษฐกิจโดยรวม เศรษฐกิจฐานรากจึงได้รับความสนใจและให้ความสำคัญกับการพัฒนาในมิติเชิงพื้นที่ เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง และมีศักยภาพมากขึ้นในระบบเศรษฐกิจไทย

เศรษฐกิจฐานรากที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจท้องถิ่น (Local Economy) เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีเป้าหมายที่ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น จากการศึกษาความหมายของระบบเศรษฐกิจฐานราก พบว่า มีการให้ความหมายถึงระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นที่สามารถพึ่งตนเอง มีกำไรช่วยเหลือเอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ในพื้นที่ทั้งสังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

ระบบเศรษฐกิจฐานราก เป็นระบบเศรษฐกิจแนวราบที่ส่งผลและสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่น มิใช่เป็นเฉพาะเศรษฐกิจแนวตั้งแบบปัจเจกแต่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเศรษฐกิจร่วมของชุมชนกับเศรษฐกิจของปัจเจก เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนระหว่างกัน

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจฐานราก ในคู่มือการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากว่า “เศรษฐกิจฐานราก จะต้องมีแนวทางการพัฒนาและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นให้ครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตพื้นฐาน การแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหาร และความจำเป็นพื้นฐานต่างๆ สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม หรือเป็นธุรกิจของชุมชน ซึ่งมีทั้งขนาดย่อมหรือขนาดใหญ่ขึ้น โดยใช้ทั้งความรู้ที่สั่งสมในพื้นที่ หรือที่เป็นเอกลักษณ์ วัฒนธรรมของพื้นที่ และมีการพัฒนาให้ทันสมัย พร้อมกับมีเทคนิค วิทยาการและความรู้เทคโนโลยีมาพัฒนา

เพิ่มเติมให้เหมาะสมกับตลาด หรือสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้คนและชุมชนท้องถิ่นโดยรวมสามารถพึ่งตนเอง มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และสามารถพัฒนาเป็นผู้ผลิต ผู้สร้างงานบริการต่างๆ จากท้องถิ่นที่เข้มแข็ง สร้างสรรค์ หลากหลาย มีเอกลักษณ์ ทนสมัย และเชื่อมโยงกับระบบตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจฐานรากจะต้องมีความหลากหลาย พอเพียง เพื่อเปิดโอกาสและแบ่งปันให้คนทุกกลุ่มทุกวัยสามารถมีพื้นที่ และมีโอกาสในการร่วมพัฒนาได้อย่างผสมผสานและสร้างสรรค์ รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจอื่นๆ ได้อย่างดี อย่างมีฉันทมิตรเป็นธรรม และมีความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียม”³

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับอภิญญาต์ อำนวยกาญจนสิน⁴ จากกองวิจัยเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ที่ให้ความหมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์บนพื้นฐานของความสามารถที่ชุมชนมีอยู่ ระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นไม่ได้มีเพียงตัวเลขของรายได้ รายจ่าย การผลิตและการบริโภคเท่านั้น แต่เป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน การมีระบบคุณค่า ไม่มุ่งเน้นการแข่งขัน แต่ให้ความสำคัญกับความร่วมมือของคนในชุมชน ไม่มีการผูกขาดกิจการใดๆ เพราะชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน วิธีการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถพัฒนาให้ยืนอยู่บนขาของตนเองได้โดยไม่ต้องถึงพึ่งพาหรือรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานใด

องค์ประกอบสำคัญของเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้เสนอว่า ต้องมีการรวมกลุ่ม มีการจัดระบบการเงินของชุมชน มีระบบการจัดการทุนของชุมชนที่ครอบคลุมทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร ทุนทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็ต้องมีระบบข้อมูลที่ทันสมัย รอบด้าน มีระบบการผลิตของชุมชนที่มีมูลค่าเพิ่ม และสามารถเชื่อมโยง ระบบเศรษฐกิจภายนอกได้ มีระบบการอยู่ร่วมกัน มีคุณธรรมจริยธรรมในการประกอบกิจการ มีความเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน และสร้างความร่วมมือในทุกระดับและทุกมิติ เพื่อให้เกิดความร่วมมือให้บรรลุเป้าหมาย หรือรวมตัวกันเป็นเครือข่ายประเด็นต่างๆ ได้ เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายข้าว เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายภูมินิเวศน์วิถีวัฒนธรรม หรือการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่างๆ เป็นต้น

ในขณะนี้อภิญญาต์ อำนวยกาญจนสิน เสนอว่า เศรษฐกิจท้องถิ่น ต้องมีเป้าหมายที่จะพัฒนาขีดความสามารถของคนในครอบครัว ชุมชนให้พึ่งตนเองได้ พัฒนาให้เศรษฐกิจและสังคมในชุมชนมีความเข้มแข็ง กินดีอยู่ดี และฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ยั่งยืน

3. แนวคิดเศรษฐกิจอาหาร และความมั่นคงทางอาหาร

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจอาหาร มีแนวคิดที่หลากหลาย และสัมพันธ์กับการวิเคราะห์เรื่องความมั่นคงทางอาหาร ที่อธิบายในด้านการมีอาหารเพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย แนวคิดในเรื่องความ

³คู่มือ การส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก” www.codi.or.th/attachments/article/15058/Guide_economic_280959.pdf

⁴อภิญญาต์ อำนวยกาญจนสิน, Local Economy: รากแก้วเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมไทย, กองวิจัยเศรษฐกิจอุตสาหกรรม

มั่นคงทางอาหารของชุมชน หรือแนวคิดในการวิเคราะห์ระบบอาหารที่เป็นธรรม การวิเคราะห์ห่วงโซ่ในระบบอาหาร และการค้าอาหารจากผู้ผลิตไปถึงผู้บริโภคในระบบอาหารที่มีระบบการผลิตขนาดใหญ่ ไปถึงการผูกขาดการค้าอาหาร ซึ่งเชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรอาหารและระบบนิเวศ

3.1 แนวคิดความมั่นคงทางอาหารของ FAO องค์การอาหารและการเกษตรสหประชาชาติ หรือ FAO ได้นิยามความมั่นคงทางอาหารว่าหมายถึง “การที่คนทุกคนมีความสามารถในการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีโภชนาการทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจ ในการตอบสนองต่อความต้องการ และความพึงพอใจทางอาหารของพวกเขาเพื่อการมีชีวิตและสุขภาพที่ดี” (FAO, 2006) โดยมี 4 องค์ประกอบ คือ การมีอาหารเพียงพอ ซึ่งหมายถึงความเพียงพอของปริมาณอาหารที่มีคุณภาพ ซึ่งอาจได้จากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้า รวมทั้งความช่วยเหลือทางอาหารการเข้าถึงอาหาร คือการเข้าถึงทรัพยากรที่เพียงพอของบุคคล เพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสม และมีโภชนาการการใช้ประโยชน์ด้านอาหาร คือการบริโภคอาหารที่มีโภชนาการ มีน้ำสะอาด มีสุขอนามัยที่ดี และการมีเสถียรภาพทางอาหาร คือการที่ประชาชนบุคคล และครัวเรือน สามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างเพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการเข้าไม่ถึงอาหารจากวิกฤตที่เกิดขึ้น เช่น วิกฤตจากสภาพภูมิอากาศ หรือจากการขาดแคลนอาหารในบางฤดูกาล

นอกจากนี้องค์การอาหารและการเกษตรสหประชาชาติยังได้นำเสนอเรื่อง “การพัฒนา Sustainable Food Value Chain” ซึ่งเชื่อมโยงมิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเข้ามาในระบบเศรษฐกิจอาหาร ซึ่งจะกำหนดระบบการทำการเกษตรที่คำนึงถึงสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้ไขปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ และการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะการคำนึงถึงการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าของระบบอาหารที่ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน และความอดอยากทั่วโลก

3.2 แนวคิดเศรษฐกิจอาหาร ที่เน้นการพึ่งตนเองด้านอาหาร การลดรายจ่ายด้านอาหาร เป็นรูปแบบหนึ่งของความมั่นคงทางอาหาร โดยพิจารณาการสร้างอาหารในครัวเรือน การทำเกษตรในเมือง มีเป้าหมายในการสร้างการพึ่งตนเองด้านอาหารของคนเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างอาหารในครัวเรือน ที่ครอบคลุมทั้งด้านการเพาะปลูก การแปรรูป และการตลาด ในห่วงโซ่อาหารของครัวเรือน การวิเคราะห์ความมั่นคงทางอาหารยังสามารถวิเคราะห์ได้ถึงลดค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปซื้ออาหาร และการมีหลักประกันด้านอาหารจากการเพาะปลูกของครัวเรือน⁵ ทั้งนี้ค่าใช้จ่ายด้านอาหาร อาจคำนวณและตั้งโจทย์ที่เส้นความยากจน ⁶

⁵ ดร.ทิพย์วัลย์ สัจจันทร์ รายงานการประชุมคณะที่ปรึกษา วันที่ 22 กันยายน 2562 ณ ห้องประชุมมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

⁶ ดร.เดชารัต สุขกำเนิด รายงานการประชุมคณะที่ปรึกษา วันที่ 4 ตุลาคม 2562 ณ ห้องประชุมมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

อย่างไรก็ตาม การศึกษามิติทางเศรษฐกิจ อาจมีมิติที่หลากหลายในการวิเคราะห์ จากการประชุมร่วมกับคณะที่ปรึกษาโครงการวิจัยได้ให้มุมมองของการวิเคราะห์มิติทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีมิติทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ

1) มิติเศรษฐกิจทางตรง หรือ direct มี 2 ส่วน คือ

1.1) การลดต้นทุนด้านอาหาร (รวมค่าอาหาร และค่าเดินทางไปซื้ออาหาร)

1.2) การขายผลผลิตที่เหลือ (ซึ่งอาจดูจากการปันผลของสหกรณ์รายปี) หรือกระจายผลผลิตที่เหลือออกไปสู่ชุมชน หรือจากชุมชนสู่โรงพยาบาล

2) มิติเศรษฐกิจทางอ้อม หรือ indirect อาจมองในมิติการลดต้นทุนด้านสุขภาพทั้งกายและใจ ถ้าเกี่ยวกับผู้สูงอายุ คิดกิจกรรมให้เกิดมูลค่า เช่น ทำให้ค่าแรงงานเป็นศูนย์ และทำแล้วเกิดผลผลิต หรือถ้าสามารถทำให้เกิด Model ที่จะเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาอื่นๆ ก็สามารถคำนวณเป็นตัวเลข และการคำนวณในลักษณะการคาดการณ์อนาคต เอา Model เป็นตัวตั้งหรือการเอาอนาคตว่าอยากเห็นอะไร ใช้เทคนิค future search

ในด้านที่จับต้องไม่ได้ หรือนับเป็นตัวเลขไม่ได้ หรือ intangible ก็มีเช่นกัน เช่น ความรู้สึกเป็นสังคมชุมชน (Sense of Community) การสร้างความไว้วางใจ เชื่อใจ สามารถพูดได้ในทางเศรษฐกิจ ในเรื่องการเพิ่มความไว้วางใจ มีวิธียัด เมื่อเทียบกับการลงทุนด้านการระแวงระวัง เป็นต้น หรือราคาของการเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น กรณีอ่อนนุช 14 ไร่ เป็นความภูมิใจของเมือง เป็นเพชรของเมือง คนอื่นเห็นแล้วก็ภูมิใจ ก็สามารถประเมินคุณค่านั้นได้ และสามารถดูได้ทั้งในภาวะปกติ และไม่ปกติ

รวมถึงสามารถดูราคาของระบบนิเวศ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่างๆ และสร้างตัวแทน หรือ proxy ขึ้น เช่น หากเป็นพื้นที่สีเขียว อาจให้คนในชุมชนช่วยให้ค่าว่าพื้นที่นี้จะให้ราคาเท่าไร เมื่อเป็นพื้นที่สีเขียว หรือการเปรียบเทียบ ecological footprint หรือการเปรียบเทียบภาวะปกติ และไม่ปกติ เช่น กรณีน้ำท่วมยังมีฝักกินได้ ก็เป็นการลดความเสี่ยงเป็น safety net ด้วยเช่นกัน

ปัจจุบัน กองพัฒนาสังคมของกรุงเทพมหานคร สํารวจข้อมูลเกษตรกรในกรุงเทพฯ พบว่า มีทั้งสิ้น 26 เขตจาก 50 เขต และมี 3 scenarios คือ 1) Inclusive Farming ช่วยกลุ่มเปราะบาง หรือการทำเกษตรเน้นคุณภาพชีวิต 2) Sustainable Farming เป็นพื้นที่สีเขียวของเมือง ชยับไปชานเมือง 3) Smart Farming เช่น สวนแนวตั้ง การขาย online หรือกลุ่ม start up เป็นต้น⁷

ทั้งนี้มิติอื่นๆ ที่สามารถมองในเชิงเศรษฐกิจ คือการใช้พื้นที่รกร้างว่างเปล่า เพื่อทำการผลิตเป็นการเพิ่มมูลค่าในทางเศรษฐกิจ หรือมิติในการเป็นพื้นที่อาหารที่ลดความเสี่ยง ความไม่แน่นอนของชีวิต โดยเฉพาะในกลุ่มเสี่ยง กลุ่มเปราะบาง

⁷ ดร.ปิยะพงษ์ บุษบงก์ รายงานการประชุมที่ปรึกษาโครงการวิจัย วันที่ 22 กันยายน 2562 ณ ห้องประชุมมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

3.3 แนวคิดอธิปไตยทางอาหาร แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ยังมีอีกหลากหลายแนวคิด โดยเฉพาะแนวคิดในเรื่องสิทธิด้านอาหารของมนุษย์ ซึ่งแนวคิดนี้นักเศรษฐศาสตร์ชื่ออมาตยา เซน ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิในการเข้าถึงอาหารและเสถียรภาพของอาหารในระดับบุคคลและครัวเรือน แนวคิดในเรื่องสิทธิทางอาหาร มีรากฐานมาจากกรอบความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชน และปรากฏอยู่ในกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน ทั้งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แนวคิดที่สำคัญอีกแนวคิดหนึ่งที่มีพัฒนาควบคู่กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม คือแนวคิดเรื่อง “อธิปไตยทางอาหาร”

องค์กรขานาโลก (La Via Campesina) ซึ่งเคลื่อนไหวต่อสู้ เรื่องสิทธิของเกษตรกร ต่อต้านระบบผูกขาดด้านอาหารของบริษัทขนาดใหญ่ ซึ่งมีบทบาทสำคัญทั้งในการผลิตอาหาร นับตั้งแต่ปัจจัยการผลิต ถึงการตลาดตลอดห่วงโซ่อาหาร การให้ความหมายของ “อธิปไตยทางอาหาร” หมายถึง “สิทธิของประชาชนที่จะกำหนดนโยบายเกษตรและอาหารของตนเอง ควบคุมการค้าและการผลิตทางการเกษตรภายในประเทศ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน สนับสนุนให้เกิดการพึ่งพาตนเอง จำกัดการทุ่มตลาด และให้ชุมชนประมงพื้นบ้านจัดการการใช้และมีสิทธิในทรัพยากร” จุดเน้นหลักของแนวคิดนี้ คือเรื่องสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ ปลอดภัย และเป็นที่ยอมรับได้ในทางวัฒนธรรม สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเน้นการค้าที่ให้ความสำคัญกับการผลิต เพื่อการบริโภคภายในประเทศ และรวมถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกรรายย่อย หรือความเป็นประชาธิปไตยที่จะกำหนดและควบคุมนโยบายที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารในทุกระดับ

แนวคิดความมั่นคงทางอาหารได้ขยายแนวคิดไปที่ ความเป็นธรรมทางสังคม (Food Justice) การพึ่งตนเองด้านอาหาร (Self Reliance) การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน (Community economic development) รวมไปถึงการสร้างองค์กรของชุมชน และความร่วมมือระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในระบบอาหารท้องถิ่นและภูมิภาค โดยเห็นว่าชุมชนมีศักยภาพในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ทั้งในการพึ่งพาตนเองและการจัดการด้านอาหาร ซึ่งจะส่งผลให้สามารถแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหาร โดยมีปัจจัยเกี่ยวข้องที่หลากหลาย ความหมายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนได้มีการนิยามไว้ว่า “สภาพที่คนในชุมชนทุกคนได้รับอาหารที่ปลอดภัย มีโภชนาการ และเป็นที่ยอมรับในทางวัฒนธรรม ได้อย่างเพียงพอผ่านระบบอาหารที่ยั่งยืน ซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง สร้างความเป็นธรรมทางสังคม และส่งเสริมการตัดสินใจแบบประชาธิปไตย”⁸

3.4 แนวคิดเศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น⁹ เป็นแนวคิดที่วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของของระบบอาหารที่ทำลายเกษตรกรหรือผู้ผลิตรายย่อย และแยกเกษตรกรกับผู้บริโภคออกจากกัน อุตสาหกรรมอาหาร

⁸ Hamm & Bellows ,2003 อ้างใน Lutz, A.E., Swisher, M.E. and Brennan, M.A.

⁹ Helena Norberg-Hodge, Todd Merrifield and Steven Gorelick , เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดของเศรษฐกิจ สังคม นิเวศ

ขนาดใหญ่เป็นระบบที่ใช้พลังงานในการขับเคลื่อนระบบอาหารและส่งผลกระทบต่อภาวะโลกร้อน และทำให้วัฒนธรรมอาหารที่หลากหลายเป็นวัฒนธรรมเดียว ในทางเศรษฐกิจค่าใช้จ่ายด้านอาหารถูกดึงเข้าสู่ระบบการค้าอาหารรายใหญ่ หรืออุตสาหกรรมอาหารขนาดใหญ่ที่เข้ามาแทนที่อาหารท้องถิ่น ระบบการค้าอาหารทำให้เงินที่ใช้จ่ายด้านอาหารไม่สนับสนุนระบบอาหารท้องถิ่น ซึ่งเป็นระบบที่มีความหลากหลายของอาหาร และใช้พลังงานน้อยกว่าในการขนส่งอาหาร รวมทั้งรักษาเศรษฐกิจในท้องถิ่นให้เติบโตอย่างเป็นธรรม แต่เมื่อขอบเขตทางเศรษฐกิจขยายตัวออกไป และผนวกรวมการผลิตของเกษตรกรและผู้ผลิตรายย่อยเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจใหญ่ ทำให้บทบาทของรายย่อยลดลง และต้องพึ่งพิงพ่อค้าคนกลางมากขึ้น อำนาจต่อรองลดน้อยลง และไม่สามารถควบคุมปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้ ความเป็นประชาธิปไตยลดลง การรวมศูนย์ในระบบอาหารและระบบเศรษฐกิจเข้ามาแทนที่

4. แนวคิดเศรษฐกิจสมานฉันท์ (Solidarity Economy) หรือเศรษฐกิจสังคมสมานฉันท์ (The Social Solidarity Economy)

แนวคิดนี้มีพัฒนาการมาจากการวิเคราะห์ระบบทุนนิยม ซึ่งวิเคราะห์ว่า จะเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่มีกระบวนการรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับระบบตลาดว่า เป็นกลไกการตัดสินใจในการผลิต และการบริโภค เป็นกลไกที่ทำให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรม และปัญหาสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เศรษฐกิจสมานฉันท์มีความเชื่อว่า โดยพื้นฐาน ประชาชนมีบทบาทในการจัดการในทุกมิติของชีวิตมนุษย์ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจสมานฉันท์จะอยู่ในทุกภาคส่วนของเศรษฐกิจ ทั้งการผลิต การเงิน การกระจายสินค้า การบริโภค และการบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาล แนวคิดเศรษฐกิจสมานฉันท์ไม่ใช่เพื่อคนจนเท่านั้น แต่รวมถึงทุกคนชั้นในสังคม โดยมีเป้าหมายที่จะเอาชนะความไม่เท่าเทียมกันของระบบเศรษฐกิจและสังคม ระบบเศรษฐกิจในแนวคิดนี้ ยังเน้นเรื่องประสิทธิภาพ การใช้เทคโนโลยีและความรู้ และเปลี่ยนแปลงระบบไปสู่สวัสดิการของชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม¹⁰

เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร ได้อธิบายว่า “เศรษฐกิจสมานฉันท์ ไม่ใช่แบบจำลองทางเศรษฐกิจใหม่ แต่เป็นกรอบแนวคิดใหม่ เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการจัดการเรื่องการผลิต กระจายและแลกเปลี่ยนที่อยู่บนหลักการเรื่องความร่วมมือ การช่วยเหลือระหว่างสมาชิก ความยุติธรรมทางสังคมและการตัดสินใจด้วยประชาธิปไตยทางตรง”¹¹ ในช่วงปลายปี 2533 (ค.ศ.1990) มีการรวมตัวกันของภาคประชาชนกลุ่มต่างๆ เป็นเครือข่าย Global network of continental networks committed to the promotion of Social Solidarity Economy หรือ RIPESS เกิดขึ้นที่เปรู ในปี 2536 (ค.ศ.1997) ถึงปัจจุบัน เครือข่ายเศรษฐกิจสมานฉันท์เกิดขึ้นทั่วไปในลาตินอเมริกา ทวีปเอเชีย สหรัฐอเมริกา โดยมีกลุ่มของประชาชนรวมตัวกันในรูปแบบ

¹⁰ Ripess, Intercontinental network for the promotion of social solidarity economy, <http://www.ripess.org/what-is-sse/what-is-social-solidarity-economy/?lang=en>

¹¹เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร,สถาบันแรงงานและเศรษฐกิจที่เป็นธรรม, <https://sites.google.com/site/txtanthunniym/sersthkic-smanchanth>

สหกรณ์และเป็นเจ้าของกิจการร่วมกัน ในบางประเทศรัฐจะให้การสิทธิพิเศษต่อกลุ่มเหล่านี้ และกำไรที่ได้ของกลุ่มสหกรณ์เหล่านี้จะต้องไปสร้างงาน เพื่อให้การเติบโตทางเศรษฐกิจเกื้อกูลกับทุกส่วนของสังคม

แนวคิดเศรษฐกิจลักษณะนี้ อาจเชื่อมโยงกับกิจกรรมของสวนผักคนเมือง ในเชิงการรวมกลุ่มของชุมชนที่จะปลูกผัก หรือมีกิจกรรมร่วมกัน ทั้งด้านการใช้พื้นที่ร่วม การรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ หรือรูปแบบอื่นๆ ในลักษณะเครือข่าย รวมทั้งการเชื่อมโยงมิติของความเป็นสังคมผู้สูงอายุที่ร่วมทำกิจกรรม หรือการช่วยเหลือแบ่งปันอาหาร ในลักษณะแลกเปลี่ยนระหว่างกัน หรือการสร้างกองทุนเพื่อช่วยเหลือกันของกลุ่มและชุมชน

5. โมเดลเศรษฐกิจบนฐานชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว (BCG Model)

ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาใหญ่มากขึ้น ควบคู่กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการเติบโตของเมือง และส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนเมือง ทั้งปัญหาที่เกิดจากขยะ และปัญหาค้นพิษฝุ่นควันในเมือง จากบทเรียนและประสบการณ์การพัฒนาระบบเกษตรในเมือง นอกจากการสร้างอาหารในพื้นที่เมืองแล้ว ยังเชื่อมโยงกับประเด็นสิ่งแวดล้อมในเมือง ที่ระบบเกษตรในเมืองได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยทำให้สิ่งแวดล้อมในเมืองดีขึ้น ทั้งยังสามารถช่วยลดภาวะโลกร้อน และการเปลี่ยนแปลงเมืองไปสู่เมืองที่ยั่งยืน ซึ่งเชื่อมโยงทั้งมิติทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน นโยบายเมืองคาร์บอนต่ำ หรือนโยบายเศรษฐกิจสีเขียว รวมทั้งการหมุนเวียนทรัพยากร

แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียว เกิดขึ้นจากวิกฤตการเงินในปี 2551 และความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นของผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งเป็นผลมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ เศรษฐกิจสีเขียวจึงถูกยกขึ้นมาเป็นประเด็นถกเถียงในเวทีเจรจาระหว่างรัฐบาลประเทศต่างๆ เช่น การประชุม Rio+20 (United Nations Conference on Sustainable Development: UNCS D) ในปี 2555

นิยามความหมายของเศรษฐกิจสีเขียวนั้น มีการให้ความหมายที่ครอบคลุมมิติที่หลากหลาย ทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์และความเท่าเทียมกันทางสังคม การให้ความสำคัญกับการที่ทุกกลุ่มได้ประโยชน์ร่วมกัน (Inclusive) หรือเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความเปลี่ยนแปลงในระดับรากฐานที่เกี่ยวข้องกับวิถีคิดและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจในทุกๆ ระดับ ไม่ใช่เพียงการสร้างมาตรการด้านสิ่งแวดล้อมเข้าไปในระบบเศรษฐกิจ โดยภาพรวมเป็นระบบเศรษฐกิจที่นำไปสู่การยกระดับคุณภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ เพิ่มความเป็นธรรมทางสังคม และในขณะเดียวกันก็สามารถลดความเสี่ยงทางด้านสิ่งแวดล้อม และปัญหาความขาดแคลนของทรัพยากรลงได้

UNEP หรือโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของ “เศรษฐกิจสีเขียว” คือ ระบบเศรษฐกิจที่ยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสร้างความเท่าเทียมของสังคม ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับการลดความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อมและการเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ เศรษฐกิจสีเขียวควรคำนึงถึงการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน และใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งให้ทุกคนในสังคมได้รับประโยชน์ร่วมกัน ความเติบโตทางเศรษฐกิจไปในทิศทางที่นำไปสู่การลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์

และการปล่อยมลพิษ สร้างประสิทธิภาพในการใช้พลังงาน และทรัพยากร และป้องกันการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และการบริการของระบบนิเวศ¹²

หลักการดำเนินการของเศรษฐกิจสีเขียว คือการหาทางเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยไม่ต้องเพิ่มการใช้ทรัพยากรและลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การให้ความสำคัญต่อการฟื้นฟูระบบนิเวศและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ซึ่งต้องมีความเท่าเทียมในสังคม

สำหรับประเทศไทย ต้นปี 2564 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้ ‘โมเดลเศรษฐกิจ BCG’ หรือการพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว (Bio-Circular-Green Economy Model) เป็น ‘วาระแห่งชาติ’ ที่จะพาไทยไปสู่เป้าหมายของการเป็นประเทศที่มีรายได้สูงและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

BCG ย่อมาจาก ‘Bio-Circular-Green’ Economy หรือการผสมผสานของการพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพ (bio) เศรษฐกิจหมุนเวียน (circular) และเศรษฐกิจสีเขียว (green) เพื่อเตรียมความพร้อมปรับตัวต่อความท้าทายของโลก อาทิ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พลังงาน และอาหาร ที่เชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อกันและเพื่อปรับให้ระบบเศรษฐกิจมีความสมดุลและความยั่งยืนมากขึ้น¹³

Bio Economy คือระบบเศรษฐกิจชีวภาพที่มีการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างคุ้มค่า นำความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมมาพัฒนาต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า เป็นการพัฒนาความเข้มแข็งจากภายในหรือศักยภาพที่เรามีอยู่แล้วในตัวของเราเอง ประกอบไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ และการเป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรของโลก ด้วยการประยุกต์ใช้ความรู้ร่วมกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและนวัตกรรม มาพัฒนาต่อยอดและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทรัพยากรชีวภาพ และผลผลิตทางการเกษตร โดยเน้นสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจชีวภาพจะเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการกระจายรายได้และความเจริญ ไปยังสู่ภาคส่วนต่างๆ อย่างทั่วถึง ที่สำคัญเศรษฐกิจชีวภาพมีความเกี่ยวข้องกับการจ้างงานในระบบไม่น้อยกว่า 16.5 ล้านคน ทั้งในภาคเกษตรอุตสาหกรรมและภาคอุตสาหกรรม ซึ่งนับว่ามากถึงร้อยละ 50 ของจำนวนแรงงานในปัจจุบัน คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ราว 3 ล้านล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 21 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ¹⁴

Circular Economy คือระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนที่คำนึงถึงการใช้ประโยชน์จากสิ่งต่างๆ ที่มีให้คุ้มค่าที่สุด และสามารถหมุนเวียนกลับมาใช้เพื่อลดต้นทุนลดของเสียจากภาคการผลิต หรือเป็นศูนย์ (ZERO WASTE) ด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการผลิต เพื่อลดการใช้น้ำ พลังงาน แต่เพิ่มการใช้เทคโนโลยีสะอาดมากขึ้น และให้ความสำคัญกับการป้องกันการเกิดของเสีย และคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่

¹² UNEP, 2011, Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication - A Synthesis for Policy Makers

¹³ SDG MOVE Moving towards Sustainable Future

¹⁴ BCG Model ราชการ “ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน”

ขั้นตอนการออกแบบ กระบวนการผลิต การเลือกใช้วัสดุที่สามารถนำมาใช้ซ้ำได้ หรือนำของเหลือทิ้งจาก กระบวนการผลิตมาแปรสภาพ เพื่อกลับมาใช้ในรูปแบบอื่นๆ ได้

G Green Economy ระบบเศรษฐกิจสีเขียว เน้นความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ลดการก่อก๊าซเรือนกระจก อันเป็นสาเหตุภาวะโลกร้อน เศรษฐกิจที่พัฒนาด้วยการคำนึงถึงความยั่งยืนของ สิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคมและรักษา สิ่งแวดล้อมอย่าง ‘สมดุล’ ให้การใช้ทรัพยากรมีประสิทธิภาพโดยลดหรือไม่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พร้อมกับปกป้อง อนุรักษ์ พื้นฟูแหล่งธรรมชาติ ต้นน้ำ ฝืนดิน ความหลากหลายทางชีวภาพบนบกและท้อง ทะเล การควบคุมมลพิษและของเสีย การลงทุนสีเขียวและงานสีเขียว ตลอดจนการส่งเสริมการบริโภคที่ยั่งยืน โดยมี ‘ความเป็นอยู่ที่ดี’ ของคนเป็นเป้าหมาย

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียวที่เชื่อมโยงเรื่องระบบนิเวศ ยังมีแนวคิดที่ต้องเชื่อมต่อการกับ การปรับตัวของชุมชน งานศึกษาของลีตางส์ เจริญวงศ์ ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องการปรับตัวของชุมชนเชิงนิเวศ ที่ เชื่อมต่อระหว่างฐานคิดบนระบบนิเวศ (ecosystem based approach) กับการปรับตัวของชุมชน (Community based approach: CBA) โดยให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางชีวภาพ และการ ให้บริการทางนิเวศที่จะช่วยให้คนปรับตัวต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ซึ่งแนวคิดทั้งสองส่วนยังเป็นแนวคิดที่แยกออกจากกัน จึงมีความสำคัญที่จะต้องบูรณาการฐานคิดบนระบบนิเวศกับการ ปรับตัวของชุมชนเข้าด้วยกัน

นอกจากนั้น ยังเสนอให้แนวคิดของการปรับตัวของชุมชนเชิงนิเวศที่นำเอามาผนวกกับเรื่องของการ บริหารทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน (commons governance) โดยหลักการจัดการทรัพยากรนั้น จะต้อง เป็นไปในลักษณะของการจัดการทรัพยากรบนฐานการสร้างเศรษฐกิจสีเขียว ที่มีฐานมาจากชุมชนท้องถิ่น

การประยุกต์ใช้ BCG Model ต้องปรับประยุกต์หลักการสำคัญกับแนวทางการดำเนินงานที่มีฐานของ ชุมชนทั้งในเมืองและชนบท และประเด็นที่เกี่ยวข้องหลากหลายมิติ แต่การบูรณาการให้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้คน และชุมชนมีความสำคัญ เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี สร้างความเท่าเทียมของสังคม และการลดภาวะเสี่ยงจากสิ่งแวดล้อม และความสูญเสียของระบบนิเวศ ในขณะที่ เศรษฐกิจก็สามารถเติบโตได้อย่างมีคุณภาพ

บทที่ 3

กระบวนการและวิธีการวิจัย

การวิจัยโครงการ “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา: เกษตรในเมือง กรุงเทพมหานคร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เน้นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของกลุ่มคนเมือง โดยใช้การพัฒนาระบบเกษตรในเมืองเป็นรูปแบบในการสร้างเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง ในขณะเดียวกัน ก็ได้ศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มเป้าหมายกับการทำเกษตรในเมือง ในขณะที่การประกอบอาชีพหลักไม่ใช่อาชีพการเกษตร การศึกษาการทำเกษตรในเมือง และการใช้พื้นที่ว่าง หรือพื้นที่ส่วนกลางของกลุ่ม กับนัยยะทางเศรษฐกิจ จึงเป็นเป้าหมายของงานศึกษาในครั้งนี้

1. ขอบเขตเชิงเนื้อหาและประเด็นศึกษา

1.1 ศึกษาสถานการณ์เกษตรในเมืองทั้งด้านแนวคิด พัฒนาการความเป็นมา และสถานะของงานเกษตรในเมืองต่อการพัฒนาเมือง และสถานการณ์ของชุมชนในกรุงเทพมหานครกับนโยบายรัฐในด้านที่อยู่อาศัย และการพัฒนาชุมชน

1.2 ทบทวนวรรณกรรมแนวคิดด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งแนวคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหาร อธิปไตยทางอาหาร เป็นต้น

1.3 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 กลุ่ม ประกอบด้วย ข้อมูลชุมชน กลุ่มเกษตร สมาชิกกลุ่ม ข้อมูลด้านประชากรในกลุ่ม เศรษฐกิจ สังคม และประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.4 ศึกษาเรื่องการใช้ที่ดินและการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) กับการทำเกษตรในเมือง

1) ศึกษาแนวคิดเรื่องการแบ่งปันที่ดิน หรือ Land Sharing การใช้ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า รวมทั้งการจัดการผังชุมชน (ในกรณีการย้ายชุมชนใหม่)

2) ศึกษาแบบการจัดการที่ดิน และระบบการแบ่งปันที่ดิน รวมทั้งการจัดการผังชุมชน การศึกษาในหัวข้อดังกล่าวเป็นไปเพื่อศึกษาระบบที่ดิน การจัดสรรที่ดิน ซึ่งสัมพันธ์โดยตรงกับการทำการเกษตร โดยเฉพาะเกษตรเขตเมืองที่มีที่ดินจำกัด เนื้อหาดังกล่าวจะนำไปสู่การออกแบบการจัดการสรรที่ดิน การแบ่งปันที่จะทำให้เกิดนิเวศเกษตรที่เอื้อต่อคนในชุมชนเกิดขึ้น

1.5 ศึกษาแบบการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มเป้าหมาย

1) ความเป็นมาของกรณีศึกษาทั้ง 4 กลุ่ม

2) รูปแบบการทำเกษตรในเมือง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องตลอดทั้งปี

2.1) รูปแบบเกษตรในเมืองของกลุ่มเป้าหมาย และศักยภาพในการผลิต

2.2) ผลผลิตที่ได้รับจากแปลงเกษตร

2.3) กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การแปรรูป ฯลฯ

1.6 ศึกษาห่วงโซ่อาหาร และมูลค่าทางเศรษฐกิจจากระบบการเกษตรในเมือง

1) ศึกษาเส้นทางอาหารจากแปลงการผลิต โดยการจัดการผลผลิตของกลุ่ม

2) การวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และสถานการณ์ทำเกษตรในเมืองกับเศรษฐกิจในครัวเรือน

3) การวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจจากระบบการเกษตรในเมือง ในพื้นที่ Land Sharing ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า รวมทั้งการจัดวางผังชุมชน และวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจ จากผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรในเมือง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเศรษฐกิจ

1.7 บทวิเคราะห์ การเกษตรในเมืองกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองและการขยายผล

1) สุขภาพรวมกรณีศึกษาเกษตรในเมือง บทบาทการสร้างความมั่นคงทางอาหาร การสร้างห่วงโซ่ทางอาหารที่เป็นธรรม และนัยยะในการสร้างเศรษฐกิจแบบใหม่ โดยการวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง การแบ่งปันที่ดิน และการตลาด รวมทั้งกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2) การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากการทำเกษตรในเมือง และการเชื่อมโยงอาหารของกลุ่ม

2.1) แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง บนฐานการทำเกษตรในเมือง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.2) ปัจจัยเอื้อและโอกาส รวมทั้งข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยการทำการเกษตรในเมือง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.3) ข้อเสนอทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองจากการทำเกษตรในเมือง และทิศทางการพัฒนาเมืองสู่เมืองที่ยั่งยืน

2. กระบวนการและวิธีการศึกษา

2.1 ประชุมสร้างความเข้าใจร่วมกันของทีมวิจัย ที่ปรึกษาในกรอบการวิจัย และวางแผนการปฏิบัติงาน

2.2 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ “เกษตรในเมือง” และเอกสารแนวคิดด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารในเมือง

2.3 ประชุมกับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 กลุ่ม เพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน และหาข้อตกลงในงานวิจัย รวมทั้งวางแผนปฏิบัติการงานวิจัย

2.4 ศึกษากรอบการวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยการจัดประชุมปรึกษาหารือกับที่ปรึกษา และออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยจัดทำร่วมกันของทีมวิจัย

2.5 การศึกษารูปแบบการทำเกษตรในเมืองกับการสร้างเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 กลุ่ม โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1) การเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนเป้าหมาย และสัมภาษณ์กลุ่ม เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนและกลุ่ม ในด้านประชากร อาชีพ สถานะทางเศรษฐกิจ ด้านสังคม ความเป็นมาของชุมชน ฯลฯ

2) เก็บข้อมูลการรวมกลุ่ม เป้าหมายกลุ่ม รูปแบบการทำเกษตร และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.6 ศึกษาการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) การใช้ประโยชน์ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า และการจัดทำผังชุมชน กับการทำเกษตรในเมือง นัยยะในการสร้างเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ การดำเนินการมีขั้นตอน ดังนี้

1) ศึกษาแนวคิดเรื่อง การแบ่งปันที่ดิน หรือ Land Sharing แนวคิดเรื่องการใช้พื้นที่รกร้างว่างเปล่า และการจัดการผังชุมชน เพื่อสร้างกรอบการศึกษาที่ชัดเจน และมีความแตกต่างตามบริบทของพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

2) สสำรวจข้อมูลพื้นฐานในเรื่องระบบการจัดการที่ดินของกลุ่มเป้าหมาย

2.7 สร้างกระบวนการเรียนรู้กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อพัฒนาการทำเกษตรในเมือง กับการสร้างเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับกลุ่ม

1) จัดเวทีประชุมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำเสนอข้อมูลพื้นฐานที่ได้รับการจัดเก็บ และหาความต้องการในการยกระดับเศรษฐกิจของครัวเรือน และกลุ่มในพื้นที่เป้าหมาย รวมทั้งจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อสร้างเศรษฐกิจจากกิจกรรมด้านการเกษตรในเมือง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

2) ติดตามและหนุนเสริมแผนปฏิบัติการร่วมกันกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อติดตามความก้าวหน้า หรือปัญหาอุปสรรค ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของครัวเรือน และกลุ่มรวมทั้งเสริมความรู้ด้านต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาการทำเกษตรในเมืองและการสร้างเศรษฐกิจของกลุ่มบรรลุเป้าหมาย

3) จัดเวทีสรุปบทเรียนการขับเคลื่อนงานสร้างเศรษฐกิจกับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 พื้นที่ เพื่อประมวลบทเรียนการพัฒนาการทำเกษตรในเมืองกับการสร้างเศรษฐกิจ และวิเคราะห์โอกาส และข้อจำกัดในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของกลุ่ม

2.8 การเก็บข้อมูลรูปแบบการทำเกษตรในเมือง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เชื่อมโยงการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจ

1) ออกแบบและเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจะใช้แบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมาย และแบบสอบถามเพื่อบันทึกการผลิตและผลผลิตที่ได้ และข้อมูลเชิงเปรียบเทียบในแต่ละฤดูกาล ข้อมูลเชิงคุณภาพจะใช้การสัมภาษณ์ และข้อมูลมือสองจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งในกลุ่ม หน่วยงาน องค์กร

2) ตรวจสอบข้อมูลและประมวลข้อมูล โดยนักวิจัย

3) จัดเวทีกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน

4) สังเคราะห์ข้อมูลในเรื่อง มูลค่าทางเศรษฐกิจจากระบบ Land Sharing และการทำเกษตรในเมืองโดยจัดประชุมผู้เกี่ยวข้องเพื่อนำเสนอข้อมูล และรับฟังข้อคิดเห็น

2.9 การประชุมสังเคราะห์งานข้อมูลในภาพรวมจาก 4 กลุ่มกรณีศึกษา

- 1) ประมวลข้อมูลรวมจากการวิเคราะห์ข้อมูลของ 4 กลุ่มกรณีศึกษา
- 2) จัดประชุมเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันของทีมวิจัย ที่ปรึกษาและแกนนำของกลุ่ม
- 3) ทีมวิจัยสังเคราะห์ข้อมูล ในเรื่องมูลค่าทางเศรษฐกิจกับการทำเกษตรในเมือง การแบ่งปันที่ดิน และการทำตลาด

4) นำเสนองานวิจัยให้กับเครือข่ายสวนผักคนเมือง ผู้เชี่ยวชาญด้านเกษตรในเมือง และที่ปรึกษาด้านเศรษฐศาสตร์ หน่วยงานกรุงเทพมหานคร เพื่อเผยแพร่งานวิจัย

2.10 จัดทำร่างรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

2.11 ปรับปรุงร่างรายงาน และจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

2.12 ขยายผลงานวิจัยโดยการจัดทำสื่อและบทความเผยแพร่ในสื่อสาธารณะและเผยแพร่การพัฒนาเกษตรในเมืองให้กับกลุ่มผู้สนใจและผ่านเว็บไซต์ของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

3. นิยามศัพท์

3.1 เกษตรในเมือง (Urban Agriculture) หมายถึง การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างอาหารให้กับครอบครัว ชุมชนรวมไปถึงกระบวนการอื่นๆ ในห่วงโซ่อาหาร เช่น กระบวนการแปรรูปต่างๆ หรือการผลิตการบริโภคที่ลดระยะทางขนส่งอาหาร ตลอดถึงการกระจายอาหารให้เข้าถึงได้ง่ายด้วยตนเอง เป็นการสร้างศักยภาพในการเข้าถึงอาหาร และกระจายอำนาจในระบบอาหารนั่นเอง การนิยามเกษตรในเมืองยังเกี่ยวข้องไปถึงการนำทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ การสร้างผลิตภัณฑ์ และการบริการที่เกี่ยวข้องอีกด้วย สำหรับขอบเขตของเมืองนั้น มิได้หมายถึงเฉพาะเมืองชั้นใน แต่มีความหมายถึงชุมชนในเขตชานเมือง ขอบเขตปริมาตร รวมทั้งพื้นที่ที่มีอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมตั้งอยู่

3.2 เคหะชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีการจัดตั้ง ดำเนินการและดูแลโครงการโดยการเคหะแห่งชาติ เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง เป็นโครงการสำหรับผู้มีรายได้น้อย เป็นบ้านพักอาศัย เป็นชุมชนตามระเบียบของกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักเขต กรุงเทพมหานคร

3.3 แรงงานนอกระบบ หมายถึง ผู้มีงานทำที่ไม่ได้รับความคุ้มครอง หรือไม่มีหลักประกันทางสังคมจากการทำงาน ประกอบด้วย เป็นลูกจ้างที่ได้รับค่าแรง เช่น 1) ลูกจ้างทำงานบ้าน ผู้รับงานไปทำที่บ้าน คนงานก่อสร้าง และลูกจ้างของธุรกิจขนาดย่อม และขนาดเล็กที่อยู่นอกระบบ 2) เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระ

เช่นมอเตอร์ไซด์รับจ้าง หาบเร่แผงลอย เกษตรกรในระบบพันธะสัญญา เป็นต้น 3) ธุรกิจขนาดย่อม และขนาดเล็กที่ไม่ได้จดทะเบียนกับภาครัฐ เช่น ผู้ผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น¹

3.3 มูลค่าทางเศรษฐกิจ หมายถึง การวัดมูลค่าทางเศรษฐกิจในหน่วยเงินตรา โดยประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งหมด ที่เป็นมูลค่าจากการใช้ประโยชน์โดยตรง (Direct Use Value) และการใช้ประโยชน์โดยอ้อม (Indirect Use Value) และมูลค่าทางเศรษฐกิจที่มีมิติเรื่องความยั่งยืนทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม การคำนวณมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เป็นตัวเงินในงานศึกษาวิจัยนี้ คำนวณโดยอ้างอิงราคาตลาดของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อหามูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการบริโภคและจำหน่ายในชุมชน และการคำนวณจากค่าใช้จ่ายของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาษีที่ดิน การจัดการขยะ และการลดก๊าซเรือนกระจก

¹ พุทธิพงษ์ สอนเมือง ตูลาพันธุ์ มุลินธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ (โฮมเนท ประเทศไทย)

บทที่ 4

ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานกรุงเทพมหานคร

1.1 ข้อมูลประชากรและชุมชน กรุงเทพมหานคร มีประชากรรวม 5,487,876 คน จำนวนครอบครัว 467,650 ครอบครัว โดยมีจำนวนหลังคาเรือนรวม 3,103,483 หลังคาเรือน¹ แต่ตัวเลขดังกล่าวเป็นตัวเลขที่นับเฉพาะคนไทยที่มีทะเบียนบ้านอยู่ในกรุงเทพฯ แต่กรุงเทพฯ ยังมีประชากรแฝงซึ่งมีทั้งคนไทยที่มาจากต่างจังหวัด และชาวต่างชาติที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ประชากรแฝงกลางคืนซึ่งเป็นประชากรที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ แต่มีทะเบียนบ้านอยู่ต่างจังหวัด ตัวเลขประชากรแฝงกลางคืนในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ในปี 2560 มีถึง 1,968,000 คน ยังไม่นับรวมประชากรแฝงกลางวัน ที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ หรือเรียนหนังสือแบบไปเช้าเย็นกลับ ทำให้กรุงเทพฯ มีจำนวนประชากรมากกว่าจำนวนดังกล่าว โดยมีการคาดการณ์ว่า มีประชากรทั้งสิ้นเกือบ 10 ล้านคน กรุงเทพมหานครแบ่งเขตการปกครองเป็น 50 เขต และมีการแบ่งเป็นกลุ่มเขตรวม 6 เขต โดยชุมชนในแต่ละเขตมีลักษณะชุมชนหลากหลายประเภท จำแนกได้เป็นชุมชนเมือง ชุมชนบ้านจัดสรร เคหะชุมชน ชุมชนชานเมือง ประเภทอาคารสูง และชุมชนแออัด ซึ่งมีทั้งสิ้น 2,013 ชุมชน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 : แสดงประเภทชุมชนแยกตามกลุ่มเขตในกรุงเทพมหานคร

สำนักงานเขต	ประเภทของชุมชน						รวม
	เคหะชุมชน	ชานเมือง	เมือง	หมู่บ้านจัดสรร	อาคารสูง	แออัด	
กลุ่มกรุงเทพกลาง							
ดินแดง	2	-	8	2	3	8	23
ดุสิต	-	-	26	-	9	9	44
ป้อมปราบศัตรูพ่าย	-	-	4	-	-	10	14
พญาไท	-	-	-	-	9	13	22
พระนคร	-	-	15	-	-	5	20
ราชเทวี	-	-	-	-	6	18	24
วังทองหลาง	-	-	-	3	-	16	19
สัมพันธวงศ์	-	-	17	-	-	-	17
ห้วยขวาง	-	-	1	3	1	17	22

¹ สำนักงานการพัฒนาชุมชน สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร

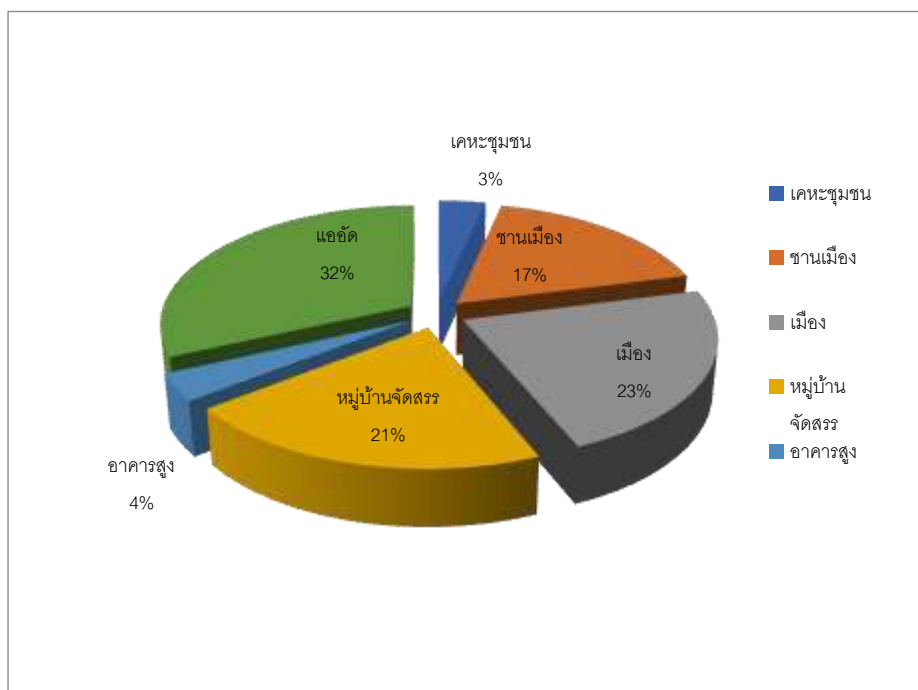
สำนักงานเขต	ประเภทของชุมชน						รวม
	เคหะชุมชน	ชานเมือง	เมือง	หมู่บ้านจัดสรร	อาคารสูง	แออัด	
รวม	2	0	71	8	28	96	205
กลุ่มกรุงเทพใต้							
คลองเตย	4	-	10	1	2	22	39
บางคอแหลม	-	-	1	-	1	26	28
บางนา	1	1	19	5	1	8	35
บางรัก	-	-	11	-	1	3	15
ปทุมวัน	1	-	2	-	2	12	17
พระโขนง	-	-	3	16	-	25	44
ยานนาวา	-	-	5	-	-	12	17
วัฒนา	-	-	-	2	-	14	16
สวนหลวง	-	-	42	1	-	2	45
สาทร	-	-	10	5	1	8	24
รวม	6	1	103	30	8	132	280
กลุ่มกรุงเทพเหนือ							
จตุจักร	-	1	6	7	6	21	41
ดอนเมือง	-	1	5	73	-	16	95
บางเขน	1	2	19	36	7	7	72
บางซื่อ	-	-	1	1	1	47	50
ลาดพร้าว	-	3	1	26	2	4	36
สายไหม	3	6	18	47	-	4	78
หลักสี่	31	1	6	13	11	16	78
รวม	35	14	56	203	27	115	450
กลุ่มกรุงเทพตะวันออก							
คลองสามวา	1	56	1	26	-	-	84
คันนายาว	-	3	5	18	2	14	42
บางกะปิ	-	1	11	7	-	8	27

สำนักงานเขต	ประเภทของชุมชน						รวม
	เคหะชุมชน	ชานเมือง	เมือง	หมู่บ้านจัดสรร	อาคารสูง	แออัด	
ปทุม	-	1	1	20	-	15	37
ประเวศ	-	-	31	7	3	3	44
มีนบุรี	1	31	7	22	1	1	63
ลาดกระบัง	16	30	15	3	-	1	65
สะพานสูง	1	21	2	1	-	4	29
หนองจอก	2	82	1	13	-	-	98
รวม	21	225	74	117	6	46	489
กลุ่มกรุงธนเหนือ							
คลองสาน	-	-	5	-	-	29	34
จอมทอง	-	6	34	4	1	3	48
ตลิ่งชัน	-	27	6	2	-	8	43
ทวีวัฒนา	-	6	-	10	-	-	16
ธนบุรี	-	-	-	-	-	43	43
บางกอกน้อย	-	-	5	-	1	31	37
บางกอกใหญ่	-	-	2	-	-	28	30
บางพลัด	-	-	5	2	-	41	48
รวม	0	39	57	18	2	183	299
กลุ่มกรุงธนใต้							
ทุ่งครุ	-	3	23	-	2	1	29
บางขุนเทียน	6	17	23	2	-	3	51
บางแค	-	6	11	8	-	23	48
บางบอน	-	3	3	4	-	2	12
ภาษีเจริญ	-	2	33	4	-	12	51
ราษฎร์บูรณะ	-	-	-	2	-	26	28
หนองแขม	-	42	5	21	1	2	71
รวม	6	73	98	41	3	69	290
รวมทั้งหมด	70	352	459	417	74	641	2013

ที่มา : กองการพัฒนาชุมชน สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธ.ค.63)

จากข้อมูล พบว่าจำนวนชุมชนมีสัดส่วนที่แตกต่างกัน โดยชุมชนแออัดมีสัดส่วนถึงร้อยละ 32 ในขณะที่ชุมชนเมืองที่เป็นแหล่งการค้า พาณิชยกรรมต่างๆ มีร้อยละ 23 ใกล้เคียงกับชุมชนประเภทบ้านจัดสรร ซึ่งมีสัดส่วนร้อยละ 21 และชุมชนชานเมืองมีถึงร้อยละ 17 ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 : แสดงสัดส่วนของประเภทชุมชนในกรุงเทพมหานคร

ที่มา : กองกรการพัฒนาชุมชน สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร

อย่างไรก็ตาม จำนวนชุมชนน่าจะมากกว่า 2,013 ชุมชน คาดว่ายังมีชุมชนที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนอีกจำนวนมาก เนื่องจากปัจจุบันมีสถานการณ์ไล่อื้อชุมชนแออัดที่ไม่ได้อยู่ในทะเบียนของสำนักงานเขต โดยเฉพาะในกรณีที่รัฐต้องการขยายโครงข่ายการคมนาคม ทำให้ชุมชนที่อยู่ใกล้ทางรถไฟต้องถูกไล่อื้อ รวมทั้งชุมชนที่อยู่ริมคลองสาธารณะ และชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่สาธารณะอื่นๆ

1.2 สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน กรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งมีกลุ่มคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจที่หลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกัน และมีอาชีพที่หลากหลายทั้งเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ ธุรกิจขนาดเล็ก อาชีพอิสระไปจนถึงลูกจ้าง แรงงานประเภทต่างๆ และอาชีพเกษตรกร โดยมีตัวเลขรายได้ในปี 2562 พบว่าผู้มีรายได้น้อยที่สุดมีจำนวนร้อยละ 2.0 และผู้มีรายได้น้อยจำนวนร้อยละ 7.3 ผู้มีรายได้ปานกลางมีจำนวนร้อยละ 18.4 ในขณะที่สัดส่วนผู้มีรายได้มากและมากที่สุดมีจำนวนร้อยละ 35.4

และร้อยละ 43.4 ตามลำดับ และตัวเลขผู้มีรายได้น้อยที่สุดมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2552 ซึ่งมีเพียงร้อยละ 1.7²

สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในกรุงเทพฯ จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ในปี 2562 พบว่า ครัวเรือนในกรุงเทพฯ มีรายได้โดยเฉลี่ย 39,495 บาทต่อเดือน และมีรายจ่ายโดยเฉลี่ย 31,753 บาทต่อเดือน โดยมีค่าใช้จ่ายด้านอาหารและเครื่องดื่มไม่รวมแอลกอฮอล์อยู่ที่ร้อยละ 26.7 ของรายจ่ายทั้งหมดในครัวเรือน มีรายจ่ายด้านที่อยู่อาศัยร้อยละ 23.4 ค่าใช้จ่ายในการซื้อของจำเป็นร้อยละ 6.5 ค่าใช้จ่ายด้านการสื่อสารร้อยละ 4.0 ค่ารักษาพยาบาลร้อยละ 1.3 ค่าเดินทางร้อยละ 18.5 ค่าการศึกษาร้อยละ 2.4 และค่าใช้จ่ายที่ไม่เกี่ยวกับการอุปโภคบริโภค เช่น ภาษี ค่าประกัน ค่าดอกเบี้ย ฯลฯ มีสูงถึงร้อยละ 15.3 โดยมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายต่อรายได้ร้อยละ 80.5 โดยมีรายได้สูงกว่ารายจ่ายเพื่อยังชีพ 7,706 บาทต่อครัวเรือน หรือ 3,082 บาทต่อคน (คำนวณจากเฉลี่ยครัวเรือนละ 2.5 คน)³

ครัวเรือนในกรุงเทพฯ ที่มีหนี้สินร้อยละ 29.4 หรือเฉลี่ย 180,297 บาทต่อครัวเรือน โดยส่วนใหญ่เป็นหนี้จากการซื้อบ้านที่ดินร้อยละ 64.6 ใช้สำหรับค่าใช้จ่ายด้านอุปโภคบริโภคร้อยละ 30.1 เป็นหนี้ด้านการศึกษาร้อยละ 1.2 และเป็นหนี้เพื่อการลงทุนร้อยละ 4.2 แสดงถึงภาวะหนี้สินที่นำมาใช้สำหรับการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความยากจน หากไม่มีรายได้มากพอที่จะนำไปใช้จ่าย โดยมีหนี้สินต่อรายได้ 4.6 เท่า ในขณะที่ครัวเรือนฐานรากทั้งประเทศมีหนี้สินต่อรายได้ 6.9 เท่า⁴ โดยมีตัวเลขค่าเฉลี่ยทั้งประเทศ 6.3 เท่า และงานศึกษาภาพรวมทั้งประเทศของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ยังพบว่ามีครัวเรือนที่มีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายร้อยละ 58.5 ของกลุ่มครัวเรือนฐานราก หรือในกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุด

หากพิจารณาจากตัวเลขส่วนแบ่งรายได้ประจำของครัวเรือน ซึ่งจำแนกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่มีรายได้น้อยที่สุด กลุ่มที่มีรายได้น้อย กลุ่มที่มีรายได้ปานกลาง กลุ่มที่มีรายได้มาก และกลุ่มที่มีรายได้มากที่สุด ในปี 2562 กลุ่มคนที่มีรายได้น้อยที่สุดมีร้อยละ 24.6 มีส่วนแบ่งรายได้ร้อยละ 10.4 มีรายได้ประจำต่อคนต่อเดือน 6,681 บาท กลุ่มที่สองที่มีรายได้น้อยซึ่งมีร้อยละ 20.9 มีส่วนแบ่งรายได้ร้อยละ 13.9 มีรายได้ประจำต่อคนต่อเดือน 10,323 บาท ในขณะที่กลุ่มคนที่มีรายได้มากที่สุดมีร้อยละ 7.5 มีส่วนแบ่งรายได้ร้อยละ 38.2 มีรายได้ประจำต่อคนต่อเดือน 33,914 บาท ช่องว่างทางเศรษฐกิจ หรือค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคในด้านการกระจายรายได้มีค่าเท่ากับ 0.252 ซึ่งถือว่ายังมีปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจอยู่มากในกลุ่มประชากรในกรุงเทพฯ

สถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ต้นปี 2563 จนถึงปัจจุบัน (กรกฎาคม 2564) และยังไม่มีความมั่นใจว่าสถานการณ์จะยุติเมื่อใด แต่สถานการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสถานะเศรษฐกิจของประชาชน และด้วยช่วงเวลายาวนาน ทำให้ภาวะหนี้สินของประชาชนมียอดคงค้างเพิ่มมากขึ้น กลายเป็น

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ครัวเรือนฐานราก พ.ศ. 2562

³ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2562

กรุงเทพมหานคร

⁴ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, อ่างแล้ว

“ความเปราะบางทางการเงิน” ให้กับครัวเรือนหลายกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน มีภาระหนี้สินต่อรายได้ถึงร้อยละ 84 สัดส่วนเงินออมร้อยละ 11.6 และครัวเรือนที่มีรายได้ 5,000-10,000 บาทต่อเดือน มีภาระหนี้ต่อรายได้ร้อยละ 40⁵ สัดส่วนเงินออมมีเพียงร้อยละ 14 ในขณะที่รายได้ในช่วงนี้ก็ลดลง ทำให้โอกาสในการใช้หนี้ลดน้อยลงไปด้วย

1.3 สภาพทางกายภาพ และการใช้ที่ดิน กรุงเทพมหานครมีพื้นที่ทั้งหมด 1,568.737 ตารางกิโลเมตร โดยมีลักษณะเป็นเมืองที่ประกอบด้วยพื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรม โรงแรม อุตสาหกรรม และมีพื้นที่ป่าไม้และการเกษตร โดยในปี 2562 กรุงเทพฯ มีพื้นที่ป่าไม้ 3,887 ไร่ พื้นที่การเกษตร 233,367 ไร่⁶ ในขณะที่พื้นที่รกร้างว่างเปล่าในกรุงเทพฯ ซึ่งยังไม่มีตัวเลขที่เป็นปัจจุบัน แต่จากข้อมูลในปี 2558 พบว่ากรุงเทพฯ มีพื้นที่รกร้างว่างเปล่าไม่ได้ทำประโยชน์ประมาณ 120.51 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 7.7 ของพื้นที่ทั้งหมด⁷ ซึ่งมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ พื้นที่ผลิตอาหารของกรุงเทพฯ ก็มีแนวโน้มลดลง เนื่องจากแนวคิดการแยกการเกษตรออกจากวิถีชีวิตของคนเมือง ทำให้คนเมืองต้องบริโภคอาหารที่เดินทางไกล และเป็นอาหารที่ไม่ปลอดภัย เนื่องจากไม่ทราบแหล่งที่มา และการใช้ประโยชน์จากที่ดินในเมืองยังไม่มียุทธศาสตร์ในด้านอาหารของเมืองที่ชัดเจน

1.4 กรุงเทพมหานครกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม พื้นที่สีเขียวในเขตกรุงเทพฯ ในปี 2562 พบว่ากรุงเทพฯ มีสวนสาธารณะ 8,252 แห่ง ขนาดพื้นที่รวม 38,866,894.84 ตารางเมตร ประชากรในกรุงเทพฯ ในปี 2562 มีจำนวน 5,680,415 คน สัดส่วนพื้นที่สาธารณะต่อประชากร 6.84 ตารางเมตรต่อคน ขณะที่องค์การอนามัยโลก (WHO) มีเกณฑ์กำหนดว่า เมืองที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดีควรมีพื้นที่สีเขียวอยู่ที่ 9 ตารางเมตรต่อคน ซึ่งพื้นที่สีเขียวในกรุงเทพฯ ยังไม่ได้ตามเกณฑ์ที่จะสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนเมือง

ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมในเมือง จึงกลายเป็นอีกปัญหาหนึ่งของคนเมือง นอกจากพื้นที่สีเขียวที่มีไม่เพียงพอแล้ว ยังมีเรื่องการจัดการขยะมูลฝอย ซึ่งเกิดจากการบริโภคและจำนวนประชากรที่หนาแน่นในเมือง ในปี 2561 กรุงเทพฯ มีปริมาณขยะที่ต้องบริหารจัดการอยู่ที่ 3,912,288.24 ตันต่อปี หรือวันละ 10,718.60 ตันต่อวัน ซึ่งเป็นขยะอินทรีย์ร้อยละ 60 ขยะพลาสติกร้อยละ 10 อีกร้อยละ 30 เป็นขยะประเภทอื่นๆ ค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ในการจัดการขยะต่อปีประมาณ 7,000 ล้านบาทต่อปี

ขณะเดียวกัน ปัญหาเมืองยังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ที่ก่อให้เกิดเกาะความร้อนสูง หรือ Urban Heat Island – UHI ซึ่งส่งผลต่ออุณหภูมิค่าเฉลี่ยในเมืองที่สูงขึ้นทุกปี และเมืองก็

⁵ Arty Siriluck, 5 กรกฎาคม 2564 “จับตา ‘หนี้ครัวเรือน’ ปี 2564 จ่อทะลุ 91% ต่อจีดีพี คนไทยติดวงวน ‘แบกหนี้เพิ่ม’ แต่รายได้ลด” <https://positioningmag.com/1312956>

⁶ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, “สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2563”

⁷ กองนโยบายและแผนงาน สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร (กทม.) อ้างใน Patinee Prapasisilp -10 June 2016 <https://thailand-property-news.knightfrank.co.th/2016/06/10/10>

เป็นพื้นที่ที่ปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สู่ชั้นบรรยากาศ อันเนื่องมาจากกิจกรรมในด้านอุตสาหกรรม และพลังงาน การจราจรที่คับคั่ง รวมทั้งกิจกรรมจากการจัดการขยะก็มีส่วนต่อการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ เมืองมีบทบาทในการบริโภคมากกว่าการผลิต ความสมดุลด้านสิ่งแวดล้อมจึงมีปัญหา และส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนเมือง

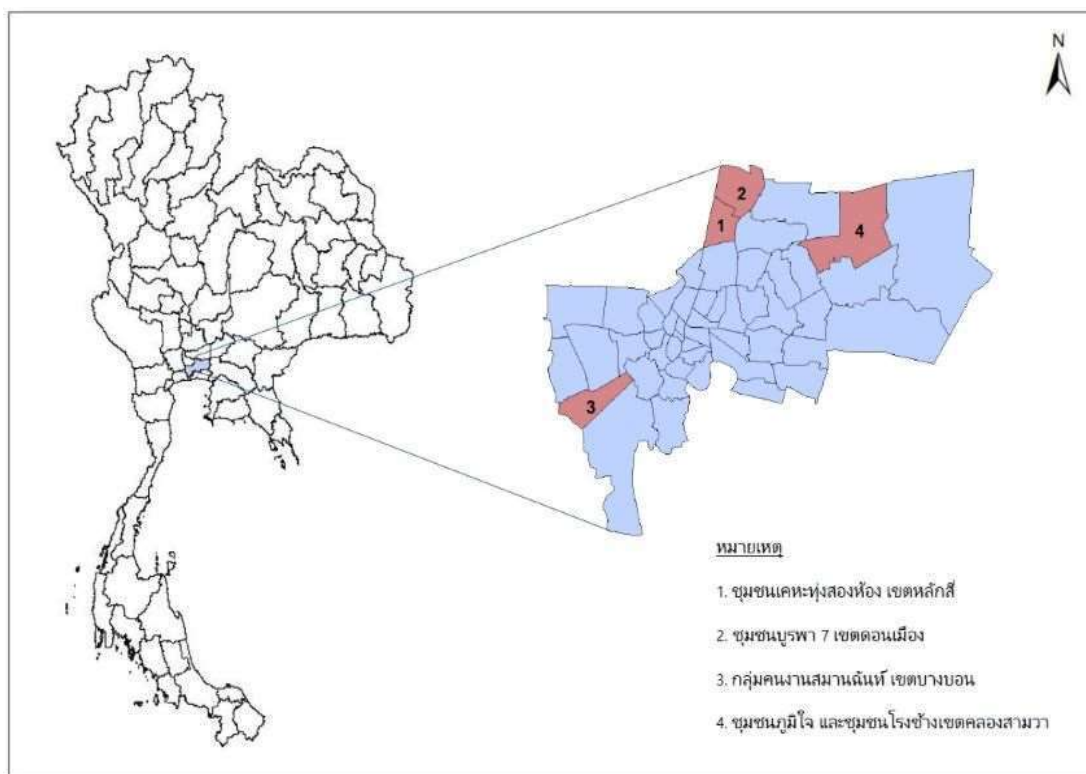
กรุงเทพมหานครยังเผชิญปัญหาฝุ่นละอองจากอากาศ และมลพิษทางอากาศ กลายเป็นปัญหาคุกคามการใช้ชีวิตของคนเมือง ด้วยความไม่สมดุลด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และยังเผชิญปัญหาน้ำเสีย และมลพิษทางเสียง ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนเมือง นโยบายหลักของกรุงเทพมหานครยังคงเป็นการสร้าง Smart City ที่เน้นเทคโนโลยีเป็นหลัก แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ในด้านการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการสร้างวิถีชีวิตคนเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งอาจต้องการการพัฒนาความรู้ และข้อมูลเพื่อการพัฒนาเมืองที่ยั่งยืน

2. ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัย

กลุ่มเป้าหมายในงานวิจัย “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมือง กรุงเทพมหานคร” เป็นกลุ่มคนระดับฐานรากที่หลากหลายในกรุงเทพมหานคร และมีพื้นฐานจากการทำงานร่วมกับโครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ในการพัฒนาระบบเกษตรในเมือง โดยมีจุดเริ่มต้นที่แตกต่างกัน แต่ก็เป็นกลุ่มที่มีรายได้น้อยที่สุด กลุ่มที่มีรายได้น้อยและกลุ่มที่มีรายได้ปานกลางของกลุ่มคนในกรุงเทพฯ และโดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ โดยมาจากชนบท ในรุ่นพ่อแม่ และอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มายาวนาน

กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่เป้าหมายในงานวิจัย ประกอบด้วยพื้นที่เป้าหมาย 4 พื้นที่ในงานวิจัย แต่มีกลุ่มเป้าหมาย 5 ชุมชน ประกอบด้วย 1) ชุมชนบูรพา 7 เขตดอนเมือง 2) ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 การเคหะแห่งชาติ เขตหลักสี่ 3) ชุมชนกลุ่มคนงานสมานฉันท์ เขตบางบอน และ 4) ชุมชนภูมิใจ-ชุมชนโรงช้าง ซึ่งเป็นคนละชุมชน แต่อยู่ในบริเวณเดียวกัน และมีความร่วมมือในเชิงองค์กรร่วมกัน ตั้งอยู่ในเขตคลองสามวาที่ตั้งชุมชนเป้าหมายอยู่ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงเทพฯ ดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 : แสดงแผนที่ตั้งกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่เป้าหมาย

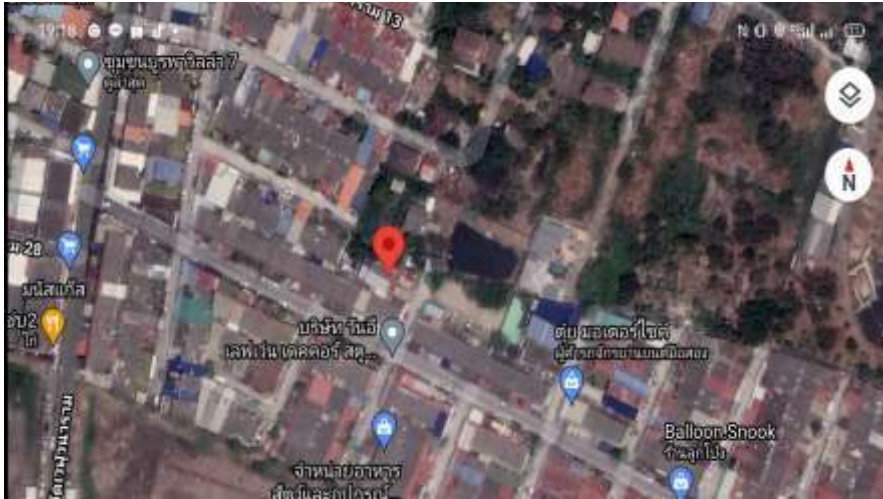

กลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 ชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย 4 พื้นที่ที่มีรายละเอียดของที่ตั้ง และความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการรวมกลุ่มเพื่อทำเกษตรในเมือง ดังนี้

2.1 ชุมชนบูรพา 7

1) **ลักษณะของชุมชน** เป็นชุมชนประเภทหมู่บ้านจัดสรร เกิดขึ้นเมื่อปี 2528 ได้รับประกาศเป็นชุมชนที่จัดตั้งตามระเบียบกรุงเทพมหานครในปี 2541 ตั้งอยู่ในซอยเวฬุวนาราม 15 แขวงดอนเมือง เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ มีขนาดพื้นที่ประมาณ 50 ไร่ แบ่งเป็น 7 ซอย มีประชากรทั้งสิ้น 1,050 คน เป็นเพศชาย 516 คน เพศหญิง 537 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 300 ครัวเรือน จำนวน 275 หลังคาเรือน บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านทาวน์เฮ้าส์ 1-2 ชั้น อยู่ติดกันค่อนข้างหนาแน่นในขนาดเนื้อที่ 16 ตารางวา

ภาพที่ 1: ที่ตั้งชุมชนบูรพา 7 เขตดอนเมือง

2) สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนบูรพา 7 สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป รองลงมา คือพนักงานบริษัท แม่บ้าน พ่อบ้าน ข้าราชการ ตามลำดับ ส่วนใหญ่เป็นคนต่างจังหวัดที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำงานในเมือง สมาชิกมีทั้งแบบเป็นเจ้าของที่พักอาศัย และเช่าจากเอกชนที่เป็นเจ้าของที่ดิน โดยมีรายได้เฉลี่ย 12,000 – 20,000 บาทต่อเดือน สมาชิกในกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและมีอาชีพอิสระ เช่น ค้าขายในตลาด หรือทำขนมขาย เป็นต้น

3) ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 การริเริ่มสวนผักคนเมืองของกลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 เกิดขึ้นมาในช่วงปี 2558 โดยใช้พื้นที่ว่างของบ้านประธานชุมชนเป็นพื้นที่ทำสวนผักชุมชน ซึ่งเป็นบ้านเช่าเลขที่ 74/12 ซอยเวฬุวนาราม 13/1 แขวงดอนเมือง เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ 10210 ทั้งนี้ ความสนใจปลูกผักไว้บริโภคของกลุ่มเกิดขึ้นก่อนมีโครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) เข้าไปสนับสนุน โดยมีการรวมตัวของสมาชิกในชุมชน 5 -6 คน ซึ่งคุณนิพาภรณ์ และคุณอดิศักดิ์ วงษ์คำสิงห์ ประธานชุมชนบูรพา 7 ร่วมอยู่ด้วยได้ร่วมกันปรับปรุงพื้นที่ว่างรอบๆ บ้านเช่าของประธานชุมชนในเนื้อที่ประมาณ 50 ตารางเมตร เพื่อปลูกผักปลอดสารพิษในภาชนะเหลือใช้ไม่ว่า พริก กะเพรา โหระพา มะเขือเปราะ มะนาวและกล้วย สำหรับแบ่งปันและบริโภคในครัวเรือนของสมาชิก

ช่วงเดือนตุลาคม ปี 2559 โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย) โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เข้าร่วมหารือกับสำนักงานเขตดอนเมือง เพื่อพัฒนาพื้นที่อาหารของชุมชนให้เป็นพื้นที่ต้นแบบเครือข่ายพื้นที่อาหารของชุมชนเมือง โดยได้พัฒนาพื้นที่ในความรับผิดชอบของเขตดอนเมือง จำนวน 5 แห่ง โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับการขับเคลื่อนงานเกษตรในเมืองร่วมกับองค์กร หน่วยงานระดับท้องถิ่นและระดับนโยบายให้มากขึ้น เป็นความร่วมมือเพื่อพัฒนาให้เริ่มต้นแบบการสร้างพื้นที่อาหารปลอดภัย พื้นที่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในเขตเมือง ที่ต้องมาจากการทำงานร่วมกันกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย คือองค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่น โดยมุ่งไปสู่การใช้ประโยชน์พื้นที่รกร้างว่างเปล่าในเมืองมาเป็นพื้นที่อาหารปลอดภัย รวมถึงเป็นพื้นที่

สร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการทำกิจกรรมสร้างสรรค์ การสร้างสุขภาวะและสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับเมืองไปพร้อมกันด้วย ซึ่งชุมชนบูรพา 7 ได้เข้าร่วมโครงการในปีดังกล่าว

เป้าหมายของสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ต้องการพัฒนาพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ อีกประมาณ 400 ตารางเมตร (100 ตารางวา) เพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์ในชุมชนให้ดูดี และให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดไม่ว่าถนนหนทาง พื้นที่ว่างเปล่า พื้นที่รกร้าง ป้องกันไม่ให้เป็นที่ทิ้งขยะ โดยเน้นการมีส่วนร่วมและสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนผ่านการทำสวนผักคนเมือง และเพื่อให้คนในชุมชนบริโภคผักปลอดสารพิษ โดยมีสมาชิกเริ่มต้นจำนวน 13 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุโดยมีลูกๆ คอยเป็นแรงงานช่วยเหลือ

ในระยะแรกของการทำสวนผักชุมชน สมาชิกต้องมาช่วยกันลงแรงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากต้องช่วยกันเคลียร์พื้นที่ที่เหมาะสมและสะดวกต่อการเข้าไปปลูกผัก ต้องขุดต่อไม้ ต้นไม้ ตัดหญ้าที่ขึ้นรกเต็มพื้นที่ออกไป แล้วปรับพื้นที่ทำแปลงปลูกผัก โดยยกร่องแปลงดินจำนวน 14 แปลง เพื่อปลูกผักอายุสั้นทั้งผักกินใบ พืชล้มลุก เช่น มะเขือเทศ ถั่วฝักยาว ข้าวโพด ส่วนพื้นที่รอบๆ แปลงได้ปลูกผักยืนต้นกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ เช่น ชะมวง ผักตบชวย มันปู หม่อน และกล้วย กระบวนการเรียนรู้ในช่วงปีแรกเป็นเรื่องการปลูกผักพื้นฐาน แล้วนำความรู้ไปทดลองปฏิบัติ โดยเฉพาะการปรับปรุงดิน ซึ่งผลผลิตในรอบแรกดีมาก สามารถเก็บเกี่ยวมะเขือเทศได้เกือบ 100 กิโลกรัม แตงกวาก็ให้ผลผลิตดี ลูกใหญ่ รสชาติดี ถั่วฝักยาวออกฝักเยอะ ผักสวย ตรง รสชาติหวานกรอบ ส่งผลให้สมาชิกมีกำลังใจมาก

นอกจากนั้น สมาชิกยังเห็นความสำคัญของการศึกษาความรู้เรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะเรื่องการปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ ใช้เวลาน้อย และไม่ต้องปรับปรุงดินบ่อย โครงการสวนผักคนเมือง จึงประสานอาจารย์เกศศิริรินทร์ แสงมณี วิทยากรเรื่องการปรับปรุงดินด้วยถ่านชีวภาพ ลงไปช่วยอบรมและให้คำแนะนำ ทำให้สมาชิกเห็นความสำคัญของการปรับปรุงดินให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ทำให้ตลอดระยะเวลาของการเพาะปลูกผักของสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ได้ผลผลิตค่อนข้างดีและต่อเนื่อง มีการเปลี่ยนแปลงเชิงรูปธรรมของพื้นที่ผลิตอาหาร ความรู้ของสมาชิกในชุมชนด้านการเพาะปลูก รวมถึงสามารถยกระดับความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหารได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ช่วงปลายปี 2560 พื้นที่กรุงเทพมหานครมีฝนตกหนักต่อเนื่อง หลายๆ พื้นที่เกิดปัญหาน้ำท่วมขัง และสวนผักของชุมชนบูรพา 7 ได้รับความเสียหายเช่นกัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่ำ เป็นจุดรับน้ำที่ไหลมาจากพื้นที่โดยรอบ จากการเก็บข้อมูลฝนที่ตกต่อเนื่องประมาณ 1 สัปดาห์ ทำให้เกิดน้ำท่วมสะสมตั้งแต่วันที่ 3 และแม้ว่าฝนหยุดตกไปกว่า 1 สัปดาห์ แต่ในพื้นที่แปลงผักมีน้ำท่วมขังสูงประมาณ 30 เซนติเมตรเป็นเวลา 2 สัปดาห์ทำให้พืชผักที่กำลังให้ผลผลิตเสียหายทั้งหมด รวมถึงดินในแปลงที่ได้รับการปรับปรุงแล้วเสียหายทั้งหมดด้วย

เกษตรกรในเมืองของกลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ได้พัฒนาความรู้และรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ไขปัญหา น้ำท่วมพื้นที่ปลูกผัก สำหรับพื้นที่น้ำท่วมไม่ถึงก็ได้พัฒนาระบบการวางผังแปลง และการ

เพาะปลูก รวมทั้งการเลี้ยงไก่ไข่เพิ่มเติมมากขึ้นกว่าปีแรก โดยสมาชิกได้ร่วมกันออกแบบผังการทำแปลงผักใหม่ทั้งหมด จากการสังเกตและจดบันทึกความสูงของระดับน้ำในช่วงฝนตกหนักและน้ำท่วมแปลงผักในปีที่ผ่านมา แล้วออกแบบว่าจะทำอย่างไรให้พื้นที่แปลงผักไม่ถูกน้ำท่วมจนได้รับความเสียหาย

แม้ว่าสมาชิกโครงการจะออกแบบผังแปลงสวนผักใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมสวน แต่ช่วงเดือน มิถุนายน - สิงหาคม ปี 2562 สวนผักแห่งนี้ยังต้องเผชิญกับปัญหาน้ำท่วมเช่นเคย อีกทั้งสังเกตว่า น้ำท่วมขังสูงและเร็วขึ้น และท่วมขังนานขึ้นกว่าทุกปี ซึ่งปกติฝนต้องตกหนักต่อเนื่องกันกว่าสัปดาห์ น้ำถึงจะท่วมขังในพื้นที่ประมาณ 2 - 3 วัน ก็จะลดลงจนแห้งสนิท แต่ปีนี้ฝนตกหนักเพียง 3 วัน น้ำท่วมพื้นที่ทั้งหมด ระดับน้ำสูงกว่าปีที่ผ่านมา และท่วมขังนานกว่า 2 สัปดาห์ถึงจะลดลง จากการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมที่ไม่สำเร็จ กลุ่มจึงเว้นระยะไม่ปลูกผักในพื้นที่นั้น 3 เดือนซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน และโจทย์สำคัญของการพัฒนาระบบเกษตรในเมือง ในพื้นที่สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 คือการแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ทั้งนี้การศึกษาวิจัยเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองกรณีศึกษาเกษตรในเมือง โดยความร่วมมือกับโครงการสวนผักคนเมือง จะได้พัฒนาความรู้ และรูปธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อให้สามารถมีผลผลิตได้ตลอดปี

2.2 ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง

1) ลักษณะชุมชน ชุมชนเคหะชุมชนทุ่งสองห้อง เป็นชุมชนที่การเคหะแห่งชาติ เป็นผู้จัดสร้างให้เป็นที่พักอาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยตั้งแต่ปี 2526 เนื่องจากภาพรวมทางเศรษฐกิจในช่วงรอยต่อระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 และฉบับที่ 5 มีความจำเป็นเร่งด่วน คือการฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ตกต่ำ แก้ไขปัญหาความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำของประชากรเมืองและชนบท การดำเนินนโยบายการบริหารประเทศแบบรัดเข็มขัด การจัดหาที่อยู่อาศัยให้ประชาชน ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่เนื่องจากขาดงบประมาณสนับสนุนการจัดหาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย ทำให้รัฐต้องหันมาอุดหนุนเฉพาะการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเท่านั้น สอดคล้องกับแผนงานพัฒนาที่อยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติที่จำเป็นต้องมุ่งเน้นให้ผู้อยู่อาศัยพึ่งพาตนเอง และลดการอุดหนุนจากรัฐโดยการเคหะแห่งชาติจะให้การอุดหนุนค่าก่อสร้างเฉพาะระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ จึงเป็นที่มาของการสร้างบ้านบางส่วน ในโครงการ Site and Service ซึ่งพัฒนาขึ้นด้วยแนวความคิดการทำที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับความสามารถในการจ่าย และรายได้ของผู้ซื้อ หลักการคือรัฐจะจัดสร้างที่อยู่อาศัยบางส่วน หรือที่เรียกว่า “แกนบ้าน” (เพื่อให้สอดคล้องกับความสามารถในการจ่ายของผู้ที่มีกำลังน้อยมาก หรืออาจเรียกว่าเป็นบ้านที่ต่อเติมและเติบโตได้ โดยมีโครงการเคหะชุมชนทุ่งสองห้อง เป็นโครงการนำร่อง รวมทั้งสิ้น 28 ชุมชน ดังนี้

1. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 301	2. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 302
3. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 303	4. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 304
5. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 305	6. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 306
7. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 307	8. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 308
9. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 309	10. ชุมชนเคหะฯ ทุ่งสองห้อง 310

11. ชุมชนเคหะฯ ทูંગสองห้อง 311	12. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 312
13. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 313	14. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 315
15. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 316	16. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 317
17. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 318	18. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 319
19. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 320	20. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 321
21. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 322	22. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 323
23. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 324	24. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 325
25. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 327	26. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 328
27. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 329	28. ชุมชนเคหะฯ ทู้งสองห้อง 330

ปี 2534 ได้รับการประกาศจัดตั้งให้เป็นชุมชน ตามประกาศของกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดชุมชน เป็นชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยการรวมการชุมชนอยู่ในความรับผิดชอบของเขตดอนเมือง

ปี 2540 กรุงเทพมหานคร ได้มีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ ชุมชนเคหะชุมชนทู้งสองห้อง อยู่ในความรับผิดชอบของเขตหลักสี่จนถึงปัจจุบัน

ชุมชนเคหะทู้งสองห้องทั้ง 28 ชุมชน มีประชากรรวม 10,855 คน เป็นชาย 5,199 คน หญิง 5,656 คน มีจำนวน 2,834 ครั้วเรือน และ 3,006 หลังคาเรือน เฉพาะชุมชนเคหะทู้งสองห้อง 327 มีจำนวน ครั้วเรือน 58 ครั้วเรือน 54 หลังคา ประชากรทั้งสิ้น 173 คน ลักษณะชุมชนเป็นที่อยู่อาศัยประเภทเช่า ลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นบ้านชั้นเดียวและสองชั้นขนาดเล็ก มีบางส่วนเป็นแฟลต

ภาพที่ 2: แผนที่ตั้งชุมชนเคหะทู้งสองห้อง

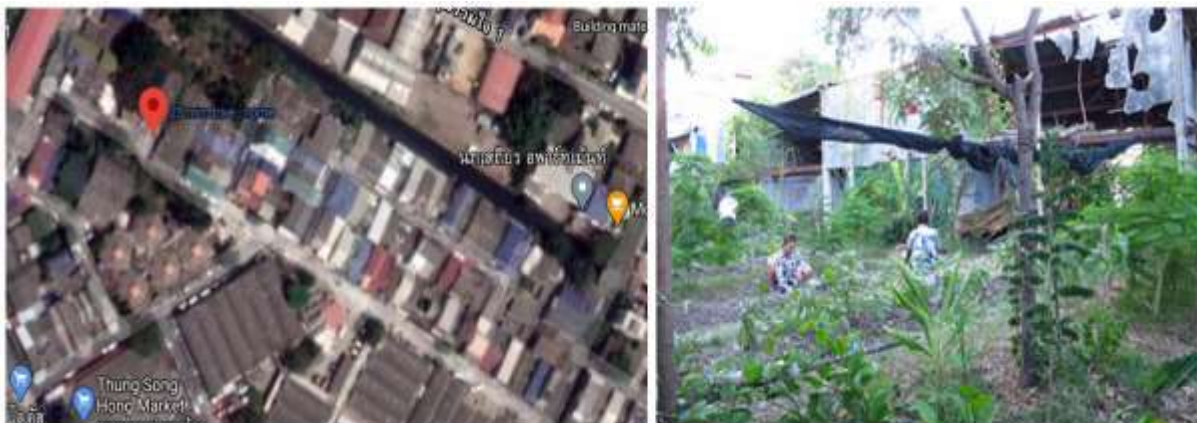

2) สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน ประชากรในชุมชนมีอาชีพที่หลากหลายทั้งทำธุรกิจส่วนตัว รับจ้าง เป็นแม่บ้านพ่อบ้าน ทำงานบริษัทเอกชน ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ โดยมีรายได้โดยเฉลี่ย

10,000 – 20,000 บาทต่อเดือน สำหรับสมาชิกที่เข้าร่วมทำเกษตรในเมือง ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านพ่อบ้านมีอายุ 51 ปีขึ้นไป เป็นผู้สูงอายุ และมีรายได้ระหว่าง 5,000 – 10,000 บาทต่อเดือน ถือได้ว่าเป็นผู้มีรายได้น้อย

3) ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มแปลงผักนักรวจน้อยทุ่งสองห้อง 327 แปลงผักตั้งอยู่ในเขตชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร ซึ่งความเป็นมาเกิดจากในชุมชนมีพื้นที่รกร้างว่างเปล่าขนาด 300 ตารางวา (1,200 ตารางเมตร) เจ้าของที่ดิน คือบริษัทไทยคาเนตะ จำกัด ซึ่งเป็นโรงงานผลิตเสื้อเชิ้ตที่มีคุณภาพเพื่อการส่งออก และได้เปิดดำเนินการตั้งแต่ปี 2532 โดยมีตัวโรงงานตั้งห่างออกไปประมาณ 200 เมตร พื้นที่นี้เดิมเคยเป็นพื้นที่สำหรับสร้างบ้านพักพนักงานของบริษัท แต่เนื่องจากก่อสร้างไม่เสร็จ ไม่สามารถใช้เป็นที่พักได้ตามเป้าหมาย บริษัทจึงปล่อยให้เป็นที่รกร้างนานกว่า 10 ปี คนในชุมชนลักลอบนำขยะมาทิ้งเป็นจำนวนมาก กลายเป็นพื้นที่มีปัญหาทั้งเรื่องไฟไหม้ ยาเสพติด เป็นแหล่งมั่วสุมของวัยรุ่นและเด็กนักเรียนหนีเรียนมั่วสุม เป็นพื้นที่เสี่ยงทั้งทางด้านสุขภาพ อาชญากรรม ที่นำไปสู่ปัญหาทางสังคมของชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

ภาพที่ 3 : ที่ตั้งแปลงผักนักรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327

ในปี 2551 ทางสำนักงานเขตหลักสี่ และแกนนำในชุมชน ได้ประสานกับบริษัทไทยคาเนตะ จำกัด เจ้าของที่ดิน เพื่อทำสัญญาขอใช้ประโยชน์พื้นที่ให้กับชุมชนในระยะเวลา 5 ปี ซึ่งสำนักงานเขตหลักสี่ได้สนับสนุนโครงการ “แปลงผักนักรวจน้อยชุมชนทุ่งสองห้อง 327” เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2551 โดยปรับปรุงพื้นที่รกร้าง ให้เป็นพื้นที่ทำแปลงผักปลอดสารพิษ และแปลงเกษตรสำหรับกิจกรรมของเด็กและเยาวชนในชุมชน ช่วงดำเนินโครงการได้เชิญชวนอาสาสมัครทั้งในชุมชนทุ่งสองห้อง 327 และชุมชนรอบๆ ที่สนใจการปลูกผักมาใช้ประโยชน์พื้นที่ จัดสรรแปลงผักสำหรับปลูกไว้บริเวณในครัวเรือน ระยะเวลาดำเนินโครงการประมาณ 1 ปี หลังจากงบประมาณและการสนับสนุนของเขตหมดลง สมาชิกจำนวน 10 คนทั้งคนในชุมชน และพื้นที่ใกล้เคียงยังรวมกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ เพื่อบริโภคในครอบครัวและแบ่งปัน โดยใช้งบประมาณส่วนตัวในการปรับพื้นที่ การปลูก ดูแลรักษา และจัดการค่าน้ำ แต่ด้วยผลผลิตส่วนใหญ่ทางกลุ่มเน้นการแบ่งปันไม่เน้นการจำหน่าย จึงไม่มีงบประมาณมาหมุนเวียนและพัฒนาพื้นที่ปลูกผัก แต่ด้วยชอบการปลูกผัก

และเห็นว่าเป็นการปกป้องพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพื้นที่อาหาร และแหล่งพบปะเพื่อนสมาชิกซึ่งควรรักษาไว้ ดีกว่าปล่อยให้กลายเป็นแหล่งมั่วสุมเหมือนอดีตที่ผ่านมา

ปี 2556 โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ได้สนับสนุนกลุ่มแปลงผักนักรวมน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 ในการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นปลูกพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ และยกระดับการพึ่งตนเองด้านอาหารได้มากขึ้น โดยเน้นการปรับปรุงคุณภาพดิน ปรับปรุงภูมิทัศน์ของสวน และปรับปรุงแปลงผักให้ดีขึ้น สมาชิกจากหลากหลายอาชีพหลายชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงทั้งหมดเป็นผู้สูงอายุจำนวน 10 คน ได้มาร่วมกันรดน้ำ ดูแลพืชผักของแปลงตัวเองและเพื่อน นับเป็นภาพที่หาได้ไม่ถ้ง่ายนักในเมืองใหญ่ โดยเฉพาะในชุมชนเมืองที่บ้านเรือนอยู่เรียงกันอย่างค่อนข้างแออัดเช่นนี้ เรียกว่าแทนที่จะต้องนั่งรถไปสวนสาธารณะ หรือไปพิตเนสเพื่อออกกำลังกาย คนกลุ่มนี้ก็มาถือจอบถือเสียม รดน้ำ พรวนดิน ปลูกผักกันที่สวนผักบนพื้นที่รกร้างแห่งนี้ เป็นการออกกำลังกายไปในตัว แลมยังได้ฝึกปลอดภัยจากสารเคมีที่ปลูกเองกับมือไว้กินเอง แบ่งปันเพื่อนบ้าน บางคนก็ยังมีเหลือไปขาย เป็นรายได้เสริมได้อีกด้วย

ปี 2557 แปลงผักนักรวมน้อยเคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 มีกิจกรรมปลูกผักอย่างต่อเนื่อง มีการหมุนเวียนรายได้จากการจำหน่ายผักบางส่วนมาชำระค่าน้ำประปา และซื้อปัจจัยการผลิตเพิ่มเติม นอกจากนี้สมาชิกได้ช่วยกันพัฒนาพื้นที่ตรงบริเวณฝาท่อระบายน้ำขนาด 5 x 5 เมตร ริมถนนเส้นหลักชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 325 ซึ่งเป็นพื้นที่บ่อบำบัดน้ำเสียของชุมชน ที่ฝาท่อทำเป็นตะแกรงและกั้นบริเวณไว้ และถูกทิ้งร้างกลายเป็นที่ทิ้งขยะ ส่งกลิ่นเน่าเหม็นทั้งบนบ่อและในบ่อ สมาชิกก็ไม่ได้นั่งดูตาย ปล่อยให้ทุกอย่างเป็นไปตามสภาพที่ไม่ควรจะเป็น จึงชักชวนกันมาช่วยเคลียร์พื้นที่และใช้พื้นที่ฝาท่อนี้ให้เกิดประโยชน์ ด้วยการปลูกผักในภาชนะ หรือวัสดุเหลือใช้ต่างๆ กลายเป็นพื้นที่อาหารปลอดภัยใกล้บ้านให้ทั้งตัวเอง และคนในชุมชนได้มาเก็บกินกัน เมื่อปลูกไปได้ 4-5 เดือน ผักเจริญเติบโตงอกงาม คนที่ผ่านไปมาเริ่มมองเห็นมาถามไถ่ จากที่เคยเป็นที่ทิ้งขยะ ปัจจุบันไม่มีใครเอาขยะมาทิ้ง และพื้นที่ตรงนี้ก็เลยดูเขียว สวยงาม คนที่มาปลูกผักด้วยกันยังบอกว่าสุขภาพร่างกายและจิตใจดีขึ้นเพราะได้ออกกำลังกาย ได้อยู่ใกล้ธรรมชาติ และมีอาหารดีๆ ไว้กิน พื้นที่อาหารนี้ช่วยประสัมพันธ์ให้คนทั่วไปในชุมชนหันมาเห็นความสำคัญของการปลูกผักเอาไว้บริโภค และใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างๆ รอบบ้านในชุมชนมาเปลี่ยนเป็นพื้นที่อาหาร สวนผักกับความมั่นคงทางอาหาร การลงมือร่วมแรงร่วมใจกันของกลุ่มได้ก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการด้วยกัน ทั้งเรื่องการปรับภูมิทัศน์พื้นที่ชุมชน เรื่องอาหาร สุขภาพ ค่าใช้จ่าย และที่สำคัญคือความสัมพันธ์ เป็นเรื่องราวของคนตัวเล็กๆ ที่ลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงพื้นที่รกร้างให้เกิดประโยชน์ได้อย่างน่าชื่นชม

ภาพที่ 4 : แปลงผักนั้กสำรวจน้อยเคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ปี 2557

อย่างไรก็ตาม การเพาะปลูกให้ผลผลิตไม่ดีมากนัก เนื่องจากปัญหาทั้งการจัดการโรคและศัตรูพืช ความสมบูรณ์ของดินยังไม่ดีเต็มที่ ถึงแม้มีผลผลิตออกมาได้กิน แต่ศักยภาพของพื้นที่น่าจะพัฒนาผลผลิตได้มากขึ้น งานศึกษาวิจัย จึงเน้นการพัฒนากระบวนการเกษตรในพื้นที่ โดยมองทั้งระบบการปลูกผัก และการสร้างการเรียนรู้เรื่องศักยภาพของดิน จึงได้ประสานงานกับโครงการสวนผักคนเมือง เพื่อจัดอบรมให้ความรู้ และทดลองปฏิบัติการจริง

2.3 กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน เป็นสมาชิกของเครือข่ายแรงงานนอกระบบ ทำงานร่วมกับมูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ หรือ HomeNet ประเทศไทย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบให้ได้รับการคุ้มครอง และมีระบบสวัสดิการที่ดี ได้รับการยอมรับในทางกฎหมาย

1) **ความเป็นมาของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน** กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน หรือกลุ่มโซลิตารีตี้ เกิดขึ้นจากการรวมตัวของคนงานเพื่อเรียกร้องสิทธิจากโรงงานเบต แอนด์บาร ซึ่งเป็นโรงงานเย็บผ้าที่รับผลิตสินค้ากีฬาแบรนด์เนมส่งออก อย่างเช่น Nike Rebox และ Adidas ในการทำงานไม่มีสวัสดิการใดๆ มีกฎระเบียบที่เข้มงวด งานหนักบางช่วงต้องทำงานต่อเนื่องทั้งกลางวันและกลางคืน แต่กลุ่มคนงานก็คิดว่ายังมีงานและมีรายได้ให้ได้อยู่กินกัน ดีกว่าไม่มีงานทำ

วันที่ 7 ตุลาคม 2545 โรงงานได้ปิดตัวลงอย่างกะทันหัน โดยไม่มีการแจ้งให้คนงานได้รู้ล่วงหน้า ไม่มีการจ่ายค่าจ้างและเงินชดเชยค่าจ้าง ส่งผลให้คนงานกว่า 800 ชีวิตต้องเคืองแค้น จากนั้นคนงานจำนวน 350 คน ได้รวมตัวกันและพากันไปชุมนุมใต้ถุนตึกกระทรวงแรงงาน เพื่อเรียกร้องสิทธิตามกฎหมาย การเรียกร้องยาวนานตั้งแต่เดือนตุลาคม 2545 ถึง มกราคม 2546 เมื่อการเรียกร้องยุติ กลุ่มคนงานจึงจัดตั้งโรงงานขึ้นมาใหม่โดยใช้ชื่อว่า “โรงงานกลุ่มสมานฉันท์” ภายใต้คำขวัญที่ว่า “โรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน”

ผลการเรียกร้อง ทำให้เกิดการแก้ไขกฎหมายแรงงาน และสร้างโรงงานของคนงานเอง รวมเวลากว่า 3 เดือน (ตุลาคม 2545-มกราคม 2546) ที่กลุ่มผู้เรียกร้องต้องใช้ชีวิตหลบหนีในใต้ถุนตึกกระทรวงแรงงาน ในระหว่างนั้นต้องช่วยกันหารายได้เพื่อเป็นค่าอาหารและค่าใช้จ่ายต่างๆ ด้วยการนำดอกไม้ไปขายตามที่ประชุม รับจ้างเขียนป้ายผ้าสำหรับงานสัมมนา แต่ที่สำคัญคือการเอาจักรเย็บผ้าจำนวน 7 ตัว มาตัดเย็บเสื้อผ้า กระเป๋าสะพายจำหน่ายตรงใต้ถุนตึกของกระทรวง และเริ่มการตัดเย็บทำการผลิตทุกชิ้นตนด้วยกลุ่มเอง ตั้งแต่การไปเลือกซื้อผ้า ออกแบบ และตัดเย็บ ทุกชิ้นงานที่ออกมาจะสกรีนข้อความ "Dignity is not for sale" หรือ "ศักดิ์ศรีไม่ได้มีไว้ขาย" ภายใตยี่ห้อ made in dignity ที่กลุ่มตั้งขึ้น ผลของข้อเรียกร้องจากคนงานกว่า 300 ชีวิตในขณะนั้น ได้มีมติสำคัญที่เกิดขึ้นให้กับแรงงานโดยรวม และถือเป็นการเริ่มต้นการเป็นโรงงานของคนงาน ดังนี้

- แก้ไขระเบียบกฎหมายแรงงาน กรณีค่าจ้างค้างจ่ายและค่าชดเชย ความทรหดอดทนของคนงานในการยืนหยัดทวงถามสิทธิที่พึงได้ตามกฎหมายแรงงาน ได้ส่งผลให้คณะกรรมการกองทุนสงเคราะห์ลูกจ้างกระทรวงแรงงาน แก้ไขระเบียบข้อบังคับที่สำคัญโดยขยายการจ่ายเงินกรณีค่าจ้างค้างจ่ายและค่าชดเชยสำหรับคนงานที่มีอายุมากกว่า 10 ปี จากเดิมต้องจ่าย 30 เท่า เป็น 60 เท่าของอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ ซึ่งคนงานส่วนหนึ่งจึงได้รับเงินกองทุนสงเคราะห์ลูกจ้างคนละประมาณ 14,800 บาท และได้รับเงินจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการอีกคนละ 2,000 บาท

- การตั้งโรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน เมื่อการเรียกร้องยุติลงและได้รับค่าจ้างค้างจ่ายและค่าชดเชย คนงานส่วนหนึ่งตัดสินใจไปหางานทำในโรงงานใหม่ ส่วนหนึ่งเลือกกลับภูมิลำเนาในต่างจังหวัด แต่มีคนงานจำนวน 140 คน ที่ต้องการเปิดโรงงานของตนเอง แต่การเริ่มต้นนั้นมีปัญหาเรื่องเงินลงทุน ทั้งสถานที่ตั้งโรงงานและเครื่องจักรสำหรับทำงาน จึงต้องคัดเลือกคนงานให้เหลือเพียง 40 คน เพื่อทดลองบริหารและจัดทำโรงงานในเบื้องต้น และได้กู้เงินจากธนาคารออมสินจำนวน 700,000 บาท รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากเพื่อนมิตรและองค์กรด้านแรงงานที่มาร่วมสมทบ จนสามารถเช่าตึกแถว 3 ชั้นในซอยเอกชัย 64/2 เขตบางบอนเพื่อทำโรงงาน และเปิดดำเนินการในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2546 และใช้ชื่อว่า "กลุ่มคนงานสมานฉันท์ Solidarity Group" ภายใตยี่ห้อ "โรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน" นั้นเอง

จวบจนวันนี้ผ่านมา 17 ปี กลุ่มคนงานสมานฉันท์ มีเรื่องราวที่เกิดขึ้นแบบล้มลุกคลุกคลานมากมาย โดยสามารถแบ่งเป็นช่วงระยะเวลาได้ดังนี้

ปี 2546-2549 ในเดือนกุมภาพันธ์ 2546 เริ่มต้นตั้งโรงงานเล็กๆ โดยมีคนงานจำนวน 40 คน โรงงานรับช่วงงานจากโรงงานอื่นมาทำ งานน้อย เงินน้อย ซึ่งการตัดเย็บเสื้อผ้าแต่ละตัวนั้นมีกว่า 30 ขั้นตอน ทั้งออกแบบ ทำแพทเทิร์น ตัดเย็บ ริด ทำตลาด ฯลฯ ดังนั้น โรงงานจึงแบ่งหน้าที่คนงานที่มีอยู่ไปแต่ละแผนกต่างๆ ตามประสบการณ์ที่เคยทำมาเพื่อรองรับงานที่จะเกิดขึ้น โดยมีแผนกตัดเย็บ แผนกตัดตัด้าย แผนกการตลาด และฝ่ายการเงิน

ด้วยข้อจำกัดเงินทุนสำรองที่มีไม่มาก อีกทั้งเป็นช่วงเริ่มต้นของการเปิดโรงงาน ความพยายามหาลูกค้าโดยประสานกับองค์กรพัฒนาเอกชน และสหภาพแรงงานต่างๆ เพื่อรับตัดเสื้อและทำป้ายผ้าารณรงค์หรือ

สัมมนา กิจกรรมมีไม่มากนัก อีกทั้งโรงงานไม่สามารถซื้อวัตถุดิบคราวละมากๆ เพื่อจะได้ลดต้นทุนลงได้ ดังนั้น ทางเลือกหนึ่ง คือ อาศัยรับช่วงงานต่อจากบริษัทอื่น เช่น ตัดเย็บ รีด และบรรจุเสื้อผ้า ซึ่งเป็นงานที่ถูกส่งต่อกันมาเป็นทอดๆ ทำให้ค่าแรงถูกหักเป็นทอดๆ บางครั้งได้ค่าแรงเพียงตัวละ 10 กว่าบาทเท่านั้น กลุ่มจึงต้องทำกิจกรรมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงละคร เพื่อหารายได้สำหรับมาใช้จ่ายทั้งค่าเช่าตึก ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าแรงงาน รวมทั้งภาระหนี้สินที่กู้ยืมธนาคารที่ต้องผ่อนส่งหลายหมื่นบาทต่อเดือน และตัดสินใจกู้ยืมเงินส่วนบุคคลไม่มีดอกเบี้ย มาอีกจำนวน 800,000 บาท เพื่อสมทบค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าเช่าโรงงาน ด้วยสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้สมาชิกลาออกไปเหลือเพียง 30 คนในปี 2547

อย่างไรก็ตามปี 2548 กลุ่มสามารถปลดหนี้ที่กู้ยืมมาจากธนาคารออมสิน 700,000 บาทพร้อมดอกเบี้ยได้หมด สื่อหลายสำนักสนใจทำข่าว การก่อตั้งโรงงานสมานฉันท์ กล่าวกันว่าเป็นช่วง “ความสำเร็จเริ่มแรก” แต่ในความเป็นจริงแล้ว โรงงานกลับมีงานตัดเย็บน้อยมาก สมาชิกกลุ่มยุคก่อตั้งโรงงานเล่าว่า “สมาชิกในกลุ่มบางคนมีปัญหาครอบครัว จากการทำงานที่เบิกค่าแรงได้บ้าง ไม่ได้บ้าง โชคดีที่ครอบครัวของยายยังสนับสนุนให้ทำต่อ อย่างไรก็ตาม ในช่วงนั้นยายถึงกับต้องเอาทองไปจำนำเพื่อนำเงินมาเป็นค่านมลูก” และในปีนี้อเอง (2548) สมาชิกเหลือเพียง 25 คน ถึงปี 2549 สมาชิกที่เหลือต้องชักชวนกันเข้าวัดทำบุญ

และในปี 2550-2554 ได้ประสานความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ เพื่อเพิ่มการผลิตและขับเคลื่อนงานสังคม ตั้งแต่ปี 2550 เป็นต้นมา ด้วยความพยายามของกลุ่มกับสมาชิกที่เหลือในการสร้าง “โรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน” อย่างไม่ทอดয় จึงได้รับการช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มบุคคลเพื่อให้ผลิตเสื้อจำหน่าย โดยเฉพาะการได้รับออเดอร์จากบริษัทโตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด ในปริมาณมากอย่างต่อเนื่องพอที่ทำให้โรงงานมีรายได้ประทังชีวิต ต่อมาโรงงานได้เชื่อมประสานกับองค์กรภายนอกหลากหลายองค์กร เพื่อร่วมกิจกรรมด้านอื่นๆ มากขึ้น

ในปี 2552 กลุ่มคนงานสมานฉันท์ได้จัดกิจกรรมกีฬาสร้างความสัมพันธ์กับโรงงานใกล้เคียง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของแรงงานด้วยกัน รวมถึงความร่วมมือกับมูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ (Homenet Thailand) เพื่อจัดทำโครงการช่วยเหลือแรงงานนอกระบบ

ที่สำคัญโรงงานได้เชื่อมประสานและร่วมมือกับคนงานในโรงงานระดับต่างประเทศ โดยเฉพาะโรงงานลา อลามาดา (La Alameda) ที่ได้รวมตัวจากผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจในอาร์เจนตินา จากการมีเวทีแลกเปลี่ยนกันในประเทศไทย เมื่อวันที่ 12 มีนาคม 2552 ทำให้สมาชิกทั้งสองโรงงานตัดสินใจร่วมกันผลิตและประชาสัมพันธ์ สินค้าปลอดการใช้แรงงานอย่างกตขี่ เพื่อเป็นต้นแบบในการผลิตเครื่องแต่งกายที่มีการบริหารจัดการด้วยคนงานในโรงงานเอง รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนใจเกี่ยวกับการใช้แรงงานอย่างเป็นธรรม ในเดือนกุมภาพันธ์ 2553 ได้ผลิตลายเสื้อยืด ‘No Chains’ (ปลดปล่อยพันธนาการ) รวมทั้งมีแรงงานมาร่วมเป็นสมาชิกใหม่จากประเทศฮ่องกง อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ที่ต่างได้รับการกตขี่เอาเปรียบจากนายจ้าง เข้ามาร่วมขับเคลื่อนรณรงค์การบริโภคที่เป็นธรรม และสนับสนุนการใช้สินค้าที่ปลอดการกตขี่แรงงาน กิจกรรม No Chains ถูกออกแบบมาให้มีกิจกรรมปีละครั้ง แต่จัดได้เพียง 5 ปี (ถึงปี 2557) กิจกรรมในประเทศไทยต้องล้มเลิกไป เนื่องจากขาดคนประสานงานที่มีทักษะด้านภาษาอังกฤษในการสื่อสาร

ปี 2553 กลุ่มคนงานสมานฉันท์มีแนวคิดปลูกผักไว้กินเอง โดยมีทุนของโรงงานจากการเก็บขยะ และขวดน้ำพลาสติกขาย และได้ประสานงานกับ โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ซึ่งสนับสนุนกลุ่มคนที่สนใจพึ่งพาตนเอง เพื่อสร้างแหล่งผลิตอาหาร โครงการมีความสอดคล้องกับ ความคิดของกลุ่ม จึงเริ่มปลูกผักจากพื้นที่ว่างรอบๆ อาคารของโรงงาน ทั้งบนดาดฟ้าและการก่ออิฐบล็อก บริเวณข้างตึก ส่งผลให้สมาชิกสามารถเก็บผักมาปรุงอาหารกินและช่วยในการลดค่าใช้จ่ายลงไป กิจกรรมการ ปลูกผักสมาชิกของโรงงานได้ดำเนินการต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ช่วงระหว่างนี้ กิจการของโรงงานเป็นไปได้ดีพๆ กับการเคลื่อนไหวสร้างเครือข่าย เพื่อสร้าง ความเป็นธรรมให้กับแรงงาน ช่วงปลายปี 2554 เกิดน้ำท่วมขังในกรุงเทพฯ และปริมาณทลนานหลายเดือน เป็นโอกาสที่คนงานได้สะสมออร์เดอร์การผลิตที่คั่งค้างมา แต่ขณะเดียวกันก็เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ เครื่องนุ่งห่มประสบปัญหาอันเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ส่งผลต่อความพยายามลดต้นทุนของ ผู้ประกอบการ มีการย้ายฐานการผลิตไปในประเทศเวียดนาม ลาว กัมพูชา อินโดนีเซีย⁸ สถานการณ์การ ส่งออกเสื้อผ้ากระตือรือร้นขึ้นบ้างในช่วงปลายปี 2559 – ปลายปี 2562 และกลับมาซบเซาเมื่อต้องเผชิญกับ สถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ในปี 2563 – 2564

โรงงานของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ ส่วนหนึ่งได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ของอุตสาหกรรม เครื่องนุ่งห่ม แต่ได้พยายามปรับตัวให้อยู่รอดได้ในสถานการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นหลายครั้ง โดยอาศัยศักยภาพของ โรงงานที่เป็นโรงงานขนาดเล็ก แต่สามารถตัดเย็บเสื้อผ้าได้ครบวงจรภายในโรงงาน นับจากปี 2555 ถึงปัจจุบัน โรงงานได้ประมุขงานตัดเย็บเอง และจดทะเบียนนิติบุคคล เดือนสิงหาคม 2555 เจ้าของตึกที่เช่าทำเป็นโรงงาน อยู่ชั้นประกาศชายตึก ทำให้ต้องตระเวนหาสถานที่ใหม่ ซึ่งโชคดีได้ตึกที่อยู่ถัดไปในซอยเดิม และเริ่มขนย้าย เจ้าของในวันที่ 30 ตุลาคม 2555 และโรงงานก็พยายามผลิตเสื้อผ้าของตนเองออกวางจำหน่ายเอง ไปพร้อมๆ กับการรับช่วงงานจากบริษัทอื่น และพยายามหาออร์เดอร์จากภายนอกเอง เช่น ในปี 2556 โรงงานผลิตเสื้อ ยืดออกขายภายใต้ยี่ห้อ ‘Dignity Returns’ ขึ้นมาอีกครั้ง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เช่นเดียวกัน ในปี 2557 มีความพยายามรวมกลุ่มคนเย็บภาคอื่นๆ อีก 4 กลุ่มเพื่อจัดตั้งเป็นสหกรณ์คนเย็บผ้า แต่ก็ไม่สำเร็จเนื่องจาก งานเย็บผ้าของโรงงานที่ลดน้อยลงอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น สมาชิกต้องหาทางเลือกอื่นๆ เพื่อให้มีรายได้มาจุนเจือ เช่น การรับเสื้อผ้ามือสองมาขาย

ต่อเนื่องถึงปี 2559 มีงานเข้ามาน้อยอย่างต่อเนื่อง โรงงานจึงตัดสินใจปรับลดเงินเดือนลง และได้ ผลิตเสื้อผ้าในราคาถูก เพื่อไปแข่งกับผู้ค้ารายอื่น โดยไปซื้อผ้าสต็อกตามโกดังต่างๆ มาตัดเย็บเป็นเสื้อ และ สมาชิกในกลุ่มผลิตเวรกันไปขายทั้งหน้าร้านที่ได้เช่าไว้ในตลาดโบ๊เบ๊ และตลาดนัดใกล้โรงงานวันละ 3-4 ตลาด ถึงกระนั้นก็ ไม่ได้ทำให้รายได้ของโรงงานกระเตื้องมากขึ้นเท่าไรนัก กระทั่งช่วงปลายปี 2559 ความต้องการ ของตลาดในเรื่องเสื้อสีดำ ทำให้สามารถผลิตเสื้อออกจำหน่าย ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับโรงงานได้เป็น จำนวนมากในช่วงต้น แต่เมื่อมีโรงงานอื่นๆ ผลิตตามกันมา ในขณะที่ order ในการผลิตเสื้อยังคงมีน้อยอย่าง

⁸ หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ 19-22 พฤษภาคม 2556 “เครื่องนุ่งห่มไทยแห่ซบเพื่อนบ้าน ชี้แนวโน้มส่งออกทั้งปีทรุดตัวแน่” อ้างในกรมส่งเสริม การค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ https://www.ditp.go.th/contents_attach/75630/75630.pdf

ต่อเนื่อง ทำให้ปริมาณการผลิตของโรงงานสมานฉันท์ก็ลดลงเช่นกัน ดังนั้น การรับเสื้อผ้ามือสองมาจำหน่ายจึงเกิดขึ้นอีกครั้ง แต่ปริมาณการขายไม่ได้ดีนัก โรงงานยังต้องปรับลดค่าแรงอย่างต่อเนื่อง

ปี 2561 แผนการตลาดได้นำเงินสำรองที่มีอยู่ ไปซื้อผ้ามาเตรียมผลิตต่อจนกระทั่งเงินไม่พอจ่ายค่าแรง สร้างความตึงเครียดให้กับสมาชิกคนอื่นๆ ของกลุ่ม ที่สุดได้มีการประชุมเพื่อตัดสินใจถึงแนวทางของโรงงานร่วมกัน ข้อเสนอของที่ประชุมต่างเห็นร่วมกันว่า โรงงานต้องเข้าไปประมูลเพื่อรับงานมาจัดการเองทั้งหมด แทนการรับงานจากบริษัทอื่นๆ มาทำเหมือนที่ผ่านมา ซึ่งมักเผชิญกับปัญหาที่บางครั้งบริษัทที่ส่งงานมาไม่จ่ายเงินตามระยะเวลาที่กำหนด และหากเป็นช่วงกลางปี ธุรกิจการดำเนินงานจะน้อยลงร้อยละ 30-50 ทำให้โรงงานขาดสภาพคล่องในการรับภาระค่าใช้จ่ายด้านต่างๆ ของโรงงาน

ปี 2562 ตัดสินใจจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลในนาม “บริษัทโซลิตาริตี้ จำกัด” เพื่อความคล่องตัวในการรับงานประมูล อีกทั้งประสบการณ์และความชำนาญในการรับงานประมูลเองมีมากขึ้น โรงงานจึงสามารถประมูลงานได้ต่อเนื่องมากขึ้น เช่น โครงการของธนาคารการเกษตรและสหกรณ์เพื่อการเกษตร (ธกส.) บริษัทย่อยในเครือบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ทำให้ต้องรับสมัครคนงานเพิ่มมาเป็น 32 คน โดยมีสมาชิกเดิมที่ร่วมก่อตั้งโรงงานมาตั้งแต่ปี 2546 จำนวน 6 คน

2) ระบบการบริหารจัดการของบริษัทโซลิตาริตี้ จำกัด ปี 2563 ถึงปัจจุบัน สมาชิกในโรงงานมีความเปลี่ยนแปลง ขึ้นกับสภาพการจ้างงานของโรงงาน สมาชิกในช่วงปี 2563 มีจำนวน 32 คน แต่กลางปี 2564 มีจำนวนลดลงเหลือเพียง 27 คน อย่างไรก็ตาม ระบบบริหารจัดการของโรงงาน ได้แบ่งเป็นฝ่ายบริหาร และฝ่ายปฏิบัติการ⁹ ดังนี้

ฝ่ายบริหาร จำนวน 10 คน ประกอบด้วย

- สมาชิกผู้ก่อตั้งโรงงาน (อายุงาน 17 ปี) จำนวน 6 คน
- สมาชิกที่มีอายุงาน 11 ปี จำนวน 3 คน
- สมาชิกที่มีอายุงาน 2 ปี จำนวน 1 คน

ฝ่ายปฏิบัติการ(เย็บ แพ็ค รีด ทิ้งไป) จำนวน 22 คน ประกอบด้วย

- แรงงานคนไทย จำนวน 7 คน
- แรงงานข้ามชาติ จำนวน 15 คน

⁹ ข้อมูล ณ เดือนสิงหาคม 2563

ภาพที่ 5 : การผลิตในโรงงานกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน

หลักการบริหารและกฎระเบียบของโรงงาน หลักการบริหารที่สำคัญ คือ เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน โดย พิจารณาศักยภาพของสมาชิกแต่ละคนในการกำหนดบทบาทหน้าที่ และใช้เวทีประชุมเพื่อวางกฎระเบียบกฎกติกาการอยู่ร่วมกัน เช่น ห้ามส่งเสียงดังทั้งเวลาทำงานและเลิกงาน ห้ามเสพยาและครอบครองยาเสพติด ทุกคนต้องช่วยกันรักษาและทำความสะอาดเนื่องจากโรงงานไม่มีแม่บ้าน

วัน เวลาในการทำงาน

- ทำงานอาทิตย์ละ 6 วัน (จันทร์-เสาร์) โดยวันอาทิตย์ถือเป็นวันหยุด
- ทำงานวันละ 8 ชม. ถ้าเลยเวลาจะได้รับเงินล่วงเวลา
- มีวันหยุดประเพณีปีละ 13 วัน
- เวลาเริ่มงานและเลิกงาน เวลาพัก การลา ยึดตามหลักกฎหมายแรงงาน

การจ่ายค่าแรง

- ฝ่ายบริหารจำนวน 10 คน ได้รับค่าแรงเป็นเงินเดือน
- ฝ่ายปฏิบัติการ รับเป็นค่าจ้างรายวันตามกฎหมาย

ด้านสวัสดิการ

- มีระบบประกันสังคมที่คนงานสามารถตัดสินใจและเลือกได้ ประกันสังคมภายใต้มาตรา 33 ที่โรงงานจ่ายเงินสมทบ และมาตรา 40 สำหรับแรงงานนอกระบบที่ต้องจ่ายเอง
- สามารถเบิกค่าจ้างล่วงหน้าได้ครั้งละ 2,000 บาท
- สามารถลาเพื่อไปทำนาได้ตามที่ต้องการ

- ด้านที่พักอาศัย สามารถพักในอาคารโรงงาน โดยจ่ายค่าที่พักรวมค่าน้ำ ค่าไฟในจำนวน 600-750 บาทต่อคน สามารถเอาลูกหลานมาอยู่ด้วยได้

จำนวนสมาชิกในโรงงานและความรับผิดชอบในปัจจุบัน (สิงหาคม 2563)

แผนก	จำนวน
การจัดการ (ทำบัญชีเบื้องต้น และงานบุคคล ดูแลกฎระเบียบ การประกันสังคม การเข้าออกของสมาชิก การซื้อขาย การตลาด และประมุลงาน)	2 คน
แผนกแพ็ค /รีด	9 คน
แผนกโตะตัด	2 คน
แผนกเย็บ	14 คน
แผนกขึ้นตัวอย่าง (แพทเทิร์น)	1 คน
แผนกตรวจสอบ และส่งงานภายนอก	1 คน
พนักงานขับรถ	1 คน
รวม	30 คน

3) บทเรียนและประสบการณ์ตลอดระยะเวลา 17 ปี(2546-2563) ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่มคนงานสมานฉันท “โรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน” สมาชิกกลุ่มที่ก่อตั้งกันมาจาก 40 คน เหลือเพียง 6 คน ด้วยภารกิจของสมาชิกที่ต้องเลือกและตัดสินใจซึ่งถือเป็นเรื่องปกติ โดยเฉพาะการเข้าและลาออกของคนงานหลายๆ คนในช่วงที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามกลุ่มคนงานสมานฉันท ยังยึดเป้าหมายความเป็นศักดิ์ศรีของแรงงานที่ต้องได้รับความเป็นธรรม และมีความเท่าเทียมกัน ไม่ถูกกดขี่จากนายจ้าง

จากประสบการณ์ล้มลุกคลุกคลานที่เกิดขึ้น ทั้งการลดเงินเดือนลงในภาวะที่ไม่มีงาน ความพยายามตัดเย็บเสื้อผ้าราคาถูกเพื่อจำหน่ายในตลาดนัด ความพยายามพึ่งตนเองทางด้านอาหารด้วยการปลูกผักกินเองที่โรงงานหรือการส่งอาหารจากภูมิลำเนาமாகินมาใช้ รวมไปถึงความพยายามสร้างสวัสดิการให้กับคนงานด้วยการขายเศษผ้า และขวดน้ำพลาสติกที่ไม่ใช้แล้ว จนกระทั่งการผันโรงงานจากการรับช่วงชิ้นงานตัดเย็บจากบริษัทอื่นๆ มาเป็นผู้ประมูลชิ้นงานเองในปี 2562 เหล่านี้เป็นความพยายามที่จะให้โรงงานอยู่รอดได้ภายใต้การช่วยเหลือเกื้อกูลดูแลซึ่งกันและกัน เปรียบเสมือนความอบอุ่นที่มอบให้ในครอบครัวเดียวกัน กับความท้าทายที่ต้องมีชีวิตอยู่รอดในด้านเศรษฐกิจที่อยู่ในภาวะถดถอยในสังคมโลก บทเรียนและการปรับตัวที่สำคัญ เช่น

- การปรับรูปแบบการจัดการของโรงงานเกิดขึ้น วันนี้กลุ่มคนงานสมานฉันท ได้รับประมูลชิ้นงานแล้วมาจัดการบริหารเอง เป็นรูปแบบที่ทำให้โรงงานเติบโตมีงานต่อเนื่อง และมีคนงานกว่า 30 คน ถึงแม้ในช่วงต้นของการรับงานประมูลเป็นเรื่องใหม่ที่ต่างไม่มีประสบการณ์ที่ต้องเข้าไปแข่งขันกับคู่แข่งที่ส่วนใหญ่มีต้นทุนมากกว่า ทำให้โรงงานเล็กๆ ไม่สามารถสู้ราคาประมูลที่ต่ำกว่าได้ เพราะนั่นหมายถึงการกลับมา

กตค่าแรงงานจากคนงานในโรงงาน ทำให้โรงงานต้องพลาดโอกาสไปหลายครั้ง อย่างไรก็ตามกลุ่มคนงาน
สมานฉันท์ยังต้องเดินหน้าต่อไป หากความใฝ่ฝันของกลุ่มผู้ร่วมก่อตั้งอยากเห็นโรงงานที่เป็นของคนงาน โดย
คนงาน เพื่อคนงาน

บทเรียนสำคัญของโรงงาน จากการปรับการบริหารจัดการภายใต้กลุ่มและการเป็นนิติบุคคลใน
ระยะ 1 ปีที่ผ่านมา พบว่า

1. การทำงานลักษณะกลุ่มเป็นการรับช่วงงานต่อจากบริษัท ซึ่งบางครั้งบริษัทที่ส่งงานมาไม่
จ่ายเงินตามระยะเวลาที่กำหนด และมีความไม่แน่นอนของงานโดยเฉพาะช่วงกลางปีธุรกิจการเน้นทำงานจะ
น้อยลง 30-50% ทำให้โรงงานขาดสภาพคล่อง

2. การทำงานกลุ่มไม่ต้องทำเรื่องประกันสังคม ไม่ต้องจัดการเรื่องภาษี ไม่ต้องมีการตรวจสอบ
บัญชี รวมถึงไม่ต้องทำข้อมูลสถานการณืเข้า/ออกของสมาชิกอย่างเป็นระบบ แต่อาศัยการเจรจาตกลงร่วมกัน
และสามารถตรวจสอบได้

3. การทำนิติบุคคล ต้องทำตามกฎระเบียบกฎหมายแรงงานที่กำหนดไว้ ไม่ว่าจะ ค่าจ้าง ค่า
ล่วงเวลา การทำประกันสังคม การจ่ายเงินเข้ากองทุนทดแทนปีละครั้งตามที่ประกันสังคมประเมิน ระบบการ
ซื้อขายที่ต้องมีการคิดภาษี ซึ่งทำให้โรงงานมีรายจ่ายด้านต่างๆ เพิ่ม คือ ค่าตรวจสอบบัญชีปีละ 35,000 บาท
ค่าจ้างในการจัดทำเอกสารการเงิน 71,400 บาทต่อปี ค่าจ้างสำหรับการบริหารจัดการ 240,000 บาทต่อปี
ค่าจ้างฝ่ายจัดหางาน(การตลาด) 300,000 บาทต่อปี สมทบประกันสังคม 96,000 บาทต่อปี รวมถึงหากมี
คนงานลาออกต้องจ่ายกองทุนว่างงานให้อีก

ดังนั้นภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น ทางโรงงานจึงมีความจำเป็นที่ต้องมีรายได้เสริมจากการรับงานต่อ
ช่วงจากบริษัทย่อยอย่างที่เคยปฏิบัติมา

4) การริเริ่มการทำสวนผักของกลุ่ม กลุ่มมีความสนใจในการปลูกผักกินเอง ด้วยตระหนักถึง
ความสำคัญของการพึ่งตนเองด้านอาหาร ประกอบกับคนในกลุ่มมีพื้นฐานมาจากภาคเกษตร และการใช้ชีวิต
ร่วมกันในโรงงานอย่างเป็นครอบครัวเดียวกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาอย่างต่อเนื่อง และจากความไม่แน่นอน
ของรายได้ของโรงงาน เนื่องจากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของโรงงาน ทำให้ความคิดใน
การปลูกผักกินเอง เป็นความคิดร่วมกันได้ไม่ยาก ด้วยเป้าหมายต้องการลดรายจ่ายด้านอาหารลง ทำให้กลุ่ม
เริ่มปลูกผักในปี 2552 และได้รับการสนับสนุนการปลูกผักกินเองจากโครงการสวนผักคนเมืองในปี 2553 ทำให้
กลุ่มได้ปลูกผักกินเอง โดยใช้พื้นที่บนดาดฟ้าและบริเวณรอบโรงงานที่เป็นตึกแถวเพาะปลูก ซึ่งสมาชิกทุกคน
ช่วยกันดูแล เลือกผักที่กินประจำและชอบในการปลูก สมาชิกกลุ่มสะท้อนว่า “ผักที่ปลูกไว้ช่วยกันดูแล ช่วยกัน
ปลูก แต่แถบทุกมื้ออาหารจะมีผักที่ปลูกเป็นส่วนประกอบ ซึ่งช่วยลดต้นทุนค่าใช้จ่ายไปได้ แต่จะทำไร่นั้นไม่ได้
คิดไว้ เพราะไปเก็บทีละเล็กละน้อยเพื่อพอกิน” นอกจากนี้ อาหารอีกหลายชนิดได้ถูกส่งมาจากภูมิลำเนา
โดยเฉพาะข้าวสารประมาณร้อยละ 60 ถูกส่งมาและได้มาแบ่งปันกันกินทั้งโรงงาน

สวนผักของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ ยังดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน โดยทั้งคนงานและสวนผักได้ผ่านสถานการณ์ความท้าทายทางเศรษฐกิจ ความเปลี่ยนแปลงของเมือง ภัยธรรมชาติ รวมทั้งวิกฤตสุขภาพมาอย่างยาวนานนับทศวรรษ ถือได้ว่ากลุ่มได้สร้างให้เกิดแหล่งอาหารของตนเองท่ามกลางวิกฤตที่ต่อเนื่องในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา

2.4 ชุมชนภูมิใจ และชุมชนโรงช้าง เป็นชุมชนที่ก่อสร้างใหม่ที่ถูกไล่ออกจากชุมชนแออัดในเมืองหลายชุมชน ทำให้ชุมชนภูมิใจ และชุมชนโรงช้าง เป็นชุมชนใหม่ที่คนมาจากหลายชุมชนมารวมกัน

1) ความเป็นมาของการสร้างชุมชน ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้างเป็นชุมชนที่เคยมีที่อยู่อาศัยในพื้นที่สาธารณะของทางกรุงเทพมหานครและที่ดินของเอกชน และถูกไล่อ้อระหว่างปี 2558-2560 เพื่อนำที่ดินมาปรับปรุงเป็นพื้นที่ระบายน้ำป้องกันน้ำท่วมในกรุงเทพฯ หรือสร้างสวนสาธารณะเพื่อเป็นที่พักผ่อนของคนเมือง ตามนโยบายจัดระเบียบชุมชนที่อาศัยอยู่ริมคลอง หรือที่ดินสาธารณะของกรุงเทพมหานคร รวมถึงการพัฒนาโครงการอสังหาริมทรัพย์ในที่ดินเอกชน

สถานการณ์ไล่อ้อชุมชนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นการขับไล่คนจนออกนอกเมือง โดยชุมชนมักถูกกล่าวอ้างว่าเป็นผู้บุกรุกในที่ดินสาธารณะรวมทั้งที่ดินส่วนบุคคล และการไล่อ้อที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ไม่มีความเป็นธรรม ใช้ความรุนแรง หน่วยงานรัฐ หรือเอกชนเข้ารี้อถอนบ้านเรือนได้ตามอำเภอใจ ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้ ในขณะที่การดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง หาบเร่แผงลอย เก็บหาซื้อของเก่า ซึ่งไม่ได้รับหรือไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการด้านต่างๆ ของรัฐได้อยู่แล้ว การไล่อ้อจึงเป็นการซ้ำเติมชีวิตของผู้คนในชุมชน

ทั้งชุมชนโรงช้างและภูมิใจได้มาซื้อที่ดินและสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ ในซอยประชาร่วมใจ 43 เขตคลองสามวา กรุงเทพฯ ที่เรียกว่า “บึงนายพล” ด้วยพื้นที่ติดกันมีบึงเนื้อที่กว่า 10 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของนายทหารยศนายพลท่านหนึ่ง และได้ขุดดินเพื่อนำไปถมที่ก่อสร้างบ้านจัดสรร สนามกอล์ฟในแถบนั้น โดยชุมชนโรงช้างได้ซื้อที่ดินในปี 2559 หลังการรี้อถอนบ้านเรือนในเดือนตุลาคม 2558 ส่วนชุมชนภูมิใจเข้ามาซื้อที่ดินช่วงปลายปี 2560 ตามคำแนะนำของชุมชนโรงช้างนั่นเอง

1.1) ชุมชนโรงช้าง เกิดจากการรวมตัวของ 2 ชุมชน คือชุมชนโรงช้าง เขตบางกะปิ และชุมชนเสรีไทย เขตบึงกุ่ม ถูกไล่อ้อช่วงปลายปี 2558 โดยอ้างว่าตั้งอยู่ในที่ดินของเอกชน ซึ่งข้ออ้างดังกล่าวสร้างความไม่มั่นใจในกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ชุมชนได้สร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่มาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตามชุมชนโรงช้าง ซอยรามคำแหง 60 แยก 3 เขตบางกะปิ เป็นชุมชนขนาดกลางจำนวน 80 หลังคาเรือน เนื้อที่ 14 ไร่ ได้ก่อร่างเป็นชุมชนกว่า 20 ปี มีเรื่องเล่ากันว่า แต่เดิมเป็นป่ากร้างทางกรุงเทพมหานครได้เข้ามาตากกลาง เพื่อทำเป็นที่เลี้ยงแพะและทำคอกไว้สำหรับช้าง ทางสำนักงานเขตบางกะปิได้เอาดินและหินมากองไว้ มีการชักชวนกันมาเฝ้าดูแลของ จนเกิดเป็นชุมชน อีกทั้งบริเวณดังกล่าวเป็นที่พักของช้างและควาญช้าง ในสมัยที่มีการนำช้างเข้ามาเร่ร้อนในเมือง จึงเป็นที่มาของ “ชุมชนโรงช้าง”

เดือนตุลาคมปี 2558 มีกลุ่มคนที่อ้างว่าเป็นเจ้าของที่ดินเข้ามาและแจ้งให้ชาวบ้านย้ายออกจากพื้นที่ไม่เช่นนั้นจะดำเนินคดีฟ้องศาล ชาวบ้านส่วนหนึ่งยอมรับเงิน 10,000 บาทสำหรับค่ารื้อถอน แล้วย้ายออกจากชุมชนไปหาที่อยู่ใหม่เพราะเกรงจะโดนคดี แต่ส่วนหนึ่งได้รวมตัวปกป้องหลักข้อสู้ ด้วยเชื่อว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นของหลวงไม่ใช่ของเอกชน จึงต้องการตรวจสอบขอบเขตและความเป็นเจ้าของที่ดินให้ชัดเจน แต่ในที่สุดบ้านเรือนได้ถูกรถแบ็กโฮเข้ามารื้อถอนสร้างความเสียหายกับชุมชนที่ยังอาศัยอยู่ จนเกิดการฟ้องร้องและเป็นคดีนานนับปี

ภาพที่ 6 : การไล่รื้อชุมชนโรงช้าง

สำหรับชุมชนเสรีไทย ซอยเสรีไทย 57 เขตบึงกุ่ม ตั้งอยู่บนที่ดินของกรุงเทพมหานครและถูกไล่รื้อในเวลาใกล้เคียงกับชุมชนโรงช้าง จึงได้มารวมตัวกับชุมชนโรงช้างเพื่อหาที่ดินและก่อสร้างที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ โดยมีสมาชิกชุมชนโรงช้างจำนวน 30 ครัวเรือน และชุมชนเสรีไทย 7 ครัวเรือน

ตัวแทนของชุมชนโรงช้างได้ตระเวนหาซื้อที่ดิน จนได้มาเห็นป้ายประกาศขายที่ดินในซอยประชาร่วมใจ 43 เนื้อที่ 3 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินขายทอดตลาดของบริษัทบริหารสินทรัพย์ กรุงเทพพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) ถึงแม้ที่ดินดังกล่าวมีสภาพเป็นป่ารก แต่มีแนวเสาไฟฟ้าและที่ดินถูกแบ่งเป็นล๊อตๆ ซึ่งเหมาะกับการสร้างที่อยู่อาศัย จึงตัดสินใจซื้อที่ดินดังกล่าว

1.2) ชุมชนภูมิใจ เกิดจากการรวมตัวของสมาชิก 4 ชุมชน คือชุมชนคลองเป็ง เขตวัฒนา ชุมชนเบนตาโพ เขตคลองสามวา ชุมชนอยู่เย็น เขตลาดพร้าว และชุมชนราษฎร์บัวขาว เขตสะพานสูง ที่ตั้งอยู่บนที่ดินสาธารณะของกรุงเทพมหานคร และประสบปัญหาการไล่รื้อช่วงปี 2559 – ปี 2560

เช่นเดียวกัน ชุมชนไล่รื้อมักประสบปัญหาคำสั่งรื้อย้ายที่ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้ ตัวอย่าง ชุมชนคลองเป็ง ที่ตั้งตามแนวลำรางสาธารณะคลองเป็ง ในซอยทองหล่อ เขตวัฒนา เป็นชุมชนขนาดกลาง มีผู้อาศัยจำนวน 68 ครัวเรือน ได้ตั้งถิ่นฐานมาราว 30 ปี ถึงปลายปี 2559 ได้ถูกทางกรุงเทพมหานครดำเนินคดีตามกฎหมาย ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 44 พ.ศ. 2502 โดยให้รื้อย้ายสิ่งปลูก

สร้างออกภายใน 30 สำหรับชุมชนอยู่เย็น ซอยรามอินทรา 34 เขตลาดพร้าว เป็นชุมชนขนาดเล็กจำนวน 37 ครัวเรือนที่อาศัยที่ดินสาธารณะมานานกว่า 100 ปี ตั้งแต่ปี 2560 ได้มีการไล่อื้อด้วยมีการแอบอ้างในกรรมสิทธิ์ ที่ดินบริเวณดังกล่าวโดยการครอบครองปรปักษ์ ถึงแม้จะมีกระบวนการฟ้องร้องแต่ต้องแพ้คดี ชุมชนเบนตาโพ จำนวน 40 ครัวเรือน ตั้งอยู่ระหว่างคลองลำกะโหลกและคลองลำผักชี ก็มีคำสั่งให้รื้อถอนภายใน 30 วัน ช่วง เดือนเมษายน 2559

ชุมชนทั้ง 4 รวม 145 ครัวเรือนจากชุมชนคลองเป็ง 53 ครัวเรือน ชุมชนเบนตาโพ 30 ครัวเรือน ชุมชนอยู่เย็น 19 ครัวเรือน และชุมชนราษฎร์บัวขาว จำนวน 42+1 ครัวเรือน (เนื่องจากมีครัวเรือน ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนักกีฬาซอย 14 ได้ขอมาอยู่ร่วมในชุมชนภูมิใจอีก 1 ครัวเรือน ชุมชนภูมิใจจึงได้ตกลง ร่วมกันให้ครอบครัวนั้นเป็นสมาชิกของชุมชนราษฎร์บัวขาว) ได้มาซื้อที่ดินในซอยประชาร่วมใจ 43 เขตคลอง สามวา จำนวน 12 ไร่ 3 งาน 45 ตารางวา ซึ่งเป็นที่ดินหลุดจำนองจากธนาคารเกียรตินาคิน จำกัด(มหาชน) ใน เดือนพฤศจิกายน 2560 ตามคำแนะนำจากชุมชนโรงช้างที่ได้ย้ายมาสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ใกล้ๆกับที่ดินดังกล่าว

2) ชุมชนกับการจัดองค์กรระดับชุมชนและเครือข่าย

2.1) การจัดองค์กรระดับเครือข่าย องค์กรระดับเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนภูมิใจและ ชุมชนโรงช้าง ได้แก่ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของชุมชนที่ประสบปัญหาการไล่อื้อ เพื่อ เรียกร้องสิทธิในที่อยู่อาศัย สิทธิความเป็นพลเมืองและยกระดับคุณภาพชีวิต รวมทั้งผลักดันในเชิงนโยบายเพื่อ การแสวงหาความเป็นธรรมทางสังคม ทั้งในเขตกรุงเทพมหานครและภูมิภาคต่างๆ ทั้งชุมชนริมคูคลอง ชุมชน ริมทางรถไฟ ชุมชนที่อยู่ในที่ดินของเอกชน ชุมชนใต้สะพาน และคนไร้บ้านที่ใช้ชีวิตในที่สาธารณะ

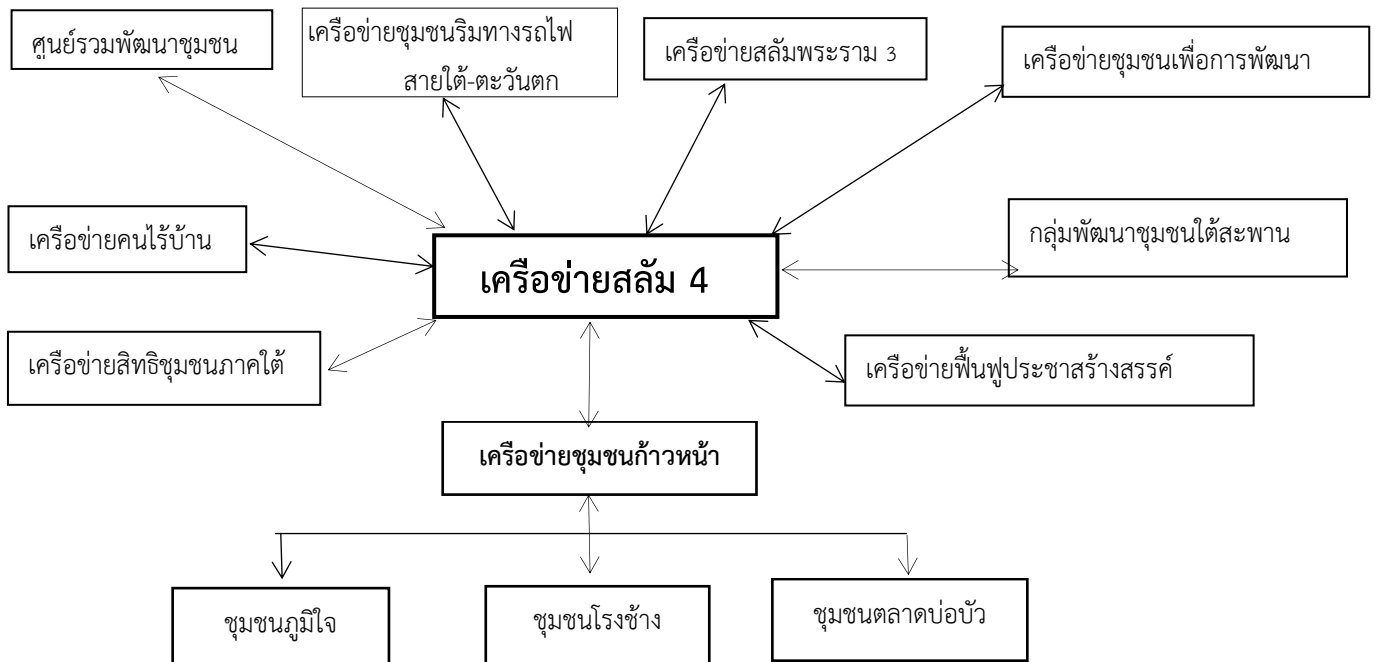
เครือข่ายสลัม 4 ภาคมีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชนที่ถูกไล่อื้อให้เข้าใจสิทธิในที่อยู่อาศัย และสิทธิในการรวมตัวต่อรอง เพื่อให้ชุมชนที่ถูกไล่อื้อได้รับความเป็นธรรม โดยจะส่งตัวแทนเข้าไปพูดคุยกับคน ในชุมชน เมื่อได้รับการประสานจากชุมชนที่ถูกไล่อื้อ โดยเครือข่ายสลัม 4 ภาคกับชุมชนจะร่วมกันศึกษาสาเหตุ และปัญหาการไล่อื้อที่เกิดขึ้น พร้อมทำความเข้าใจประเด็นสิทธิด้านที่อยู่อาศัย และการรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้อง/ ต่อรอง รวมทั้งประสานให้ชุมชนที่ประสบปัญหาไล่อื้อในช่วงเวลาใกล้เคียงมารวมเป็นเครือข่าย เพื่อแก้ไข ปัญหาของชุมชนในด้านที่อยู่อาศัยและการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้างเข้าร่วม เป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัม 4 ภาค

ขณะเดียวกันชุมชนภูมิใจ ชุมชนโรงช้าง และชุมชนตลาดบ่อบัว อำเภอมือง จังหวัด ฉะเชิงเทรา¹⁰ ได้รวมตัวเป็น “เครือข่ายชุมชนก้าวหน้า” และได้ร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในวันสมัชชา ของเครือข่ายฯ ปี 2560 ถือเป็นสมาชิกอันดับที่ 9 ของเครือข่ายฯ

¹⁰ ชุมชนตลาดบ่อบัว อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา เดิมทีชุมชนนี้เช่าที่ดินกับการรถไฟฯ มาหลายสิบปี แต่ต่อมาหยุดให้เช่า โดยชุมชนไม่รู้สาเหตุ ไม่กี่เดือนถัดมามีกลุ่มนายทุนเข้ามาไล่อื้อ ส่งผลให้ชุมชนกลายเป็นกลุ่มคนอาศัยอยู่อย่างผิดกฎหมายทันที (<https://frsnthai.blogspot.com/2018/08/>)

การหนุนเสริมช่วยเหลือกันภายใต้เครือข่ายสลัม 4 ภาค ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการต่อรองขอชะลอการไล่รื้อชุมชนเบนตาโพ ชุมชนราษฎร์บัวขาว ชุมชนอยู่เย็น จากหน่วยงานเขตที่เกี่ยวข้องไปถึงสิ้นปี 2564 รวมทั้งการได้รวมตัวเป็นตั้งกลุ่มออมทรัพย์และตั้งสหกรณ์เคหสถาน บ้านมั่นคงเพื่อเตรียมความพร้อมของชุมชน สำหรับการหาที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อสร้างทางเลือกและสร้างสวัสดิการให้คนในชุมชน รวมถึงการสร้างกลุ่มเด็กและเยาวชน และอื่นๆ

แผนภาพที่ 3 : แสดงสมาชิกเครือข่ายสลัม 4 ภาค

กลไกการในระดับเครือข่ายสลัม 4 ภาค เน้นบทบาทการมีส่วนร่วมในการผลักดันและขับเคลื่อนการแก้ปัญหาของเครือข่ายย่อย โดยมีคณะกรรมการบริหารเครือข่ายสลัม 4 ภาค ซึ่งมีองค์ประกอบจากตัวแทนสมาชิกแต่ละเครือข่ายย่อยจำนวน 1 คนมาเป็นคณะกรรมการฯ เพื่อทำหน้าที่วางแผนและผลักดันกิจกรรมตามมติที่ประชุมใหญ่ประจำปี ที่เรียกว่า “สมัชชาเครือข่ายสลัม 4 ภาค”

นอกจากการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกันแล้ว เครือข่ายสลัม 4 ภาค ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือเกื้อหนุนกันและกัน ทั้งนี้ สมาชิกในชุมชนภูมิใจได้ให้ความเห็นว่า “ถ้าไม่มีเครือข่ายสลัม 4 ภาค ก็ไม่รู้ว่ตอนนี้ชีวิตจะเป็นอย่างไร ไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหน เพราะเราไม่เคยรวมตัวที่จะช่วยเหลือกันและกัน ต่างคนต่างอยู่ แต่พอมารวมกันเป็นเครือข่ายฯ เราจึงได้มีที่ดิน มีบ้านเป็นกรรมสิทธิ์ของเรา แล้วเรายังร่วมกันทำกิจกรรมด้านอื่นๆ ด้วยกัน” (สัมภาษณ์, 28 มีนาคม 2564)

อีกตัวอย่างของการช่วยเหลือกันและกันจากเครือข่ายสลัม 4 ภาค กรณีการวางมัดจำเพื่อซื้อที่ดินของชุมชนภูมิใจ สมาชิกชุมชนภูมิใจได้เล่าให้ฟัง “ถ้าไม่ริบวางมัดจำในวงเงิน 400,000 บาท ในเดือน

ตุลาคม 2560 ก่อนซื้อที่ดินในเดือนพฤศจิกายน ราคาที่ดินจะสูงขึ้น และเราก็อาจไม่ได้ที่ดินผืนนี้ ตอนนั้นชุมชนภูมิจมีเงินเพียง 100,000 บาท จึงต้องยืมจากสมาชิกเครือข่ายสลัม 4 ภาคอีก 300,000 บาท เพื่อให้ได้ที่ดินมาก่อน” (สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2563)

ที่สำคัญหากชุมชนใดที่ประสบกับการไล่รื้อและต้องหาที่ดินและที่อยู่แห่งใหม่ อย่างกรณีชุมชนโรงช้างและชุมชนภูมิจมี เครือข่ายสลัม 4 ภาค ยังมีบทบาทหนุนเสริมและประสานกับสำนักงานบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จัดทำโครงการบ้านมั่นคง¹¹ เพื่อขอรับสนับสนุนสินเชื่อในการซื้อที่ดินและสร้างที่อยู่ใหม่

กลไกในระดับเครือข่ายชุมชนก้าวหน้า มีคณะกรรมการเครือข่ายชุมชนก้าวหน้าที่มาจกตัวแทนสมาชิกทั้ง 3 ชุมชน ทำหน้าที่รับเรื่องราวและประสานสมาชิกของชุมชน เพื่อขับเคลื่อนงานเพื่อแก้ไขปัญหของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

2.2) การจัดองค์กรระดับชุมชน สำหรับชุมชนภูมิจมีและชุมชนโรงช้างมีการจัดองค์กรที่จะเกื้อหนุนขบวนการขับเคลื่อนงานของเครือข่ายสลัม 4 ภาค โดยมีตัวแทนของสมาชิกในชุมชนเข้าไปเป็นทีมทำงานเฉพาะกรณีต่างๆ เช่น งานสร้างความมั่นคงที่ดิน งานพัฒนาที่อยู่อาศัย งานพัฒนาคุณภาพชีวิต งานเยาวชน งานพัฒนาผู้นำ ทีมทำงานนี้ทำหน้าที่ติดตามขับเคลื่อนงานในชุมชนในแต่ละประเด็น รวมถึงการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ และสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคง

สมาชิกชุมชนโรงช้างสะท้อนว่า “ชุมชนโรงช้าง ภายหลังจากมีที่ดินและบ้านอยู่ถาวรแล้ว ในชุมชนได้แบ่งบทบาทกัน ผู้นำส่วนหนึ่งทำหน้าที่ในการดูแลจัดการในชุมชนเป็นหลัก ร่วมกับสมาชิกในการติดตามและทำบัญชีกลุ่มออมทรัพย์และสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคงชุมชนโรงช้าง อีกส่วนหนึ่งจะมีบทบาทในการประสานงานและกิจกรรมต่างๆ ภายนอกชุมชนโดยเฉพาะเครือข่ายสลัม 4 ภาค และมีสมาชิกรายอื่นๆ ร่วมเป็นทีมทำงานเฉพาะกรณี เราต้องแบ่งบทบาทกันเพื่อให้คนในชุมชนอยู่รอดอย่างยั่งยืนให้ได้” (สัมภาษณ์ 10 เมษายน 2564)

¹¹ เป็นโครงการที่รัฐบาลมอบหมายให้ พอช. โดยสำนักงานบ้านมั่นคงรับผิดชอบดำเนินงาน มีเป้าหมายแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนคนจนเมือง สร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน พัฒนาระบบสาธารณูปโภค สิ่งแวดล้อมชุมชน และการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการจัดการของชุมชน อันจะนำไปสู่ การสร้างความมั่นคงของชีวิตด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน

บทที่ 5

การพัฒนาารูปแบบเกษตรในเมืองและการแบ่งปันที่ดิน

1. การพัฒนาารูปแบบเกษตรในเมืองเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร

การพัฒนาารูปแบบเกษตรในเมืองในพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อผลิตอาหารไว้บริโภคเป็นหลัก โดยใช้พื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าและพื้นที่ส่วนกลางของกลุ่มมาใช้ประโยชน์ต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร รูปแบบเกษตรในเมืองในพื้นที่เป้าหมายมีรูปแบบที่หลากหลาย โดยมีปัจจัยสภาพทางกายภาพของที่ตั้งเป็นปัจจัยหลัก และปัจจัยจากปัญหาที่ส่งผลให้รูปแบบเกษตรกรรมในเมืองมีความแตกต่างกันใน 4 พื้นที่เป้าหมาย โดยภาพรวมทั้ง 5 ชุมชน 4 พื้นที่ การพัฒนาารูปแบบการทำเกษตรในเมืองมีความแตกต่างกัน ตามบริบทที่แตกต่าง กล่าวคือ

1) การทำเกษตรในเมืองของกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ซึ่งมีการดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2558 แต่มีพัฒนาการมาต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ในช่วงโครงการวิจัยตั้งแต่ปลายปี 2562 – 2564 เป็นช่วงการพัฒนาารูปแบบเกษตรของกลุ่มที่เผชิญปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่

2) การทำเกษตรในเมืองของกลุ่มแปลงผักนักร้องน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2551 เป็นกลุ่มแรกที่ใช้พื้นที่รกร้างของบริษัทมาทำเกษตรในเมือง ในช่วงโครงการวิจัย เน้นการสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหารให้เพิ่มมากขึ้น และเป็นแหล่งรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่ม โดยเน้นการพัฒนาความรู้ด้านการปรับปรุงดิน และการพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิต

3) กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน เป็นกลุ่มแรงงานที่มาเปิดโรงงานขนาดเล็ก สนใจการปลูกผักกินเอง มาตั้งแต่ปี 2552 และมีพัฒนาการการปลูกผักมาต่อเนื่อง ที่ตั้งโรงงานเป็นตึกแถว 5 คูหา ลักษณะการปลูกผักจึงเป็นการใช้พื้นที่บนดาดฟ้า และพื้นที่ด้านหน้าและด้านหลังของโรงงานเพื่อปลูกผัก ในช่วงโครงการวิจัยเป็นการขยายพื้นที่ปลูกบนดาดฟ้าให้เต็มพื้นที่ และพัฒนาความรู้ในการเพาะปลูกพืชที่หลากหลาย

4) ชุมชนภูมิใจ และชุมชนโรงช้าง เป็นชุมชนที่ถูกไล่ออกจากชุมชนใจกลางเมือง ใช้พื้นที่ดินที่ว่างในช่วงก่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัยมาปลูกผัก และเน้นการปลูกในภาชนะเนื่องจากลักษณะบ้านไม่มีพื้นที่หน้าบ้านมากนัก สำหรับชุมชนภูมิใจอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง ทำให้มีการปรับรูปแบบไปตามสภาพการก่อสร้าง

กระบวนการเรียนรู้ในการทำเกษตรในเมืองในช่วงงานวิจัย เป็นกระบวนการที่ดำเนินการควบคู่กับโครงการสวนผักคนเมือง ซึ่งทำหน้าที่เสริมศักยภาพกลุ่มต่างๆ ในด้านการเกษตร ทั้งนี้ งานวิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์ศักยภาพของการพัฒนาการทำเกษตรในเมือง ผลิต และมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มที่เกิดขึ้น ได้พัฒนาารูปแบบเทคนิคการทำเกษตรในเมืองในแต่ละ

ชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพทางกายภาพและสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลง กระทั่งก่อให้เกิดนวัตกรรมการทำเกษตรในเมือง ดังต่อไปนี้

1.1 รูปแบบการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 พื้นที่ในการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 มีขนาดประมาณ 400 ตารางเมตร รูปแบบการทำเกษตรในเมืองมีทั้งการปลูกผัก และเลี้ยงสัตว์ ใช้พื้นที่ที่แปลงผักบนพื้นดินและวางผังการเพาะปลูก ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 : แผนผังพื้นที่สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 (ปี 2562 – 2563)

พื้นที่สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 เนื้อที่ 400 ตารางเมตร ประกอบด้วย

1. พื้นที่ปลูกผัก แปลงดินแบบมีปลี้อคิฐจำนวน 12 แปลง แปลงดินหลังเต่าจำนวน 10 แปลง แปลงผักยกพื้นจำนวน 6 แปลง บ่อซีเมนต์ปลูกผักยืนต้นจำนวน 30 บ่อ และพื้นที่ปลูกกล้วย หม่อน รวมพื้นที่ขนาด 200 ตารางเมตร
2. โรงเพาะเห็ดขนาด 20 ตารางเมตร (เพาะเห็ดจำนวน 500 ก้อน)
3. เล้าไก่ขนาด 20 ตารางเมตร (เลี้ยงไก่จำนวน 21 ตัว)
4. บ่อเลี้ยงปลาขนาด 10 ตารางเมตร
5. ที่หมักปุ๋ยจากเศษใบไม้ขนาด 10 ตารางเมตร

6. ทางเดิน และพื้นที่ว่างขนาด 140 ตารางเมตร

รูปแบบและการทำเกษตรในเมือง เป็นการเพาะปลูกตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีใดๆ ในกระบวนการผลิต เน้นการปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ จากปัจจัยการผลิตที่หาได้ในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ โดยมีวิธีการปรับปรุงดินดังนี้

1. เติมดินใหม่เข้าไปผสมกับปุ๋ยคอก ชี้้แกลบไก่อ และรดน้ำหมักชีวภาพ สารไล่แมลงศัตรูพืชลงไปในดิน หมักทิ้งไว้ 15 วัน หรือจนกว่ากระบวนการย่อยจะเสร็จสมบูรณ์

2. หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตรอบแรกหลังจากการปรับปรุงดิน จะพักดินไว้ 7 วัน และปลูกผักอีกรอบ โดยใช้การเติมปุ๋ยหมักเพื่อเพิ่มธาตุอาหารระหว่างการเพาะปลูก

3. หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตรอบที่ 2 ใช้การเติมดินใหม่เข้าไปผสมกับปุ๋ยคอก ชี้้แกลบไก่อ รดน้ำหมักชีวภาพ จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง สารไล่แมลงศัตรูพืชลงไปในดิน หมักทิ้งไว้ 15 วัน หรือจนกว่ากระบวนการย่อยจะเสร็จสมบูรณ์

4. ระหว่างการเพาะปลูกรดน้ำจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง สัปดาห์ละ 1 ครั้ง

สำหรับชนิดผักที่ปลูก เน้นพืชผักที่สมาชิกในกลุ่มบริโภคและสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชน(ผู้บริโภค) มีความต้องการ โดยในพื้นที่แปลงดินที่ก่ออิฐและแปลงผักยกพื้นเน้นปลูกผักใบ ผักอายุสั้น เช่น สลัด กวางตุ้ง ผักบุ้ง คะน้า ชุนฉ่าย ผักกาดขาว ผักกาดเขียว ผักชี ต้นหอม มะเขือเทศ และผักกินหัว เช่น หัวไชเท้า

ในบ่อซีเมนต์เน้นปลูกผักยืนต้น เช่น พริก มะเขือยาว มะเขือเปาะ มะเขือพวง มะนาว กะเพรา โหระพา แมงลัก ยี่ห่วย

แปลงดินอื่นๆ จะปลูกถั่วฝักยาว ข้าวโพด ถั่วฝักยาว และซุ่มผักเลื้อย ได้แก่ ฟักเขียว บวบ น้ำเต้า เป็นต้น รวมถึงมีการปลูกมันเทศในตะกร้า

สมาชิกสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 นิยมใช้วิธีการหว่านเมล็ดลงไปแปลงเลย ถ้าผักโตแน่นเกินไปก็ใช้วิธีการถอนกล้าย้ายไปปลูกที่แปลงอื่น และค่อยๆ ถอนบางต้นที่แน่นไปกินก่อนเพื่อให้ต้นอื่นๆ มีพื้นที่ในการเจริญเติบโต

1.2 รูปแบบการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มแปลงผักนักรวจน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 การพัฒนารูปแบบการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มปี 2562 – 2563 การดำเนินงานวิจัยได้ประชุมร่วมกับสมาชิกแปลงผักนักรวจน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 ด้วยพื้นที่เกษตรในเมืองนี้ ดำเนินการมาครบ 10 ปี และยังเป็นพื้นที่ต้นแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดินรกร้างว่างเปล่าในเมือง เปลี่ยนมาเป็นพื้นที่อาหารของชุมชน การดำเนินงานอย่าง

ต่อเนื่องของพื้นที่อาหารนี้ โครงการวิจัยจึงสนใจพัฒนาให้เป็นพื้นที่ต้นแบบในด้านการพึ่งตนเองด้านอาหาร ที่เชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเน้นการเติมทักษะความรู้เรื่องการปรับปรุงดินในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ การพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิต เพื่อลดต้นทุนการเพาะปลูก และการเพาะปลูกที่หลากหลาย รวมถึงเกษตรกรในเมืองที่ช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับผู้สูงอายุในชุมชน

การพัฒนาแปลงเกษตรดังกล่าว ได้ประสานอาจารย์เกศศิริพันธ์ แสงมณี วิทยากรเรื่องการปรับปรุงดินในเมืองให้เหมาะสมกับการทำเกษตรลงพื้นที่เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำแก่สมาชิก เนื่องจากในพื้นที่ยังพบปัญหาผักแคะแกระไม่สมบูรณ์ ปัญหาแมลงศัตรูพืชรบกวน รวมถึงอายุของสมาชิกที่มากขึ้น การทำเกษตรที่ต้องปรับปรุงดินบ่อยๆ จึงไม่เหมาะกับอายุและร่างกายของสมาชิก การปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์จึงเป็นแนวทางสำคัญสำหรับการพัฒนาพื้นที่โครงการแปลงผักนักร้องน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327

ภาพที่ 8 : แปลงผักนักร้องน้อยเคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ปี 2562-2563

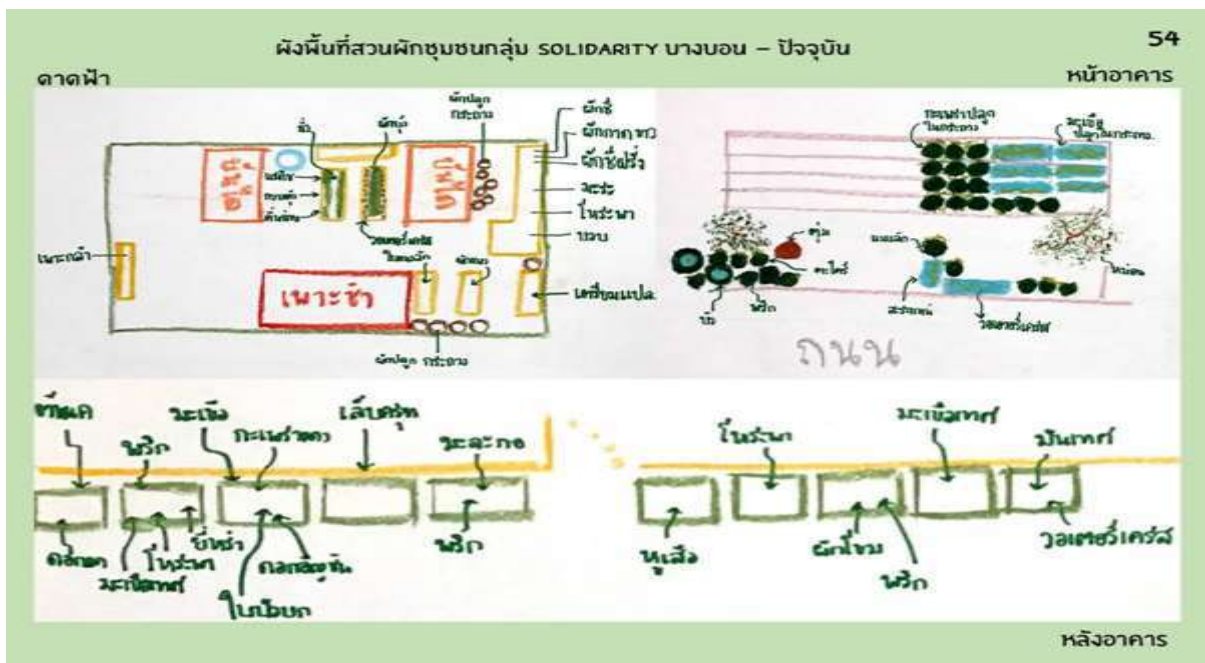
รูปแบบการทำเกษตรในเมืองเป็นการทำการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี ในพื้นที่ 1,200 ตารางเมตร มีสิ่งปลูกสร้างขนาด 400 ตารางเมตร และต้นไม้ใหญ่ 50 ตารางเมตร จึงมีพื้นที่ว่างสำหรับการทำสวนผักคนเมืองประมาณ 750 – 800 ตารางเมตร สมาชิกช่วยกันยกแปลงดินและใช้อิฐทำเป็นขอบแปลง

การปรับปรุงดิน ใช้วิธีการเติมดินใหม่หมักกับปุ๋ยคอก น้ำหมักจากผลไม้ตามฤดูกาลที่หาได้ในตลาดชุมชน หมักทิ้งไว้ 15 - 20 ก็ปลูกผัก เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะพักดิน 7 วัน เติมปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แล้วเพาะปลูกผักต่อ เมื่อสังเกตว่าผักในแปลงไม่สมบูรณ์ แคระแกร็น จะปรับปรุงดินใหม่อีกครั้ง

สมาชิกมีการแบ่งพื้นที่สำหรับการปลูกผักกินใบ ผักอายุสั้นในแปลง และกระจายปลูกผักยืนต้นรอบๆ พื้นที่ว่าง การเลือกชนิดผักที่ปลูกนั้น เน้นตามความชอบบริโภคของแต่ละคนและสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก ในพื้นที่จึงมีผักพื้นบ้าน ผักยืนต้นอยู่เป็นจำนวนมาก เนื่องจากสมาชิกเป็นคนต่างจังหวัด จึงนำพืชผักในท้องถิ่นของตนเองมาปลูกไว้

1.3 รูปแบบการทำเกษตรในเมืองกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน เป็นรูปแบบปลูกบนดาดฟ้า ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 24 ตารางเมตร เป็นการปลูกใส่ภาชนะต่างๆ ที่ไม่ใช่แล้ว หรือทำเป็นแปลงผักบนดาดฟ้า โดยปลูกทั้งผักต้น ผักเลื้อย ซึ่งมีทั้งผักพื้นบ้าน ผักกินใบและผักกินหัว ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 : ผังแปลงผักบนดาดฟ้า กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน

การปลูกผักบนดาดฟ้าของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน จะต้องดูโครงสร้างของอาคารเนื่องจากตึกแถวที่เช่าอยู่มีโครงสร้างเป็นอิฐแดง มีความแข็งแรงรับน้ำหนักภาชนะปลูกผักได้เพียงพอ จึงสามารถปลูกผักได้ กลุ่มจึงหาพื้นด้วยน้ำยากันซึมและคอยดูแลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อไม่ให้เกิดการรั่วไหลหรือมีน้ำซึมที่พื้นดาดฟ้าจนไปทำลายเพดานของชั้นล่าง

การออกแบบแปลงผักจะเป็นแปลงยกพื้นเพื่อไม่ให้เกิดความชื้นของพื้นดาดฟ้ามากเกินไป ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาพื้นดาดฟ้าที่มีความร้อน ด้วยการใส่กาบมะพร้าวหรือฟางข้าวก่อนที่จะใส่ดินลงไปเพื่อรองพื้นแปลงไม่ให้เกิดความร้อนเกินไป หากเป็นแปลงที่อยู่ใต้หลังคาหรือมีสแลนกันแดดคลุมอยู่ก็สามารถเอาดินใส่และปลูกผักได้เลย แต่ส่วนใหญ่จะรองพื้นเพื่อไม่ให้แปลงมีน้ำหนักมากเกินไปจนเป็นปัญหากับโครงสร้างอาคาร

คุณภาพของดิน ช่วงแรกของการปลูกผัก จะซื้อดินถุงที่มีใบก้ามปูและขุยมะพร้าวผสมอยู่มาปลูก แต่ผักจะงามครั้งเดียว ดังนั้นจึงต้องปรับปรุงดินให้มีคุณภาพ โดยหลังเก็บเกี่ยวผักจะตากดินและผสมดินกับปุ๋ยหมักที่ทำเอง ซึ่งเป็นการหมักเศษผักที่มาจากแปลงผักกับมูลสัตว์ หรือเศษอาหารที่มาจากครัวทำให้ผักเติบโตได้ดี

การดูแลรักษาแปลงผัก จะคอยสังเกตทุกวัน และบางครั้งอาจใช้น้ำหมักเศษผลไม้หรือฮอร์โมนไข่ที่ทำเองมาใส่บ้าง แต่การใช้ปุ๋ยหมักอย่างเดียวก็เพียงพอ แปลงผักบนดาดฟ้าของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน มีพืชผักหลากหลายชนิด ในช่วงแรกมีปลูกประมาณ 30-40 ชนิดผัก แต่ต่อมาลดลงเพราะเน้นผักที่กินบ่อยๆ และชอบกินหรือผักพื้นฐาน เช่น พริก กะเพรา โหระพา ต้นหอม ผักชี ข่า ตะไคร้ มะกรูด นอกนั้นเป็นผักกินใบ เช่น ผักบุ้ง ผักกาด คื่นช่าย ผักแพว และผักกินผล เช่น มะระ แตงกวา ฟักเขียว มะละกอ มะเขือเปราะ อย่างไรก็ตามชนิดผักที่ปลูกก็มีประมาณ 30 ชนิด

แปลงผักบนดาดฟ้าของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ มีจำนวนแปลงที่ยืนพื้น คือแปลงดาดฟ้าบนตึก 2 คูหา ดังกล่าว แต่ยังมีแปลงของคนงานที่เช่าห้องอยู่ในตึกแถวฝั่งตรงข้ามก็ไปปลูกผักบนดาดฟ้าเช่นกัน รวมทั้งเครือข่ายคนงานที่อยู่ใกล้เคียงนั้น ทำให้มีแปลงผักบนดาดฟ้าเพิ่มอีก 4 ตึก ขนาดพื้นที่ประมาณ 12 ตารางเมตร หาก

เศรษฐกิจดี มีงานที่ต่อเนื่องจะมีแปลงผักหลายแปลง แต่หากเศรษฐกิจไม่ดี คนงานกลับบ้าน แปลงผักหลายแปลงก็ต้องหยุดชะงักไป ในช่วงที่มีแปลงผักบนดาดฟ้าหลายแปลง จะเห็นผักที่ปลูกหลายตึก ดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10 : แปลงผักบนดาดฟ้าบริเวณโรงงาน กลุ่มคนงานสมานฉันท

1.4 รูปแบบการทำเกษตรในเมืองชุมชนภูมิใจและโรงซ่าง เป็นรูปแบบการปลูกใส่ภาชนะ และพื้นที่ดินที่ว่างบางส่วน ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ และช่วงระยะเวลาที่อยู่ในระหว่างการก่อสร้างชุมชนใหม่ ทำให้สมาชิกชุมชนภูมิใจที่ย้ายเข้ามาอยู่ก่อน และสมาชิกชุมชนโรงซ่าง ซึ่งบ้านเกือบเสร็จเรียบร้อยแล้วได้ปลูกผักในภาชนะต่างๆ ที่เป็นภาชนะใช้แล้วหรือกระถางต้นไม้ที่หาได้ หรือการกันพื้นที่หน้าบ้านเพื่อปลูกผัก ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 : การปลูกผักในภาชนะ และการใช้พื้นที่ว่างปลูกผักของชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงซ่าง

การปลูกผักในภาชนะจะให้ความสำคัญกับการปรับปรุงดินให้ดีก่อนที่จะใส่ในภาชนะหรือในพื้นที่ว่าง ซึ่งเป็นดินถมที่รอการก่อสร้าง การจัดการจะใช้วิธีปรับปรุงดินเป็นหลุม ไม่ปรับปรุงดินทั้งแปลง การปรับปรุงดินมีการ

ทำปุ๋ยหมักแห้งซึ่งเรียนรู้จากทางโครงการวิจัยได้ประสานวิทยากรไปให้ความรู้ และเมื่อสามารถปรับปรุงดินได้ จะมีการวางแผนปลูกว่าต้องการปลูกอะไรบ้าง โดยส่วนใหญ่จะปลูกผักที่ต้องการบริโภค กรณีสมาชิกในชุมชนโรงช่างครอบครัวหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าของร้านค้าขายผักในชุมชน จะออกแบบเพื่อให้สามารถนำผักมากำขายเป็นมัดเล็กๆ ในราคาไม่แพงมากนัก

การปลูกผักในพื้นที่ว่างกรณีชุมชนภูมิใจ การจัดการแปลงใช้วิธีการยกร่องเนื่องจากเป็นที่ต่ำ และปลูกผักทั้งผักใบ ผักเลื้อย เช่น ถั่วฝักยาว และผักยี่นต้น แต่การปลูกในแปลงของชุมชนภูมิใจเป็นพื้นที่ชั่วคราวและจะต้องรื้อทิ้งเมื่อมีการก่อสร้าง ชุมชนต้องการพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์อื่นของชุมชนและมีการจัดวางพื้นที่ส่วนกลางใหม่เป็นการออกแบบชุมชนทั้งระบบ

ภาพที่ 12 : การใช้พื้นที่ว่างข้างชุมชนโรงช่าง โดยชุดหลุมปลูกและปรับปรุงดินเฉพาะหลุม

2. นวัตกรรมการทำเกษตรในเมือง (Urban Agriculture Ecosystem)

นวัตกรรมของการทำเกษตรในเมืองมีทั้งระบบการวางผังแปลง และเทคนิคการเกษตรที่หลากหลาย รวมทั้งการหมุนเวียนทรัพยากรในครัวเรือนและในแปลงเกษตรเป็นต้นทุนการผลิต ทั้งกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบวรพา 7 และกลุ่มแปลงผักนักสำรวจน้อยชุมชน เคหะทุ่งสองห้อง 327 ได้พัฒนาการทำเกษตรในเมือง โดยมีองค์ความรู้ทั้งระบบในเชิงนิเวศและนวัตกรรมเฉพาะที่แก้ไขปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งการปรับปรุงดินเพื่อเพิ่มผลผลิตในแปลงให้มากขึ้น จากกระบวนการทดลองเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้ค้นพบนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับนิเวศเกษตรกรรมในเมือง ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาระบบที่สืบเนื่องมาตั้งแต่เริ่มปลูกผัก

นิเวศเกษตรกรรมในเมือง หรือ Urban Agriculture Ecosystem คือระบบการทำเกษตรในเมืองที่มีองค์ประกอบของสังคมของสิ่งมีชีวิต หรือกลุ่มอินทรีย์ที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นระบบ และมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือปัจจัยภายนอก ซึ่งประกอบด้วย พลังงาน แสงแดด น้ำ อากาศ รวมทั้งกระบวนการทางธรรมชาติที่ก่อให้เกิดวัฏจักรของสารอาหารที่ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของการผลิตทางการเกษตร

การศึกษาวิจัย “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง : กรณีศึกษาเกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร” ได้ประสานกับโครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ในการพัฒนาระบบเกษตรในเมือง ซึ่งได้ทำการศึกษาศักยภาพดินในการพัฒนาการทำเกษตรในเมือง โดยมีอาจารย์เกศศิริรินทร์ แสงมณี เป็นนักวิจัยงานศึกษาดำเนินการร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่เป้าหมายของโครงการ ซึ่งพบว่าได้ทำให้ระบบเกษตรในเมืองมีองค์ประกอบที่หลากหลาย ได้ยกระดับความรู้สู่ความรู้เชิงระบบของนิเวศการเกษตร อันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของพื้นที่ได้ ความรู้ในการพัฒนาสู่นิเวศเกษตรกรรมในเมืองทั้งสองพื้นที่ที่ได้ได้อธิบายต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นพัฒนาการที่ผ่านมาจนถึงการแก้ไขปัญหาในปัจจุบัน และองค์ประกอบของระบบเกษตรกรรมในเมืองที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ ทั้งปัจจัยเอื้อและข้อจำกัดของคนเมืองในการทำเกษตรกรรม นวัตกรรมดังกล่าว มีรายละเอียดทั้งองค์ประกอบของระบบและกระบวนการ ดังต่อไปนี้

2.1 นิเวศเกษตรกรรมในเมือง กรณีศึกษาสวนผักคนเมือง ชุมชนบวรพา 7 การพัฒนารูปแบบเกษตรในเมือง

กรณีกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบวรพา 7 มีพัฒนาการจากการพัฒนาระบบเกษตรในเมืองตั้งแต่ปี 2558 สวนผักคนเมืองของชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงและพัฒนารูปแบบมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถประมวลความรู้ของการพัฒนารูปแบบเกษตรในเมืองของกลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบวรพา 7 ในกรอบของนิเวศการเกษตรที่ไม่ได้มีองค์ประกอบของเทคนิคใดเพียงเทคนิคเดียว แต่รวมถึงกระบวนการพัฒนาระบบเกษตรในเมือง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 1) การสำรวจและวิเคราะห์สภาพพื้นที่ เพื่อพัฒนาพื้นที่รกร้างว่างเปล่าที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ อีกประมาณ 400 ตารางเมตร (100 ตารางวา) ที่ถูกปล่อยทิ้งว่าง และเป็นพื้นที่รกร้างมานาน มีวัชพืชขึ้นเยอะ อีกทั้งเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมขังตลอดฤดูฝน ซึ่งสามารถทำการเกษตรได้แค่ฤดูหนาวและฤดูร้อน

ภาพที่ 13 : ที่ตั้งสวนผัก และพื้นที่รกร้างก่อนเริ่มดำเนินงาน สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ดังกล่าวสามารถพัฒนาเป็นพื้นที่ทำเกษตรได้ เนื่องจากมีพื้นดินและไม่เคยใช้ประโยชน์ในการทำเกษตร ซึ่งมีข้อดีและข้อเสียดังนี้

ข้อดี คือ

1. ดินมีการสะสมธาตุอาหารมาก
2. มีหน้าดินหนา
3. มีจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์มาก

ข้อเสีย คือ

1. พื้นที่ดินเป็นดินเหนียว อุ้มน้ำดีแต่ระบายน้ำแย่
2. ดินเป็นกรดจัด
3. มีน้ำท่วมขังเป็นจุดๆ

จากการสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว ชุมชนต้องวางแผนการใช้ที่ดินตามความเหมาะสมของลักษณะพื้นที่ทั้งที่เป็นแอ่งและดอน โดยออกแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่ในแต่ละส่วนก่อน และปรับปรุงดินเฉพาะแปลงที่ใช้ปลูกพืช ที่สำคัญคือไม่ปรับปรุงดินพื้นที่ทั้งหมดที่มีเนื้อที่จำนวนมาก

2) การออกแบบการใช้พื้นที่ สิ่งสำคัญในการออกแบบการใช้ที่ดิน คือต้องคำนึงถึงทิศทางแสงและลม ซึ่งปัจจัยทั้ง 2 มีผลต่อการเลือกพืชที่จะปลูก เพื่อไม่ให้บังทิศทางของแสงและลม สำหรับพื้นที่สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ซึ่งตั้งอยู่ทิศตะวันตกด้านหลังของบ้าน ทำให้พื้นที่ 1/4 ส่วน โดนเงาของบ้านบังในช่วงเช้า ส่วนพื้นที่ด้านอื่นได้รับแสงเต็มที่

ทางทิศตะวันออกเหมาะกับการปลูกพืชมากที่สุด เพราะพืชได้รับแสงช่วงเช้า ทิศใต้เป็นทิศลม ลมจะเข้าทางทิศใต้ไปหาทิศเหนือ ถ้าตั้งโรงปุ๋ยหรือพื้นที่เตรียมปัจจัยการผลิตด้านทิศใต้ จะทำให้กลิ่นปุ๋ยต่างๆ ลอยเข้าบ้าน ดังนั้นการวางแผนการใช้ที่ดินของสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 มีการพัฒนารูปแบบมาต่อเนื่อง ดังนี้

ช่วงปีแรก การออกแบบเน้นใช้พื้นที่ว่างตั้งแต่ทางเดินเข้าสวนเป็นหลัก พื้นที่หลังบ้านและใต้ต้นไม้ใหญ่เป็นพื้นที่บ่อน้ำเพื่อกักเก็บน้ำในช่วงฤดูฝน ส่วนแปลงผักนั้นวางแปลงตามตะวัน ซึ่งจะปลูกผักกินใบ สำหรับผักกินผลปลูกวางตะวันออก เรื่องแสงจึงไม่เป็นปัญหาต่อการเจริญเติบโต

ภาพที่ 14 : แปลงผักและผลผลิตปีแรกของสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7

ภาพที่ 15 : ปัญหาน้ำท่วมพื้นที่ 3 เดือนในช่วงปีแรกของสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7

ช่วงปีที่ 2 (ปี 2561) แม้ว่าในปีแรกผลการดำเนินงานด้านการทำเกษตรในเมือง การสร้างพื้นที่อาหารในเมือง มีผลผลิตเพื่อบริโภคและแบ่งปันในกลุ่มสมาชิกได้ดี แต่ในช่วงปลายปีเกิดน้ำท่วมหนักในพื้นที่ทำให้แปลงผักได้รับความเสียหายทั้งหมด สมาชิกได้ประชุมลงความเห็น ว่า ยังต้องการพัฒนาพื้นที่อาหารปลอดภัยแห่งนี้ให้ดียิ่งขึ้น จึงต้องการพัฒนานวัตกรรมสำหรับการแก้ปัญหา น้ำท่วมให้สามารถเพาะปลูกได้อย่างต่อเนื่อง แม้ในช่วงที่ฝนตกหนัก เพื่อให้สมาชิกมีผักบริโภคทั้งปี จึงได้พัฒนาพัฒนาความรู้ เทคนิค นวัตกรรม จากประสบการณ์การเรียนรู้ปัญหาและหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยสมาชิกได้ร่วมกันออกแบบผังการทำแปลงผักใหม่ทั้งหมด โดยใช้ข้อมูลความสูงของระดับน้ำในช่วงฝนตกหนักและน้ำท่วมแปลงผักในปีที่ผ่านมา แล้วออกแบบแปลงเกษตรในพื้นที่ โดยการจัดสรรพื้นที่การทำเกษตรออกเป็น 3 โซน

โซนที่ 1 โซนน้ำไม่ท่วม สมาชิกช่วยกันปรับพื้นดินให้สูงกว่าระดับน้ำที่เคยท่วมสูงสุด โดยถมดินและยกขอบแปลงให้สูง ก่อขอบแปลงด้วยอิฐ และปลูกผักในบ่อซีเมนต์ เพื่อสามารถปลูกผักตลอดปีและป้องกันน้ำท่วม

ภาพที่ 16 : พื้นที่ปรับปรุงโซนที่ 1 สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ป้องกันน้ำท่วม

โซนที่ 2 โซนน้ำท่วมพื้นที่แต่ไม่ท่วมแปลงผัก เป็นพื้นที่ต่ำไล่ระดับลงมา สมาชิกจัดการโดยไม่ถมดินเพิ่ม แต่ยกขอบแปลงผักให้สูงขึ้นมาอีก 30 เซนติเมตร เมื่อฝนตกหนักน้ำอาจท่วมซึ่งรอบแปลงแต่ไม่เข้าในแปลงผักจนทำให้ผักเสียหาย

ภาพที่ 17 : พื้นที่ปรับปรุงโซนที่ 2 สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ยกขอบแปลงผักให้สูงขึ้น

โซนที่ 3 โซนน้ำท่วม เป็นพื้นที่ต่ำสุด สมาชิกตกลงร่วมกันยอมให้น้ำท่วมแปลงได้ และเลือกชนิดผักอายุสั้น หรือผักที่ชอบน้ำ หรือชอบความชื้นมาปลูก เช่น ผักบุ้ง ผักแพ้ว ใบบัวบก

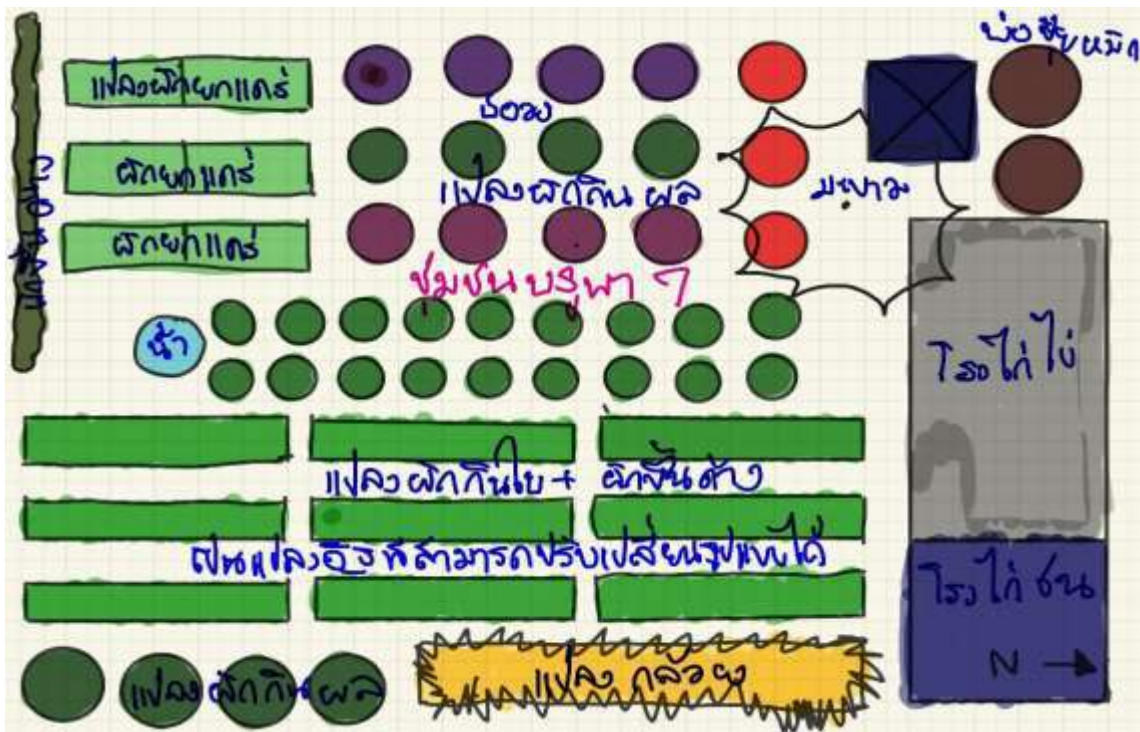
อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ยังเผชิญปัญหาน้ำท่วมอีกเช่นเดิม ด้วยพื้นที่รอบๆ มีการถมที่ดินเพื่อสร้างหมู่บ้านจัดสรร พื้นที่สวนผักจึงกลายเป็นพื้นที่รับน้ำจากที่อื่นๆ

ภาพที่ 18 : ปัญหาน้ำท่วมในปีที่ 2 ของสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7

ช่วงปีที่ 3 (ปี 2562) ถึงปัจจุบัน มีการวางแผนใช้ประโยชน์ที่ดิน การออกแบบวางผังแปลงใหม่ โดยจัดโซนตามหลักภูมิศาสตร์ และพัฒนาแปลงผักยกพื้นในพื้นที่น้ำท่วมขังสูง เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วม กลุ่มได้นำนวัตกรรมแปลงผักยกพื้นมาทดลองใช้ในพื้นที่โซนที่ 3 ของพื้นที่ จำนวน 4 แปลง ขนาดกว้าง 1.5 เมตร ยาว 7 เมตร สูง 0.9 -1.0 เมตร มาทดลองเพาะปลูกในพื้นที่ เก็บข้อมูลเรื่องต้นทุน รอบการผลิต ผลผลิต และปัญหาที่เกิดขึ้น และเพิ่มเป็น 6 แปลง หลังจากมีการเก็บข้อมูลผลผลิตที่ได้จากแปลงผักยกพื้น และสรุปปัญหาของแปลงผักยกพื้นหลังจากการทดลองเป็นเวลา 6 เดือน เพิ่มจำนวนโกไข่จาก 15 ตัวเป็น 25 ตัว ย้ายเล้าไก่ไปยังพื้นที่โล่ง น้ำท่วมไม่ถึง พร้อมทั้งขยายเล้าไก่ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ปลูกกล้วยเพิ่มขึ้นเพื่อใช้เป็นอาหารเสริมให้กับไก่ไข่ และมีกิจกรรมที่หลากหลายเกิดขึ้นภายในพื้นที่ รวมทั้งพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการทำแปลงแบบยก แบบหมุนได้ ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงตามทิศทางของแสง เพื่อให้พืชนั้นเจริญเติบโตที่ดีขึ้น โดยมีรูปแบบของพื้นที่ ดังนี้

ภาพที่ 19 : ภาพแบบผังแปลงปัจจุบัน สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7

ทิศเหนือ เดิมเป็นแอ่งน้ำขนาดเล็กติดกำแพงบ้าน ได้เอาดินมาถมเพื่อทำเล้าไก่ โรงปุ๋ย และที่เก็บอุปกรณ์ต่างๆ ดังนั้น เวลาลมพัดจากทิศใต้มา ตัวบ้านและพื้นที่ปลูกผักจะไม่ได้กลิ่น เป็นข้อดีในการวางแผน

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นพื้นที่หลังบ้านซึ่งไม่ได้รับแสงในช่วงเช้า พอถึงช่วงบ่ายได้เงาต้นมะขามที่อยู่ทางทิศตะวันตก มีการปลูกกล้วยเป็นแนวติดหลังบ้าน มีบ่อเลี้ยงปลา กุ้ง เป็นพื้นที่ร่มตลอดทั้งวัน ส่วนด้านหน้าต้นกล้วยมีแปลงผัก 3 แปลง ใช้ปลูกผักที่ต้องการแสงน้อย

ทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศใต้ ทิศนี้เหมาะสำหรับปลูกผักที่ชอบแสง เพราะได้รับแสงจนถึงเวลา 17.00 น. โดยทำแปลงด้วยอิฐบล็อกและปลูกพืชหมุนเวียนตลอด รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยนตามทิศทางตะวัน

ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทิศนี้มีบ้านบังแสงทางตะวันตกและใต้ ทำให้พื้นที่ร่มตลอดทั้งวัน และมีต้นกล้วยอยู่มุมทางทิศใต้ จึงทำโรงเห็ดและปลูกผักขึ้นค้าง

ทิศตะวันตก ซึ่งเป็นทิศทางด้านกำแพงรั้ว ได้ทำเป็นแปลงยกแคร่ 6 แปลง 3 แถวๆ ละ 2 แปลง ขวางตะวัน โดยไล่ระดับจากต่ำไปหาสูงเวลา ปลูกผักจะสวยงามทำให้เป็นจุดเด่นเวลาเดินเข้ามาในแปลง ถัดจากแปลงยกแคร่ไปทางทิศเหนือเป็นปลูกผักกินผลในบ่อซีเมนต์ขนาดเล็กเรียงกันเป็นแถวจนถึงต้นมะขาม

จากการออกแบบพื้นที่ทำให้เวลามองหรือเดินเข้ามาในสวนจะรู้สึกสบายตา สดชื่นและเย็น จนทำให้ผู้ที่มาเยี่ยมชม ได้นำเอาหลักการออกแบบไปใช้ในพื้นที่อื่นๆ

ภาพที่ 20 : พื้นที่แปลงผัก สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ในปัจจุบัน (2564)

3) การเตรียมปัจจัยการผลิตและการปรับปรุงดิน

3.1) การเตรียมปัจจัยการผลิต ปัจจัยการผลิตเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืช สำหรับการท่าเกษตรเมืองสามารถจัดหาปัจจัยการผลิตได้ใน 2 ลักษณะคือ

3.1.1) นำวัสดุเหลือใช้จากการเกษตรมาใช้ในพื้นที่ ได้แก่ มูลสัตว์ที่เลี้ยง เศษผักจากแปลงเพื่อนำมาทำปุ๋ยหมักหรือน้ำหมักชีวภาพ เศษอาหารในครัวเรือนเพื่อนำมาทำปุ๋ยหมัก

3.1.2) นำวัสดุจากนอกพื้นที่มาใช้ในพื้นที่ สามารถซื้อปุ๋ยอินทรีย์แบบสำเร็จรูปมาใช้ หรือนำวัสดุจากที่อื่นๆ เพื่อนำมาทำปุ๋ยอินทรีย์

ช่วงปีแรก เป็นการเปิดหน้าดินใหม่ในการทำสวนผัก พืชจึงเจริญเติบโตได้ดีเพราะดินมีธาตุอาหารปริมาณมาก แต่หลังจากนั้นธาตุอาหารเริ่มลดลง ชุมชนจึงเอาเศษใบก้ามปู เศษใบไม้ต่างๆ และเศษอาหารมาผ่านกระบวนการทำปุ๋ยหมักในแปลง

ช่วงปี 2560 ถึงปัจจุบัน ได้มีกระบวนการเรียนรู้จากพี่เลี้ยงกลุ่มมาถ่ายทอดความรู้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์ต่างๆ การทำปุ๋ยหมักจากเศษใบไม้ การทำปุ๋ยหมักจากเศษอาหาร การนำน้ำทิ้งจากบ่อปลามารดพืช การเผาถ่านชีวภาพจากเปลือกทุเรียน จนในปี 2562 มีระบบการเลี้ยงไก่ไข่ที่ดีขึ้น มีการนำขี้ไก่แกลบจากเล้าไก่มาใช้ประโยชน์ การทำปุ๋ยหมักจากก้อนเห็ดเก่า การทำน้ำหมักชีวภาพสูตรจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง เพื่อปรับปรุงดินและส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืช จนถึงปัจจุบันสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ได้นำเอาปัจจัยต่างๆ มาหมุนเวียนใช้ในสวนตลอด ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาทำเป็นปุ๋ยเพื่อใช้หมุนเวียนในการผลิตพืชและเลี้ยงสัตว์มากขึ้น เช่น

- **จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง** การทำจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง โดยใช้น้ำจากบ่อปลาเลี้ยงเชื้อแบคทีเรียสังเคราะห์ โดยนำขี้ไก่ กะปิและผงชูรสเป็นอาหาร มาผสมกันและวางตากแดดทิ้งไว้ 15-30 วัน น้ำจะเปลี่ยนเป็นสีแดง สามารถนำมาใช้ในการหมักปุ๋ย หรือส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืชทุกช่วงการเจริญเติบโต

- **ปุ๋ยหมัก** ทำเป็นกองบ่อวงตาข่าย ใส่เศษใบไม้ 3 ส่วน เศษอาหาร 1 ส่วนและปุ๋ยคอก 1 ส่วนรดด้วยจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง ทำไปจนเต็มบ่อ หมักไว้ 2 เดือน นำมาใช้ในการปรับปรุงดิน

- **ปุ๋ยหมักจากก้อนเห็ดเก่า** นำก้อนเห็ดเก่า 3 ส่วน ขี้ไก่แกลบ 1 ส่วน คลุกเคล้าให้เข้ากัน รดด้วยจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง หมักทิ้งไว้ในที่ร่ม 30 วัน นำมาใส่แปลงช่วยปรับปรุงดินและเพิ่มไนโตรเจน

- **สมุนไพรรไล่แมลง** นำใบสะเดา ข่า ตะไคร้ ยาสูบ มารวมกันและหมักทิ้งไว้ 48 ชั่วโมง นำมารดพื้นดินและพ่นใบพืชผัก เพื่อป้องกันเพลี้ยและหนอน

- **อาหารไก่ไข่** นำต้นกล้วยมาสับให้มีขนาดเล็กคลุกกับรำละเอียดและหัวอาหาร โดยจะเน้นใช้ต้นกล้วยเป็นหลักเพื่อลดต้นทุน

3.2) การปรับปรุงบำรุงดิน จากสภาพลักษณะเนื้อดินของสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 เป็นดินเหนียวและเป็นดินกรด ดินระบายน้ำและอากาศไม่ดี เมื่อดินแห้งจับตัวเป็นก้อนแข็ง เมื่อดินเปียกจะเหนียวมากและอุ้มน้ำได้ดี หากฝนตกติดต่อกันหลายวันทำให้เกิดน้ำท่วมขัง การปรับปรุงบำรุงดินต้องใช้เวลาและมีการปรับรูปแบบของแปลงตามฤดูกาล ดังนี้

ช่วงปีแรก แนวทางการปรับปรุงดินไม่ชัดเจน เนื่องจากเป็นดินเดิมมีปริมาณธาตุอาหารเพียงพอ การเตรียมแปลงใช้การขึ้นแปลงและสับแปลงให้ละเอียด รูปแบบแปลงจะเป็นแบบขึ้นขอบแปลงสูงป้านขอบแปลง และตรงกลางแปลงต่ำ

ภาพที่ 21 : รูปแบบแปลงและการปรับปรุงดินในปีแรก สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7

จนกระทั่งปี 2560 ชุมชนต้องการปลูกพืชให้หลากหลายขึ้น โครงการสวนผักคนเมือง ได้สนับสนุนการเรียนรู้เรื่องการปรับปรุงดินด้วยถ่านชีวภาพพร้อมกับทำแปลงสาธิตการใช้ประโยชน์ โดยทดสอบปลูกมันญี่ปุ่นซึ่งเป็นพืชหัว พบว่าถ่านชีวภาพสามารถปรับปรุงดินให้ร่วนซุยและระบายน้ำและอากาศได้ดี ทำให้มันญี่ปุ่นลงหัวได้ ทั้งๆ ที่ดินเดิมเหนียวมาก ผลการทดลองครั้งนี้ ถูกนำไปใช้ในแปลงผักกินใบอื่นๆ จนกระทั่งช่วงฤดูฝนเกิดน้ำท่วมขังนานนับเดือน แปลงที่ทำการทดลองเสียหายไป จึงได้มีการปรับเปลี่ยนการวางผังแปลงการปลูกพืชใหม่

ช่วงปี 2562 - 2563 มีการวางแผนการปลูกใหม่ ทำเป็นแปลงย้ายได้โดยใช้อิฐบล็อกวางบนดิน แล้วใช้ไม้ไผ่หรือท่อพีวีซีมาเสียบระหว่างก้อนอิฐไม่ให้ล้ม และทำแปลงให้สูงขึ้นจากเดิมเพื่อป้องกันน้ำท่วมขัง และมีการปรับปรุงดินในแต่ละแปลง โดยมีกระบวนการเรียนรู้และปรับปรุงแก้ไขเทคนิค ดังนี้

ปี 2562 ปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยคอก โดยใช้ขี้วัว เศษใบไม้แห้งและเศษอาหาร ผสมคลุกเคล้าลงไป ในดินหมักไว้ 2 สัปดาห์ พบว่าสามารถปลูกผักได้ดี แต่ดินยังเหนียวและแน่น ระบายน้ำไม่ดี

ภาพที่ 22 : รูปแบบแปลงและการปรับปรุงดิน ปี 2562 สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7

ปี 2563 มีการเรียนรู้ใหม่ และทำแปลงยกแคร่เพิ่มขึ้นในช่วงฤดูฝน การเตรียมดินในแปลงอิฐบล็อก มีการนำดินถมมาผสมแกลบดิบ ปุ๋ยคอกและเศษใบไม้ และมีการหมักแปลงโดยใช้จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง หมักไว้ 2 -4 สัปดาห์ โดยสังเกตความร่วนซุยของดิน และเมื่อมีการเลี้ยงไก่ไข่ จนได้รอบการเปลี่ยนแกลบในเล้าไก่ไข่ ชุมชนได้เปลี่ยนวิธีการหมักดินอีกครั้ง โดยนำขี้ไก่แกลบร่วมกับใบไม้แห้งและจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง แล้วรดด้วยน้ำในบ่อปลา จะทำแบบนี้ทุกครั้งหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต สิ่งที่สังเกตได้ คือดินมีความร่วนซุยมากขึ้น ผลผลิตดีต้นมีขนาดใหญ่ ใบเขียวเข้ม เพราะได้ไนโตรเจนจากขี้ไก่แกลบ

การปรับปรุงดินแปลงยกแคร่ ใช้ดินใบก้ามปู 3 ส่วน ผสมขุยมะพร้าว 1 ส่วน และขี้ไก่แกลบ 1 ส่วน รดน้ำให้ชุ่ม หมักไว้ 15-30 วัน ถึงย้ายปลูก การเติมขุยมะพร้าวในแปลงยกแคร่ ทำให้การระบายน้ำได้ดี สามารถอุ้มน้ำรักษาความชุ่มชื้น และป้องกันการระเหยของน้ำระหว่างวันผักไม่เหี่ยว

ปี 2563 จนถึงปัจจุบัน จากการปรับปรุงดินด้วยขี้ไก่แกลบ ใบไม้แห้งและหมักด้วยจุลินทรีย์สังเคราะห์แสงทิ้งไว้ 2 สัปดาห์ จนปลายปี 2563 ชุมชนได้เรียนรู้การทำปุ๋ยหมักจากเศษใบไม้และเศษอาหาร จึงนำมาปรับปรุงดินร่วมกับขี้ไก่แกลบ โดยไม่ใช้ใบไม้แห้งหมักในแปลง ซึ่งได้ใช้สูตรนี้ถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 23 : รูปแบบแปลงและการปรับปรุงดิน ในปี 2563 สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7

การปรับปรุงดินด้วยเทคนิคดังกล่าว ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารอย่างมาก มีจุลินทรีย์ที่ตรึงไนโตรเจน (3.43×10^5 CFU/ml อยู่ในระดับปานกลาง) เพราะมีการใช้จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง ซึ่งจะตรึงไนโตรเจนเก็บไว้ในรูปของโปรตีนและกรดอะมิโนต่างๆ ทำให้ส่งผลต่อการปลูกผักกินใบให้ใบเขียว ต้นอวบใหญ่ ผลผลิตดี และจากการเก็บข้อมูลดินตลอดทั้ง 3 ฤดูกาลผลิต ในปี 2563 พบว่าค่าเฉลี่ยของ pH 7 อินทรีย์วัตถุ ร้อยละ 5.58 (สูงมาก) ไนโตรเจนร้อยละ 0.28 (สูง) ฟอสฟอรัส 133.33 mg/kg (สูงมาก) โพแทสเซียม 760.67 mg/kg (สูงมาก) แคลเซียม 5621.67 mg/kg (สูง) และ แมกนีเซียม 934.67 mg/kg (สูง)

การปรับปรุงดินแปลงยกแคร่ จากดินถุงที่หมักร่วมกับวัสดุต่างๆ นั้น จึงถูกใช้มาต่อเนื่องถึงปัจจุบัน หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตเติมปุ๋ยหมักในอัตรา 1 กิโลกรัมต่อตารางเมตร หมักทิ้งไว้ 2 สัปดาห์ การปลูกผักบนแคร่มีข้อดีในการควบคุมปริมาณน้ำและธาตุอาหารพืชได้

4) การวางแผนการปลูก สมาชิกได้มีการวางแผนกันอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ตามกิจกรรมที่มีในพื้นที่ตลอดระยะเวลาการผลิตในแต่ละรอบ และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตในแต่ละแปลง จะมีการพักแปลงและเตรียมแปลงใหม่ 2 -3 สัปดาห์ ขึ้นกับฤดูกาลปลูก ช่วงฤดูหนาวและฤดูร้อนจะใช้ระยะเวลา 2 สัปดาห์ แต่ฤดูฝนจะใช้ระยะเวลา 3 สัปดาห์ขึ้นไป เพราะดินเป็นดินเหนียวผสมกับวัสดุปลูก ถ้าเจอฝนติดต่อกันจะเหนียวแน่น ทำให้การเตรียมแปลงต้องใช้เวลาานาน กว่าดินจะย่อยดี

การเลือกผักที่จะปลูก กลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 จะเลือกผักตามความชอบของสมาชิกในกลุ่มและชุมชนเป็นหลัก เพราะเป็นผักที่ใช้ในครัวเรือน และทานเป็นประจำ อีกทั้งขายและดูแลง่าย โดยแบ่งตามลักษณะการเจริญเติบโตของพืชและการนำส่วนต่างๆ มาบริโภค ดังนี้

ผักกินใบ : ผักกาดเขียวอ่อน ผักกาดเขียว ชุนฉ่าย ผักบุ้ง กวางตุ้งดอก กวางตุ้งใบ ผักกาดขาวน้อย ผักกาดขาวใหญ่ ผักชี กระหน้า ผักสลัด กะเพรา โหระพา

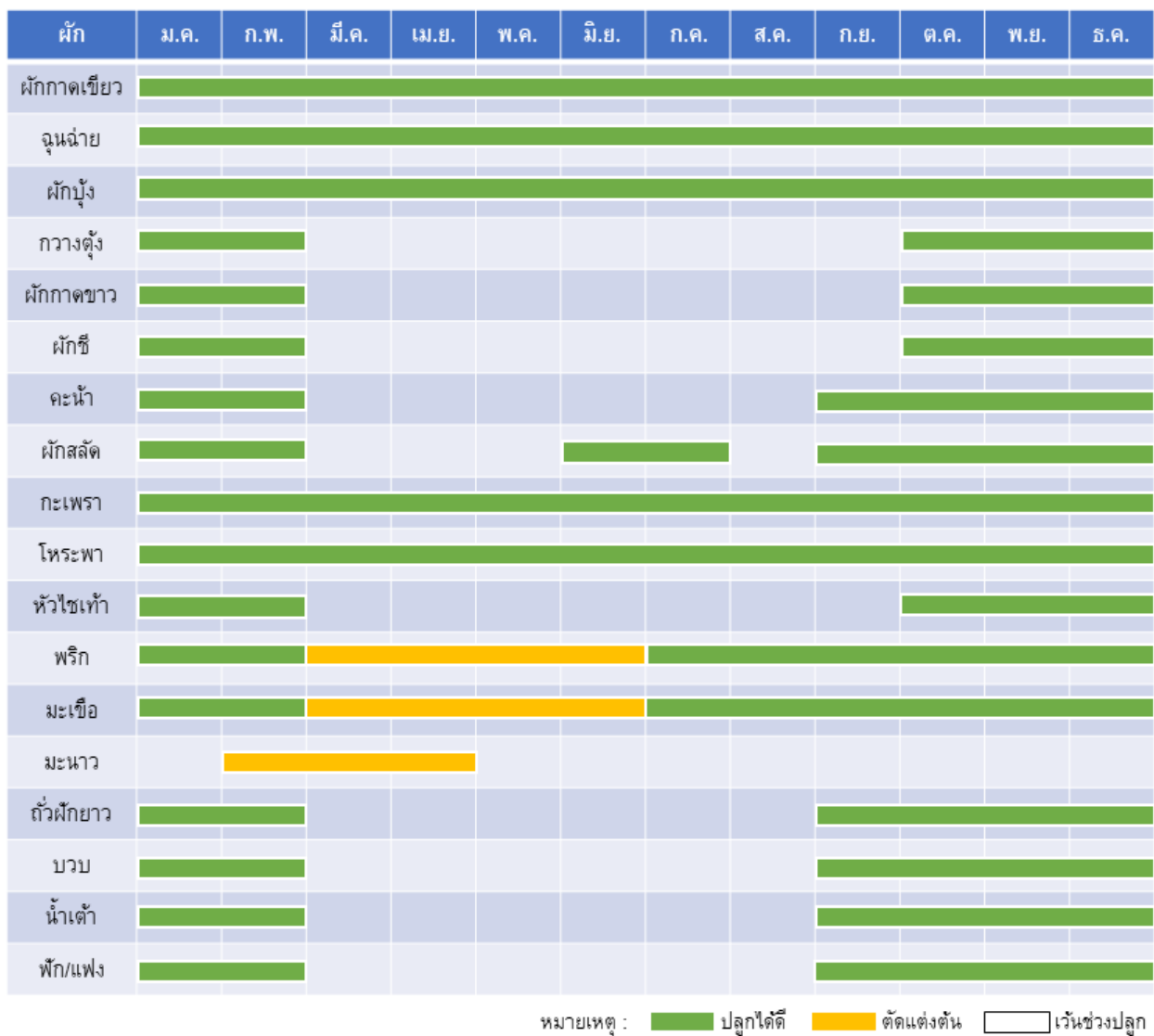
ผักกินหัว : หัวไชเท้า

ผักกินผล : พริก มะเขือเปราะ มะเขือยาว มะเขือเทศ มะละกอ มะนาว มะกูด

ผักขึ้นค้าง : ถั่วฝักยาว บวบ น้ำเต้า ฟัก แฟง

ผักทั้งหมดมีทั้งผักฤดูเดียวและหลายฤดู โดยมีรอบการผลิตในแต่ละปี และมีการหมุนเวียนการปลูกในแปลง และจะไม่ปลูกซ้ำกันในแปลงเดิม ซึ่งมีรอบการผลิตดังตารางที่

ตารางที่ 2 : แสดงการปลูกผักแต่ละชนิดตลอด 1 ปี สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7

5) การดูแลรักษาและเก็บเกี่ยว

5.1) การดูแลรักษา การดูแลผักจะเน้นการเตรียมดินด้วยปุ๋ยหมักขี้ไก่แกลบ และหมักด้วยจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง เพื่อช่วยในการปลดปล่อยธาตุอาหารและย่อยสลายอินทรีย์วัตถุ ช่วงระหว่างการเจริญเติบโต สำหรับผักกินใบจะรดน้ำจุลินทรีย์สังเคราะห์แสงทุก 7 วัน และพ่นสมุนไพรป้องกันและไล่แมลงทุก 5 วัน หรือในช่วงที่ระบาด แต่ที่สังเกตตลอดระยะเวลา 2 ปี พบว่าแมลงศัตรูพืชน้อยมาก อาจเนื่องจาก 2 ปีมาที่มีการเลี้ยงไก่ชน ไก่บ้าน และปล่อยให้ออกมาจิกกินหนอนต่างๆ ส่วนการรดน้ำจะใช้ น้ำในบ่อที่มีการเลี้ยงปลารดวันละ 2 ครั้ง เช้า-เย็น ซึ่งน้ำที่มีไนโตรเจนปริมาณสูง

5.2) การเก็บเกี่ยวผลผลิต หลังการค้นพบเทคนิคการปรับปรุงดินและการดูแลผัก ในช่วงปี 2563 เป็นต้นมา จากการจดบันทึกผลผลิตในแต่ละพืชตลอดรอบการปลูก โดยเน้นผักกินใบที่ปลูกหมุนเวียนในแปลง พบว่าผลผลิตต่อตารางเมตร มีดังนี้

- ผักบุ้ง 5 กิโลกรัม
- ผักกาดเขียว 8 กิโลกรัม
- คะน้า 5 กิโลกรัม
- ถั่วฝักยาว 8 กิโลกรัม
- กวางตุ้ง 5 กิโลกรัม
- หัวไชเท้า 6 กิโลกรัม
- ถั่วฝักยาว 4 กิโลกรัม
- ผักสลัด 2 กิโลกรัม ปลูกบนแคร่

หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตแต่ละรอบจะมีการเตรียมดินใหม่ โดยเติมขี้ไก่แกลบกับปุ๋ยหมัก และหมักด้วยจุลินทรีย์สังเคราะห์แสงทุกครั้ง และจะไม่ปลูกผักซ้ำแปลงเดิม เพื่อป้องกันศัตรูพืช เนื่องจากศัตรูพืชจะจำว่าพื้นที่นั้นเคยปลูกอะไรจะมากัดกิน แต่พอมาทันทีเดิมไม่เจอจะหนีไป ซึ่งเป็นเทคนิคการจัดการศัตรูพืชแบบวิถีกล โดยอาศัยการปลูกพืชหมุนเวียน

ภาพที่ 24 : แปลงผักและผลผลิต สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ในปัจจุบัน (2564)

จากการศึกษา กระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ด้วยตัวเอง และจากคำแนะนำของพี่เลี้ยง ทำให้กลุ่มค้นพบองค์ความรู้ในการผลิตผัก รวมทั้งการวางแผนไปตามทิศทางแสงในแต่ละฤดูกาล ซึ่งพระอาทิตย์จะอยู่ในทิศที่ต่างกัน โดยวิธีการปรับเปลี่ยนเปลี่ยนทิศให้แปลงขนานกับตะวัน โดยแปลงยังอยู่ในที่เดิม เพียงแต่ย้ายก้อนอิฐกันเป็นแปลงในทิศใหม่ และกรุยดินที่อยู่เ็นแปลงให้ไปเติมแปลงในทิศใหม่ ไม่ได้โยกย้ายดินออกจากแปลงแต่อย่างใด เทคนิคนี้ทำให้หลายๆ ที่ได้นำไปใช้ในการผลิตผัก

2.2 นิเวศเกษตรกรรมในเมือง กรณีศึกษาแปลงผักนั้สำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 การพัฒนาระบบเกษตรในเมือง ในกรณีของกลุ่มแปลงผักนั้สำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 มีมาต่อเนื่อง แต่ยังมีปัญหาเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดินเพาะปลูก ซึ่งส่งผลต่อผลผลิตที่ได้ นวัตกรรมของแปลงผักจึงเน้นเรื่องการ

ปรับปรุงดิน และการจัดระบบ เช่นเดียวกับกรณีกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 การพัฒนาระบบเกษตรในเมืองของกลุ่มแปลงผักนักร่างจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 มีความรู้เชิงระบบดังต่อไปนี้

ภาพที่ 25 : พื้นที่แปลงผักนักร่างจน้อยเคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ปี 2556

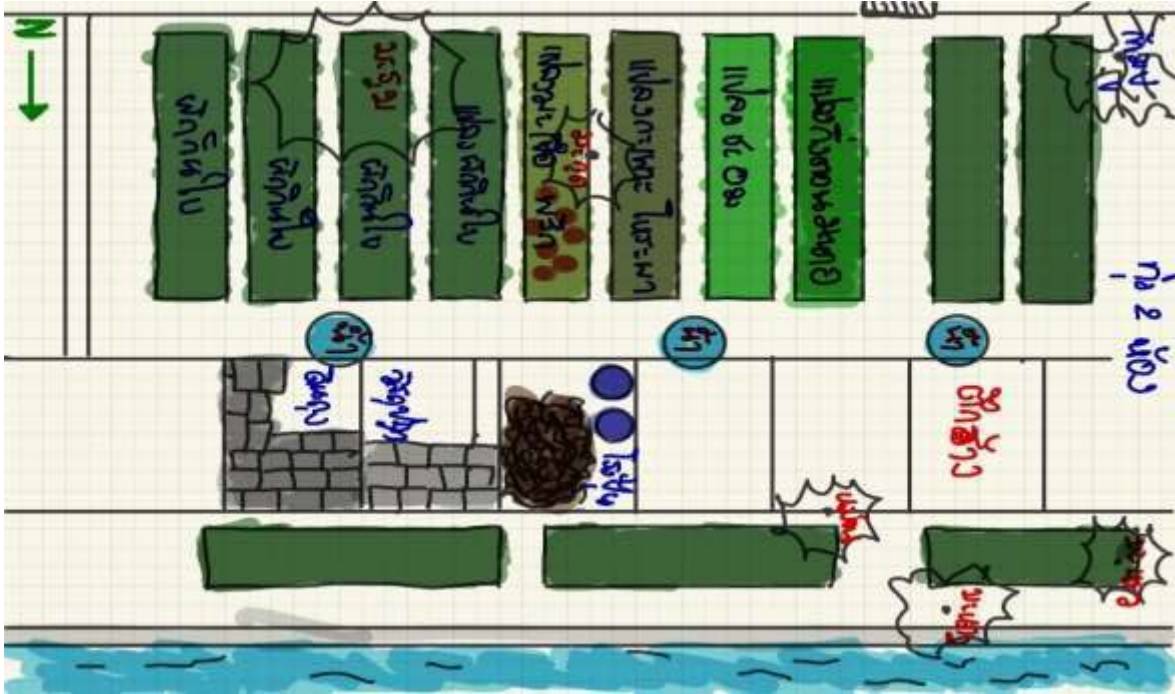

1) การสำรวจและวิเคราะห์สภาพพื้นที่ พื้นที่เป็นอาคารร้าง ติดกับคลอง พื้นที่ว่างไม่มีดินเป็นพื้นปูน มีเศษสิ่งก่อสร้าง เช่น หิน อิฐ ปูน กระจัง และเป็นพื้นมีแสงไม่เพียงพอ เนื่องจากมีอาคารล้อมรอบ อีกทั้งมีต้นมะรุมอยู่ตรงกลางพื้นที่ จากข้อมูลดังกล่าว จึงต้องออกแบบการใช้ดินที่ดินตามทิศทางแสง และไม่สามารถปลูกบนดิน

1.1) การออกแบบการใช้พื้นที่ การออกแบบพื้นที่ต้องคำนึงถึงทิศทางของแสง และลักษณะของพื้นที่ที่ไม่มีพื้นดิน บริเวณหน้าอาคาร ซึ่งพื้นที่ว่างจะอยู่ทางทิศใต้ของตัวอาคาร และมีกำแพงสูงอยู่ทางทิศตะวันออกและทิศใต้ ดังนั้น แปลงผักควรอยู่ตรงกลางของพื้นที่ทั้งหมด สำหรับในตัวอาคารเป็นที่เตรียมปัจจัยการ

ผลิต ที่เก็บอุปกรณ์ และที่จัดกิจกรรมต่างๆ ด้านหลังอาคารเป็นทิศเหนือ มีพื้นดินและติดคลอง จึงเหมาะกับการทำแปลงผักลงดิน โดยมีการออกแบบผังแปลง ดังภาพที่ 26

ภาพที่ 26 : ภาพแบบผังแปลงปัจจุบัน แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327

ทิศเหนือ เป็นคลอง และมีส่วนที่เป็นพื้นดินกว้างจากคลองถึงตัวอาคารประมาณ 4 เมตร สามารถทำแปลงปลูกผัก เพราะได้รับแสงแดดในช่วงเช้าตลอด

ภาพที่ 27 : การจัดการแปลง ของแปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327

ทิศใต้ บริเวณที่ว่างถัดจากตัวอาคาร ขนาดความกว้าง 10 เมตร ซึ่งเป็นพื้นที่ทำแปลงผัก แต่มีต้นไม้ใหญ่อยู่ตรงกลางแปลง 1 ต้น ทำให้แปลงที่อยู่ตรงนี้ได้รับแสงไม่เพียงพอในช่วงเช้า และมุมทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้มีต้นจามจุรีใหญ่แต่ไม่มีปัญหาเรื่องแสงในช่วงเช้า

ช่วงปีแรกๆ การใช้ประโยชน์พื้นที่ไม่มีสัดส่วนชัดเจนเนื่องจากเป็นพื้นหิน แต่ได้รับการสนับสนุนจากเขตหลักสี่ในการนำดินมาถมให้แต่เป็นดินเหนียว ทำให้ไม่สามารถผลิตพืชผักได้ตามเป้าหมาย

ช่วงปี 2563 ถึง ปัจจุบัน ได้มีการออกแบบและวางผังแปลงขวางตะวันออก โดยใช้อิฐประสานทำแปลงให้เป็นสัดส่วน มีการแบ่งแปลงให้สมาชิกแต่ละคนได้รับผิดชอบ และมีพื้นที่ส่วนกลางในการปลูกผักยืนต้นใช้ร่วมกัน

ภาพที่ 28 : รูปแบบแปลงของแปลงผักนักสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ในปัจจุบัน

2) การเตรียมปัจจัยการผลิตและการปรับปรุงดิน

2.1) การเตรียมปัจจัยการผลิต กลุ่มได้ทำปุ๋ยหมักโดยใช้ใบก้ามปูหรือจามจุรีในพื้นที่มาทำปุ๋ย โดยหมักร่วมกับปุ๋ยคอกและเศษอาหาร สำหรับการเตรียมแปลงในแต่ละรอบการผลิต และทำน้ำหมักจากผลไม้

ตามฤดูกาล เช่น น้ำหมักชีวภาพจากเปลือกสับปะรด เพื่อใช้ในการหมักแปลงและส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืช น้ำหมักเปลือกมังคุด เพื่อใช้ในการกำจัดเชื้อราต่างๆ

2.2) การปรับปรุงดิน ในช่วงเริ่มโครงการใช้ดินถมซึ่งเป็นดินเหนียว และปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยคอก แต่พอฝนตกดินกลับเหนียวแน่นปลูกผักไม่ได้ดี กลุ่มจึงพักแปลง

ช่วงปี 2563 ถึงปัจจุบัน มีการฟื้นฟูแปลงผักอีกครั้ง ในครั้งนี้โครงการสวนผักคนเมือง ได้ประสานนักวิชาการเข้าไปแนะนำวิธีการปรับปรุงดิน และศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนกับกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 จึงได้กลับมาปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำแปลง จากแปลงดินเป็นแปลงยกโดยใช้อิฐประสาน และปรับปรุงดินโดยใช้ดินใบก้ามปูเป็นดินอุ้มน้ำร่วมกับดินเดิม และใส่มูลวัวผสมคลุกเคล้าให้เข้ากัน ใช้ น้ำหมักชีวภาพสับปะรดเป็นตัวหมักทิ้งไว้ 30 วัน (ครั้งแรกของการเตรียมแปลงใหม่) วิธีการนี้ พบว่าดินมีความร่วนซุยและพบไส้เดือนดินในแปลงมากขึ้น

ภาพที่ 29 : การปรับปรุงดิน แปลงผักนักสำรวจน้อง เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327

และจากการศึกษาเรื่องดิน ในปี 2563 พบว่า ดินเริ่มเหนียวและจับตัวเป็นก้อน ระบายน้ำและอากาศไม่ดี กลุ่มจึงเติมดินใบก้ามปู แกลบดิบ และปุ๋ยคอกลงไปอัตรา 1:1:1 คลุกเคล้าให้เข้ากัน และหมักด้วยฮิวมิกรตน้ำ 2 วันต่อครั้ง ทิ้งไว้ 30 วัน และเริ่มเก็บข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของดิน พบว่าภายใน 1 ปี ในด้านกายภาพดินมีความร่วนซุยมากขึ้น ระบายน้ำได้ดี ลักษณะเนื้อดินเป็นดินร่วนปนดินเหนียว และมีสมบัติทางเคมีที่ดีขึ้น โดยมีค่าเฉลี่ยดังนี้ pH 7.36 (เป็นด่างเล็กน้อย) อินทรีย์วัตถุร้อยละ 6.48 (สูงมาก) ไนโตรเจนร้อยละ 0.32 (สูง) ฟอสฟอรัส 727.67 mg/kg (สูงมาก) โพแทสเซียม 441.33 mg/kg (สูงมาก) แคลเซียม 5,552 mg/kg (สูง) และแมกนีเซียม 579.33 mg/kg (สูง) จากนั้นหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตแต่ละครั้ง จะปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักใบก้ามปูทิ้งไว้ 2 สัปดาห์ ก่อนการลงมือปลูกผัก

ภาพที่ 30 : รูปแบบแปลงและการปรับปรุงดิน แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327

3) การวางแผนการปลูก กลุ่มมีการวางแผนใช้พื้นที่โดยแบ่งแปลงขนาด 1x8 เมตรให้สมาชิกรับผิดชอบคนละแปลง โดยครั้งแรกในการเตรียมแปลงสมาชิกทุกคนจะช่วยกัน แต่หากใครต้องการแปลงเพิ่มเติมเตรียมแปลงเอง ด้วยวิธีนี้ทำให้เกิดความหลากหลายชนิดพืชผักในแปลงเดียวกัน มีผักหลายฤดูร่วมกับผักฤดูเดียว และเน้นผักที่บริโภคประจำในครัวเรือน เช่น มะเขือเปราะ พริก ผักกาดขาวใหญ่ กวางตุ้ง ที่ปลูกในแปลงเดียวกัน และมีการปลูกพืชตามฤดูกาล ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศ และสภาพพื้นที่

ฤดูหนาว : ผักชีลาว ผักชี ต้นหอม ผักกาดขาวปลี ผักกาด
เขียว เบบี๋กวางตุ้ง กวางตุ้งฮ่องเต้

ฤดูร้อน : คะน้า ผักกินผล ได้แก่ พริก มะเขือ ที่ปลูกในแปลง
รวมทั้งผักที่สามารถปลูกได้ทั้งปี หรือปลูกได้หลายฤดู จะไม่
ปลูกผักกินใบ

ฤดูฝน : ผักบุ้ง กวางตุ้ง ผักกาดขาวใหญ่ ผักกาดเขียว

4) การดูแลรักษาและการเก็บเกี่ยว

4.1) การดูแลรักษา กลุ่มได้แบ่งแปลงแต่ละแปลงให้สมาชิกดูแลกันเอง ดังนั้นการดูแลต่างๆ จึง
ขึ้นกับสมาชิก โดยหลักจะใช้น้ำหมักผลไม้รดเพื่อส่งเสริมการเจริญเติบโต และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตจะเตรียมแปลง
โดยใช้ปุ๋ยหมักใบก้ามปูอัตรา 2 กิโลกรัมต่อตารางเมตร หมักไว้ 2 สัปดาห์

4.2) การเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่ละแปลงจะให้ผลผลิตไม่เท่ากัน ในแต่ละฤดูกาล แต่จากการบันทึก
ข้อมูล พบว่าผลผลิตต่อตารางเมตร มีดังนี้

- ผักกวางตุ้ง 3 กิโลกรัม
- ผักกาดเขียว 4 กิโลกรัม
- ผักบุ้งจีน 4 กิโลกรัม
- ผักกาดขาวใหญ่ 4 กิโลกรัม

ภาพที่ 31 : แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ปี 2562-ปัจจุบัน

จากการศึกษาการปลูกผักตลอดที่ผ่านมา กลุ่มแปลงผักนั้กสำรวจน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 ได้ปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักใบก้ามปูผสมมูลวัวอัตราส่วน 2:1 เพื่อใช้เพิ่มธาตุอาหารให้พืชผัก นอกจากนี้ยังปลูกพืชตามฤดูกาลเพื่อป้องกันปัญหาผลผลิตไม่ได้ตามคุณภาพ

3. ศักยภาพของดินเพื่อการทำเกษตรในเมือง

การสร้างระบบนิเวศในแปลงเกษตรในเมือง พบว่ามีความสมบูรณ์ของระบบมากขึ้น จากการศึกษาสภาพพื้นที่ต่อศักยภาพของดินเพื่อการทำเกษตรในเมืองว่ามีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตรมากน้อยเพียงใด เนื่องจากสภาพดินในเมืองส่วนใหญ่เป็นดินถม สภาพดินไม่ดีนัก การศึกษานี้โครงการสวนผักคนเมืองได้ร่วมมือกับอาจารย์เกศศิริรินทร์ แสงมณี ศึกษาในแปลงของกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 และกลุ่มแปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ซึ่งพบว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ต้องมีความสัมพันธ์กับฤดูกาลในการผลิตพืช รวมทั้งกระบวนการหมักดินยังมีผลต่อการย่อยสลายและการปลดปล่อยธาตุอาหาร รวมไปถึงการทำงานของจุลินทรีย์ในดิน ซึ่งทั้งหมดจะส่งผลต่อการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ในช่วงกระบวนการ

หมัก 2 สัปดาห์ จะมีการปลดปล่อยสูง และมีอุณหภูมิดินสูง เพราะจุลินทรีย์ในดินเริ่มทำงานมีการสร้างสารต่างๆ ออกมาย่อยสลายอินทรีย์วัตถุ ให้อยู่ในรูปที่พืชสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นในช่วงนี้กิจกรรมต่างๆ กำลังดำเนินการส่งผลต่อกระบวนการทางชีวเคมี และเมื่อกระบวนการหมักเสร็จสิ้น ดินมีอินทรีย์วัตถุเพิ่มมากขึ้น ก็จะกักเก็บคาร์บอนในดิน ซึ่งผลการศึกษาราดูอาหารในดินในกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 และกลุ่มแปลงผัก นักสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 พบว่า ในแต่ละฤดูกาลมีปริมาณธาตุอาหารที่แตกต่างกัน ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 : แสดงปริมาณธาตุอาหารในดินในช่วงแต่ละฤดูกาล

ธาตุอาหารในดิน

แปลงฤดูกาล	อินทรีย์วัตถุ		ไนโตรเจน		ฟอสฟอรัส		โพแทสเซียม		แคลเซียม		แมกนีเซียม	
	%	ระดับ	%	ระดับ	มก/กก.	ระดับ	มก/กก.	ระดับ	มก/กก.	ระดับ	มก/กก.	ระดับ
บูรพา7หนาว	4.79	สูงมาก	0.2395	สูง	117	สูงมาก	713	สูงมาก	5,874	สูง	863	สูง
บูรพา7ร้อน	5.44	สูงมาก	0.272	สูง	135	สูงมาก	724	สูงมาก	5,427	สูง	956	สูง
บูรพา7ฝน	6.50	สูงมาก	0.325	สูง	148	สูงมาก	845	สูงมาก	5,564	สูง	985	สูง
ค่าเฉลี่ย	5.58	สูงมาก	0.28	สูง	133.33	สูงมาก	760.67	สูงมาก	5,621.67	สูง	934.67	สูง
ทุ่งสองห้องหนาว	6.55	สูงมาก	0.3275	สูง	707	สูงมาก	511	สูงมาก	5,668	สูง	719	สูง
ทุ่งสองห้องร้อน	6.33	สูงมาก	0.3165	สูง	622	สูงมาก	408	สูงมาก	5,532	สูง	509	สูง
ทุ่งสองห้องฝน	6.56	สูงมาก	0.328	สูง	854	สูงมาก	405	สูงมาก	5,455	สูง	510	สูง
ค่าเฉลี่ย	6.48	สูงมาก	0.324	สูง	727.667	สูงมาก	441.333	สูงมาก	5,552	สูง	579.333	สูง

ที่มา : โครงการศึกษาการศึกษาศักยภาพดินในเมืองต่อการทำเกษตรในเมือง โดยโครงการสวนผักคนเมืองร่วมกับ อาจารย์เกศศิริรินทร์ แสงมณี, 2563

ผลการศึกษาราดูอาหารในดิน บ่งชี้ความอุดมสมบูรณ์ของอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารในดิน โดยเฉพาะใน ฤดูหนาวที่มีปริมาณธาตุอาหารมากกว่าฤดูอื่นๆ เนื่องจากกิจกรรมของจุลินทรีย์ทำงานได้ดี อินทรีย์วัตถุในดินสูง มี ปริมาณธาตุอาหารและอินทรีย์คาร์บอนสูง โดยเฉพาะไนโตรเจน แมกนีเซียม ซึ่งไนโตรเจนมีผลต่อการเจริญเติบโต ทางใบ ส่วนแมกนีเซียมส่งผลต่อการสังเคราะห์แสงทำให้มีคลอโรฟิลล์สูง ใบเขียว สะสมอาหารได้มาก ทำให้พืช เจริญเติบโตดี ฟอสฟอรัสที่มีสูงจะส่งเสริมการเจริญเติบโตให้กับพืชหัวและเร่งดอกและผล ธาตุโพแทสเซียม จะ

ช่วยส่งเสริมการติดผล และช่วยให้ผลผลิตมีรสชาติดีเนื่องจากโพแทสเซียมช่วยให้เกิดการเคลื่อนย้ายน้ำตาลในพืช ส่วนแคลเซียมจะช่วยเสริมโครงสร้างของเซลล์พืชให้มีความแข็งแรง

ปริมาณธาตุอาหารดังกล่าว สัมพันธ์กับสภาพดินและจุลินทรีย์ที่มีอยู่ในดิน ดินที่มีอินทรีย์วัตถุจะพบไส้เดือน ตัวงดิน แมงกลบ กิ้งกือ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ส่วนในฤดูหนาวจะไม่ค่อยพบไส้เดือน เนื่องจากอุณหภูมิในดินต่ำกว่า 25 องศาเซลเซียส และความชื้นในดินต่ำ การศึกษาของอาจารย์เกศศิริรินทร์ พบว่าแปลงผักกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ในช่วงฤดูหนาวพบจุลินทรีย์ที่ตรึงไนโตรเจนในดิน เนื่องจากในกระบวนการปลูกผักมีการเติมอินทรีย์วัตถุตลอดทุก 30 วัน และหมักดินด้วยจุลินทรีย์สังเคราะห์แสงซึ่งเป็นแบคทีเรียที่ช่วยในการปลดปล่อยธาตุอาหารในดิน และเมื่ออินทรีย์คาร์บอนในดินมีมาก การปลดปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์ในดินจะน้อย ซึ่งจะถูกสะสมในดินเป็นอาหารและพลังงานให้จุลินทรีย์นำไปใช้ในการปลดปล่อยธาตุอาหารของพืช ซึ่งจะช่วยให้พืชเจริญเติบโตได้ดี ในขณะที่ดินที่มีความหนาแน่นต่ำก็จะทำให้รากพืชเจริญเติบโตได้ดี

กระบวนการสร้างระบบนิเวศในดินให้อุดมสมบูรณ์ ทำให้ผลผลิตมีคุณภาพ ผักจะมีความกรอบ ใบหนานุ่ม สีเขียวเข้ม โรคและแมลงเข้าทำลายได้ยาก การสะสมไนเตรทน้อยกว่าค่ามาตรฐานและสามารถเก็บรักษาในตู้เย็นได้นานกว่า 3 อาทิตย์

ข้อมูลจากงานศึกษาดังกล่าว ทำให้แต่ละพื้นที่มีการจัดการดินในการผลิตพืชให้ตรงตามฤดูกาล โดยเน้นที่การทำปัจจัยการผลิต กระบวนการหมัก การย่อยสลาย และปลดปล่อยธาตุอาหาร ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาและปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมเป็นตัวควบคุมการผลิตในแต่ละฤดู จะทำให้เราสามารถวางแผนการผลิตได้อย่างเหมาะสม ตั้งแต่การปรับปรุงดินก่อนเพาะปลูก การรู้จักพืชที่ปลูก ความเหมาะสมของพืชกับฤดูกาลเพาะปลูก การเพาะกล้า การเติมปุ๋ยหมัก และการใช้จุลินทรีย์ต่างๆ รวมทั้งฮอร์โมนพืชต่างๆ ตลอดไปถึงการเก็บเกี่ยวและการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว

4. ที่ดิน เจ้าของ และข้อตกลงร่วมกันของเจ้าของที่ดินและกลุ่ม

การใช้ที่ดินของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม 4 พื้นที่ มีการใช้ที่ดินส่วนกลางของกลุ่ม ซึ่งเจ้าของที่ดินมีทั้งคนในกลุ่ม หรือเป็นเจ้าของที่ดินร่วมกันของคนในชุมชน และประเภทที่เป็นที่ดินของบริษัทเอกชนที่อยู่ใกล้ชุมชน หรือเป็นที่ของโรงงาน

4.1 กรณีที่ดินของบริษัทเอกชนที่ทิ้งร้าง แปลงผักนักสำรวจน้อยชุมชน เคหะทุ่งสองห้อง 327 ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินขนาด 1 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของบริษัทไทยคาเนตะ จำกัด เป็นโรงงานผลิตเสื้อเชิ้ตที่มีคุณภาพเพื่อการส่งออก ซึ่งได้เปิดดำเนินการตั้งแต่ปี 2532 ที่ตั้งของโรงงานตั้งห่างออกไปประมาณ 200 เมตร พื้นที่นี้เดิมเคยเป็นพื้นที่สำหรับสร้างบ้านพักพนักงานของบริษัท แต่เนื่องจากก่อสร้างไม่เสร็จ ไม่สามารถใช้เป็นที่พักได้ตาม

เป้าหมาย บริษัทจึงปล่อยทิ้งให้เป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่ามานานกว่า 10 ปี พื้นที่รกร้างว่างเปล่านี้มีขนาด 300 ตารางวา (1,200 ตารางเมตร) คนในชุมชนลักลอบนำขยะมาทิ้งเป็นจำนวนมาก กลายเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาทั้งเรื่องไฟไหม้ ปัญหาเรื่องยาเสพติด เป็นแหล่งมั่วสุมของวัยรุ่นและเด็กนักเรียนหนีเรียนมั่วสุมกัน กลายเป็นพื้นที่เสี่ยงทั้งทางด้านสุขภาพ อาชญากรรม ที่นำไปสู่ปัญหาทางสังคมของชุมชน และพื้นที่ใกล้เคียง

การใช้ประโยชน์จากที่ดินผืนนี้ในการปลูกผักของกลุ่มเริ่มต้นขึ้นในปี 2551 โดยสำนักงานเขตหลักสี่ และผู้นำในชุมชน ซึ่งนำโดยนายพยนต์ แผ้วสมบุญ และนายปฐมพงศ์ น้ำเพชร ได้ประสานกับบริษัทไทยคาเนคะ จำกัด เจ้าของที่ดินเพื่อขอใช้พื้นที่ดังกล่าว บริษัทได้อนุญาตให้กลุ่มชุมชนใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าว เพื่อปลูกผักเป็นระยะเวลา 5 ปี (2551 – 2556) และสำนักงานเขตหลักสี่ได้สนับสนุนโครงการ “แปลงผักนักสำรวจน้อย ชุมชนทุ่งสองห้อง 327” โดยไม่มีค่าใช้จ่ายด้านค่าเช่าที่ดิน แต่จะต้องดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยรวม และในปี 2557 มีการต่อสัญญาขอใช้ประโยชน์ที่ดินต่อไปอีก 5 ปี (2557 – 2561) เพื่อใช้ประโยชน์ในการทำแปลงเกษตรอินทรีย์เช่นเดิม

แม้จะหมดระยะเวลาสัญญาใช้ประโยชน์ที่ดินครั้งที่ 2 ไปแล้ว แต่ทางบริษัทไทยคาเนคะ จำกัด ก็ยังอนุญาตให้สมาชิกโครงการใช้ประโยชน์ที่ดินตรงนั้นต่อมาเรื่อยๆ โดยไม่ต้องทำสัญญาใดๆ เพราะทางบริษัทไม่มีแผนในการทำประโยชน์อย่างอื่น จนเมื่อเดือนกันยายน 2563 บริษัทไทยคาเนคะ จำกัด ได้ประกาศยุติกิจการโรงงาน และประกาศขายที่ดิน ทรัพย์สินต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงพื้นที่แปลงเกษตรนี้ด้วย แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่สามารถขายได้ทางเจ้าของที่ดินก็อนุญาตให้สมาชิกโครงการใช้ประโยชน์ไปจนกว่าจะมีผู้มาติดต่อซื้อที่ดินนี้ไป

4.2 ที่ดินของโรงงานซึ่งจัดตั้งโดยกลุ่มคนงาน ในกรณีของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน ซึ่งลักษณะที่ตั้งโรงงานเป็นตึกแถว 5 คูหา 3 ชั้นครึ่ง ซึ่งเป็นที่เช่าของโรงงานลักษณะเป็นตึกแถว มีดาดฟ้า โรงงานได้จัดสรรพื้นที่ให้เป็นที่ประกอบการของโรงงาน ที่พักคนงาน และดาดฟ้าสำหรับปลูกผักรวมทั้งพื้นที่ว่างด้านหน้าและด้านหลังโรงงานได้จัดสรรให้เป็นพื้นที่ปลูกผัก ขนาดพื้นที่โดยรวมประมาณ 24 ตารางเมตร เนื่องจากเป็นพื้นที่ของโรงงานที่เกิดจากกลุ่มคนงานสมานฉันท์ ซึ่งมีข้อตกลงร่วมกันให้ใช้ประโยชน์พื้นที่บนดาดฟ้า และพื้นที่ว่างหน้าและหลังตึกในการปลูกผัก ด้วยเห็นความสำคัญของการพึ่งตนเองด้านอาหารมาตั้งแต่ปี 2552 แม้กลุ่มจะย้ายที่ตั้งโรงงาน แต่การปลูกผักก็ยังคงดำเนินต่อเนื่อง และอยู่ในแผนของกลุ่มตลอดมา

4.3 ที่ดินของสมาชิกในกลุ่ม นำมาใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรในเมืองของกลุ่ม กรณีสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านเช่า ขนาดพื้นที่ทั้งหมด 2,000 ตารางเมตร ประกอบด้วย พื้นที่บ้านและโรงครัว 600 ตารางเมตร พื้นที่สระน้ำ 600 ตารางเมตร พื้นที่ใช้สอยอื่นๆ 400 ตารางเมตร พื้นที่ว่างสำหรับทำสวนผัก 400 ตารางเมตร โดยมีนายเชิดชาย ทองดาช เป็นเจ้าของที่ดินและบ้านเช่า คุณนิพากรณ์ วงษ์คำสิงห์ ประธาน

ชุมชนและประธานกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ขอเช่าบ้านเพื่อที่เป็นที่พักอาศัยมานานกว่า 10 ปี โดยเจ้าของบ้านเช่าคิดค่าเช่าบ้านเป็นรายปี และไม่คิดค่าใช้จ่ายการใช้ประโยชน์พื้นที่อื่นๆ รอบตัวบ้าน อนุญาตให้ผู้เช่าสามารถใช้ทำประโยชน์ได้เต็มที่ แต่ที่ผ่านมาผู้เช่าบ้านไม่ได้ใช้ประโยชน์พื้นที่รอบๆ จนในปี 2558 เริ่มใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อทำสวนผัก

4.4 ที่ดินของครัวเรือน และที่ดินส่วนกลางของชุมชน การใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ในการปลูกผัก ของชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง มี 2 ลักษณะ ลักษณะแรก เป็นการใช้ที่ดินหน้าบ้านของครัวเรือน สมาชิกในชุมชนปลูกผักใส่กระถาง หรือหากมีบริเวณเล็กๆ ก็ตัดแปลงมาเป็นพื้นที่ปลูกผัก และลักษณะที่ 2 เป็นการในพื้นที่ว่างของชุมชนมาทำแปลงปลูกผักบนพื้นดิน แต่กรณีชุมชนภูมิใจ เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาการก่อสร้างที่อยู่อาศัยและชุมชนทำให้แปลงปลูกบนพื้นดิน ต้องเคลื่อนย้ายตามสภาพการก่อสร้าง อย่างไรก็ตามช่วง เมษายน ปี 2564 การก่อสร้างบ้านเริ่มแล้วเสร็จไปบ้าง กลุ่มได้พัฒนาพื้นที่ริมคลองปลูกผัก โดยได้ประสานกับสำนักงานเขตคลองสามวาในการใช้พื้นที่ดังกล่าว

แผนการสร้างชุมชนของชุมชนภูมิใจ ได้มีการจัดสรรที่ดินส่วนกลาง ซึ่งชุมชนภูมิใจได้ตกลงร่วมกันในการนำพื้นที่ส่วนกลาง 3 ไร่ มาใช้เพื่อประโยชน์และสนับสนุนการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยมีเครือข่ายสลัม 4 ภาค ทำหน้าที่ประสานเพื่อวางแผนร่วมกับกับชุมชน ซึ่งแผนการใช้ประโยชน์มีดังนี้ 1) เป็นแหล่งกระจายอาหารและผลผลิต หรือตลาดภายใต้การบริหารของเครือข่ายสลัม 4 ภาค ร่วมกับคณะกรรมการชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง โดยสมาชิกในชุมชนและสมาชิกของเครือข่ายสลัม 4 ภาค สามารถนำผลผลิตมาจัดจำหน่าย 2) พื้นที่สร้างแหล่งอาหารให้ชุมชน ซึ่งจะเป็นแหล่งผลิตพืชผัก เลี้ยงสัตว์สำหรับสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ชุมชน 3) ศูนย์ประสานงานของเครือข่ายชุมชนก้าวหน้า ซึ่งเป็นที่ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนภูมิใจ สหกรณ์เคหสถานชุมชนภูมิใจ และจุดประสานงานด้านต่างๆ 4) สนามหรือสวนสำหรับเด็ก ด้วยในชุมชนมีลูกหลานเด็กเป็นจำนวนมาก จึงต้องมีพื้นที่สำหรับเด็กวิ่งเล่นหรือทำกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้ชุมชนภูมิใจได้ตกลงขออนุญาตสำนักงานเขตคลองสามวา เพื่อขอใช้ประโยชน์ที่ดินที่ติด “ลำรางมะขามเทศ” ด้านติดถนนที่จะไปบึงนายพล ซึ่งมีความยาวประมาณ 200 เมตร เพื่อเป็นจุดนั่งพักผ่อน เดินเล่น นั่งกินอาหาร รวมถึงเป็นฐานเรียนรู้ความเป็นมาของชุมชน ทั้งนี้พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนภูมิใจจำนวน 3 ไร่ นี้ ได้มีข้อตกลงภายใต้เครือข่ายสลัม 4 ภาคที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันแต่กรรมสิทธิ์จะอยู่กับชุมชนภูมิใจ

การดำเนินงานการใช้ประโยชน์พื้นที่ส่วนกลาง ยังคงอยู่ระหว่างการออกแบบโครงสร้าง รวมถึงกระบวนการปรึกษาหารือถึงกฎระเบียบ การบริหารจัดการร่วมกันระหว่างเครือข่ายสลัม 4 ภาคกับชุมชนภูมิใจ อย่างไรก็ตาม ภายใต้โครงการศึกษาวิจัย “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร” ได้สนับสนุนกระบวนการแลกเปลี่ยนศึกษาดูงานให้กับสมาชิก เพื่อพัฒนาศักยภาพและทักษะ

การทำเกษตรในเมือง เพื่อเตรียมความพร้อมในการใช้พื้นที่ส่วนกลางเพื่อสร้างแหล่งอาหารของชุมชน ควบคู่กับการปลูกผักในพื้นที่ชั่วคราว

5. รูปแบบการทำงานของสมาชิกในกลุ่ม

การทำงานของกลุ่มในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ขึ้นกับข้อตกลงของแต่ละกลุ่ม

5.1 กรณีกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ช่วง 2 ปีแรก (ปี 2558-2559) สมาชิกกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ใช้การแบ่งหน้าที่การดูแลแปลงผักตามความสมัครใจ และช่วงเวลาว่างของสมาชิก แต่เนื่องจากมีสมาชิกหลายคนทำงานประจำ ทำให้ไม่สามารถมาร่วมดูแลแปลงผักได้ จากจำนวน 10 คน จะมีประมาณ 6 – 7 คน ที่มาดูแลแปลงผักเป็นประจำ แต่ในช่วงที่ต้องการแรงงาน การลงแรง เช่น ทำแปลงใหม่ ปรับพื้นที่ ปรับปรุงดิน ก็จะชวนสมาชิกมาลงแรงกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวันอาทิตย์ที่สมาชิกทั้งหมดหยุดงาน

ปี 2560 ถึงปัจจุบัน สมาชิกสามารถวางแผนการทำงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จากการสังเกตความถนัด งานที่สมาชิกแต่ละคนชอบ และสามารถทำได้ดี จนนำไปสู่การแบ่งงานกันทำตามความถนัดและความสนใจของสมาชิกและใช้ช่วงเวลาว่าง อาชีพของสมาชิกแต่ละคนมาประกอบการจัดสรรเวลาในการเข้ามาดูแลสวนผักคนเมืองของชุมชน โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิก ดังนี้

ภาพที่ 32 : บทบาทหน้าที่ของสมาชิกสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 (ปี 2562 – 2563)

1. ต่อม วางแผนการปลูก จัดซื้อ ประสานงาน หวานเมล็ดพันธุ์ เพาะกล้า ดูแลเห็ด
2. น้อย รดน้ำ ดูแลสวนโดยรวมทำปุ๋ยหมัก น้ำหมัก จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง ให้อาหารไก่และปลาตก
3. บอย ปรับพื้นที่ ทำแปลงผัก ขุดดิน ปรับปรุงดิน งานปลูก ดูแลเห็ด
4. มวล ปรับพื้นที่ ทำแปลงผัก ขุดดิน เพาะกล้า ย้ายกล้า
5. เทพ ปรับพื้นที่ ทำแปลงผัก ขุดดิน พรวนดิน
6. ตู่ก รดน้ำ เก็บผลผลิต
7. ยู รดน้ำ เพาะกล้า ปลูก
8. นี ถอนหญ้า เก็บผลผลิต แบ่งปันผลผลิตผักและไข่ไก่
9. หมาย เก็บผลผลิต จำหน่ายผลผลิต
10. ทัน รดน้ำ เพาะกล้า ปลูก

5.2 กรณีกลุ่มแปลงผักนักสำรวจน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 มีข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มในการใช้ประโยชน์ที่ดิน สมาชิกในชุมชนเคหะทุ่งสองห้องที่สนใจสามารถเข้ามาร่วมเป็นสมาชิก เพื่อแบ่งปันที่ดินในการทำเกษตร โดยจะต้องเป็นการทำเกษตรอินทรีย์เท่านั้น และเน้นไปที่การเพาะปลูกเพื่อบริโภคและแบ่งปันในกลุ่มสมาชิกและชุมชนก่อน หากมีผลผลิตเหลือจึงจำหน่ายเป็นรายได้ สมาชิกจะต้องมาลงแรงกันเพื่อปรับปรุงดิน ปรับพื้นที่ภาพรวมด้วยกัน และกลุ่มจะแบ่งพื้นที่ให้กับสมาชิกใช้ในการปลูกผัก ผลผลิตในแปลงแต่ละแปลงเป็นสิทธิของเจ้าของแปลง สมาชิกต้องช่วยกันบริจาคเงิน หรือรายได้จากการขายผักเป็นค่าน้ำประปา และค่าปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่จำเป็นของส่วนรวม

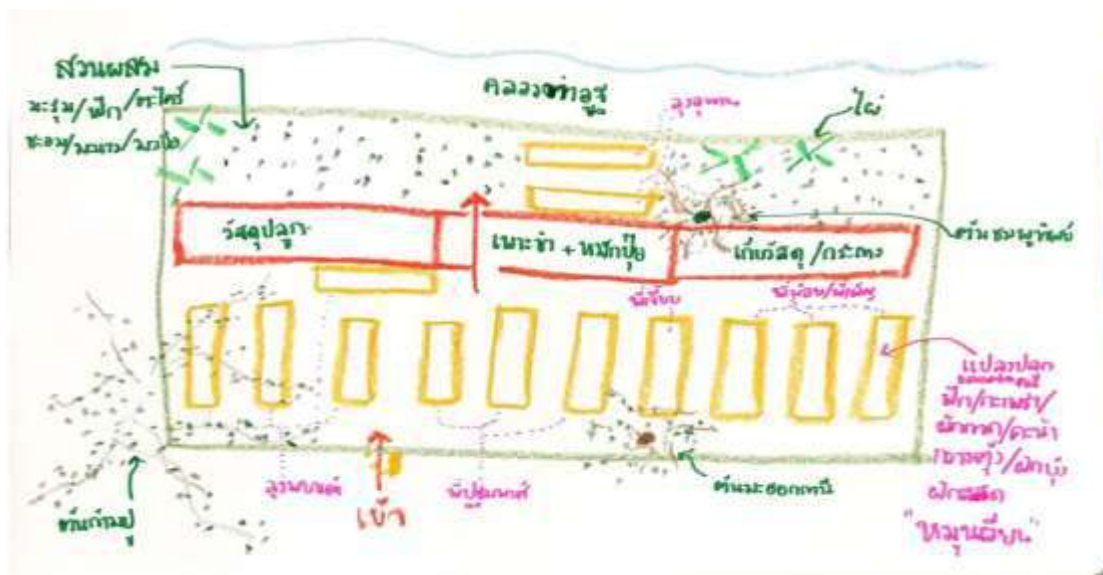
สมาชิกแบ่งงานกันรับผิดชอบกันเป็นแปลงๆ แล้วแต่กำลังแรงของแต่ละคน คนที่มีกำลังแรงทำได้มาก ก็ได้พื้นที่ดูแลมากหน่อย ใครมีกำลังแรงน้อยก็ได้พื้นที่น้อย แต่มีการช่วยเหลือกันในกลุ่ม ใครอยากจะทำอะไรในแปลงของตัวเองก็สามารถทำได้ ผลผลิตที่ได้มาจะเก็บไว้กินเอง หรือจะแบ่งคนอื่น หรือจะขาย ก็แล้วแต่เจ้าของที่ดูแลแปลง ทั้งนี้กลุ่มจะหารเฉลี่ยค่าน้ำกัน ส่วนวันไหนใครไม่ว่างมารดน้ำ คนอื่นๆ จะช่วยรดน้ำให้ เป็นการถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน การทำสวนผักด้วยกัน ทำให้สมาชิกสนิทสนมกันมากขึ้น มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน หรือใครมีผลผลิตอะไรก็แบ่งปันกันกิน แปลงผักนักสำรวจน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 ได้เป็นพื้นที่ต้นแบบของการใช้ประโยชน์พื้นที่รกร้างว่างเปล่า เพื่อเป็นพื้นที่อาหาร ที่สมาชิกมีความรู้ ทักษะด้านการทำเกษตรในเมืองเพิ่มมากขึ้น

ข้อมูลสมาชิก

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ชุมชน
1	นายพนนต์ แผ้วสมบูรณ์	เคหะทุ่งสองห้อง 327
2	นายปฐมพงศ์ น้ำเพชร	เคหะทุ่งสองห้อง 328
3	นางรัชณี ชนะแสวง	เคหะทุ่งสองห้อง 321
4	นางเพ็ญศรี อัมพร	เคหะทุ่งสองห้อง 321
5	นางธดากรณ์ สุทธิพร	เคหะทุ่งสองห้อง 328
6	นายอุทาน ยนทะวงศ์	เคหะทุ่งสองห้อง 327
7	นายปราโมทย์ พระจันทร์แจ่มฟ้า	เคหะทุ่งสองห้อง 328
8	นายมนัส อัมพร	เคหะทุ่งสองห้อง 321
9	นางประไพวรรณ กากแก้ว	เคหะทุ่งสองห้อง 327
10	นางอุไร วงษ์สกุล	เคหะทุ่งสองห้อง 325

ปัจจุบันมีการแบ่งความรับผิดชอบในการดูแลแปลงผัก โดยมีการแบ่งแปลงให้แต่ละคนได้รับผิดชอบ และมีหน้าที่ในการรับผิดชอบ ดังภาพที่ 33

ภาพที่ 33 : ผังพื้นที่แปลงผักนักรสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ปี 2562-2563

โดยแบ่งแปลงผักดังนี้

1. พยงค์ ดุแล 4 แปลง
2. ปฐมพงศ์ ดุแล 3 แปลง และทำน้ำหมักเปลือกมังคุด
3. เจียบ ดุแล 1 แปลง
4. พี่น้อยและพี่เพ็ญ ดุแล 3 แปลง
5. ลุงอุทาน ดุแล 2 แปลง แคนนำในการก่อสร้างเตรียมแปลง
6. ที่เหลือเป็นแปลงรวม และรอสมาชิกใหม่เข้ามาใช้ประโยชน์
7. กิจกรรมรวมที่ทุกคนช่วยกัน ผสมดินเตรียมปลูก รดน้ำเช้า-เย็น เพาะกล้า พรุนดิน เก็บเกี่ยวขาย
ผลผลิต

ระบบการแบ่งผลผลิต

การจัดการผลผลิต ในช่วงเวลาปกติ

- ร้อยละ 50 สำหรับบริโภคและแลกเปลี่ยนแบ่งปันกันในกลุ่มสมาชิก
- ร้อยละ 30 จำหน่ายให้กับแม่ค้าในตลาดทุ่งสองห้อง และมีคนสั่งจองล่วงหน้า
- ร้อยละ 20 แบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านคนอื่นๆ
- รายได้จากการจำหน่ายเป็นของเจ้าของผลผลิต และจะมีการระดมเงินเพื่อจ่ายค่าน้ำประปา และการ
ซื้อปัจจัยการผลิตในแต่ละครั้ง

การจัดการผลผลิต ในช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19

- ร้อยละ 50 สำหรับบริโภคและแลกเปลี่ยนแบ่งปันกันในกลุ่มสมาชิก
- ร้อยละ 50 นำมาบริจาคร่วมกับกลุ่มปันอาหารปันชีวิต และแบ่งปันให้กับกลุ่มคนเปราะบางในชุมชน

5.3 กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน การปลูกผักของกลุ่มเป็นความเห็นชอบร่วมกันตั้งแต่แรกเริ่ม เนื่องจากสถานการณ์ของความต้องการด้านอาหารของคนงาน และเห็นว่ามีความศักยภาพที่จะทำได้ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นคนต่างจังหวัด อยู่ในภาคเกษตรกรรม มีทักษะในการเพาะปลูกมาบ้าง กลุ่มมีการประชุมร่วมกัน และตัดสินใจร่วมกันที่จะใช้พื้นที่ของโรงงานซึ่งมีที่ว่าง ทั้งด้านหน้า ด้านหลัง และบนดาดฟ้า สำหรับการปลูกผัก สร้างอาหารของกลุ่ม มีการวางแผนการปลูก และแบ่งงานกัน โดยกำหนดให้คนที่อยู่ใกล้กับพื้นที่เป็นคนรับผิดชอบแปลง เช่น สมาชิกที่พักอาศัยชั้นล่างอาคารรับผิดชอบแปลงที่อยู่ข้างหลังโรงงาน สมาชิกที่อยู่บนดาดฟ้ารับผิดชอบแปลงบนดาดฟ้าร่วมกับสมาชิกของกลุ่มคนอื่นๆ ที่มีการแบ่งความรับผิดชอบในการดูแล

ผลผลิตที่ได้ สามารถเก็บกินได้โดยคนรับผิดชอบในส่วนต่างๆ จะแจ้งแก่ทุกคนว่ามีผลผลิตอะไรบ้างที่เก็บกินได้ และใครต้องการผักชนิดใดก็สามารถเก็บผลผลิตนั้นได้ ทั้งนี้กรณีแปลงผักของเครือข่ายที่อยู่บนตึกอื่นก็

สามารถขึ้นไปเก็บได้ เมื่อเจ้าของมาแจ้ง หรือเก็บมาให้กิน แบ่งปันกัน ผลผลิตที่เกิดจากแปลงผักของกลุ่มนำมา บริโภคและแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน ไม่มีการจำหน่ายแต่อย่างใด

5.4 ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง เนื่องจากการก่อสร้างยังไม่เสร็จ ทำให้การใช้พื้นที่ว่าง ยังเป็นลักษณะชั่วคราว สมาชิกชุมชนทั้ง 2 ชุมชน จึงใช้พื้นที่หน้าบ้านและหลังบ้านที่พอมีที่ว่างทำการเพาะปลูก การตัดสินใจจึงอยู่ในระดับครัวเรือน อย่างไรก็ตาม การปลูกผักในพื้นที่ส่วนรวม มีข้อตกลงเบื้องต้นจากกลุ่มแล้ว และกลุ่มได้ลงมือปลูกในพื้นที่ริมคลองสาธารณะใกล้กับชุมชนภูมิใจ ซึ่งถือว่าเพิ่งเริ่มต้น มีสมาชิกชุมชนภูมิใจเข้าร่วมปลูกจำนวนหนึ่ง และรอการประสานกับสำนักงานเขตคลองสามวาให้มีแผนงานร่วมกันต่อไป ขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้เกิดการปลูกกินในครัวเรือนควบคู่กัน

ทั้งนี้แกนนำเครือข่ายสลัม 4 ภาค ร่วมกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ได้เข้ามาสนับสนุนกลุ่มของชุมชนภูมิใจ ให้เกิดการจัดระบบการบริหารจัดการการใช้พื้นที่ส่วนกลาง และการเพาะปลูกของชุมชนภูมิใจ เพื่อให้เกิดการวางแผนการปลูกและการดูแลรักษา โดยแบ่งบทบาทแกนนำที่รับผิดชอบหลักจำนวน 3 คน และมีทีมเยาวชนมาช่วยปลูก ดูแล ถอนหญ้า เก็บขยะ รดน้ำ โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์โควิด เด็กไม่ได้ไปโรงเรียน จึงมีระบบจัดการให้เยาวชนได้มีบทบาทร่วมกับแกนนำผู้รับผิดชอบ รวมทั้งมีระเบียบให้คนในชุมชนที่มาร่วมปลูกจะได้รับผักไปกินฟรีในรอบแรก หลังจากนั้นจะได้กินผักราคาถูกเพื่อให้กลุ่มมีรายได้มาเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลสวน จัดหาเมล็ดพันธุ์ ปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่นการทำปุ๋ยหมัก ซึ่งได้เรียนรู้จากวิทยากร

ภาพที่ 34 : การปลูกผักริมคลอง การเตรียมปุ๋ยหมัก และทีมเยาวชนช่วยปลูกผัก ชุมชนภูมิใจและโรงช้าง

ในการเก็บเกี่ยว กำหนดระเบียบว่าผู้ต้องการผลผลิตในแปลง จะต้องมาแจ้งกับผู้รับผิดชอบ ทั้งนี้จะเก็บเองก็ได้หรือให้ผู้รับผิดชอบเก็บให้ก็ได้และขายในราคาถูก และมีแผนการจัดการผลผลิตในกรณีที่ผักมีผลผลิตจำนวนมากพอก็จะให้คนที่ทำอาหารราคาถูกมาซื้อไป และหากมีมากกว่านั้นได้วางแผนที่จะเปิดตลาดของชุมชน เพื่อสร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชนต่อไปในอนาคต

บทที่ 6

เศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง และการแบ่งปันที่ดิน

การศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร ได้ศึกษาสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7 กลุ่มแปลงผักนักร้องน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 กลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน และชุมชนภูมิใจ-ชุมชนโรงช้างที่สร้างใหม่จากการถูกไล่รื้อ และศึกษาการแบ่งปันที่ดิน รูปแบบการทำเกษตรในเมือง เพื่อประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากระบบการพัฒนาเกษตรในเมือง มีข้อค้นพบสำคัญซึ่งเชื่อมโยงวิถีชีวิต และสถานการณ์ปัญหาความเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเปลี่ยนแปลงของเมือง รวมถึงสถานการณ์วิกฤตที่แต่ละกลุ่มต้องเผชิญหน้า การอธิบายเศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองจากกลุ่มเป้าหมาย ได้ศึกษาวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคมของกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัยนี้ เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ และประเมินสถานะของการทำเกษตรในเมืองในทางเศรษฐกิจได้สอดคล้องเหมาะสมมากขึ้น โดยเฉพาะในสถานการณ์วิกฤตที่ซับซ้อน ดังสถานการณ์การระบาดโรคโควิด 19 กับวิกฤตเศรษฐกิจของนครระดับล่าง ที่ทำให้งานศึกษาเกษตรในเมืองมีมิติที่เป็นพลวัตกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในระบบเศรษฐกิจหลัก

ผลลัพธ์จากการศึกษา พบว่า การทำเกษตรในเมืองเป็นการสร้างเศรษฐกิจอาหาร ซึ่งเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานของมนุษย์ การเข้าถึงอาหารเป็นหนึ่งในดัชนีสำคัญของการวัดความยากจนและคุณภาพชีวิตพื้นฐาน ได้แก่ การเข้าถึงที่อยู่อาศัย สุขภาพ และเครื่องนุ่งห่ม แต่ความยากจนไม่ได้พิจารณาเพียงด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ แต่มีความหมายถึงสิทธิ และโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากร การมีงานทำ และโอกาสการศึกษา รวมถึงการพักผ่อนหย่อนใจ และการมีสวัสดิการที่จะสามารถดำรงชีพได้ในสังคมตลอดช่วงอายุ

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาวิจัยเป็นกลุ่มผู้สูงอายุใน 2 พื้นที่ คือกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7 และกลุ่มแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ในขณะที่กลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน เป็นกลุ่มในวัยแรงงาน และอพยพมาจากต่างจังหวัดเพื่อหางานทำในกรุงเทพฯ ซึ่งงานศึกษามีข้อค้นพบจากการศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มคนงานสมานฉันทที่มีหน่วยเศรษฐกิจเดียวกัน คือโรงงานแต่มีการพึ่งพิงทุนในการดำรงชีพ และเศรษฐกิจอาหารรวมทั้งสวัสดิการในการดำรงชีพ ท่ามกลางเศรษฐกิจหลักที่ผันผวนตลอดช่วงเกือบทศวรรษที่ผ่านมา ในขณะที่ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้างที่มีพื้นฐานจากต่างจังหวัดและเข้ามาหางานทำ แต่ต้องเผชิญกับการถูกไล่รื้อ ไม้มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ซึ่งทำให้ต้นทุนทางเศรษฐกิจติดลบ และต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพทั้งที่อยู่อาศัยและอาหาร รวมทั้งอาชีพเพื่อให้มีรายได้ในการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ในขณะที่ต้องแบกรับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น งานศึกษาเกษตรในเมืองกับการพัฒนาเศรษฐกิจอาหารของกลุ่มทั้ง 4 กลุ่มที่แตกต่างกัน จึงมีข้อค้นพบชีวิตทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน แต่เป็นกลุ่มที่สนใจการทำเกษตรในเมืองเหมือนกัน ทำให้มิติด้านเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง มีความแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 เขตดอนเมือง

สมาชิกของกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 โดยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไม่ได้ประกอบอาชีพ แต่สมาชิกในครอบครัวมีรายได้ประมาณ 1-2 คนต่อครอบครัว คนในครอบครัวที่มีรายได้ประจำ ส่วนใหญ่เป็นลูกจ้าง รองลงมาคือพนักงานบริษัท แม่บ้านพ่อบ้าน และข้าราชการ ตามลำดับ ถือได้ว่าเป็นผู้มีรายได้ปานกลางค่อนข้างน้อย

1.1 สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของสมาชิกในกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ในทางเศรษฐกิจของกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุนั้น จากการสำรวจ พบว่ารายจ่ายเฉพาะสมาชิกกลุ่ม 13 ราย จะเป็นรายจ่ายค่าอาหาร ค่าของใช้ประจำวัน ค่าน้ำไฟ ค่าเช่าบ้าน ค่ารักษาพยาบาล มีค่าการศึกษาบุตรหลาน แต่เป็นค่าใช้จ่ายที่ช่วยกันในครอบครัว ดังรายละเอียดในตารางที่ 4 ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่คำนวณสำหรับ 2 คนในครัวเรือนที่อยู่ในวัยเกษียณ และเป็นรายจ่ายที่ผู้ให้ข้อมูลใช้จ่ายเป็นหลัก ไม่ครอบคลุมในครัวเรือนที่มีลูกหลายทำงานมีรายได้ของตนเอง แต่อยู่ร่วมกันในครัวเรือน

ตารางที่ 4 : แสดงค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของสมาชิกกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7

ค่าใช้จ่าย	รายเดือน	รายปี	หมายเหตุ
1.ค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพ			ไม่สามารถระบุได้ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไม่ได้ประกอบอาชีพ คนในครอบครัวที่มีรายได้ประจำ ส่วนใหญ่เป็นลูกจ้าง ข้าราชการ พนักงานบริษัท ไม่มีธุรกิจส่วนตัว
1.1 ค่าจ้างแรงงาน	-	-	
1.2 ค่าวัสดุดิบ อุปกรณ์	-	-	
1.3 ค่าเดินทาง	-	-	
1.4 ค่าซ่อมแซม บำรุงอื่นๆ	-	-	
1.5 ค่าลงทุนอื่นๆ	-	-	
2. ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในครัวเรือน			
2.1 ค่าซื้อข้าวสาร ข้าวสอย	700	8,400	
2.2 ค่าซื้อผัก	800	9,600	ก่อนปลูกผัก
2.3 ค่าผลไม้	500	6,000	
2.4 ค่าไข่ไก่ ไข่เป็ด	320	3,840	ก่อนเลี้ยงไก่ไข่
2.5 ค่าเนื้อสัตว์	1,200	14,400	
2.6 ค่าเครื่องปรุง น้ำมันพืช	500	6,000	
2.7 ค่าอาหารแห้ง อาหารกระป๋อง	200	2,400	
2.8 ค่าอาหารสำเร็จที่ซื้อจากร้าน	400	4,800	
2.9 ค่าแก๊ส ค่าถ่าน	-	1,500	

ค่าใช้จ่าย	รายเดือน	รายปี	หมายเหตุ
2.10 ค่าน้ำดื่ม	0	0	
2.11 ค่าเดินทางไปตลาดซื้ออาหาร	200	2,400	ไปตลาดใหญ่ ไป - กลับ 8 กม.
รวม		59,340	
3.ค่าใช้จ่ายค่ายา และเครื่องนุ่งห่ม			
3.1 ค่ายาและค่ารักษาพยาบาล	-	3,200	*ยานอกบัญชีที่ต้องจ่ายเพิ่ม และค่ารักษา ฟัน
3.2 ค่าเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและเครื่อง นอนของสมาชิกในครัวเรือน	-	4,000	
3.4 ของใช้ประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ยาสระผม ผงซักฟอก จานชาม ช้อน ผ้าอนามัย ของเด็กเล่น	1,000	12,000	
รวม		19,200	
4.ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย			
4.1 ค่าเช่าบ้าน ค่าผ่อนบ้าน	4,000	48,000	
4.2 ค่าซ่อม บำรุงบ้าน	-	-	
4.3 ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า	2,000	24,000	
4.4 ค่าโทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต	500	6,000	
4.5 ค่าภาษีต่างๆ เช่น ภาษีบำรุงท้องที่ ที่ดิน ขยะ	-	-	
รวม		78,000	
5. ค่าใช้จ่ายในการศึกษา			
5.1 ค่าเทอม ค่าเรียนพิเศษ ค่ากิจกรรม	-	5,000	มีสมาชิกจำนวน 4 ครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่าย ด้านนี้ เฉลี่ยครัวเรือนละ 2 คน
5.2 ค่าอุปกรณ์ และชุดนักเรียน	-	3,000	
5.3 ค่าอาหาร ค่าขนม	2,000	16,000	
5.4 ค่าเดินทาง	1,000	8,000	
รวม		32,000	
6.ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุนและงานสังคม			
6.1 ดอกเบี้ยและผ่อนใช้หนี้เงินกู้เงินยืม	-	-	
6.2 ทำบุญหรือช่วยงานแต่งงาน งานศพ บวชนาค ฯลฯ	-	3,000	

ค่าใช้จ่าย	รายเดือน	รายปี	หมายเหตุ
6.3 เงินที่ส่งไปช่วยเหลือญาติในครอบครัว ที่อยู่อื่น	-	-	
6.4 จ่ายเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เสียงโศก	1,000	12,000	
รวม		15,000	
7.เงินออมและหลักประกัน			
7.1 ค่าประกันชีวิต ประกันสุขภาพ	-	-	
7.2 ฝากธนาคารซื้อพันธบัตรฝากสหกรณ์ ออมทรัพย์	-	-	
รวมรายจ่ายต่อปี		203,540	เฉลี่ยเดือนละ 17,000 บาทต่อครอบครัว

รายจ่ายเฉลี่ยเดือนละ 17,000 บาท ไม่ได้รวมค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ เช่น ค่าเดินทางไปทำงาน หรือเครื่องมือ อุปกรณ์สำหรับการทำงาน เนื่องจากไม่ได้ประกอบธุรกิจส่วนตัว ทำให้ไม่มีค่าใช้จ่ายด้านนี้มากนัก ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นสมาชิกกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ค่าใช้จ่ายโดยส่วนใหญ่ สมาชิกครอบครัวที่มีรายได้จะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายเป็นหลัก สมาชิกจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายด้านอาหารเป็นหลัก และมีค่าใช้จ่ายส่วนตัวบ้างเล็กน้อย ส่วนรายรับของสมาชิกเป็นรายรับจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และจากการขายผัก ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

1.2 มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง และการแบ่งปันที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมืองและการใช้ที่ดินร่วมกัน จะประเมินตั้งแต่กระบวนการผลิตจนถึงผลผลิตที่ได้ และการจัดการผลผลิตทั้งเพื่อการบริโภค การแบ่งปันและการขายผลผลิต รวมทั้งประเมินความคุ้มค่าการใช้ที่ดินรกร้างว่างเปล่า หรือการใช้ที่ดินส่วนรวมร่วมกัน ซึ่งผลการวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจ มีข้อค้นพบดังนี้

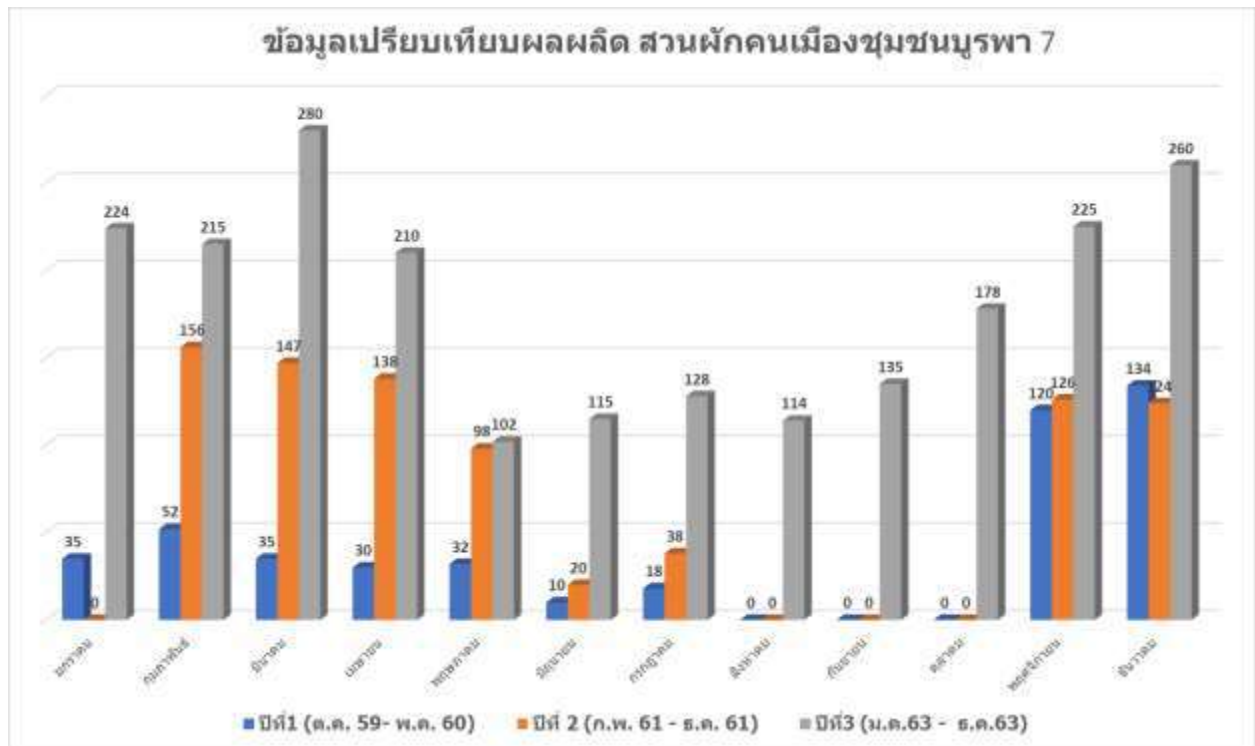
1) การพัฒนาระบบเกษตรในเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาหน้าท่วมในพื้นที่ จากที่ไม่ได้ผลผลิตเป็นเวลา 3 เดือนในรอบปี ผลจากการพัฒนาระบบทำให้แก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ และได้ยกระดับไปสู่การสร้างนิเวศเกษตรกรรมในเมือง ทำให้สามารถมีผลผลิตผักได้ตลอดทั้งปี

กลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 มีความโดดเด่นด้านพัฒนาการด้านความรู้ เทคนิค และการบริหารจัดการแปลงที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกเป็นพื้นที่ต่ำ ในระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่ปี 2559 ต้องแก้ไขปัญหาน้ำท่วมแปลงผักมาโดยตลอดทุกๆ ปีแม้จะมีการออกแบบพื้นที่ การถมดินให้สูงขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมมาตลอดแต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมได้ทั้งหมด เนื่องจากปัจจัยภายนอกสร้างผลกระทบอย่างมาก เช่น

การสร้างหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่ล้อมรอบพื้นที่ทั้ง 3 ด้าน ทำให้การระบายน้ำเกิดปัญหา น้ำระบายได้น้อยและช้าลง ซึ่งพื้นที่อาหารแห่งนี้ก็พยายามแก้ไขปัญหามาเพื่อให้สามารถเพาะปลูกได้อย่างต่อเนื่อง มีผลผลิตที่เพียงพอกับการบริโภคของสมาชิก และคนอื่นๆ ในชุมชน

จากการเก็บข้อมูลผลผลิตผักในพื้นที่ เปรียบเทียบย้อนหลังตั้งแต่ปี 2559 – 2563 แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ผลิตอาหารแห่งนี้มีพัฒนาด้านความรู้ เทคนิค และการบริหารจัดการแปลงผลิต ที่สนับสนุนให้เกิดการพึ่งตนเองด้านอาหารเพิ่มขึ้น ดังแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 : แสดงข้อมูลเปรียบเทียบผลผลิตระหว่าง ปี 2559 - 2563

เมื่อพิจารณาจากแผนภาพ พบว่า ปริมาณผลผลิตในแปลงเพิ่มขึ้นในทุกๆ ปี ทั้งนี้มาจากหลายปัจจัยไม่ว่าพื้นที่การเพาะปลูกเพิ่มขึ้น ความรู้ด้านการปรับปรุงดิน การเพาะปลูกของสมาชิกเพิ่มขึ้น ที่สำคัญในช่วงฤดูฝน (เดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม) ของทุกปี พื้นที่แปลงปลูกผักได้รับความเสียหายเกือบเต็มพื้นที่ ที่ผ่านมาในช่วงระยะเวลา 3 เดือนดังกล่าว สมาชิกจะลดการเพาะปลูกในพื้นที่ที่น้ำท่วมขังสูง แต่ในปี 2563 สมาชิกได้พัฒนาแปลงผักยกพื้นจำนวน 6 แปลง สำหรับการปลูกผักในพื้นที่น้ำท่วมสูง และมีการปรับพื้นที่ให้มีความสูงมากขึ้นกว่าปี 2562 อย่างไรก็ตามถึงแม้ยังคงมีปัญหา น้ำท่วมขัง แต่แปลงผักได้รับผลกระทบน้อยลง สามารถปลูกผักและมีผลผลิตให้บริโภคในปี 2563

2) ลดรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนสมาชิกจากการซื้อผักและไข่ไก่ จากการเก็บข้อมูลประเมินการเข้าถึงอาหารจากสวนผักชุมชน พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารจากการซื้อผักเพื่อมา

บริโศคได้ถึงร้อยละ 50 ผักบางชนิดสมาชิกไม่ซื้อจากตลาดอีกเลย เช่น กะเพรา โหระพา กลัวย กวางตุ้ง ชุนฉ่าย พริก มะนาว เห็ดนางฟ้า

สมาชิก 10 ครอบครัวมีค่าใช้จ่ายบริโศคประมาณ 15-20 ฟองต่อครัวเรือนต่อเดือน ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการซื้อไข่ไก่บริโศคประมาณ 70-90 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน ขณะที่ต้นทุนการเลี้ยงไก่ไข่เฉลี่ย 400 บาทต่อเดือน แต่สามารถผลิตไข่ไก่ได้ 270 ฟองต่อเดือน หากราคาไข่ไก่อยู่ที่ 4.5 บาทต่อฟอง มูลค่าผลผลิตเท่ากับ 1,215 บาทต่อเดือน

นอกจากนั้น ยังช่วยลดค่าใช้จ่ายการเดินทางไปตลาดเฉลี่ย 100 บาทต่อสัปดาห์ แต่กลับมีรายได้เสริมจากการจำหน่ายผักให้กับสมาชิกในชุมชนเฉลี่ย 2,000 บาทต่อเดือน โดยสมาชิกใช้ผลผลิตในแปลงเพื่อการบริโศคและแบ่งปันเพียงร้อยละ 30 เท่านั้น (ประมาณ 400 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน)

2) มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง การใช้ที่ดินร่วมกัน จากการบันทึกข้อมูลการผลิต ผลผลิตและการใช้ประโยชน์ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ผลิตอาหารแห่งนี้ เมื่อประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งการบริโศค การแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน และการขายโดยอ้างอิงราคาผักที่เกษตรกรที่ปลูกผักอินทรีย์จำหน่าย พบว่าช่วง 14 เดือน ระหว่างพฤศจิกายน 2562 – 31 ธันวาคม 2563 (บันทึกจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตประจำสัปดาห์) มีผลผลิตรวมทั้งสิ้น 2,348 กิโลกรัม โดยมีการปลูกผัก 3-21 ชนิด คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจรวม 140,880 บาท รายละเอียดดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 : การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากผลผลิตผัก

ลำดับ	เดือน	ชนิดผัก	น้ำหนักผลผลิต(กก.)
1	พฤศจิกายน 62	3	55
2	ธันวาคม 62	13	107
3	มกราคม 63	12	224
4	กุมภาพันธ์ 63	11	215
5	มีนาคม 63	12	280
6	เมษายน 63	12	210
7	พฤษภาคม 63	8	102
8	มิถุนายน 63	21	115
9	กรกฎาคม 63	16	128
10	สิงหาคม 63	10	114
11	กันยายน 63	10	135
12	ตุลาคม 63	15	178
13	พฤศจิกายน 63	15	225

ลำดับ	เดือน	ชนิดผัก	น้ำหนักผลผลิต(กก.)
14	ธันวาคม 63	13	260
	รวมน้ำหนักผลผลิต		2,348
	มูลค่าผลผลิตผัก (บาท)		140,880

ปริมาณผลผลิตผักในช่วงฤดูหนาวจะค่อนข้างสูงกว่าฤดูอื่นๆ ส่วนในฤดูฝน (เดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม) จากเดิมที่ไม่สามารถผลิตได้ แต่ในปี 2563 ได้ผลผลิตต่อเนื่อง แม้ปริมาณผลผลิตจะไม่มากเท่าการผลิตในช่วงฤดูหนาว ปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 เลือกผักที่ปลูกตามที่ชอบและขายได้ง่าย ซึ่งผักที่ปลูกเป็นผักที่ปลูกได้ดีในฤดูหนาว อย่างไรก็ตาม จากผลผลิตที่เพิ่มขึ้นและจากการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจ พบว่ามีมูลค่าเฉลี่ยเดือนละ 10,063 บาท

นอกจากแปลงผลิตผัก สวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ยังเลี้ยงไก่ไข่ ทำให้มีไข่ไก่บริโภค และจำหน่ายให้กับผู้บริโภคใกล้เคียงในชุมชน การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของผลผลิตไข่ไก่ มีรายละเอียด ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 : การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากผลผลิตไข่ไก่

ลำดับ	เดือน	จำนวน(ฟอง)
1	พฤศจิกายน 62	270
2	ธันวาคม 62	270
3	มกราคม 63	270
4	กุมภาพันธ์ 63	275
5	มีนาคม 63	275
6	เมษายน 63	280
7	พฤษภาคม 63	270
8	มิถุนายน 63	270
9	กรกฎาคม 63	270
10	สิงหาคม 63	270
11	กันยายน 63	270
12	ตุลาคม 63	270
13	พฤศจิกายน 63	270
14	ธันวาคม 63	270
	รวม	3,800
	มูลค่าไข่ไก่ (บาท)	17,100

จากการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งจากผลผลิตผัก และไข่ไก่ในรอบ 14 เดือน มีมูลค่าทางเศรษฐกิจรวม 157,980 บาท เฉลี่ยเดือนละประมาณ 11,284 บาท โดยมีการลงทุนเพื่อการผลิตรอบละ 3 เดือนในรอบ 3 เดือน มีต้นทุนการผลิตในการซื้อวัสดุเพื่อการเพาะปลูก และค่าแรงงานในการดูแลแปลงผัก โดยรวมมีค่าใช้จ่ายรวม 10,600 บาท ดังรายละเอียดในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 : ต้นทุนในรอบการผลิตปลูกผัก (เฉลี่ย 3 เดือนต่อรอบ)

ลำดับ	ประเภทค่าใช้จ่าย	(บาท)
1	ค่าเมล็ดพันธุ์	150
2	ซื้อหน้าดิน	2,400
3	ค่าปุ๋ยหมัก	300
4	ค่าน้ำหมักชีวภาพ	20
5	วัสดุคลุมดิน (ฟาง)	120
6	ค่าน้ำรดผัก (ค่าไฟฟ้า)	60
7	ค่าแรง (เตรียมแปลง ปลูก ดูแล จัดการวัชพืช เก็บเกี่ยว)	4,500
	รวม	7,550

ค่าปุ๋ยหมักเป็นการซื้อปุ๋ยคอกประมาณ 600 บาทต่อรอบ มาหมักกับเศษอินทรีย์วัตถุที่อยู่ในแปลงและเศษอาหารในครัวเรือน รอบการผลิตเฉลี่ยใช้ปุ๋ยหมัก 15 กระสอบๆ ละ 20 บาทจำนวน 15 แปลง ใช้แปลงละ 1 กระสอบ (20x15)

น้ำหมักชีวภาพ ทำเองซื้อนมเปรี้ยวมาหมักต้นทุนรวม 200 บาท ได้ 10 ขวด ปลูกแต่ละรอบใช้ 1 ขวด ประมาณ 20 บาท

ค่าแรงโดยปกติจะนำเงินจากการขายผักมาเลี้ยงอาหารและช่วยกันทำ ประมาณการค่าแรงงานเฉลี่ยการดูแล 50 บาทต่อวัน รอบการผลิตประมาณ 3 เดือนๆ ละ 1500 บาท รวมเป็น 4,500 บาท

สำหรับการเลี้ยงไก่ไข่ ต้นทุนการผลิตต่อเดือนซึ่งไม่รวมพันธุ์ไก่ที่ซื้อมาครั้งแรก ต้นทุนการเลี้ยงไก่ในแต่ละเดือนเป็นค่าอาหารไก่ ซึ่งมีทั้งอาหารสำเร็จรูปและเศษผักในแปลง รวมค่าน้ำประมาณ 1,000 บาท ส่วนค่าไฟประมาณเดือนละ 50 บาท รวมค่าใช้จ่ายต่อเดือนในการเลี้ยงไก่ไข่ประมาณ 1,050 บาท

พื้นที่ปลูกผัก เป็นบ้านเช่าซึ่งเช่าเดือนละ 4,000 บาทเป็นที่อยู่อาศัย ส่วนที่ปลูกผักและเลี้ยงไก่ไข่ประมาณค่าเช่าพื้นที่เดือนละ 2,000 บาท

โดยรวมของต้นทุนการผลิตในรอบ 3 เดือนของการปลูกผักและเลี้ยงไก่ไข่ประมาณ 10,600 บาท ในขณะที่รอบการผลิต 3 เดือน มูลค่าการผลิตผักของกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ประมาณ 33,852 บาท (ค่าเฉลี่ยมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการปลูกผักและเลี้ยงไก่ไข่ประมาณ 11,284 บาทต่อเดือน)

กล่าวได้ว่า การลงทุนในการผลิตผักและเลี้ยงไก่ไข่ มีความคุ้มค่า สามารถผลิตอาหารเลี้ยงกลุ่มสมาชิก 13 คนอย่างน้อยร้อยละ 50 ของค่าใช้จ่ายด้านอาหาร และขายให้กับเพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนเป็นรายได้ที่กลุ่มได้นำกลับมาเป็นกองทุนของกลุ่มเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุนในรอบต่อไป

1.3 การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการเชื่อมโยงเกษตรในเมืองกับระบบเมือง พื้นที่ขนาด 400 ตารางเมตร เดิมที่เคยปล่อยทิ้ง เป็นพื้นที่รกร้างไม่ได้ใช้ประโยชน์ ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการตัดหญ้าดูแลพื้นที่ประมาณ 500 บาทต่อครั้ง ประมาณ 6 ครั้งต่อปี รวมรายจ่ายทั้งสิ้นประมาณ 3,000 บาทต่อปี เมื่อเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่ปลูกผัก ทำให้ค่าใช้จ่ายในการดูแลพื้นที่ลดลง งานตัดหญ้าก็น้อยมากเพราะพื้นที่ถูกใช้ประโยชน์เพื่อการเพาะปลูกเกือบทั้งหมด จะตัดหญ้าบ้างบริเวณทางเดินซึ่งสามารถตัดเองได้ไม่ต้องเสียค่าจ้าง

เศษหญ้า ใบไม้ กิ่งไม้ที่ตัดแต่งในพื้นที่ สมาชิกนำมาพร้อมกับเศษอาหารในครัวเรือนทำกองหมักปุ๋ย เพื่อนำมาหมუნเวียนเป็นปัจจัยการผลิตอาหาร จากการเก็บข้อมูลการจัดการขยะอินทรีย์ในพื้นที่ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2562 - ธันวาคม 2563 เพื่อหมუნเวียนมาทำปุ๋ยหมัก พบว่า ช่วยจัดการขยะอินทรีย์ เศษอาหาร กิ่งไม้ ใบไม้ในพื้นที่จำนวน 950 กิโลกรัม ผลิตปุ๋ยหมักได้ 350 กิโลกรัม มูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการหมუნเวียนปัจจัยการผลิตนี้ช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ 1,750 บาท (ปุ๋ยหมักกิโลกรัมละ 5 บาท) และช่วยลดค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะของกรุงเทพฯ ได้ประมาณ 1,900 บาท (ค่าเฉลี่ยการจัดการขยะของกรุงเทพฯ ปี 2562 กิโลกรัมละ 2 บาท) ทั้งนี้ หากคำนวณการลดปริมาณขยะที่นำไปสู่ระบบฝังกลบและการเผาของกรุงเทพฯ ผ่านจัดการขยะเศษอาหารและขยะอินทรีย์ 950 กิโลกรัม ช่วยลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ 1,634 ตันคาร์บอน เทียบเท่ากับการปลูกต้นไม้อายุ 10 ปีได้ 108 ต้น (ต้นไม้อายุ 10 ปีจำนวน 1 ต้นช่วยลดซ้บ Co₂ ได้ 15 กิโลคาร์บอนต่อปี) การจัดการขยะอาหารของสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 จึงช่วยสร้างพื้นที่สีเขียวและต้นไม้ใหญ่ในเมืองไปพร้อมกันด้วย

การใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่อาหาร หากพิจารณาเชื่อมโยงกับ พระราชบัญญัติภาษีที่ดินใหม่แล้ว การเปลี่ยนที่ดินว่างเปล่าให้กลายเป็นที่ดินเกษตรกรรมยิ่งสร้างมูลค่าเพิ่มมากขึ้น เพราะการมีที่ดินเปล่าที่ซื้อเก็บไว้โดยไม่ได้นำมาทำประโยชน์ จะต้องเสียภาษีที่ดินใหม่ในจำนวนที่มากกว่าที่ดินที่นำมาทำเกษตรกรรม ดังนั้น การปล่อยที่ดินให้รกร้างจึงเป็นการเสียประโยชน์ในด้านการสร้างรายได้ และการได้รับการลดหย่อนภาษี จากการคำนวณความเป็นไปได้ของค่าใช้จ่ายด้านภาษีที่ดินรกร้างว่างเปล่าขนาด 100 ตารางวา ในพื้นที่ย่านซอยวัดเวฬุวนาราม ราคาประเมินที่ดินอยู่ที่ตารางวาละ 20,000 บาท การเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่เกษตรกรรมช่วยลดภาษีได้ประมาณ 6,000 บาทต่อปี

ทั้งนี้ เมื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่รกร้างว่างเปล่าก็สามารถสร้างพื้นที่อาหารที่เลี้ยงดูคนในชุมชนได้มากกว่าจำนวนสมาชิกของกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ผ่านการจำหน่ายที่หน้าปากทางเข้าสวน ซึ่งอยู่ในชุมชน

และแบ่งปันให้กับคนในชุมชนได้อีกประมาณ 30 คนในช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2563 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะได้อีกในบทต่อไป

2. กลุ่มแปลงผักนักรสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327

สมาชิกกลุ่มมีลักษณะเดียวกับกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7 คือส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ เป็นพ่อบ้านแม่บ้าน อยู่ในครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวประมาณ 3-4 คน มีลูกที่มีอาชีพประจำทั้งรับจ้าง เป็นพนักงานบริษัท ซึ่งมีรายได้ที่รับผิดชอบในครอบครัวเป็นหลัก

2.1 สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่มแปลงผักนักรสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง
เนื่องจากสมาชิกกลุ่มโดยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ จากการเก็บข้อมูลรายรับรายจ่ายเฉพาะของสมาชิก อาจไม่ได้สะท้อนรายรับรายจ่ายของทั้งครอบครัว แต่พบว่ารายรับของสมาชิกกลุ่มที่เป็นผู้สูงอายุมาจากการขายผลผลิตในสวนผัก ขณะที่รายจ่ายเป็นรายจ่ายเฉพาะของสมาชิกที่ครอบครัว 2 คนต่อครัวเรือน ซึ่งเป็นผู้สูงอายุ แต่ไม่ได้รวมรายจ่ายทั้งครัวเรือนที่เป็นลูกหลานซึ่งมีงานทำและมีรายได้ ค่าใช้จ่ายของสมาชิกพบว่ามีการจ่ายค่าอาหารซึ่งเป็นการคำนวณค่าอาหารก่อนมีการปลูกผัก ของใช้ประจำวัน และสาธารณสุขโรค รวมทั้งสมทบกองทุนของกลุ่มในชุมชน และกองทุนของชุมชนรวมอยู่ด้วย ดังตารางที่ 8 และตารางที่ 9

ตารางที่ 8 : แสดงรายรับรายจ่ายของกลุ่มแปลงผักนักรสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327

รายรับ	จำนวน	รายละเอียด
รายวัน	-	-
รายสัปดาห์	-	-
รายเดือน -เงินเดือนของสมาชิก ในครัวเรือน	ไม่ระบุ	สมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไม่มีเงินเดือน แต่มีสมาชิกในครัวเรือน เช่น ลูกและหัวหน้าครอบครัวที่มีรายได้ประจำ หรือเงินบำนาญ
-เบี้ยผู้สูงอายุ	600 – 800 บาท	-
- ค่าตอบแทน อาสาสมัครสาธารณสุข	1,000 บาท	มีสมาชิก 3 คนเป็น อสส.
-รายได้จากการขาย ผัก	ประมาณ 800 - 1,000 บาทต่อ คนต่อเดือน จำนวน 10 คน	รายได้จากการขายผักต่อวัน ผักในแปลงจะเก็บไว้กินเพียงร้อยละ 40 ที่เหลือร้อยละ 60 กลุ่มจะขาย รายได้เป็นของเจ้าของแปลงผักนั้นๆ

รายรับ	จำนวน	รายละเอียด
รายปี		
-ขายหน่อไม้	1,000 – 2,000 บาทต่อปี	มีเจ้าของ 2 คน
-ขายมะรุ้ม	5,000 – 6,000 บาทต่อปี	มี 2 คน
-ขายมะรุ้ม	12,000 – 18,000 บาทต่อปี	มี 1 คน
-ขายต้นกล้า พันธุ์ไม้	3,000 – 4,500 บาทต่อปี	มี 2 คน

ตารางที่ 9 : แสดงค่าใช้จ่ายของกลุ่มแปลงผักนักรวบรวมน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327

ค่าใช้จ่าย	รายเดือน	รายปี	หมายเหตุ
1. ค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพ			
1.1 ค่าจ้างแรงงาน	-	-	ไม่สามารถระบุได้
1.2 ค่าวัสดุ อุปกรณ์	-	-	เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไม่ได้ประกอบอาชีพ คนในครอบครัวที่มีรายได้ประจำ
1.3 ค่าเดินทาง	-	-	
1.4 ค่าซ่อมแซม บำรุงอื่นๆ	-	-	
1.5 ค่าลงทุนอื่นๆ	-	-	
2. ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในครัวเรือน			
2.1 ค่าซื้อข้าวสาร	300	3,600	
2.2 ค่าซื้อผัก	1,000	12,000	ก่อนปลูกผัก
2.3 ค่าผลไม้	700	8,400	
2.4 ค่าไข่ไก่/ไข่เป็ด	105	1,260	
2.5 ค่าเนื้อสัตว์	200	2,400	ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไม่ชอบทานเนื้อสัตว์
2.6 ค่าเครื่องปรุง น้ำมันพืช	100	1,200	
2.7 ค่าอาหารแห้ง อาหารกระป๋อง	200	2,400	
2.8 ค่าอาหารสำเร็จที่ซื้อจากร้าน	1,000	12,000	
2.9 ค่าแก๊ส ค่าถ่าน	-	1,050	
2.10 ค่าน้ำดื่ม	0	1,000	ช่วงน้ำประปามีปัญหา

ค่าใช้จ่าย	รายเดือน	รายปี	หมายเหตุ
2.11 ค่าเดินทางไปตลาด/ซื้ออาหาร	-	-	
รวม		34,510	
3.ค่าใช้จ่าย ค่ายา และเครื่องนุ่งห่ม			
3.1 ค่ายาและค่ารักษาพยาบาล	-	1,500	*ยาบัญชีนอก และค่ารักษาฟัน
3.2 ค่าเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม	-	4,000	
3.4 ของใช้ประจำวันเช่น สบู่ ยาสีฟัน แปรง สีฟัน ยาสระผม ผงซักฟอก จาน ชามช้อน ผ้าอนามัย ของเด็กเล่น	-	3,000	
รวม		8,500	
4.ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย			
4.1 ค่าเช่าบ้าน ค่าผ่อนบ้าน	-	-	เป็นเจ้าของบ้าน
4.2 ค่าซ่อม บำรุงบ้าน	-	-	
4.3 ค่าน้ำประปาและค่าไฟฟ้า	1,500 – 3,000	18,000 - 36,000	ประมาณการเนื่องจาก แต่ละเดือนไม่เท่ากัน
4.5 ค่าโทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต	500	6,000	
4.6 ค่าภาษีต่างๆ เช่น ภาษีบำรุงท้องที่ ที่ดิน ขยะ ฯลฯ	-	-	
รวม		24,000 - 42,000	
5. ค่าใช้จ่ายในการศึกษา			
5.1 ค่าเทอมค่าเรียนพิเศษค่ากิจกรรม	-	-	
5.2 ค่าอุปกรณ์การเรียนและชุดนักเรียน	-	-	
5.3 ค่าอาหาร ค่าขนม	-	-	
5.4 ค่าเดินทาง	-	-	
รวม	-	-	
6.ค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุนและงานสังคม			
6.1 จ่ายดอกเบี้ย/ผ่อนใช้หนี้เงินกู้เงินยืม	-	-	
6.2 ทำบุญ งานแต่ง งานศพ บวชนาคฯลฯ	-	2,000	
6.3 ส่งช่วยเหลือญาติในครอบครัว	-	-	

ค่าใช้จ่าย	รายเดือน	รายปี	หมายเหตุ
6.4 จ่ายเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เสี่ยงโชค	-	-	
รวม		2,000	
7.เงินออมและหลักประกัน			
7.1 ค่าออมเงินสหกรณ์	400	4,800	
7.2 กองทุนหมู่บ้าน	100	1,200	
7.3 ประกันชีวิต	-	15,000	มีสมาชิก 3 คนทำประกันชีวิต
7.4 ฌาปนกิจ	300	3,600	
รวม		24,600	
รวมรายจ่ายทั้งสิ้น		91,610 – 109,610	8,000-9,000 บาทต่อเดือน

จากตารางรายรับรายจ่ายของสมาชิก ได้สะท้อนวิถีชีวิตของสมาชิกที่มีบทบาทในชุมชนในฐานะอาสาสมัครสาธารณสุข และอาสาสมัครด้านอื่นๆ ที่เป็นกิจกรรมของชุมชน ในด้านค่าใช้จ่ายการให้ข้อมูลของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นเรื่องค่าใช้จ่ายด้านอาหารและของใช้ประจำวัน ซึ่งสะท้อนว่า สมาชิกดูแลเรื่องอาหารของครอบครัว นอกจากนั้น สมาชิกมีเงินออมที่เกิดจากความร่วมมือในชุมชนซึ่งหลักประกันของชีวิต แม้ว่ารายได้จะไม่มาก แต่กลุ่มเห็นความสำคัญของการมีเงินออมและการช่วยเหลือกันของชุมชน เงินกองทุน เงินออมต่างๆ สมาชิกไม่มีภาระหนี้สิน สมาชิกทั้งหมดให้ความเห็นว่าเป็นเหมือนการออมเงินอีกระบบหนึ่งที่ยั่งยืน ไม่ต้องเสียเวลาไปธนาคาร สมัครไว้สำหรับเป็นกองทุนกู้เงินฉุกเฉินเพราะดอกเบี้ยต่ำ สมาชิกส่วนใหญ่ใช้บริการกู้ยืมเงินแค่ 1 ครั้ง ใช้เงินกู้ยืมคืนหมดแล้ว และไม่มีแผนจะกู้ยืมอีก

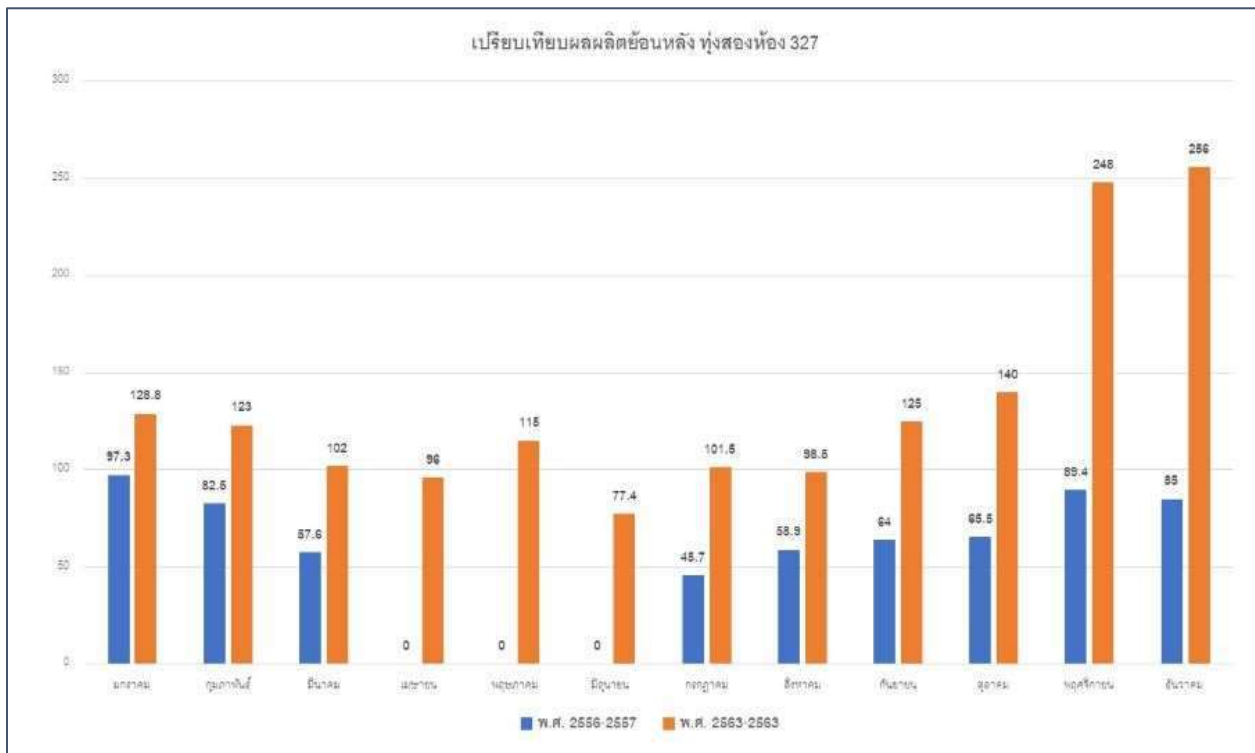
2.2 การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง และการแบ่งปันที่ดิน

1) การเพิ่มผลผลิตในแปลงเกษตรของกลุ่ม การพัฒนาระบบเกษตรของกลุ่มจากข้อจำกัดของพื้นที่และดินที่ยังไม่สมบูรณ์ ทำให้ผลผลิตไม่ดีนัก การสร้างแปลงเกษตรในเมืองให้มีความสมบูรณ์ของระบบนิเวศเป็นกระบวนการพัฒนาตลอดปี 2563 ถึงปัจจุบัน การปรับปรุงดินเพื่อเพิ่มอินทรีย์วัตถุในดินส่งผลต่อการเพิ่มผลผลิตในแปลงเกษตรของกลุ่ม กลุ่มมีพัฒนาการของความรู้ เทคนิค และการบริหารจัดการแปลงการเกษตร ซึ่งสร้างระบบนิเวศในดินให้มีความสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น

จากการเก็บข้อมูลผลผลิตผักในพื้นที่ เปรียบเทียบย้อนหลังที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ผลิตอาหารแห่งนี้มีการยกระดับพัฒนาด้านความรู้ เทคนิค และการบริหารจัดการแปลงผลิต ที่สนับสนุนให้เกิดการพึ่งตนเอง

ด้านอาหารเพิ่มขึ้น ข้อมูลผลผลิตผักในพื้นที่เปรียบเทียบย้อนหลังระหว่างปี 2556 – 2557 และ ปี 2562 – 2563 พบว่า ปริมาณผลผลิตเพิ่มสูงขึ้น จากกราฟแสดงการเปรียบเทียบผลผลิตย้อนหลัง พบว่าในเดือนเมษายน - มิถุนายน ซึ่งไม่เคยได้ผลผลิตในปี 2556-2557 แต่จากการปรับปรุงดิน ความสมบูรณ์ของดินมีมากขึ้น และจากการตรวจธาตุอาหารในดินร่วมกับกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7 ที่พบอินทรีย์วัตถุในดินและธาตุอาหารต่างๆ ส่งผลทำให้สามารถทำการผลิตและได้ผลผลิตในปริมาณที่มากขึ้น รวมทั้งในเดือนอื่นๆ ที่สามารถผลิตได้มากขึ้น โดยเฉพาะในฤดูหนาว ดังแผนภาพที่ 5

แผนภาพที่ 5 : แสดงปริมาณผลผลิตเปรียบเทียบระหว่างปี 2556-2557 และปี 2562-2563

2) การลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารและสร้างความมั่นคงทางอาหาร จากการเก็บข้อมูลของสมาชิกเพื่อประเมินผลการเข้าถึงอาหารจากสวนผักชุมชน พบว่า ช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารประมาณร้อยละ 50 และถ้าเป็นเมนูอาหารที่มีผักเป็นหลัก เช่น ผักจิ้ม น้ำพริก ผัดผัก สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารถึงร้อยละ 80 มีผักบางชนิดที่สมาชิกไม่ซื้อจากตลาดอีกเลย ได้แก่ มะเขือ พริก กะเพรา ชะอม ข่า ตะไคร้ เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ นิยมทานผักมากกว่าเนื้อสัตว์ ผลผลิตผักจากแปลงจึงช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารประมาณ 200 – 250 บาทต่อสัปดาห์ (เฉลี่ยวันละ 30 – 40 บาท) และมีรายได้จากการจำหน่ายผักจำนวน 1,500 – 2,000 บาทต่อคนต่อเดือน เนื่องจากผลผลิตเพื่อการบริโภคและแบ่งปันในกลุ่มสมาชิก ใช้ผลผลิตในแปลงผักเพียงร้อยละ 40 เท่านั้น

3) การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง การวิเคราะห์เศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง หรือเศรษฐกิจอาหาร จากข้อมูลการบันทึกผลผลิตและการใช้ประโยชน์ โดยคำนวณมูลค่าทางเศรษฐกิจอ้างอิงราคาผักจากกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์จากจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งบริโภค แบ่งปันเพื่อนบ้าน และนำไปขายระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2562 – ธันวาคม 2563 ระยะเวลา รวมทั้งสิ้น 14 เดือน (บันทึกจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตประจำสัปดาห์) มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 : ผลผลิตผักและการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ลำดับ	เดือน	ชนิดผัก	น้ำหนักผลผลิต(กก.)
1	พฤศจิกายน 62	4	29
2	ธันวาคม 62	11	141.81
3	มกราคม 63	15	128.8
4	กุมภาพันธ์ 63	17	123
5	มีนาคม 63	15	102
6	เมษายน 63	11	96
7	พฤษภาคม 63	17	115
8	มิถุนายน 63	13	77.4
9	กรกฎาคม 63	15	101.5
10	สิงหาคม 63	10	98.5
11	กันยายน 63	10	125
12	ตุลาคม 63	10	140
13	พฤศจิกายน 63	12	248
14	ธันวาคม 63	10	256
15	ผลผลิตมะรุมตลอดทั้งปี	1	500
	รวมผลผลิต (กิโลกรัม)		2,299
	มูลค่าของผลผลิต (บาท)		116,920
	รายได้จากการจำหน่ายกิ่งพันธุ์ (บาท)		3,000
	รวมมูลค่าจากสวนผักชุมชน (บาท)		119,920

มูลค่าทางเศรษฐกิจรวม 119,920 บาท ในรอบ 14 เดือนของการปลูกผัก เฉลี่ยเดือนละ 7,995 บาท โดยมีต้นทุนการผลิตในรอบ 3 เดือน ซึ่งเป็นค่าวัสดุ และค่าแรงของกลุ่มที่ใช้ในการเพาะปลูก รวมเป็นเงินประมาณ 7,475 บาท โดยมีรายละเอียด ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11: ต้นทุนในการปลูกผัก ต่อรอบการผลิต (3 เดือน) แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่สองห้อง 327

ลำดับ	ประเภทค่าใช้จ่าย	ต้นทุน (บาท)
1	ค่าเมล็ดพันธุ์	150
2	ดินก้ามปู (ดินถุง)	1,650
3	ค่าปุ๋ยคอกขี้วัว	375
4	มะพร้าวสับ	250
5	แกลบดำ	250
6	ค่าน้ำรดผัก (ประปา)	300
7	ค่าแรง (เตรียมแปลง ปลูก ดูแล จัดการวัชพืช เก็บเกี่ยว)	4,500
	รวม	7,475

การคำนวณรายละเอียดค่าใช้จ่ายดังกล่าว เป็นการคำนวณวัสดุปลูกในรอบ 3 เดือนซึ่งเป็นรอบการผลิตผัก โดยซื้อเมล็ดพันธุ์ผัก เช่น สลัด มะเขือเปราะ พริกขี้หนูสวน ผักบุ้ง ผักกาดเขียว ในแต่ละรอบการผลิตใช้ประมาณ 10 ชนิด ราคาของละ 15 บาท นำมาเพาะร่วมกัน จากนั้นสมาชิกเลือกชนิดต้นกล้าที่ต้องการปลูกไปปลูกแปลงของตน นอกจากนั้นกลุ่มแปลงผักนั้กสำรวจน้อย ชุมชนทุ่สองห้อง ยังมีพืชผักอายุยาวที่ปลูกครั้งเดียวเก็บกินและขายได้ระยะยาว เช่น มะรุม ชะอม ปลูกมาตั้งแต่ปี 2555 และมีมะนาว ข่า ตะไคร้ ใผ่ มะม่วง ซึ่งไม่มีหน่อเก็บกินได้แล้ว มะม่วงถึงฤดูเก็บกินเปรี้ยวและถ้าเยอะก็แปรรูปทำมะม่วงแผ่น มะรุมก็สามารถเก็บขายเป็นรายได้ที่ต่อเนื่อง

การปรับปรุงดินช่วง 1 ปี (2562-2563) เป็นการซื้อวัสดุเพื่อปรับปรุงดินให้ใช้ได้ตลอดทั้งปี โดยมีค่าใช้จ่าย ประกอบด้วย

- ดินก้ามปู 6,500 บาท นำมาใส่ลงในแปลง คลุกเคล้ากับดินเดิมและปุ๋ยจากมูลสัตว์
- ปุ๋ยคอก มูลวัวจำนวน 1,500 บาท
- มะพร้าวสับจำนวน 1,000 บาท
- ใช้ดินถุงผสมกับปุ๋ยคอกที่ซื้อมา และปุ๋ยที่หมักจากเศษอาหารและอินทรีย์วัตถุในแปลงที่ทำเอง
- น้ำหมักชีวภาพ ทำเองหมักเป็นแกลลอน ใช้ได้ทั้งปี ประเมินราคาไม่ได้ (ใช้ผสมน้ำ)

สำหรับค่าแรง คำนวณจากช่วงเตรียมแปลงและช่วงดูแลแปลงผัก ซึ่งใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงต่อวัน เข้า-เย็น ปรอดน้ำ ถอนหญ้า เก็บผักมากิน การประเมินค่าแรงในรอบ 3 เดือน โดยเฉลี่ยค่าแรงวันละ 50 บาท รวม 4,500 บาทในรอบ 3 เดือน

จากต้นทุนการผลิตในรอบ 3 เดือนและการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากแปลงผัก พบว่า ต้นทุนที่กลุ่มลงทุนไปนั้น สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารอย่างน้อยร้อยละ 50 และด้วยการเพาะปลูกของกลุ่มชุมชนทุ่

สองห้องเป็นผักพื้นบ้าน เช่น ชะอม มะรุม ฯลฯ ซึ่งปลูกครั้งเก็บผลผลิตได้หลายปี ทำให้การลงทุนจะมีค่าใช้จ่ายมากในช่วงแรก หลังจากนั้นจะมีต้นทุนการผลิตที่น้อยลง และทำให้กลุ่มสามารถขายผักพื้นบ้านเป็นรายได้ที่ต่อเนื่อง หากคำนวณต้นทุนการผลิตในรอบ 3 เดือนประมาณ 7,475 บาท ในขณะที่มูลค่าของผลผลิตผักจากแปลงในรอบ 3 เดือนประมาณ 23,985 บาท (มูลค่าเฉลี่ยต่อเดือน 7,995 บาท) ทำให้การผลิตมีกำไรประมาณ 16,510 บาทในรอบ 3 เดือน ซึ่งแม้ว่าการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจะไม่ได้เป็นตัวเงินทั้งหมด แต่ก็ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนได้ประมาณร้อยละ 50

สมาชิกกลุ่มมีผักขายในชุมชนและในตลาดใกล้ชุมชน ไม่มีค่าการตลาด หรือค่าเดินทางไกลของอาหารที่ไปขาย ทำให้กลุ่มมีรายได้ส่วนหนึ่งสำหรับการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และเป็นเงินทุนสำหรับการลงทุนการผลิตในรอบต่อไปได้

4) การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการเชื่อมโยงเกษตรในเมืองกับระบบเมืองในมิติด้านสิ่งแวดล้อม จากการเก็บข้อมูลการจัดการขยะอินทรีย์ในพื้นที่ เพื่อหมุนเวียนมาทำปุ๋ยหมักพบว่า ช่วยจัดการขยะอินทรีย์ เศษอาหาร กิ่งไม้ ใบไม้ในพื้นที่จำนวน 1,935 กิโลกรัม ผลิตปุ๋ยหมักได้ 860 กิโลกรัม มูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการหมุนเวียนปัจจัยการผลิตนี้ ช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ประมาณ 4,300 บาท (ปุ๋ยหมักกิโลกรัมละ 5 บาท) และช่วยลดค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะของกรุงเทพฯ ได้ประมาณ 3,870 บาท (ค่าเฉลี่ยการจัดการขยะของกรุงเทพฯ ปี 2562 กิโลกรัมละ 2 บาท) ทั้งนี้หากคำนวณการลดปริมาณขยะที่นำไปสู่ระบบฝังกลบและการเผาของกรุงเทพฯ ผ่านจัดการขยะเศษอาหารและขยะอินทรีย์ 1,935 กิโลกรัม ช่วยลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ 3,328.2 ตันคาร์บอนเทียบเท่ากับการปลูกต้นไม้อายุ 10 ปี ได้ 221 ตัน (ต้นไม้อายุ 10 ปี จำนวน 1 ตัน ช่วยดูดซับ Co₂ ได้ 15 กิโลคาร์บอนต่อปี)

การใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่อาหารนี้ หากพิจารณาเชื่อมโยงกับ พระราชบัญญัติภาษีที่ดินใหม่แล้ว การเปลี่ยนที่ดินว่างเปล่าให้กลายเป็นที่ดินเกษตรกรรมยิ่งสร้างมูลค่าเพิ่มมากขึ้น เพราะการมีที่ดินเปล่าที่ซื้อเก็บไว้โดยไม่ได้นำมาทำประโยชน์จะต้องเสียภาษีที่ดินใหม่ในจำนวนที่มากกว่าที่ดินที่นำมาทำเกษตรกรรม ดังนั้นการปล่อยที่ดินให้รกร้างเป็นการเสียประโยชน์ในด้านการสร้างรายได้และการได้รับการลดหย่อนภาษี จากการคำนวณความเป็นไปได้ของค่าใช้จ่ายด้านภาษีที่ดินรกร้างว่างเปล่าขนาด 300 ตารางวา (1,200 ตารางเมตร) ในพื้นที่ย่านเคหะทุ่งสองห้อง ราคาประเมินที่ดินอยู่ที่ตารางวาละ 23,000 - 34,000 บาท การเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่เกษตรกรรมก็สามารถช่วยลดภาษีได้ประมาณ 34,500 บาท

3. กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน

กลุ่มคนงานสมานฉันท์เป็นกลุ่มวัยที่แตกต่างจาก 2 กลุ่มแรกที่เป็นผู้สูงอายุ แต่กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน เป็นกลุ่มวัยแรงงานที่มีฐานมาจากต่างจังหวัดอยู่ในภาคเกษตรกรรมที่เข้าเมืองเพื่อรับจ้างให้ได้รายได้ เพื่อ

เลี้ยงครอบครัวและเพื่อเลี้ยงดูพ่อแม่ที่อยู่ในชนบท จึงถือได้ว่าเป็นผู้รับผิดชอบเศรษฐกิจของครอบครัวร่วมกับคนในครอบครัว สมาชิกของโรงงานมีความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับงานของโรงงาน ซึ่งสัมพันธ์กับเศรษฐกิจของประเทศและเศรษฐกิจโลก โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมเครื่องนุ่งห่ม หรืออุตสาหกรรมการ์เมนต์ที่มีทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดส่งออก

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อุตสาหกรรมการ์เมนต์มีปัญหาโดยตลอดเนื่องจากเศรษฐกิจโลกตกต่ำมาตั้งแต่ปี 2556 ประกอบกับผู้ประกอบการย้ายฐานการผลิตไปประเทศเพื่อนบ้านกันมาก การแข่งขันในตลาดมีสูงส่งผลต่อโรงงานของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ กระทั่งปลายปี 2562 ต่อเนื่องกลางปี 2564 ก็ต้องเผชิญกับสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ทำให้งานตัดเย็บเสื้อผ้าไม่มีการจ้างงาน โรงงานต้องปรับตัวอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา

3.1 สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่มคนงานสมานฉันท์

1) รายรับรายจ่ายของสมาชิกกลุ่มคนงานสมานฉันท์ จากการเก็บข้อมูลรายรับรายจ่ายและหนี้สินของสมาชิกกลุ่มคนงานสมานฉันท์ พบว่าสถานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกอยู่ในภาวะติดลบ รายได้ที่ได้รับ ไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ต้องกู้เงินเพื่อการใช้จ่าย ทั้งเงินในระบบและเงินนอกระบบ รายจ่ายไม่ได้เป็นรายจ่ายเฉพาะครัวเรือนเดียว แต่เป็นรายจ่ายที่ต้องส่งกลับไปให้พ่อแม่ทำนาและมีสถานะต้องหมุนเงินกู้เหมือนกับเกษตรกรโดยส่วนใหญ่ แต่บางครอบครัวมีคนในครอบครัวช่วยเหลือก็ทำให้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจผ่อนคลายมากขึ้น สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่มคนงานสมานฉันท์ มีรายรับและรายจ่ายจากการเก็บข้อมูลของสมาชิกกลุ่มจำนวน 9 คน เพื่อให้ได้ทราบสถานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มคนงานเป็นเบื้องต้น มีรายละเอียดของรายรับรายจ่ายในกลุ่ม ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 : แสดงข้อมูลรายรับและรายจ่ายของสมาชิกกลุ่มต่อเดือน กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน

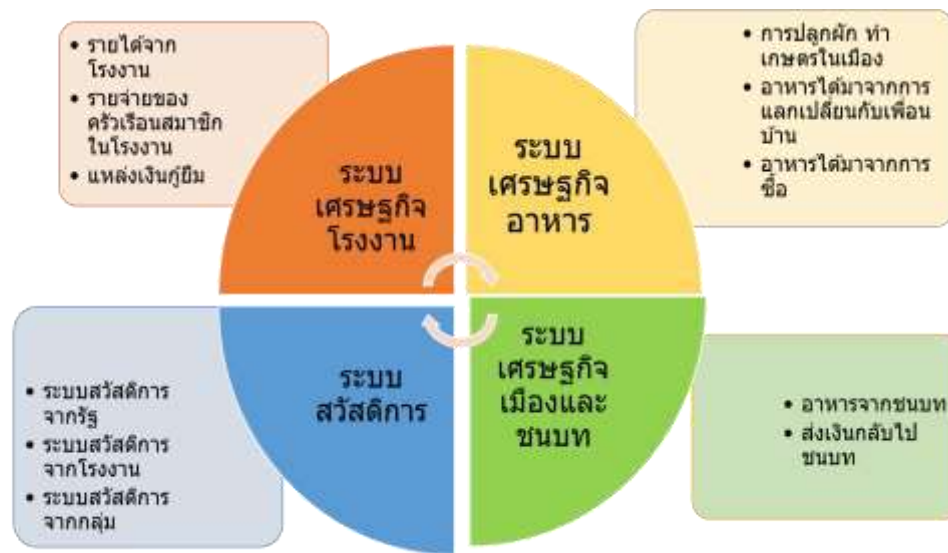
ชื่อ	รายรับ	รายจ่าย										รวม	หมายเหตุ
		ที่พัก	อาหาร	ส่งให้บ้าน	ผ่อนบ้าน	ค่างวดรถ	หนี้สิน	ประกัน	ค่าเดินทาง	ค่าเล่าเรียน	อื่นๆ		
สมาชิกคนที่ 1	20,000	1,800	3,000	5,000	-	-	8,000	-	-	-	-	17,800	ทำนา 40,000
สมาชิกคนที่ 2	18,000	1,300	2,500	1,000	2,600	8,687	-	1,355	-	-	1,000	18,442	มีหนี้ซื้อบ้านและรถ ครอบครัวช่วยผ่อน
สมาชิกคนที่ 3	16,000	-	3,000	1,500	-	10,325	-	-	-	-	-	14,825	ทำนา 7,000+สหกรณ์ 40,000+เงินยืม ประกันชีวิต 12,000 บาท
สมาชิกคนที่ 4	14,000	-	3,000	2,000	-	-	2,800	-	1,560	-	2,500	11,860	ทำนา 15,000
สมาชิกคนที่ 5	14,000	750	5,000	2,500	-	-	-	-	-	-	-	8,250	ทำนา 9,000
สมาชิกคนที่ 6	16,000	800	3,000	2,000	1,900	12,139	2,500	-	-	-	2,000	22,339	มีหนี้สิน แต่ครอบครัว ช่วยผ่อนด้วย
สมาชิกคนที่ 7	14,000	750	3,000	-	-	-	-	-	5,000	500	-	9,250	ทำนา 4,000
สมาชิกคนที่ 8	14,000	2,500	10,000	1,000	-	-	-	-	4,500	-	-	18,000	ค่าเทอม 6,000 สมาชิกในครอบครัว 6 คน
สมาชิกคนที่ 9	20,000	800	3,000	3,000	-	-	2,700	-	3,000	-	-	12,500	ช่วยค่าใช้จ่ายที่บ้าน ปี ละ 70,000 บาท

จากข้อมูลจำนวน 9 ราย เห็นได้ว่าสมาชิกจำนวน 4 ราย ค่าใช้จ่ายประจำเดือนจะมีรายจ่ายสูงกว่า รายได้ อีก 5 รายมีรายจ่ายที่ใกล้เคียงกับรายได้มีเหลือเพียงนิดหน่อยหรือไม่มีก็ได้ แต่จำนวน 7 ราย ที่มีภาระต้อง ใช้จ่ายประจำปีทั้งการส่งให้ทางบ้านทำนาซึ่งเป็นเงินจำนวนมากในแต่ละปี นอกเหนือจากการส่งให้ทางบ้านเป็น รายเดือน และมีภาระการส่งประกันชีวิตจำนวน 1 ราย การจ่ายค่าเล่าเรียนบุตร 1 ราย

และในการประชุมกลุ่มคนงานสมานฉันท์ ในวันที่ 16 สิงหาคม 2563 ได้มีการเก็บข้อมูลหนี้สินของ กลุ่มที่ได้ร่วมในเวทีจำนวน 6 ราย ซึ่งมีภาระหนี้สินรวมทั้งสิ้นประมาณ 2,871,500 บาท หนี้ก้อนใหญ่มาจากการ ซื้อบ้านและซื้อรถ ซึ่งมีคนในครอบครัวร่วมกันชำระหนี้ด้วยการผ่อนเป็นรายเดือนซึ่งมีอยู่ 2 ราย ส่วนหนี้สินที่ สำคัญอีกส่วนหนึ่งเป็นหนี้ที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรที่บ้านต่างจังหวัดซึ่งต้องส่งเงินไปช่วยนอกจากส่งเงินเป็น รายเดือนแล้ว ยังต้องส่งเงินเป็นรายปีเพื่อให้ลงทุนทำนา และชำระหนี้ซึ่งเป็นหนี้สินหมุนเวียนทั้งเงินกู้ในระบบและ เงินกู้นอกระบบ เช่นเดียวกับเกษตรกรไทยโดยส่วนใหญ่

3) ระบบเศรษฐกิจของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ โดยภาพรวมระบบเศรษฐกิจของกลุ่มคนงาน สมานฉันท์มาจาก 4 ส่วนสำคัญ ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 เป็นเศรษฐกิจหลักที่มาจากรายได้จากโรงงาน ซึ่งนำมาใช้ จ่ายในชีวิตประจำวัน และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของสมาชิกในกลุ่มคนงานสมานฉันท์ ซึ่งหากไม่พอใช้จ่าย ก็กู้ยืม เงินจากแหล่งเงินกู้ทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นเศรษฐกิจหมุนเวียนในแต่ละปี ส่วนที่ 2 และ 3 เศรษฐกิจอาหาร ที่มาจาก 2 ส่วน คือการปลูกผักกินเองบนดาดฟ้าของโรงงาน และเศรษฐกิจจากชนบท เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มมา จากชนบท โดยเฉพาะในภาคอีสาน ทำให้เกิดการหมุนเวียนกันระหว่างเมืองและชนบท ผ่านระบบอาหารและการ ดำรงชีพด้วยการส่งเงินกลับไปทำนา หรือเลี้ยงดูพ่อแม่ ในขณะที่ช่วงวิกฤตโควิด 19 ได้รับการหนุนช่วยด้านอาหาร จากเครือข่ายทางสังคม และส่วนที่ 4 เป็นเศรษฐกิจสวัสดิการ ซึ่งมาจากสวัสดิการจากรัฐ และจากโรงงาน ดัง แผนภาพที่ 6

แผนภาพที่ 6 : ระบบเศรษฐกิจของกลุ่มคนงานสมานฉันท

3.2 เศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง สวนผักคนเมืองกลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน ใช้พื้นที่ดาดฟ้าของอาคารในการปลูกพืชผัก และมีการปลูกผักมาตั้งแต่ปี 2553 ถึงแม้จะมีการโยกย้ายอาคารแต่กลุ่มยังยึดการปลูกผักไว้กินกันตลอดมา ถือเป็นรูปแบบการปลูกผักในพื้นที่จำกัด สมาชิกของกลุ่มที่อยู่ร่วมกันในโรงงานสามารถเข้ามาดูแลจัดการและนำผักไปกินได้ โดยเลือกผักที่ตนเองชอบกินมาปลูก นัดหมายเวลาเย็นหลังการทำงาน หรือวันหยุดมาดูแล เวลาทำอาหารก็สามารถเก็บผักจากแปลงไปทำอาหารได้เลย

การสร้างพื้นที่อาหารของกลุ่ม และการพัฒนาการปลูกผักบนดาดฟ้า และพื้นที่ด้านหน้า ด้านหลังของอาคารเพื่อได้เรียนรู้และสร้างให้เกิดรูปธรรมจากแปลงผัก จากการเก็บข้อมูลด้านการผลิตผักของกลุ่มคนงานสมานฉันทในช่วง 9 เดือนที่ผ่านมา (พฤศจิกายน 2562-กรกฎาคม 2563) พบว่า มีผลผลิตที่ต่อเนื่องและผลผลิตทั้งหมดใช้เพื่อการบริโภค และแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจจากผลผลิตผัก โดยอ้างอิงราคาของเกษตรกรที่ปลูกผักอินทรีย์ มีข้อค้นพบดังรายละเอียดตามตารางที่ 13

ตารางที่ 13 : ข้อมูลปริมาณผลผลิตและมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ลำดับ	เดือน	จำนวน	น้ำหนัก(กก.)	ใช้บริโภค
1	พฤศจิกายน 62	3	5.2	5.2
2	ธันวาคม 62	3	13	13
3	มกราคม 63	18	33.8	33.8
4	กุมภาพันธ์ 63	13	19.7	19.7
5	มีนาคม 63	7	8.6	8.6
6	เมษายน 63	13	18.9	18.9
7	พฤษภาคม 63	14	7.8	7.8
8	มิถุนายน 63	7	3.7	3.7
9	กรกฎาคม 63	8	10.5	10.5
	รวม		121.2	121.2
	รวมมูลค่าทางเศรษฐกิจ(บาท)			8,856

กล่าวได้ว่าในช่วงระยะเวลา 9 เดือน แปลงผักบนดาดฟ้า ซึ่งมีขนาดแปลงเพียง 24 ตารางเมตร และสองเดือนแรกในเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม 2562 เป็นช่วงปรับเปลี่ยนใหม่มีผลผลิตไม่มากนัก แม้จะอยู่ในช่วงฤดูที่เหมาะสมกับการปลูกผัก แต่ศักยภาพในการผลิตผักให้ได้บริโภคในกลุ่ม มีมูลค่าถึง 8,856 บาท เฉลี่ยเดือนละประมาณ 1,000 กว่าบาท และสามารถเลี้ยงดูคนงานในโรงงานได้ประมาณ 30 คน จากการเก็บข้อมูลรายรับรายจ่ายตามตารางที่ 12 พบว่าค่าใช้จ่ายด้านอาหารของสมาชิกกลุ่มไม่สูงมากประมาณ 3,000 บาทต่อคนต่อเดือน หรือวันละ 100 บาทต่อคน สำหรับคนที่มีค่าใช้จ่ายด้านอาหาร 5,000 บาทต่อเดือน ได้รวมค่าอาหารสำหรับตัดบัตรพระทุกวันอยู่ในรายจ่ายนี้ด้วยแล้ว และสำหรับคนที่มีค่าใช้จ่ายค่าอาหารเดือนละ 10,000 บาท เป็นค่าใช้จ่ายทั้งครอบครัวที่มีสมาชิกจำนวน 7 คนอยู่ร่วมกัน และกลุ่มได้จัดสรรให้ครอบครัวนี้ดูแลแปลงผักและเก็บผักเพื่อการบริโภคซึ่งประหยัดค่าใช้จ่ายด้านอาหารได้มาก

3.3 บทบาทของเกษตรกรในเมืองกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลง จากการศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มคนงานสมานฉันทน์ มีการพึ่งพิงรายได้และอาหารจากแหล่งต่างๆ ทั้ง 4 องค์กรประกอบ ดังแผนภาพที่ 6 และท่ามกลางสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ผวนวกกับกลุ่มคนงานสมานฉันทน์ที่ต้องเผชิญกับความท้าทายทางเศรษฐกิจตลอดเกือบทศวรรษที่ผ่านมา แต่พบว่าการทำงานเกษตรในเมืองไม่ได้หยุดชะงักหรือยกเลิกไป อาหารจากการปลูกผักยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องนับแต่ปี 2552 ท่ามกลางสถานการณ์ความผันผวนทางเศรษฐกิจของโรงงานที่ต้องเผชิญกับการไม่มีงานเข้ามาในโรงงาน หรือช่วงที่มีงานเข้าอย่างมาก

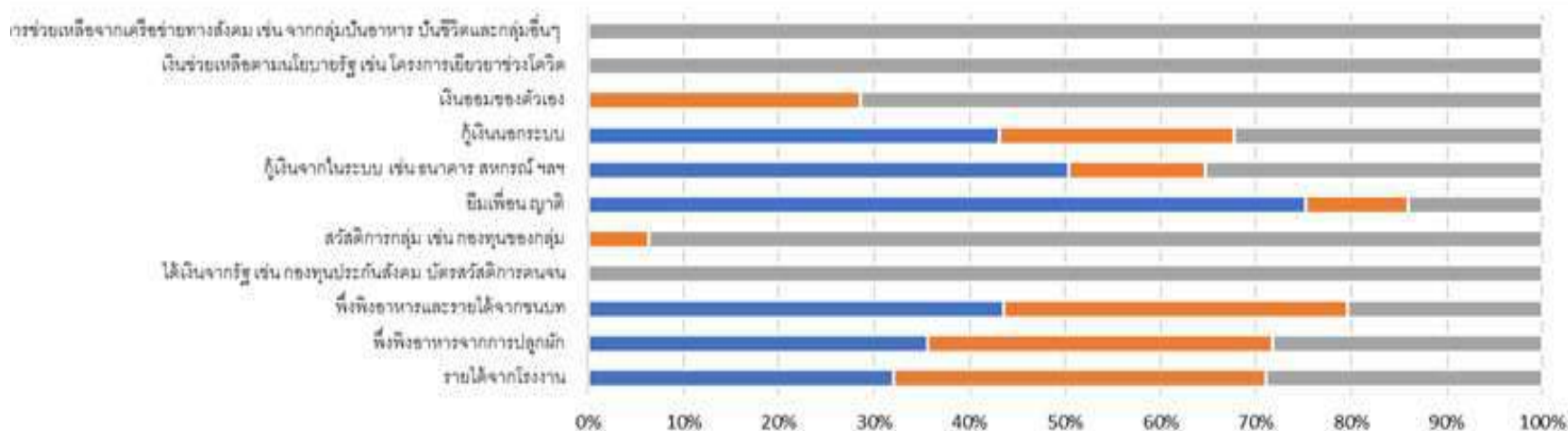
การปลูกผักในเมืองยังคงมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับกลุ่มในทุกสถานการณ์ งานศึกษาได้
จำแนกสถานการณ์ที่กลุ่มต้องเผชิญอยู่ โดยแบ่งช่วงเวลาเป็น 3 ช่วง

ช่วงที่ 1 ระหว่างปี 2557 – 2560 เป็นช่วงที่อุตสาหกรรมการ์เมนต์มีปัญหา การแข่งขันทั้งในตลาด
ต่างประเทศและตลาดภายในมีสูง การส่งออกลดน้อยลงรวมทั้งตลาดภายในประเทศซบเซา ส่งผลให้โรงงานมีงาน
เข้ามาไม่สม่ำเสมอ

ช่วงที่ 2 ช่วงระหว่างปี 2561-2562 เป็นช่วงที่สถานการณ์ดีขึ้น มีงานเข้ามาในโรงงานมากขึ้น มีงานให้ทำ
ต่อเนื่องตลอด

ช่วงที่ 3 ช่วงระหว่างปี 2563 – 2564 (มิถุนายน) สถานการณ์โรคระบาดโควิด 3 ระลอก ส่งผลต่อการไม่
มีงานเข้ามาในโรงงาน ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว การพึ่งพิงรายได้และอาหารของสมาชิกกลุ่มคนงานสมานฉันท์
บางบอน มีการพึ่งพิงที่แตกต่างกัน ดังแผนภาพที่ 7

แผนภาพที่ 7 : แสดงการพึ่งพิงรายได้และอาหารจากแหล่งต่างๆ ของสมาชิกกลุ่มคนงานสมานฉันท

	รายได้จากโรงงาน	พึ่งพิงอาหารจากการปลูกผัก	พึ่งพิงอาหารและรายได้จากรนบท	ได้เงินจากรัฐ เช่น กองทุนประกันสังคม บัตรสวัสดิการคนจน	สวัสดิการกลุ่ม เช่น กองทุนของกลุ่ม	ยืมเพื่อนญาติ	กู้เงินจากระบบ เช่น ธนาคาร สหกรณ์ ฯลฯ	กู้เงินในระบบ	เงินออมของตัวเอง	เงินช่วยเหลือตามนโยบายรัฐ เช่น โครงการเยียวยาช่วงโควิด	การช่วยเหลือจากเครือช่ายทางสังคม เช่น จากกลุ่มกินอาหาร บันชีวิตและกลุ่มอื่นๆ
■ ปี พ.ศ. 2557-2560	65%	6.30%	11.20%	0	0	10%	5%	2.50%	0	0	0
■ ปี พ.ศ. 2561-2562	79.28%	6.42%	9.28%	0	0.33%	1.43%	1.43%	1.43%	0.40%	0	0
■ ปี พ.ศ. 2563 - มิ.ย. 2564	58.75%	5%	5.25%	0.87%	4.87%	1.87%	3.50%	1.87%	1%	5.02%	12%

พึ่งพิงจากระบบสวัสดิการ

แหล่งเงินกู้ต่างๆ

หมายเหตุ: สถานการณ์แต่ละช่วงเวลาของพื้นที่บางบอน

ปี 2557-2560 อุตสาหกรรมการ์เมนต์มีปัญหา บางโรงงานต้องปิดตัวลง กลุ่มมีงานบ้างไม่มีงานบ้าง

ปี 2561-2562 กลุ่มมีงานเข้ามามากขึ้น และได้ทำงานเต็มเวลา

ปี 2563-มิ.ย.2564 การระบาดของโควิด 19 ซึ่งมี 3 ระลอก โดยส่วนใหญ่ ไม่มีงานเข้ามาในโรงงาน ลดจำนวนคนทำงานลง

ข้อมูลจากแผนภาพ ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของการทำเกษตรในเมืองของสมาชิกที่ยังมีอยู่ต่อเนื่องท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทั้ง 3 ช่วงเวลา แม้ว่าการปลูกผักจะมีคะแนนร้อยละ 5-6 และในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจของโรงงานดี การปลูกผักก็ไม่ได้หยุดชะงัก สมาชิกยังมีเวลาในการดูแลสวนผัก ในขณะที่ช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด เป็นช่วงที่กลุ่มได้รับการช่วยเหลือจากเครือข่ายทางสังคมในด้านอาหาร และเป็นช่วงไม่มีงานเข้ามา สมาชิกต้องหางานจากภายนอกเป็นรายวันมาเสริมรายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัว

จากการศึกษายังพบว่า กลุ่มพึ่งพิงเศรษฐกิจจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ ทั้งในระบบและนอกระบบ แต่เมื่อกลุ่มได้พัฒนาออมทรัพย์เพื่อการปลดหนี้ในระบบ ในปี 2563 เพื่อแก้ไขปัญหาการกู้เงินจากนอกระบบที่มีดอกเบี้ยแพงกว่าการกู้ในระบบ โดยเริ่มงวดแรกในเดือนกรกฎาคม 2563 มีสมาชิกเริ่มต้น 14 คน เป็นคนในกลุ่มและกลุ่มแรงงานที่รับช่วงงานจากกลุ่ม โดยมีระเบียบการออมทุก 15 วัน สมาชิกสามารถออมขั้นต่ำที่สุด 300 บาท แต่ไม่เกิน 1,500 บาท และเงินอีกส่วนหนึ่งมาจากการกู้ยืมจากกระทรวงแรงงานที่ต้องส่งคืนทุกเดือน แต่กู้ยืมมาเพื่อให้กองทุนของกลุ่มมีเงินมากพอกับการแก้ไขปัญหาสมาชิก กลุ่มเปิดให้กู้ทุกเดือน โดยกำหนดดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน และต้องมีการคืนทุกเดือนทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย หากไม่คืนไม่สามารถกู้ได้ใหม่ ยกเว้นกรณีฉุกเฉิน กลุ่มตั้งเป้าหมายที่จะให้ ผลกำไรของกลุ่มจะนำมาจัดเป็นสวัสดิการ เช่น ได้ค่าชดเชยในยามเจ็บป่วย เป็นต้น

ปัจจุบัน กลุ่มมีเงินหมุนเวียนในกลุ่มประมาณ 300,000 บาท และมีความสามารถในการใช้คืนกระทรวงแรงงานทุกเดือนๆ ละ 4,539.76 บาท (เงินต้น 4,170 บาท และดอกเบี้ย 369.76 บาท) สมาชิกกลุ่มผู้รับผิดชอบได้เรียนรู้จากกลุ่มไทยเกรียง ซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานที่มีความรู้ และทักษะในการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ เมื่อต้นปี 2564 และได้มาจัดปรับการทำบัญชีของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการปลดหนี้ในระบบ ให้มีความโปร่งใส และเป็นบัญชีที่ตรวจสอบได้

จำนวนสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์มีความเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ จำนวนสมาชิกหลังการก่อตั้ง มีจำนวนเพิ่มขึ้นจาก 14 คน เป็น 17 คน และลดลงเหลือ 13 คน ในช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 เนื่องจากโรงงานไม่มีงานเข้ามาหรือมีเพียงส่วนน้อย ทำให้สมาชิกกลุ่มจำนวน 4 คนลาออกจากโรงงาน และลาออกจากกลุ่มออมทรัพย์ คนที่ออกไปต้องเคลียร์หนี้สินที่กู้ยืมจากกลุ่มออมทรัพย์ให้เรียบร้อยก่อนออกไป ปัจจุบันกลุ่มยังเป็นกองทุนให้กับสมาชิก ในขณะที่สมาชิกของกลุ่มอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะสมาชิกที่ริเริ่มก่อตั้งโรงงานตั้งแต่เริ่มแรก เริ่มมีอายุมากขึ้นเมื่อโรงงานไม่มีงานเข้ามาให้ทำ ประกอบกับพ่อแม่ที่อยู่ชนบทอายุมากต้องการการดูแล ทำให้ตัดสินใจกลับบ้านต่างจังหวัดไปประกอบอาชีพใหม่ 4 คน แต่ยังไม่ได้ออกจากสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ยังส่งเงินออมทรัพย์อยู่ทุกเดือน

นอกจากนั้น ในช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 กลุ่มออมทรัพย์ ไม่เข้มงวดเรื่องการออมมากนัก แต่ยังให้กู้ยืม เนื่องจากเห็นว่าสมาชิกไม่มีงานทำแต่ต้องส่งคืนหนี้ทุกเดือนเหมือนเดิม จากการสร้างกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้เป็นที่พึ่งด้านการเงินให้กับสมาชิกกลุ่ม ผ่อนเบาภาระหนี้สินจากการกู้เงินนอกระบบที่มีภาระดอกเบี้ยร้อยละ 5

ต่อเดือน ซึ่งมีสมาชิกในกลุ่มได้กู้เงินกลุ่มออมทรัพย์ ร่วมกับการช่วยเหลือกันในครอบครัว ได้เงินไปปลดหนี้ นอก ระบบได้บางส่วน ขณะเดียวกันจากการเก็บข้อมูลพบว่า สมาชิกกลุ่มได้กู้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์โควิด 19 มีการพึ่งพิงจากกลุ่มออมทรัพย์ร้อยละ 4.7 ดังแผนภาพที่ 6 ในขณะที่การ พึ่งพิงเงินกู้นอกระบบลดลงเหลือร้อยละ 1.87 ส่วนหนึ่งสมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นว่า ตนเองได้ออมเงินอยู่ในกลุ่ม ออมทรัพย์เป็นการช่วยเหลือกันในกลุ่ม การกู้ยืมมีดอกเบี้ยไม่แพงจึงพยายามไปปลดหนี้นอกระบบที่มีดอกเบี้ยแพง

วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในครอบครัวที่มาทำงานในเมือง และสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ใน ชนบทยังมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นต่อเนื่อง ทั้งโดยการส่งเงินกลับไปที่บ้านเพื่อให้ได้ทำนาและเพื่อใช้จ่ายใน ครอบครัว และการนำอาหาร เช่น ข้าวสาร ผัก ปลา ร้า ฯลฯ จากชนบทมาบริโภคของคนทำงานในเมือง ซึ่ง สมาชิกกลุ่มสะท้อนว่า “บางช่วงสามารถประหยัดค่าอาหารได้เป็นสัปดาห์ โดยเฉพาะมีข้าวสารที่ไม่ต้องซื้อ” (สัมภาษณ์ 11 มิถุนายน 2564) จากการศึกษา พบว่าการพึ่งพิงอาหารจากชนบทมีมากในช่วงที่สถานการณ์ทาง เศรษฐกิจของโรงงานมีปัญหา มีงานเข้ามาไม่สม่ำเสมอ แต่การพึ่งพิงอาหารจากชนบทมีตัวเลขลดลง ในช่วง สถานการณ์โควิด 19 เนื่องจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจทั้งจากโรงงานและชนบทต่างไม่ดีขึ้น การส่งเงินกลับบ้าน ลดลง และต้องมีการจัดการในครอบครัวเพื่อให้คนที่มาทำงานในเมืองอยู่รอดได้เช่นกัน และเนื่องจากนโยบายล็อก ดาวน์ ที่ทำให้การเดินทางระหว่างกันไม่สามารถทำได้ สถานการณ์เช่นนี้ สมาชิกกลุ่มคนงานสมานฉันท์หลายคน ก็ อยากรกลับไปบ้านที่ชนบท เพื่อให้สามารถทำการผลิตและอยู่รอดได้ในทางเศรษฐกิจในระดับที่ยังมีอาหารได้บริโภค และหา路子ทางในอาชีพใหม่ๆ ที่บ้านในชนบท แต่การกลับไปอยู่บ้านในชนบทก็ไม่เป็นเรื่องง่าย สำหรับคนที่มา ทำงานอยู่ในเมืองเป็นเวลานาน และต้องหารายได้เพื่อครอบครัว

4. ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง

ทั้งสองชุมชนเป็นกลุ่มที่ถูกไล่อ้อมาสร้างชุมชนใหม่ โดยชุมชนโรงช้างได้ย้ายมาอยู่ในชุมชนใหม่เมื่อปี 2558 และชุมชนภูมิใจ เริ่มก่อสร้างชุมชนใหม่เมื่อปี 2562 และคาดว่า การสร้างบ้าน และชุมชนจะแล้วเสร็จในเดือน สิงหาคม 2564 ซึ่งเป็นเดือนสุดท้ายของการไล่อ้อมจากชุมชนเดิม พื้นที่เป้าหมายในการศึกษาทั้งสองชุมชน จึงมี สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ และความพยายามพึ่งตนเองด้านอาหาร และที่อยู่อาศัยที่แตกต่างจาก 3 กลุ่มแรก สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง อยู่ในกลุ่มคนจนเมือง และไม่มีหลักประกันของ ชีวิตในด้านที่อยู่อาศัย และความมั่นคงในการประกอบอาชีพเมื่อถูกไล่อ้อม การศึกษาในพื้นที่นี้จึงเน้นการทำความเข้าใจวิถีชีวิตและความพยายามปรับตัวของชุมชนกับสภาพแวดล้อมใหม่ การเปลี่ยนแปลงอาชีพและชีวิตในชุมชน แห่งใหม่ และเสริมความรู้ด้านการทำเกษตรในเมืองเพื่อสร้างการพึ่งตนเองด้านอาหาร เพื่ออ่อนเบาภาระทาง เศรษฐกิจ และการหาอาชีพใหม่ที่สอดคล้องกับศักยภาพของคนในชุมชน

4.1 สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง สมาชิกของทั้งสองชุมชนโดยส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง เช่น อาชีพแม่บ้านทำความสะอาด หน่วยรักษาความปลอดภัย รับเหมาก่อสร้าง พนักงานขับรถ บริษัท ฯลฯ บางส่วนมีอาชีพค้าขายและขับวินมอเตอร์ไซด์

1) สถานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชน

กรณีชุมชนภูมิใจ การสำรวจและเก็บข้อมูลช่วงเตรียมความพร้อมสมาชิกจำนวน 36 ครั้วเรือน ที่ต้องการย้ายมาอยู่ชุมชนภูมิใจเฟสแรก พบว่าส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างและค้าขาย โดยมีรายได้โดยเฉลี่ยมากกว่า 30,000 บาทต่อเดือน และมีรายจ่ายอยู่ระหว่าง 10,000-20,000 บาท โดยรายละเอียดดังนี้

จำนวนสมาชิกใน 36 ครั้วเรือนในการย้ายเข้ามาในชุมชนภูมิใจระยะที่ 1

- มีสมาชิกต่ำกว่า 3 คน จำนวน 4 ครั้วเรือน
- มีสมาชิก 3 คน จำนวน 14 ครั้วเรือน
- สมาชิกจำนวน 4 ครั้วเรือน จำนวน 4 ครั้วเรือน
- มีสมาชิกมากกว่า 4 คน จำนวน 14 ครั้วเรือน

อาชีพหลักของสมาชิกในครั้วเรือน

- ค้าขาย จำนวน 10 ครั้วเรือน
- พนักงานบริษัท 4 ครั้วเรือน
- รับเหมาก่อสร้าง 3 ครั้วเรือน
- เลี้ยงไก่ชน 1 ครั้วเรือน
- ขับรถรับจ้าง 1 ครั้วเรือน
- แม่บ้านทำความสะอาด 1 ครั้วเรือน
- ขับแท็กซี่ 1 ครั้วเรือน
- อื่นๆ (รับจ้างทั่วไป ทำนา) 15 ครั้วเรือน

รายได้ต่อครั้วเรือน

- ต่ำกว่า 10,000-15,000 บาท จำนวน 4 ครั้วเรือน
- 15,001-20,000 บาท จำนวน 4 ครั้วเรือน
- 20,001-25,000 บาท จำนวน 7 ครั้วเรือน
- 25,001-30,000 บาท จำนวน 9 ครั้วเรือน
- 30,001 ขึ้นไป จำนวน 12 ครั้วเรือน

รายจ่ายต่อครัวเรือนต่อเดือน

- 5,000 -10,000 บาท จำนวน 7 ครัวเรือน
- 10,001-15,000 บาท จำนวน 11 ครัวเรือน
- 15,001 - 20,000 บาท จำนวน 10 ครัวเรือน
- 20,001- 25,000 บาท 1 ครัวเรือน
- 25,001 - 30,000 บาท 7 ครัวเรือน

กรณีชุมชนโรงช้าง ซึ่งเดิมส่วนใหญ่มีอาชีพรับเหมาก่อสร้าง โดยแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือรับจ้างสร้างรับจ้างทุบ รับจ้างต่อเติม แต่ละลักษณะมีการรวมกลุ่มกันเป็นเฉพาะ การย้ายมาอยู่ที่แห่งใหม่ในซอยประชาร่วมใจ 43 ไม่ได้ส่งผลกระทบต่ออาชีพมากนัก เนื่องจากยังมีงานรับเหมาก่อสร้างต่อเนื่อง สมาชิกในชุมชนโรงช้างทยอยย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนใหม่เกือบหมด เป็นกลุ่มที่มีรายรับและรายจ่ายไม่แตกต่างจากชุมชนภูมิใจ

2) เศรษฐกิจติดลบ จากการถูกไล่รื้อและย้ายชุมชนมาในที่แห่งใหม่ ทำให้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของชุมชน อยู่ในสถานะติดลบทั้งจากรายได้ที่ลดลง เนื่องจากอาชีพเดิมไปทำไม่ได้ เช่น เคยรับจ้างได้รายได้วันละ 300 บาท เมื่อมาอยู่ที่ใหม่ไปรับจ้างไม่ได้ปรับมาค้าขายในชุมชน ซึ่งมีรายได้ลดลงเหลือวันละประมาณ 200 บาท เป็นต้น จากการเก็บข้อมูลพบว่า โดยส่วนใหญ่มีรายได้ลดลง อันเนื่องจากเปลี่ยนอาชีพบ้าง หรือภาวะเศรษฐกิจไม่ดี ประกอบกับสถานการณ์โรคระบาดโควิด ทำให้รายได้ลดลงบ้าง บางคนยังอาศัยอยู่ที่เดิม แต่ไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และทุกคนต้องย้ายออกจากชุมชนเดิมภายในเดือนสิงหาคม 2564 รายได้ที่ได้รับจึงลดลงเมื่อเทียบกับเมื่ออยู่ในชุมชนเดิม รายละเอียดดังตารางที่ 14

ตารางที่ 14 : แสดงรายได้เปรียบเทียบก่อนและหลังย้ายเข้ามาในชุมชน

ลำดับ	ชื่อ	รายได้ก่อนย้าย	รายได้หลังย้าย	หมายเหตุ
1	สมาชิกคนที่ 1	30,000	5,000	ที่เดิมเปิดร้านขายแก๊ส ย้ายเข้ามาอยู่ที่ชุมชนภูมิใจ เปิดร้านอาหารในชุมชน
2	สมาชิกคนที่ 2	9,000	6,000	เดิมรับจ้างได้วันละ 300 บาท เมื่อย้ายเข้ามา เปิดร้านค้า มีรายได้วันละ 200 บาท
3	สมาชิกคนที่ 3	23,000	3,000	ออกจากงานเนื่องจากอายุใกล้ ได้เงินชดเชยจากประกันสังคมเดือนละ 6,000 บาท เป็นเวลา 3 เดือน รายได้จากขับวินมอเตอร์ไซด์
4	สมาชิกคนที่ 4	15,000	13,500	เป็นรปภ. ดูแลบ้าน 6 หลัง ช่วงหลังเหลือดูแลบ้าน 5 หลัง หารายได้เพิ่มจากรับจ้างดูแลต้นไม้เดือนละ 1,000 บาท

ลำดับ	ชื่อ	รายได้ก่อนย้าย	รายได้หลังย้าย	หมายเหตุ
5	สมาชิกคนที่ 5	30,000	15,000	มีร้านขายของเบ็ดเตล็ด ภาวะเศรษฐกิจไม่ดีรายได้ลด และร้านขายของอยู่ในพื้นที่ที่ถูกไล่อื้อ ปัจจุบันยังไม่ได้ย้ายมาอยู่ที่ชุมชนภูมิใจ
6	สมาชิกคนที่ 6	10,000	6,000	เป็นรายได้ 2 คน เคยรับจ้างที่ชุมชนเดิม แต่ย้ายมาอยู่ที่ชุมชนภูมิใจ มีงานคนเดียว และมีงานเป็นบางวัน
7	สมาชิกคนที่ 7	25,000	18,000	เปลี่ยนจากรับจ้างบริษัทมาขับ Grab แต่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โควิดรายได้ลดลง
8	สมาชิกคนที่ 8	9,000-12,000	10,050	ขับวินไม่ได้รายได้เท่าเดิม มาทำอาชีพเสริมโดยขับ Grab

นอกจากรายได้ลดลงรายจ่ายก็เพิ่มขึ้น โดยภาพรวมค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นของทุกคน คือค่าผ่อนที่ดิน และบ้าน ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าเดินทางไปทำงาน กรณีที่ยังทำงานที่เดิม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้ชุมชนเดิม รวมถึงค่าเดินทางไปโรงเรียนของลูก ทำให้รายจ่ายเพิ่มมากขึ้น ดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 : แสดงรายจ่ายเปรียบเทียบก่อนและหลังจากย้ายมาในชุมชนใหม่

ลำดับ	ชื่อ	รายจ่ายก่อนย้าย	รายจ่ายหลังย้าย	หมายเหตุ
1	สมาชิกคนที่ 1	15,453	21,123	ค่าใช้จ่ายเป็นค่าผ่อนบ้าน ที่ดิน และค่าน้ำไฟ และเงินลงทุนเดือนละ 7,000 บาทขายอาหารในชุมชน
2	สมาชิกคนที่ 2	35,713	-	ยังไม่ได้ย้ายเข้ามาอยู่ แต่ภาระที่เพิ่มขึ้น คือค่าผ่อนที่ดิน ผ่อนบ้าน ผ่อนรถ ซึ่งเป็นการลงทุนกับอาชีพใหม่
3	สมาชิกคนที่ 3	18,208	21,463	ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มคือค่าผ่อนบ้าน ที่ดิน ค่าไฟ และค่าเดินทางลูกไปโรงเรียน รวมทั้งผ่อนรถเพราะเพิ่มอาชีพเสริมด้วยการขับ Grab
4	สมาชิกคนที่ 4	62,939	-	ยังไม่ได้ย้ายแต่มีภาระต้องผ่อนบ้านและที่ดิน และหากต้องย้ายจะกระทบกับอาชีพร้านขายของชำ
5	สมาชิกคนที่ 5	10,513	17,918	เพิ่มค่าผ่อนที่ดินและบ้าน ค่าไฟชั่วคราว ครอบครัวยู่กัน 8 คน ค่าอาหารเพิ่มขึ้นกินด้วยกัน แต่ลูกมีอาชีพรับเหมาก่อสร้าง ซึ่งมีรายได้เป็นบางวัน

ลำดับ	ชื่อ	รายจ่ายก่อนย้าย	รายจ่ายหลังย้าย	หมายเหตุ
6	สมาชิกคนที่ 6	10,100	13,338	นอกจากผ่อนค่าที่ดินและบ้าน ยังมีค่าใช้จ่ายเรื่องการเดินทางที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก เนื่องจากยังไปกลับจากชุมชนภูมิใจไปทำงานที่ซอยทองหล่อ

อย่างไรก็ตาม จากการเก็บข้อมูล พบว่าหลายครอบครัวพยายามประหยัดค่าใช้จ่าย เพื่อให้สมดุลกับรายได้ที่ลดลง และอาชีพใหม่ มีครัวเรือนที่เปิดร้านขายอาหาร ซึ่งทำให้ครอบครัวได้กินในร้านไปด้วยกัน แม้ว่ารายได้จากการขายอาหารจะไม่ได้กำไรมากนัก และพยายามช่วยเหลือกันในครอบครัว รวมทั้งการสร้างการพึ่งตนเองด้านอาหาร ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ขณะเดียวกันมีบางครอบครัวของชุมชนโรงช้าง ซึ่งย้ายมาอยู่ก่อนหลายปี มีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เนื่องจากใช้ทักษะที่มีจากการขายของอยู่แล้ว มาเปิดร้านในชุมชนใหม่ ทำให้สร้างรายได้ได้มาก ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสมาชิกชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง มีหลายลักษณะประการแรกที่สำคัญ คือการปรับตัวด้านอาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายและรับจ้างทั่วไป จากการสัมภาษณ์สมาชิก 5 ราย ที่ย้ายมาอยู่บ้านชั่วคราวในชุมชนภูมิใจ พบว่าการปรับตัวด้านอาชีพมีทั้งการยึดอาชีพเดิมและเปลี่ยนอาชีพใหม่ โดยมีลักษณะ ดังนี้

1) ยึดอาชีพเดิม มี 2 ลักษณะ คือการมาอยู่บ้านชั่วคราวที่ชุมชนภูมิใจ และไปกลับที่ทำงานที่อยู่ใกล้ชุมชนเดิม และอีกลักษณะคือการเช่าบ้านใกล้กับอาชีพเดิม

ตัวอย่าง กรณีสมาชิกรายหนึ่งของชุมชนภูมิใจ อายุ 57 ปี เดิมอยู่ชุมชนคลองเป็ง ซอยทองหล่อ เขตวัฒนา ย้ายมาอยู่บ้านชั่วคราวชุมชนภูมิใจ ในเดือนสิงหาคม 2561 มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวน 4 คน ในปัจจุบันลูกๆ 3 คนได้แยกย้ายไปเช่าบ้านอยู่ต่างหาก จะมีลูกสาวคนโตอายุ 25 ปี ที่จะย้ายมาอยู่ด้วยกันที่ชุมชนภูมิใจเมื่อสร้างบ้านเสร็จ ยังคงยึดอาชีพรักษาความปลอดภัย (รปภ.) ในหมู่บ้านจัดสรร ซอยสุขุมวิท 49 ที่ทำไว้แต่เดิมซึ่งอยู่ไม่ห่างจากชุมชนคลองเป็ง ซอยทองหล่อ (สุขุมวิท 55) การย้ายมาอยู่บ้านชั่วคราวซึ่งมีระยะทางห่างกว่า 30 กิโลเมตรนั้น ทำให้ค่าใช้จ่ายในการเดินทางสูงขึ้น ประมาณห้าโมงเย็นจะขับมอเตอร์ไซด์ไปสุขุมวิท และย่ำรุ่งจะขับกลับมาบ้านชั่วคราวที่ภูมิใจ เขาเล่าว่า “งานรักษาความปลอดภัยในหมู่บ้านจัดสรรเป็นงานที่ทำมานาน คนในหมู่บ้านรู้จักและไว้วางใจกับเราดี จึงยังยึดอาชีพเดิมเอาไว้ ทุกวันเหนื่อยกับการเดินทางและค่าใช้จ่ายสำหรับเติมน้ำมันรถเพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่มีทางเลือก” (สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2563)

ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลรายรับและรายจ่าย พบว่า ถึงแม้รายได้จะเท่าเดิมคือประมาณ 10,000 บาทต่อเดือน แต่ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะค่าน้ำมันรถมอเตอร์ไซด์จากเดิม 20 บาทต่อวัน หรือ 600 บาทต่อเดือน เป็น 100 บาทต่อวัน หรือ 3,000 บาทต่อเดือน นอกจากนั้น มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น คือผ่อนที่ดิน 923 บาทต่อเดือน

และผ่อนค่าสร้างบ้าน 1,885 บาทต่อเดือน ผ่ากลุ่มออมทรัพย์ 100 บาทต่อเดือน นอกจากนี้มีค่าใช้จ่ายประจำอื่นๆ เช่น ค่าอาหารประมาณ 5,000 บาทต่อเดือน ผ่อนมอเตอร์ไซด์ 3,400 บาทต่อเดือน ค่าน้ำ ค่าไฟ ของใช้ประจำวัน ค่าโทรศัพท์ เมื่อรวมรายจ่ายแล้ว 13,338 หรือเฉลี่ย 14,000 บาทต่อเดือน ซึ่งสูงกว่ารายรับที่ได้เพียง 10,000 บาทต่อเดือน หากช่วงก่อนการไล่อื่อนั้นจะมีค่าใช้จ่ายประมาณ 10,100 บาทต่อเดือน

ดังนั้น การไล่อื้อและมาอยู่ชุมชนแห่งใหม่ ทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นประมาณ 5,600 บาทต่อเดือน ส่วนหนึ่งเพื่อแลกกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินและที่อยู่อาศัย พร้อมกับอาชีพรักษาความปลอดภัยที่ตนเองทำมานาน ทำให้เขาต้องหารับจ้างทั่วไป เช่น ล้างรถ ตัดหญ้า รดน้ำผัก ก่อสร้าง และเก็บพืชผัก จับปลา จับกุ้งไปขาย เพื่อให้ให้มีรายได้ในแต่ละเดือนเพิ่มขึ้นอีก 5,000-6,000 บาท ถึงจะทำให้ชีวิตอยู่รอดได้

หรือตัวอย่างอีกกรณีหนึ่งของสมาชิกชุมชนภูมิใจ อายุ 54 ปี ได้ย้ายมาจากชุมชนคลองเป็งเช่นกัน ในรายนี้มีบ้านที่คลองเป็งติดกับริมรั้ว ซึ่งเป็นเป้าหมายในการรื้อถอนหลังแรกๆ จึงต้องย้ายออกไปปลายปี 2560 และได้ไปเช่าบ้านอยู่ในซอยเอกมัย 30 ด้วยเป็นลูกจ้างรับทำความสะอาดให้กับโรงพยาบาล อาคารสำนักงาน ห้างสรรพสินค้า บริษัท หน่วยงานต่างๆ และที่พักอาศัยในแถบสุขุมวิท สีลม สาทร บางรัก ภายใต้บริษัท P.S. Generation โดยใช้มอเตอร์ไซด์ขับไปเพราะสะดวกต่อการทำงาน เข้าบ้านที่ซอยเอกมัย 30 ได้ปีกว่า เมื่อชุมชนภูมิใจสร้างบ้านชั่วคราวเสร็จในเดือนสิงหาคม 2561 จึงย้ายมาอยู่ที่ชุมชนภูมิใจ เพื่อที่จะได้เอาเงินค่าเช่าบ้านมาผ่อนที่ดินและผ่อนค่าก่อสร้างที่อยู่ใหม่แทน แต่ยังคงยึดอาชีพรับทำความสะอาดกับบริษัทเดิม ในแต่ละวันจะขับมอเตอร์ไซด์ออกจากบ้านชั่วคราวชุมชนภูมิใจในเวลา 06.00 น. และจะกลับถึงบ้านอีกทีประมาณ 18.00 น. และยังรับงานพิเศษทำความสะอาดกับคอนโดห้องหนึ่งแถวประตูน้ำอาทิตย์ละวัน วันไหนที่ต้องไปทำความสะอาดที่นั่นก็จะถึงบ้านราว 20.00 น.การยึดอาชีพเดิม เพราะเป็นความถนัด ทำอาชีพนี้มานาน มีรายได้เฉลี่ย 13,000-16,000 บาทต่อเดือน สมาชิกรายนี้มีลูกสาว 3 คน คนโตกำลังศึกษาชั้น ปวส. ซึ่งได้ทำงานหาเลี้ยงตัวเองและส่งน้องคนที่สองเรียน ทั้งสองคนอาศัยอยู่กับยายที่จังหวัดโยธธ ส่วนคนเล็กอายุ 17 ปีอาศัยอยู่ด้วยกันมาตั้งแต่เล็ก กำลังศึกษา กศน. หลายครั้งลูกสาวได้ไปช่วยทำความสะอาดด้วย และยังเป็นสมาชิกกลุ่มเยาวชนของเครือข่ายสลัม 4 ภาคด้วย

“ช่วงที่ออกมาเช่าบ้านซอยเอกมัย ได้กู้เงินนอกระบบเพื่อเป็นค่าการศึกษาให้ลูกทั้ง 3 คน จำนวน 70,000 บาท และต้องจ่ายดอกเบี้ยทั้งหมด 20,000 บาท แต่ละเดือนจะผ่อนชำระเดือนละ 5,000 บาท ระยะเวลา 18 เดือน เพิ่งหมดไปเมื่อต้นปี 2564 ทำให้ช่วงที่ผ่านมาไม่สามารถผ่อนชำระค่าที่ดิน และค่าก่อสร้างที่อยู่ใหม่ที่กู้จากสหกรณ์เคหะสถานบ้านมั่นคงชุมชนภูมิใจได้ แต่เมื่อชำระหนี้ที่ค้างอยู่หมดแล้ว ก็สามารถผ่อนจ่ายให้สหกรณ์ได้มากขึ้น” เมื่อไรบ้านที่ภูมิใจเสร็จ และมีผู้คนมาอาศัยคิดว่าเอาตุน้ำหยอดเหรียญ ตู้อัดเงินโทรศัพท์ มาวางไว้ที่บ้าน และจะรื้อมาลัยขายด้วยเพราะเป็นสิ่งที่ตนเองชอบและมีความถนัดอีกเช่นกัน จึงตัดสินใจเลือกบ้านโซนที่อยู่อาศัยโซน 1 ซึ่งติดกับถนนและเป็นโซนร้านค้า (สัมภาระณ์, 30 มีนาคม 2564)

การเช่าบ้านที่ใกล้เคียงกับชุมชนเดิม ตัวอย่างชุมชนคลองเป็งที่บ้านถูกรื้อถอนไปแล้วจำนวน 68 หลังคาเรือน และตัดสินใจมาอยู่ร่วมในชุมชนภูมิใจจำนวน 53 ครัวเรือน ในขณะที่ได้ย้ายมาอาศัยบ้านชั่วคราวแล้วจำนวน 11 ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม สมาชิกในชุมชนภูมิใจก็สะท้อนความเห็นที่ “ไม่แน่ใจว่า เมื่อบ้านที่ชุมชนภูมิใจสร้างเสร็จ คนใน 53 ครัวเรือนจะมาอยู่ที่ภูมิใจหรือไม่ หรือยอมที่จะผ่อนค่าที่ดินและค่าสร้างบ้านรวมไปกับค่าเช่าบ้านที่อยู่ใกล้ที่ทำงาน เพื่อแลกกับความสะดวกในการยึดอาชีพเดิมเอาไว้ แล้วค่อยมาอยู่อาศัยในช่วงวันหยุด อย่างไรก็ตามครัวเรือนที่มีบ้านชั่วคราวที่ชุมชนภูมิใจแล้ว แต่ด้วยระยะทางห่างจากงานที่ทำ จึงยอมออกไปเช่าบ้านข้างนอกไม่ได้มาอยู่บ้านชั่วคราว” จึงพบว่าบ้านชั่วคราวบางหลังถูกปิดใส่กุญแจไว้ ด้วยสมาชิกยังไม่ได้ย้ายเข้ามาอยู่แต่จะเอาของมาเก็บไว้ก่อน

2) เปลี่ยนอาชีพใหม่ เมื่อย้ายครอบครัวมาอยู่ชุมชนแห่งใหม่ การยึดอาชีพเดิมที่ทำงานเดิมอาจไม่สะดวก โดยเฉพาะระยะทางที่ห่างไกลขึ้น ต้องมีค่าใช้จ่ายโดยเฉพาะการเดินทางเพิ่มขึ้น รวมทั้งชุมชนที่อยู่ระหว่างการก่อสร้างที่อยู่ใหม่ผู้คนมีไม่มากนัก อาชีพเดิมจึงไม่สอดคล้องทำให้รายได้ลดลง เช่น ค่าขาย มอเตอร์ไซด์รับจ้าง การหาอาชีพใหม่จึงเป็นทางเลือกสำหรับการมีรายได้ที่เพียงพอ เช่นกันในชุมชนที่บ้านเรือนยังไม่ถูกรื้อถอนก็เริ่มหาอาชีพใหม่

กรณีสมาชิกในชุมชนภูมิใจอีกรายอายุ 41 ปี ย้ายมาจากชุมชนราษฎร์บัวขาว เขตสะพานสูง ช่วงเดือนสิงหาคม 2561 แต่เดิมเป็นแม่บ้านดูแลคนในครอบครัวซึ่งมีลูกสาวอีก 2 คน และสามีขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง แต่เมื่อย้ายเข้ามาอยู่บ้านชั่วคราวที่ชุมชนภูมิใจ อาชีพขับมอเตอร์ไซด์รับจ้างไม่เหมาะสม เนื่องจากการก่อสร้างบ้านที่ยังสร้างไม่เสร็จจึงมีคนมีจำนวนน้อย จึงเปลี่ยนมาขับ grab food ด้วย เนื่องจากเห็นว่ามีค่านิยมแต่ปรากฏว่ารายได้ยังไม่เพียงพอ ทำให้ต้องหางานเสริมทำเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

สมาชิกชุมชนภูมิใจครอบครัวนี้ ช่วงอยู่ชุมชนราษฎร์บัวขาว รายได้จากการขับมอเตอร์ไซด์รับจ้างของสามีต่อวันคือ 300-400 บาท หรือ 9,000-12,000 บาทต่อเดือน แต่เมื่อย้ายมาอยู่บ้านชั่วคราวชุมชนภูมิใจ รายได้จากการขับมอเตอร์ไซด์รับจ้างเหลือเพียงวันละ 70-100 บาทต่อวัน หรือไม่เกิน 3,000 บาทต่อเดือน และเมื่อปรับมาขับ grab food ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นอีก 200-300 บาทต่อวัน เมื่อเฉลี่ยแล้วจะมีรายได้ทั้งจากขับมอเตอร์ไซด์รับจ้างและขับ grab food เฉลี่ย 10,050 บาทต่อเดือน นั่นคือรายได้ลดลงไป 2,000 บาทต่อเดือน

ในขณะที่รายจ่ายจากเดิมเฉลี่ยประมาณ 18,000 บาทต่อเดือน ซึ่งไม่เพียงพอกับรายได้อยู่แล้ว เมื่อย้ายมาชุมชนภูมิใจรายจ่ายสูงขึ้นเป็นประมาณ 22,000 บาทต่อเดือน ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นทั้งค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าการศึกษาสำหรับลูก และเมื่อพิจารณารายได้กับรายจ่ายที่เกิดขึ้นในปัจจุบันแล้ว ครอบครัวนี้ต้องการรายได้เสริมอีกไม่ต่ำกว่า 12,000 บาท ซึ่งลูกสาวคนโตก็ต้องทำงานเสริมอีกคน โดยรับจ้างขายของที่ตลาดน้ำขวัญเรียมที่ตั้งอยู่ซอยรามคำแหง 85 เขตสะพานสูง ในวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ซึ่งมีรายได้ 10,000 บาทต่อเดือน ขณะเดียวกันครอบครัวก็เปิดร้านขายของชำในชุมชนภูมิใจ และรับจ้างทั่วไปมีรายได้เฉลี่ย 5,000 บาทต่อเดือน ซึ่งพอมีรายได้เพียงพอกับรายจ่ายเดือนต่อเดือน

อีกกรณีหนึ่ง สมาชิกชุมชนภูมิใจ อายุ 56 ปี ซึ่งยังคงอาศัยอยู่ชุมชนราษฎรบัวขาว เขตสะพานสูง และมีบ้านชั่วคราวที่ชุมชนภูมิใจ ได้ตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพในช่วงที่มีการรื้อไล่ จากการขับรถสิบล้อรับจ้างเมื่อปลายปี 2562 โดยขายรถกระบะที่มีอยู่มาซื้อรถเก๋งเพื่อขับ grab car ด้วยเห็นว่าเป็นงานอิสระ รวมถึงช่วงที่ชุมชนราษฎรบัวขาวกำลังถูกไล่รื้อ เขาเป็นแกนนำคัดค้านการไล่รื้อและเรียกร้องสิทธิที่อยู่อาศัย จนเกิดเป็นคดีฟ้องร้องขึ้นศาลทำให้ต้องลางานบ่อยครั้ง

อย่างไรก็ตาม ภรรยาทำงานประจำที่องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพฯ (ขสมก.) ซึ่งมีรายได้ประจำ 20,000 บาทต่อเดือน และบ้านที่ชุมชนราษฎรบัวขาวได้เปิดเป็นร้านขายของชำ ในช่วงเช้า-เที่ยง ก่อนที่จะไปทำงานในกะบ่ายถึงเที่ยงคืน ทำให้มีรายได้เพิ่มอีกประมาณ 5,000 บาทต่อเดือน ส่วนลูกชายอีก 3 คนก็เรียนจบและทำงานกันหมดแล้ว การขับ grab car ที่เคยมีรายได้ 1,000 บาทต่อวัน หรือ 30,000 บาทต่อเดือน แต่ช่วงตั้งแต่สถานการณ์โควิด ทำให้รายได้ลดลงเหลือเพียง 8,000 – 10,000 บาทต่อเดือน ทำให้การดำรงชีพเริ่มมีปัญหาและภาระหนักที่มีอยู่ คือการผ่อนรถที่นำมาใช้เป็น grab car เดือนละ 8,400 บาท ด้วยอาชีพทั้งเขาและภรรยาทำให้ไม่ได้ทำอาหารกินในครอบครัว ซึ่งต้องซื้อกินตักวันละ 400 บาท หรือ 12,000 บาทต่อเดือน สำหรับการชำระที่ดินที่ชุมชนภูมิใจเดือนละ 987 บาท และค่าก่อสร้างบ้านสองชั้นเป็นเงิน 3,000 บาทต่อเดือน ค่ากลุ่มออมทรัพย์ 100 บาทต่อเดือน และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ค่าน้ำ ค่าไฟ ของใช้ประจำวัน ค่าโทรศัพท์ ประมาณ 3,000 บาทต่อเดือน รวมค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นประมาณ 35,713 บาทต่อเดือน

การไล่รื้อชุมชนส่งผลต่ออาชีพของคนในชุมชน กล่าวได้ว่า ชุมชนที่เผชิญกับการไล่รื้อและอยู่ระหว่างการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ อย่างชุมชนภูมิใจซึ่งมีระยะทางห่างจากที่อยู่อาศัยเดิม ย่อมส่งผลกระทบต่ออาชีพ โดยเฉพาะการมีอาชีพค้าขาย การขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง และหากยังต้องการยึดอาชีพเดิมก็ต้องยอมจ่ายค่าใช้จ่ายในการเดินทางที่สูงขึ้น และเวลาที่ใช้ในการเดินทางไปทำงานก็มากขึ้น และดูเหมือนว่าการใช้มอเตอร์ไซด์เป็นยานพาหนะในการเดินทางนั้นจะเหมาะสมถึงแม้จะมีความเสี่ยงต่อชีวิตก็ตาม เพราะค่าใช้จ่ายไม่สูงมากนักและใช้เวลาในการเดินทางไม่นาน กรณีตัวอย่างของสมาชิกรายหนึ่งที่คำนวณค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ซึ่งต้องเดินทางจากชุมชนภูมิใจ เพื่อไปทำความสะอาดย่านสีลม ด้วยรถโดยสารจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางไป-กลับไม่ต่ำกว่า 100 บาทต่อวัน ในขณะที่ขับมอเตอร์ไซด์ถึงแม้ระยะทางไปกลับกว่า 50 กิโลเมตร แต่จ่ายค่าน้ำมันเพียง 40 บาทต่อวัน จึงเป็นเหตุให้สมาชิกหลายคนยังยึดอาชีพเดิมเอาไว้และตัดสินใจเช่าบ้านใกล้แหล่งทำงาน พร้อมยอมจ่ายค่าเช่าบ้านและผ่อนชำระค่าที่ดิน รวมถึงค่าก่อสร้างบ้านที่ชุมชนภูมิใจ เพราะการเปลี่ยนอาชีพใหม่ก็ไม่ได้ง่ายนัก โดยเฉพาะในสถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศเองตกต่ำ และงานที่หายากขึ้น

4.2 เศรษฐกิจเพื่อวิถีชีวิตที่มั่นคงของสมาชิกในชุมชน ท่ามกลางสถานการณ์เศรษฐกิจที่ติดลบของสมาชิกชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง ความพยายามดิ้นรนเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต ทำให้สมาชิกชุมชนต้อง

ลงทุนหลายเรื่อง และพยายามรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเอง ทั้งด้านที่อยู่อาศัย และการพึ่งตนเองด้านอาหาร เพื่อลดค่าใช้จ่าย สร้างสมดุลกับรายรับที่เปลี่ยนแปลง

1) ความมั่นคงของที่ดินและที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ เมื่อตัดสินใจหาที่ดินและสร้างที่อยู่แห่งใหม่แต่ละชุมชนต้องมีกระบวนการทำความเข้าใจกับสมาชิก ตรวจสอบความต้องการและความสมัครใจของคนในชุมชนที่ยินยอมหาที่ดินและสร้างที่อยู่อาศัยร่วมกัน โดยมีตัวแทนของชุมชนภายใต้ทีมงานสร้างความมั่นคงที่ดิน และงานพัฒนาที่อยู่อาศัย ร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ประสานกับสำนักงานบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. เพื่อจัดทำโครงการบ้านมั่นคง และขอรับสนับสนุนสินเชื่อสำหรับซื้อที่ดินและสร้างที่อยู่ใหม่ ขณะเดียวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ และสหกรณ์เคหะสถานบ้านมั่นคงในแต่ละชุมชน ตามข้อตกลงในการขอรับสินเชื่อจาก พอช.

ชุมชนโรงช้าง มีสมาชิกที่ร่วมตัดสินใจมาอยู่ร่วมกันจำนวน 37 ครัวเรือน ซึ่งมาจากชุมชนโรงช้าง ขอยรามคำแหง 60 จำนวน 30 ครัวเรือน และชุมชนเสรีไทยขอย 57 จำนวน 7 ครัวเรือน และได้มาซื้อที่ดินในขอยประชาร่วมใจ 43 ในปี 2559 จำนวนเนื้อที่ทั้งหมด 3 ไร่ และดำเนินการก่อสร้างที่อยู่อาศัยจนแล้วเสร็จและเข้าอยู่อาศัยได้ในปี 2563 ซึ่งสมาชิกจะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินแตกต่างกันตามแต่จะเลือกในขนาดพื้นที่คือ 26 หรือ 19.5 หรือ 16.5 ตารางวา ทั้งนี้จะผ่านการพิจารณาจากทีมงานสร้างความมั่นคงที่ดิน และงานพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชน เช่น มีศักยภาพในการผ่อนชำระเงินกู้จากสหกรณ์เคหะสถานบ้านมั่นคงชุมชนโรงช้าง ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน ส่งเงินออมทรัพย์อย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ชุมชนโรงช้างมีพื้นที่ส่วนกลางจำนวน 1 ไร่ ซึ่งเป็นถนนหนทางและศูนย์ประสานงานของชุมชน

ชุมชนภูมิใจ มีสมาชิกจำนวน 145 ครัวเรือน ซึ่งมาจากชุมชนคลองเป็ง 53 ครัวเรือน ชุมชนเบนตาโพ 30 ครัวเรือน ชุมชนอยู่เย็น 19 ครัวเรือน และชุมชนราษฎร์บัวขาว 43 ครัวเรือน ได้เข้ามาซื้อที่ดินในขอยประชาร่วมใจ 43 ตามคำแนะนำของชุมชนโรงช้างในเดือนพฤศจิกายน 2560 เนื้อที่ 12 ไร่ 3 งาน 45 ตารางวา ในราคา 18,000,000 บาท สมาชิกแต่ละรายจะมีที่ดินขนาดเท่ากันคือ 20 ตารางวา และมีพื้นที่ส่วนกลางจำนวน 3 ไร่

การดำเนินการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย มีกระบวนการที่ต้องดำเนินการร่วมกันของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการออกแบบชุมชน และที่อยู่อาศัย รวมทั้งวิธีการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน การดำเนินการประกอบด้วย

1.1) สินเชื่อสำหรับที่ดินและสร้างที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ กรณีชุมชนภูมิใจ ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกันถึง 145 ครัวเรือน จึงต้องมีจัดการและใช้เงินทุนจำนวนมากในการดำเนินงาน เมื่อชุมชนประเมินการดำเนินงานสำหรับการค่าซื้อที่ดินและค่าสร้างบ้านแล้ว จึงดำเนินการกู้สินเชื่อจาก พอช. จำนวน 15,843,650 บาทสำหรับการซื้อที่ดิน และสมาชิกต้องสมทบจำนวน 2,156,350 บาท เพื่อได้ที่ดินในราคา

18,000,000 บาท ต่อมาในปี 2561 ได้รับอนุมัติงบประมาณระบบสาธารณสุขปโภค และงบอุดหนุนอีกจำนวน 11,237,500 บาท เพื่อปรับพื้นที่และตอกเสาเข็มสำหรับการสร้างบ้านเฟสแรกจำนวน 36 ครั้วเรือน

ภาพที่ 35 : บริเวณบึงนายพล และสภาพพื้นที่สำหรับก่อสร้างชุมชนภูมิใจ

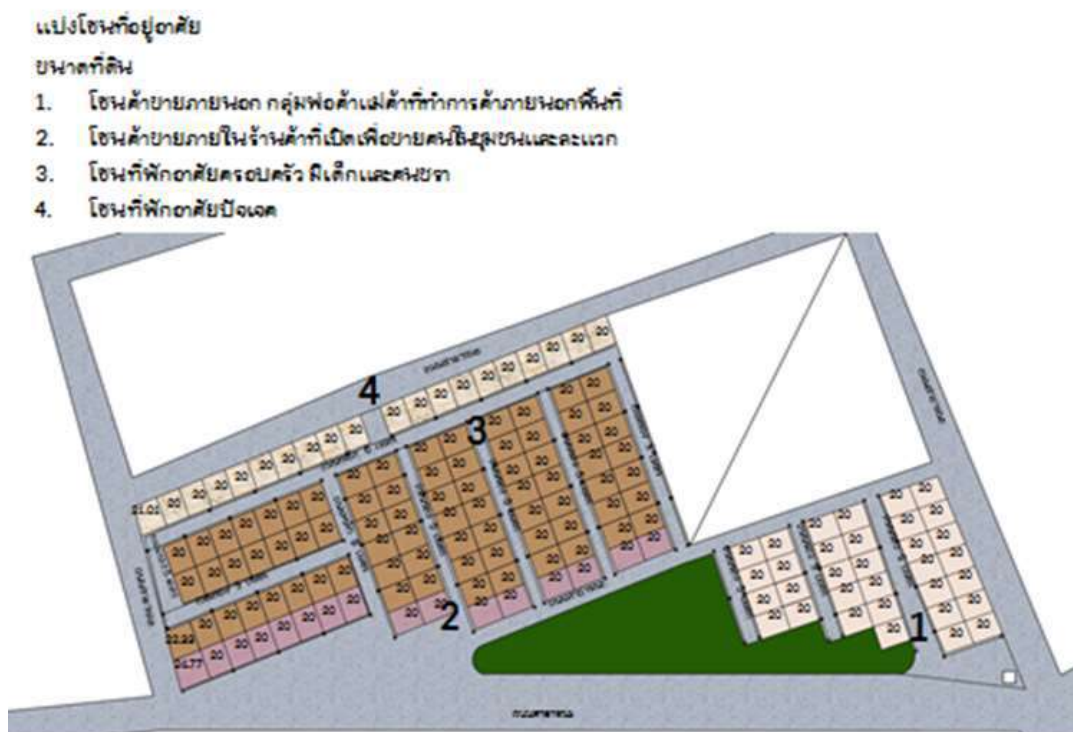
1.2) การจัดสรรที่ดินของชุมชน สำหรับที่ดินทั้งหมดของชุมชนภูมิใจ ถูกกำหนดให้เป็น “พื้นที่สีเขียวลาย” ตามกฎหมายผังเมือง ซึ่งเป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมมุ่งสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ชนบทและแหล่งเกษตรกรรม จึงต้องจัดสรรพื้นที่ไว้ร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือจำนวน 3 ไร่ สำหรับเป็นพื้นที่สีเขียวที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น ชุมชนภูมิใจจึงต้องมีการจัดการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ทั้งเป็นโซนที่อยู่อาศัยและพื้นที่ส่วนกลาง

1.2.1 จัดสรรแบ่งโซนที่อยู่อาศัย ชุมชนร่วมกันแบ่งโซนที่อยู่อาศัยตามความต้องการ และเหมาะสมของผู้อยู่อาศัย ดังนี้ โซนที่ 1 และโซนที่ 2 บริเวณด้านหน้าติดถนน เป็นโซนสำหรับการค้าการขาย ซึ่งจะปลูกพาลานผู้คนจอบแจ โซนที่ 3 ที่พักอาศัยที่มีเด็กและคนชราในบ้าน โซนที่ 4 แหล่งที่พักอาศัยต้องการความสงบเป็นส่วนตัว

สมาชิกของชุมชนมีสิทธิสามารถเลือกที่ตั้งบ้านตามความเหมาะสมและต้องการของตัวเอง โดยแต่ละหลังมีขนาดที่ดิน 20 ตารางวา สำหรับแบบบ้านนั้นจะเป็นแบบตามโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งจะมีลักษณะโครงสร้างแบบเดียวกันทั้งชุมชน แต่สมาชิกสามารถเลือกที่จะเลือกบ้านชั้นเดียว บ้านสองชั้น กันผนังด้านบนชั้นล่างปล่อยโล่ง ฯลฯ ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจ และความสามารถในการชำระเงินกู้ให้กับสหกรณ์ฯ

“หากสมาชิกมีความพึงพอใจในที่ดินผืนตรงกัน ต้องใช้วิธีเจรจาอมความกัน หรือใช้การจับสลากเอา แต่ที่ผ่านมาของชุมชนภูมิใจทั้ง 145 หลัง ส่วนใหญ่สามารถตกลงร่วมและอยู่ในความพึงพอใจของทุกคน” สมาชิกชุมชนภูมิใจให้ข้อมูล

แผนภาพที่ 8: แสดงการแบ่งโซนที่อยู่อาศัยและที่ดินส่วนกลาง ชุมชนภูมิใจ

1.2.2 จัดสรรที่ดินส่วนกลาง ชุมชนภูมิใจได้ตกลงร่วมกันในการนำพื้นที่ส่วนกลาง 3 ไร่ (พื้นที่สีเขียวตามแผนภาพที่ 8) มาใช้เพื่อก่อประโยชน์และสนับสนุนยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยมีเครือข่ายสลัม 4 ภาค ทำหน้าที่ประสานเพื่อวางแผนร่วมกับกับชุมชน ซึ่งแผนการใช้ประโยชน์มีดังนี้ 1) เป็นแหล่งกระจายอาหารและผลผลิต หรือตลาดภายใต้เครือข่ายสลัม 4 ภาค โดยสมาชิกของเครือข่ายสลัม 4 ภาค สามารถนำผลผลิตมาจัดจำหน่าย 2) พื้นที่สร้างแหล่งอาหารให้ชุมชน ซึ่งจะเป็นแหล่งผลิตพืชผัก เลี้ยงสัตว์สำหรับสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ชุมชน 3) ศูนย์ประสานงานของเครือข่ายชุมชนก้าวหน้า ซึ่งเป็นที่ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนภูมิใจ สหกรณ์เคหสถานชุมชนภูมิใจ และจุดประสานงานด้านต่างๆ 4) สนามหรือสวนสำหรับเด็ก ด้วยในชุมชนมีลูกหลานเด็กๆ เป็นจำนวนมาก จึงต้องมีพื้นที่สำหรับเด็กวิ่งเล่นหรือทำกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้ชุมชนภูมิใจได้ตกลงจะขออนุญาตสำนักงานเขตคลองสามวา เพื่อขอใช้ประโยชน์ที่ดินที่ติด “ลำรางมะขามเทศ” ด้านติดถนนที่จะไปบึงนายพล ซึ่งมีความยาวประมาณ 200 เมตร เพื่อเป็นจุดนั่งพักผ่อน เดินเล่น นั่งกินอาหาร รวมถึงเป็นฐานเรียนรู้ความเป็นมาของชุมชน ทั้งนี้พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนภูมิใจจำนวน 3 ไร่ นี้ ได้มีข้อตกลงภายใต้เครือข่ายสลัม 4 ภาคที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันแต่กรรมสิทธิ์จะอยู่กับชุมชนภูมิใจ

ถึงเดือนมีนาคม 2564 การดำเนินงานการใช้ประโยชน์พื้นที่ส่วนกลาง ยังคงอยู่ระหว่างการออกแบบโครงสร้าง รวมถึงกระบวนการปรึกษาหารือถึงกฎระเบียบ การบริหารจัดการร่วมกันระหว่างเครือข่าย

สลัม 4 ภาคกับชุมชนภูมิใจ อย่างไรก็ตามภายใต้โครงการศึกษาวิจัย “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร” ได้สนับสนุนกระบวนการแลกเปลี่ยนศึกษาดูงานให้กับสมาชิก เพื่อพัฒนาศักยภาพและทักษะการทำเกษตรในเมือง เพื่อเตรียมความพร้อมในการใช้พื้นที่ส่วนกลางเพื่อสร้างแหล่งอาหารของชุมชน

1.3) ดำเนินการก่อสร้างที่อยู่อาศัยชุมชนภูมิใจ ด้วยเป็นชุมชนขนาดใหญ่ การก่อสร้างที่อยู่อาศัยสมาชิกและคณะกรรมการชุมชนภูมิใจจะร่วมพิจารณาความพร้อมของสมาชิกที่ต้องการมาอยู่ที่แห่งใหม่ โดยแบ่งเป็น 3 เฟส เฟสแรกสำหรับสมาชิกมีความพร้อมและจำเป็นต้องมาอยู่ก่อนจำนวน 36 ครั้วเรือน เฟส 2 จำนวน 68 ครั้วเรือน และเฟส 3 จำนวน 24 ครั้วเรือน ดังแผนภาพ 9

แผนภาพที่ 9 : ผังแสดงจำนวน 36 ครั้วเรือนที่จะย้ายมาในเฟสแรก ชุมชนภูมิใจ

1.3.1 สร้างบ้านชั่วคราว หลังปรับที่ดินในชุมชนภูมิใจเรียบร้อยแล้ว เดือนสิงหาคม 2561 สมาชิกเฟสแรกเริ่มทยอยมาสร้างบ้านชั่วคราวอยู่ถึงต้นปี 2564 มีบ้านชั่วคราวในชุมชนจำนวน 20 ครั้วเรือน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากชุมชนคลองเป็งจำนวน 11 ครั้วเรือน เนื่องจากบ้านถูกรื้อถอนหมดแล้ว มาจากชุมชนราษฎร์บัวขาวจำนวน 7 ครั้วเรือน ชุมชนเบนตาโพและชุมชนอยู่เย็น ชุมชนละ 1 ครั้วเรือน ซึ่งสมาชิกจะได้รับเงินค่ารื้อย้ายจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ครั้วเรือนละ 18,000 บาท ภายใต้โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชั่วคราว กรณีไฟไหม้ไถ่รื้อ สำหรับสมาชิกคลองเป็งจำนวน 11 ครั้วเรือนได้ตกลงร่วมกันว่านำเงินที่ได้มารวมกัน เพื่อสร้างบ้านชั่วคราว การก่อสร้างบ้านชั่วคราวสมาชิกจะช่วยกัน

ภาพที่ 36 : การสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวของชุมชนภูมิใจ

1.3.2 ดำเนินการสร้างบ้าน การก่อสร้างที่อยู่อาศัยเฟสแรก 36 คริวเรือน ได้ตกลงทำสัญญา การก่อสร้างกับผู้รับเหมาที่จะให้เสร็จสิ้นในวันที่ 19 ตุลาคม 2563 โดยมีวงเงินสินเชื่อจาก พอช. ในการก่อสร้าง บ้านจำนวน 9,236,717 บาท ซึ่งสมาชิกสามารถเลือกสร้างบ้านตามความพึงพอใจและศักยภาพในการผ่อนชำระ สำหรับบ้านชั้นเดียวขนาดพื้นที่ 4.5x7 เมตร จะตกในราคา 278,200 บาท โดยสมาชิกจะผ่อนชำระค่าบ้านเป็นเงิน 1,456 บาทต่อเดือน ในระยะเวลา 20 ปี แต่หากเป็นบ้านเดี่ยว 2 ชั้น ขนาดพื้นที่ 4x7 เมตร ราคาจะแตกต่างกัน ขึ้นกับสมาชิกต้องการบ้านลักษณะใด หากชั้นล่างโล่ง ชั้นบนโบกปูน จะตกอยู่ในราคา 344,500 บาท ผ่อนชำระ ประมาณ 3,000-3,500 บาทต่อเดือน ในระยะเวลา 20 ปีเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม เดือนสิงหาคม 2563 ชุมชนได้ประเมินความเป็นไปได้ในการก่อสร้างแล้ว พบว่า ไม่สามารถสร้างที่อยู่อาศัยได้สำเร็จตามที่วางไว้ (เดือนตุลาคม 2563) จึงได้มีการหารือระหว่างสมาชิกเฟสแรก 36 คริวเรือน โครงการบ้านมั่นคง และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในวันที่ 12 สิงหาคม 2563 และพบสาเหตุของการ ก่อสร้างที่ไม่เป็นไปตามสัญญานั้น มีดังนี้

- การออกแบบที่หลากหลายรูปแบบตามความต้องการของผู้อยู่อาศัย ทำให้การสรุปผลรวมของ ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างบ้านที่จะส่งให้โครงการบ้านมั่นคงเพื่อดำเนินกู้เงินล่าช้า ดังนั้นการอนุมัติเงินที่ชุมชนกู้จึง ล่าช้าตาม ผู้รับเหมาจึงเริ่มงานได้ช้ากว่ากำหนด

- สถานการณ์ฝนตกชุกในช่วงเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ทำให้รถแบ็คโฮไม่สามารถเข้าไปปรับ สภาพพื้นที่ก่อสร้างบ้านได้ ด้วยลักษณะของที่ดินเป็นดินเหนียวทำให้น้ำท่วมขังเป็นอุปสรรคต่อการก่อสร้าง

- สมาชิกไม่สามารถผ่อนเงินกู้จากสหกรณ์เคหสถานบ้านมั่นคงชุมชนภูมิใจ ตามเงื่อนไขที่วาง ไว้ โดยชำระค่าที่ดินจำนวน 923 บาทต่อเดือน ค่าก่อสร้างบ้าน 1,800-3,500 บาทต่อเดือน ขึ้นกับความแตกต่าง ของลักษณะบ้านที่สมาชิกได้แจ้งความประสงค์ไว้ ชำระค่าหุ้นออมทรัพย์ 100 บาทต่อเดือน รวมเป็นเงินเฉลี่ย 2,800-4,500 บาทต่อครัวเรือน แต่ด้วยภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นจากการยึดอาชีพเดิมไว้ ทั้งจากเงื่อนไขที่สมาชิก

ย้ายมาอยู่บ้านชั่วคราวที่ทำให้ค่าเดินทางเพิ่มขึ้น หรือการเช่าบ้านที่อยู่ใกล้ที่ทำงานกับการผ่อนชำระที่เกิดขึ้น และสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัส 19 ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นปี 2563 เป็นต้นมา ได้ส่งผลรายได้ที่ลดลงกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะสมาชิกเฟสแรกจำนวน 36 ครัวเรือน

จากสาเหตุดังกล่าว ได้มีข้อสรุปในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะประเด็นความสามารถในการผ่อนชำระของสมาชิก จึงได้พิจารณาและวิเคราะห์ความสามารถผ่อนชำระของสมาชิกในแต่ละรายใหม่ โดยดูจากจำนวนเงินออมทรัพย์ และการผ่อนชำระที่ผ่านมา เป็นเหตุให้สมาชิกหลายราย ได้ลดหรือตัดชิ้นงานบางส่วนของที่อยู่อาศัยลง เช่น จากเดิมแจ้งจ้างบ้าน 2 ชั้นมีหน้าต่าง ประตู สุขภัณฑ์พร้อม ก็ตัดชิ้นงานให้เหลือเพียงโครงสร้างชั้น 2 ส่วนชั้นล่างปล่อยโล่ง หรือจากบ้าน 2 ชั้นปรับเป็นบ้านชั้นเดียว จากนั้นตัวแทนชุมชนได้นำข้อสรุปไปเจรจาท่องรอมร่วมกันกับทางผู้รับเหมาก่อสร้าง เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2563 ซึ่งทางผู้รับเหมายินยอมตามข้อเสนอของชุมชน และยึดเวลาการก่อสร้างออกไป ให้เสร็จภายในเดือนธันวาคม 2563

จนถึงธันวาคม 2563 การดำเนินการก่อสร้างที่อยู่อาศัยไม่สามารถแล้วเสร็จได้ ดังนั้น เฟสแรกจำนวน 36 ครัวเรือน จึงยังไม่มีที่อยู่อาศัยตามที่คาดหวัง และทางผู้รับเหมาได้ขอขยายเวลาการเข้าอยู่อาศัยพร้อมทั้งการมีสาธารณูปโภค น้ำ ไฟ ถนนเรียบร้อยในช่วงเดือนพฤษภาคม 2564 อย่างไรก็ตาม สมาชิกชุมชนภูมิใจในเฟสแรกได้เฝ้ารอที่จะเข้าไปอยู่ในบ้านและที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง โครงสร้างบ้านที่เสร็จแล้วเริ่มมีการตกแต่งภายในปุกระเบื้อง และทาสีบ้านตามที่ตนเองชอบ

ภาพที่ 37 : การก่อสร้างบ้านและวางระบบสาธารณูปโภค ชุมชนภูมิใจ เดือนมีนาคม 2564

4.3 เศรษฐกิจอาหาร และความมั่นคงทางอาหาร อาหารเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นกับวิถีชีวิต สำหรับชุมชนโรงช้างและชุมชนภูมิใจแล้ว การอพยพมาอยู่ในที่ดินแห่งใหม่ การสร้างเศรษฐกิจอาหารและพึ่งตนเองด้านอาหารซึ่งเป็นทางเลือกเพื่อลดค่าใช้จ่ายลง จากการเก็บข้อมูลด้านการพึ่งตนเองด้านอาหาร พบว่าแม้ส่วนใหญ่

จะต้องซื้ออาหารกิน แต่ก็มีส่วนอีกบางคนที่พึ่งตนเองด้านอาหารได้ถึงร้อยละ 10- 50 จากการหาจากธรรมชาติ และการเพาะปลูก และส่วนหนึ่งมาจากการแบ่งปันกันในกลุ่มเครือญาติ หรือในกลุ่มเพื่อนในชุมชน

การพึ่งตนเองด้านอาหาร มีด้วยกัน 2 ลักษณะ คือการใช้พื้นที่ผลิตอาหารด้วยการปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงปลา และการเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ

1) **การใช้พื้นที่ผลิตอาหาร** ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากที่ดิน เพื่อผลิตอาหารและลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนใน 2 ลักษณะ คือบริเวณที่ดินที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ของชุมชน และพื้นที่ว่างบริเวณบ้านของชุมชนโรงซ้าง หรือบ้านชั่วคราวของชุมชนภูมิใจ ทั้งนี้ได้มีการนำวัสดุเหลือมาดัดแปลงเป็นที่ปลูกผักทั้งตะกร้า ก่อลงโฟม ขวดพลาสติกมาใช้ประโยชน์ สำหรับทักษะและความรู้การปลูกผักนั้น มีทั้งทักษะเดิมและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ได้เข้าไปอบรมให้ความรู้ การปรับปรุงดิน การตรวจสภาพดิน การทำปุ๋ยจากเศษอาหารในครัวเรือน รวมถึงแจกเมล็ดพันธุ์ผักให้กับครัวเรือนที่สนใจ

ชุมชนโรงซ้าง กรณีสมาชิกในชุมชนโรงซ้าง อายุ 49 ปี ย้ายมาอยู่ชุมชนโรงซ้าง ตั้งแต่เป็นบ้านชั่วคราวในปลายปี 2559 ด้วยอาชีพค้าขายที่มีมาแต่เดิมจึงเปิดเป็นร้านขายของชำ พร้อมทั้งปลูกพืชผักเอาไว้หลากหลายชนิดเพื่อไว้เก็บกินและขายให้กับคนงานก่อสร้างตั้งแต่แรกเริ่ม เมื่อบ้านสร้างเสร็จจึงยังคงขายของชำ และปลูกผักซึ่งสามารถทำได้มากกว่าเดิม ดังนั้นพื้นที่รอบๆ บ้านและพื้นที่ที่ยังไม่ได้มีการใช้ประโยชน์ข้างบ้านถูกนำมาปลูกผักจำนวน 16 ชนิด คือ โหระพา ตะไคร้ ชำ กะเพรา แมงลัก หอมแดง พักทอง น้ำเต้า พริก สารระแห่น วอเตอร์แคส ผักแพว ผักปลั่ง มะเขือ เตยหอม มะกรูด สมาชิกรายนี้ให้ข้อมูลว่า “หลังจากได้เข้าร่วมฟังเรื่องราวการสร้างพื้นที่ปลูกผักที่ชุมชนภูมิใจ เมื่อเดือนตุลาคม 2562 ที่มีทีมสวนผักคนเมืองเข้าไป และด้วยตัวเองได้ปลูกผักเพราะความชอบและเปิดขายของร้านชำอยู่แล้ว หลังจากการกลับมาจากเวทีวันนั้น เริ่มคิดการปลูกผักขาย เริ่มเอาหอมแดงที่ซื้อไว้สำหรับขายแต่มีรากและใบงอกแล้วมาปักลงในดิน ปรากฏว่าหอมเจริญเติบโตได้ดี และนำไปมัดรวมกับผักชีที่ซื้อมา แล้วไปขายซึ่งขายได้ดี จากนั้นจึงปลูกหอมแดงมาตลอด ซึ่งสามารถปลูกร่วมกับต้นไม้ชนิดอื่นๆในกระถางเดียวกัน เช่น มะเขือ การปลูกใช้เวลา 10-15 วันก็นำต้นหอม 3-4 ต้น มัดรวมกับผักชีที่ซื้อจากรถเร่ อีก 3 ต้น ขายมัดละ 10 บาท นอกจากการนำผักที่ปลูกมามัดขายเป็นกำขายแล้ว หากคนในชุมชนต้องการผักในปริมาณไม่มาก อย่างเช่น กะเพรา โหระพา ก็สามารถเด็ดจากต้นตามความต้องการเองได้ โดยขายในราคาขายอดละ 1 บาท ซึ่งทำให้มีรายได้จากผักที่ปลูกเฉลี่ย 50 บาทต่อวัน เราไม่ได้คิดว่าเป็นเงินจำนวนเล็กๆน้อยๆ ในแต่ละวัน ให้เราคิดรายได้เป็นเดือนหรือเป็นปีเพราะเดือนหนึ่งๆ มีรายได้จากผักถึง 1,500 บาท” (สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2563)

สำหรับรายได้และรายจ่ายของครอบครัวนี้ ถือได้ว่าสามารถดำรงชีวิตไปได้ นอกจากเป็นร้านจำหน่ายของชำที่มีสินค้าหลายชนิดในบริเวณนั้นแล้ว ยังมีความสามารถในการขายได้อย่างดี จากการเก็บข้อมูลช่วงเดือน สิงหาคม 2563 รายได้ที่หักต้นทุนแล้วเฉลี่ย 2,000 บาทต่อวัน หรือ 60,000 บาทต่อเดือน ส่วนสามี่ทำงานเป็น

ช่างกลึงมีรายได้ประมาณ 13,000 บาทต่อเดือน รวมรายได้ในครัวเรือนประมาณ 73,000 บาทต่อเดือน แต่ค่าใช้จ่ายที่ต้องรับผิดชอบไม่ว่าส่งลูกเรียน ส่งเงินให้ที่บ้าน และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ตกอยู่ประมาณ 40,000 บาทต่อเดือน

ภาพที่ 38 : สมาชิกชุมชนโรงช่างใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณรอบๆ บ้าน และที่รกร้างในการสร้างแหล่งอาหาร

อย่างไรก็ตาม ด้วยความไม่ประมาทกับการใช้ชีวิต แม้แต่ปลาก็เก็บขาย ข้าวคั่วก็ทำขาย พริกแห้งก็ส่งมาจากบ้านต่างจังหวัด แต่การขายของร้านของชานี้ หากเป็นสมาชิกในชุมชนทั้งโรงช่างและชุมชนภูมิใจจะขายในราคาไม่แพง เอากำไรไม่มากบางอย่างได้กำไรแค่ 1-2 บาทต่อชิ้น ก็ขายให้ “ทำแบบนี้จะขายได้ปริมาณมากที่สำคัญเป็นทางหนึ่งที่เราช่วยเหลือกันสำหรับคนในชุมชน” (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2564)

มีหลายครอบครัวในชุมชนภูมิใจ และชุมชนโรงช่างที่ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่รอบๆ บ้านปลูกผักเพื่อเป็นแหล่งอาหารและจำหน่ายแล้ว ครอบครัวอื่นๆ ก็เริ่มที่จะปลูกพืชผักไว้รอบๆ บ้านสำหรับการบริโภคเช่นกัน

ชุมชนภูมิใจ สมาชิกที่มาอยู่ในบ้านชั่วคราวได้ใช้พื้นที่ว่างรอบๆบ้านชั่วคราว และพื้นที่ชุมชนที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์มาปลูกพืชผักอายุสั้นเก็บกินได้เร็ว เช่น หอม สะระแหน่ โหระพา ผักแพว พริก มะเขือ ซึ่งใช้พื้นที่ไม่มากนัก พืชผักที่ปลูกพอเก็บกินในบางมื้อและแบ่งปันให้กับคนอื่นๆ นอกจากนั้น ชุมชนภูมิใจได้เอาพื้นที่ที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์มาปลูกพืชผักต่างๆ เช่น มะเขือ กระเจี๊ยบ บวบ ข่า ตะไคร้ รวมทั้งการขุดบ่อดินเล็กๆ สำหรับเลี้ยงปลา แต่ด้วยสภาพดินที่ไม่ดีนักทำให้ผลผลิตไม่ดี รวมทั้งเมื่อมีการก่อสร้างฝืนนี้บริเวณดังกล่าวก็จะถูกไถกลับไป

ภาพที่ 39 : พื้นที่ที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ ชุมชนภูมิใจนำมาปลูกพืชผักสร้างแหล่งอาหาร

มีสมาชิกชุมชนรายหนึ่งซึ่งเริ่มเข้ามาอาศัยบ้านชั่วคราวชุมชนภูมิใจ ได้ลองเอาไก่ชนมาเลี้ยงบริเวณริมรั้วติดกับลำรางมะขามเทศ “เพิ่งลองเลี้ยง เมื่อช่วงปีใหม่ 2564 ไปเอาไก่ชนสายพันธุ์พม่า มาจากบ้านเกิดของภรรยาจังหวัดราชบุรี 7 ตัว แล้วมาเลี้ยงได้ราว 2 เดือน ก็มีคนมาเห็นก็ขอซื้อไป 2 ตัวในราคาตัวละ 500 บาท ตอนนี้ไก่ที่เลี้ยงออกไข่จำนวน 27 ฟองและเริ่มฟักไข่ ถ้าเป็นไปได้ก็จะยึดเป็นอาชีพเสริมจากการขับ garb car” (สัมภาษณ์, 28 มีนาคม 2564)

ภาพที่ 40 : พื้นที่ว่างริมลำรางมะขามเทศกับการเลี้ยงไก่ชน

สมาชิกกลุ่มชุมชนภูมิใจ เริ่มจัดการพื้นที่ริมลำรางมะขามเทศ ซึ่งเป็นที่ว่างรกร้าง ผู้นำชุมชนร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค และเจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยได้ประสานงานกับสำนักงานเขตคลองสามวา เพื่อร่วมมือในการพัฒนาชุมชนในอนาคต โดยเฉพาะการใช้พื้นที่ สมาชิกกลุ่มเริ่มปลูกผักริมคลองโดยมีเป้าหมายต้องการให้เป็นพื้นที่อาหารของชุมชน นอกจากพื้นที่ส่วนกลางที่ออกแบบไว้ ภายหลังจากการปลูกผัก คนในชุมชนก็เริ่มเก็บไปบริโภคในอนาคต หากชุมชนพร้อมเข้ามาอยู่ก็จะได้มีการทำแผนร่วมกันต่อไป

ภาพที่ 41 : การใช้ประโยชน์พื้นที่ริมลำรางมะขามเทศที่รกร้างเพื่อปลูกผัก ชุมชนภูมิใจ

2) การเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ พื้นที่ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง นอกจากมีบึงนายพลแล้วยังมีพื้นที่แก้มลิงรองรับน้ำที่ติดกับบึงนายพล และลำรางมะขามเทศเป็นแนวยาวที่ติดกับถนนเชื่อมต่อกับบึงนายพล ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์มีสัตว์น้ำจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมียืนต้นที่สามารถเก็บหามาเป็นอาหารได้ เช่น ต้นกระถิน สะเดา และอื่นๆ

ชุมชนโรงช้าง การหาปลาเป็นกิจกรรมสำคัญร่วมของคนทั้งชุมชน หากว่างเว้นจากการรับเหมาก่อสร้างก็จะรวมตัวกันเอารถกระบะไปจับหาปลาไกลถึงแหล่งน้ำธรรมชาติในจังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อได้ปลามากก็จะแบ่งปันกันทำกินและแปรรูปเป็นปลาแห้ง ปลาร้าเพื่อเก็บไว้กินต่อไป

ชุมชนภูมิใจ มีสมาชิกในชุมชนที่หาปลาจากธรรมชาติเช่นกันเล่าให้ฟังว่า “ตนเองชอบหาปลา เวลาว่างก็มักจะออกจับปลาหากุ้งฝอย ดักเก็บหาบริเวณลำรางมะขามเทศหน้าบ้านชั่วคราวก็ได้กินแล้ว มีปลาหลายชนิดทั้งช่อน นิล สวาย ยี่สก ปลาขาว ปลากระดี่ ปลาแขยง ปลาหมอ ปลาชิว แต่ที่มีเยอะอย่างปลานิล ปลาขาว ปลาช่อน ปลาดุก ถ้าจะกินปลาตัวใหญ่ก็ไปเอาแหไปหว่าน ถ้าจะกินปลาชิวเอาอวนลาก ถ้าเป็นกุ้งก็ดักเอาอยากจะกินเมื่อไรก็ไปจับไปดักเอา โดยเฉลี่ยอาทิตย์ละครั้ง” ปลาหรือกุ้งที่จับได้นั้น บางครั้งจะนำไปทำอาหารกินกันที่ทำงาน ซึ่งจะมีเพื่อนๆ อีก 4-5 คนที่นั่นมาทำกับข้าวกินด้วยกัน บางครั้งก็จับแล้วให้คนในชุมชนไปทำอาหารสำเร็จแล้วแบ่งอาหารนั้นคืนมา หากจับได้ในปริมาณมากๆ ก็แบ่งปันในชุมชนใครจะมาเอาไปก็ได้ หรือการจับหาปลาและกุ้งมาทำอาหารกินร่วมกันหากมีการประชุม หรือมีกิจกรรมภายในชุมชนชั่วคราวภูมิใจ

ภาพที่ 42 : ลำรางมะขามเทศที่อยู่ติดชุมชนภูมิใจ คือแหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชน

การจับปลาและกุ้งในแหล่งอาหารธรรมชาติที่ชุมชนภูมิใจและโรงช้าง เป็นไปในลักษณะจับมากินแล้วแบ่งปันไป ชุมชนภูมิใจจับมาในปริมาณที่พอกินในแต่ละครั้ง แต่ชุมชนโรงช้างออกหาจับปลารวมกันเพื่อให้ได้ปริมาณมากแล้วนำมาแบ่งปันรวมถึงแปรรูป จากการเก็บข้อมูลรายรับรายจ่ายและการพึ่งตนเองด้านอาหาร พบว่าวิถีการหากินกับธรรมชาติ และการปลูกผักเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายที่สำคัญ

ชุมชนมีการวางแผนงานร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาคและมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ที่จะจัดสรรพื้นที่ส่วนกลางบางส่วนสำหรับการปลูกผัก และให้เป็นตลาดของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจของชุมชน หรือเป็นอาชีพใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชน แต่แผนงานดังกล่าว อาจต้องใช้เวลาในการพัฒนา เนื่องจากความพร้อมของที่อยู่อาศัยและคนที่愿意เข้ามาในชุมชนให้มากขึ้นก็จะสามารถสร้างเศรษฐกิจของชุมชนให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งในช่วงการรอให้ชุมชนก่อสร้างเสร็จสิ้น ได้มีการจัดตลาดที่สำนักงานมูลนิธิเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัย เดือนละครั้งในนาม “คนสลัมตั้งแผงขาย” โดยเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2564 ที่ผ่านมา และให้สมาชิกเครือข่ายฯ นำผลผลิตไปจำหน่าย สำหรับชุมชนภูมิใจ มีสมาชิกบางรายได้ช่วยกันทำหมกปลาชิว หมกปลาตุ๋นไปจำหน่าย โดยแบ่งหน้าที่กัน คนหนึ่งจะทำหน้าที่ในการหาปลาจากลำรางมะขามเทศซึ่งเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชน ส่วนอีกคนหนึ่งทำหน้าที่ปรุงเป็นอาหาร “วันที่ 20 มีนาคม ได้ทำหมกปลาชิวไปขาย ได้เงินรวม 500 กว่าบาท จึงเอาเงินมาแบ่งให้ผมซึ่งเป็นคนหาปลา 100 บาท ที่เหลืออีก 350 บาทเป็นทั้งค่ารถและวัตถุดิบในการทำหมกปลาชิวเป็นของคนทำ ซึ่งรอบนี้งานตลาดคนมาซื้อน้อย ทำให้ของเหลือจึงต้องขายในราคาถูๆ กันไป แต่ถ้าจัดรอบแรกในเดือนกุมภาพันธ์ คนเยอะไม่ถึงบ้ายขายของได้หมดรอบแรก ผมมีรายได้กว่า 200 บาท” (สัมภาษณ์, 23 มีนาคม 2564) หากการก่อสร้างที่อยู่อาศัยของชุมชนภูมิใจเสร็จเรียบร้อย “คนสลัมตั้งแผงขาย” ก็จะมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ส่วนกลางร่วมกัน

บทที่ 7

เศรษฐกิจอาหารในช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19

ท่ามกลางสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ซึ่งเริ่มตั้งแต่ต้นปี 2563 จนถึงปัจจุบัน (มิถุนายน 2564) การระบาดรวม 3 ระลอก การระบาดรอบแรก ช่วงเดือนมีนาคม - สิงหาคม 2563 หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดการระบาดในรอบที่สอง ช่วงเดือนธันวาคม 2563 ในขณะที่สถานการณ์ยังไม่คลี่คลายนักก็เกิดการระบาดอย่างรุนแรงในระลอก 3 ช่วงต้นเดือนเมษายน 2564 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นการระบาดที่รุนแรงมากขึ้น การระบาดของโรคไวรัสโควิด 19 ไม่ได้มีผลกระทบในด้านสุขภาพเพียงด้านเดียว แต่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยตรงอีกด้วย ในช่วงการระบาดรอบแรก มีการปิดสถานบริการ ตลาดสดจำนวนมาก รวมถึงการใช้มาตรการอยู่บ้านหยุดเชื้อ ทำให้สมาชิกกลุ่มและสมาชิกในชุมชนได้รับผลกระทบจำนวนมาก เนื่องจากส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ไม่สามารถออกไปทำงานได้ ทำให้ขาดรายได้ กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือกลุ่มคนที่ต้องดูแลสมาชิกในครอบครัวที่เป็นผู้สูงอายุและเด็ก เนื่องจากไม่มีรายได้ที่จะไปซื้ออาหารและดูแลค่าใช้จ่ายประจำวัน รวมถึงความกังวลใจในการเดินทางไปตลาด ทำให้เกิดผลกระทบด้านการเข้าถึงอาหารในคนทุกกลุ่ม

ในช่วงสถานการณ์ดังกล่าว แปลงเกษตรในเมืองได้แสดงบทบาทและทำให้สมาชิกกลุ่มในพื้นที่งานศึกษาเปลี่ยนแปลงความคิด และทัศนคติที่มีต่อแปลงเกษตรของกลุ่มและการใช้ชีวิต ขณะเดียวกันเครือข่ายทางสังคม เช่น กลุ่มปันอาหาร ปันชีวิต ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของเครือข่ายสวนผักคนเมือง ร่วมกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) และมูลนิธิสุขภาพไทย รวมทั้งกลุ่มอื่นๆ ในสังคม ได้ขึ้นมามีบทบาทในการแบ่งปันอาหาร และทำให้สถานการณ์ของคนเมืองกับการเข้าถึงอาหารมีช่องทางมากขึ้น จากการศึกษาพบว่า สถานะและบทบาทของแปลงเกษตรในเมืองในภาวะวิกฤตและเครือข่ายทางสังคม ได้ทำให้คนเมืองและกลุ่มเปราะบางในเมืองได้เข้าถึงอาหารอย่างสำคัญ และการสร้างระบบการช่วยเหลือกันของกลุ่ม ทำให้เข้าถึงระบบสวัสดิการโดยรัฐและโดยกลุ่มเป็นการสร้างระบบและหลักประกันในชีวิตทั้งในยามปกติและในยามวิกฤต การสร้างความมั่นคงทางอาหารและหลักประกันเพื่อชีวิตที่มีคุณภาพ มีองค์ประกอบและรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ความมั่นคงทางอาหารในภาวะวิกฤต

แปลงเกษตรในเมือง ได้เป็นพื้นที่อาหารสำคัญของกลุ่มสวนผักในพื้นที่เป้าหมายและคนในชุมชน กรณีกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 พบว่า สมาชิกและชุมชนให้ความสำคัญของพื้นที่อาหารแห่งนี้เปลี่ยนไปจากในอดีตที่เป็นพื้นที่ผลิตอาหารของกลุ่มสมาชิกเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อมีการระบาดของโควิด 19 พื้นที่อาหารแห่งนี้ ได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งอาหารสำคัญให้กับสมาชิกอื่นๆ ในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มคนเปราะบางที่ไม่สามารถเข้าถึงอาหาร สด สะอาดและมีคุณภาพ ในช่วงวิกฤตที่ช่องทางการเข้าถึงอาหารแบบปกติไม่สามารถตอบสนองได้ จาก

เดิมที่สวนผักชุมชนแห่งนี้ สามารถดูแลการเข้าถึงอาหารของสมาชิกในกลุ่มได้ประมาณ 13 ครั้วเรือน สมาชิกก็ช่วยกันลงแรงปลูกผักอายุสั้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถขยายการดูแลกลุ่มคนเปราะบางได้อีกประมาณ 30 คน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ที่มีการจัดสรรแบ่งปันผลผลิตผักและไข่ไก่ให้กับกลุ่มคนเปราะบางในชุมชน สมาชิกในกลุ่มได้ให้บทบาทความสำคัญของพื้นที่อาหารเพิ่มขึ้น จากเดิมที่การเพาะปลูกเน้นไปเพื่อการจำหน่าย ก็เปลี่ยนมาเป็นการเพาะปลูกเพื่อการบริโภคอย่างเพียงพอในกลุ่มสมาชิก และคนอื่นๆ ในชุมชน ผลผลิตร้อยละ 50 จะใช้เพื่อการบริโภคของคนในกลุ่มสมาชิก อีกร้อยละ 50 แบ่งปันให้กับกลุ่มคนเปราะบาง และสมาชิกอื่นๆ ในชุมชน

แต่ที่สำคัญกว่านั้น คือพื้นที่อาหารของสวนผักคนเมือง ชุมชนบุรพา 7 ยังทำให้สมาชิกได้มีพื้นที่ในการทำกิจกรรมร่วมกัน สร้างความรัก ความสามัคคีระหว่างกัน สมาชิกตระหนักเห็นความสำคัญของการบริโภคผักปลอดสารพิษเพิ่มมากขึ้น เห็นความสำคัญของการพึ่งตนเองด้านอาหาร โดยเฉพาะในช่วงการระบาดของโรคโควิด 19 สมาชิกที่ช่วยกันปลูกผัก มีความภาคภูมิใจที่พื้นที่อาหารแห่งเดียวของชุมชน ได้ทำหน้าที่ช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนให้เข้าถึงอาหารที่ดีมีคุณภาพ เป็นพื้นที่ที่ให้คนที่มีความเครียด ความกังวลใจได้มาผ่อนคลายความเครียด และความกังวลเรื่องอาหารลงไปได้อย่างมาก

เช่นเดียวกับกรณีแปลงผักนักสำรวจน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 พื้นที่อาหารที่มีอยู่ในชุมชนช่วยลดการเดินทางและการออกจากบ้านหรือนอกชุมชนได้ ช่วยลดการแพร่ระบาดและความเสี่ยงด้านต่างๆ ได้ พื้นที่อาหารกลายเป็นแหล่งอาหารหลักของชุมชนได้ และเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ ลดความเครียด และเป็นพื้นที่เรียนรู้ของเด็กๆ ที่ไม่สามารถไปเรียนที่โรงเรียนได้ ในช่วงเวลาวิกฤต ชุมชนเห็นว่าพื้นที่อาหารเดิมที่ทำอยู่ยังไม่เพียงพอต่อการบริโภคของสมาชิก และยังคงต้องช่วยสนับสนุนจำนวนคนที่มากขึ้น สมาชิกในกลุ่มให้บทบาทความสำคัญของพื้นที่อาหารแห่งนี้ เป็นเสมือนพื้นที่สุขภาพของชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุได้มาปลูกผัก ออกกำลังกาย รู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง จากที่ต้องอยู่บ้านเฉยๆ ให้ลูกหลานดูแล การมาปลูกผักทำให้สุขภาพแข็งแรง ได้พูดคุยกับเพื่อนบ้านไม่รู้สึกเหงา แคมป์ได้ผักกลับไปให้ลูกหลานทำอาหาร มีรายได้เสริมจากการขายผัก

กรณีกลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน ช่วงการระบาดของโควิด 19 โรงงานต้องปิดตัว เนื่องจากไม่มีการสั่งสินค้าเข้ามา พนักงานในโรงงานไม่สามารถเดินทางกลับบ้านได้ จึงต้องวางแผนเกี่ยวกับการพึ่งตนเองด้านอาหาร การลดค่าใช้จ่ายให้ได้มากที่สุด สมาชิกที่พักอยู่ด้วยกันจึงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการปลูกผักบนดาดฟ้าและพื้นที่ว่างในขณะเดียวกันก็รับการแบ่งปันอาหารจากกลุ่มเครือข่ายทางสังคม เนื่องจากไม่มีรายได้เข้ามา

เช่นเดียวกับกรณีชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง ซึ่งได้รับผลกระทบอย่างเต็มที่ต่ออาชีพ ทั้งอาชีพขับรถแท็กซี่ รถมอเตอร์ไซด์ อาชีพรับจ้าง ฯลฯ ชุมชนพยายามอยู่รอดด้วยการใช้จ่ายอย่างประหยัด และหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ รวมทั้งพยายามปลูกผักที่ครอบครัวบริโภค แม้ว่าพื้นที่อยู่ในระหว่างการก่อสร้าง บางครอบครัวหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ จากแหล่งน้ำที่มีอยู่รอบๆ ชุมชน ซึ่งถือเป็นแหล่งอาหารในครั้วเรือน และแบ่งปันในชุมชนได้บ้าง การหาอาหารมาได้จะถูกแบ่งปันให้กับคนในชุมชน ซึ่งพอจะประหยัดค่าอาหารในบางมื้อลงไปได้ แต่

สำหรับชุมชนโรงซ่างการหาปลาจากแหล่งอาหารธรรมชาติได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เมื่อว่างเว้นจากงานรับจ้างก่อสร้างจะรวมตัวกันไปจับหาปลาмаกินรวมทั้งแปรรูปเก็บไว้เป็นอาหาร ในขณะที่การปลูกผักในพื้นที่ว่างและหน้าบ้านก็เป็นแหล่งอาหารสำคัญในช่วงวิกฤต แม้ว่าการเพาะปลูกจะไม่ได้เต็มที่เหมือนพื้นที่อื่นๆ ก็ตาม ประกอบกับการได้รับการแบ่งปันอาหารจากเครือข่ายทางสังคม ทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงอาหารได้

2. การแบ่งปันอาหารจากเครือข่ายทางสังคม

ในสถานการณ์วิกฤต กลุ่มคนต่างๆ ในสังคมได้ร่วมมือกันบริจาคอาหารให้กับชุมชนที่เปราะบาง ไม่มีรายได้และเข้าไม่ถึงอาหาร กลุ่มแปลงผักนักรสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ได้แบ่งปันผักให้กับกลุ่มเปราะบาง โดยร่วมกับโครงการสวนผักคนเมือง และได้รับการเผยแพร่ออกสื่อต่างๆ ทำให้สมาชิกในกลุ่มรู้สึกภาคภูมิใจ ที่ได้เป็นแรงบันดาลใจให้คนเมืองในการพึ่งตนเองด้านอาหาร และการแบ่งปันอาหาร ดังภาพที่ 43

ภาพที่ 43 : แบ่งปันผลผลิตผักให้กับกลุ่มคนเปราะบางช่วงวิกฤตโควิด 19

สำหรับกลุ่มเป้าหมายในงานศึกษาอีก 2 กลุ่ม คือกลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน และชุมชนภูมิใจ ชุมชนโรงซ่าง ในช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 เป็นกลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ดังกล่าว ด้วยโรงงานของกลุ่มคนงานสมานฉันท บางบอน ต้องปิดเป็นช่วงๆ เนื่องจากไม่มีการสั่งสินค้า นอกจากได้อาหารจากแปลงผักที่ปลูกไว้ ยังได้ประสานกับกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิต เพื่อเชื่อมโยงอาหารให้กับกลุ่มคนเปราะบางที่ได้รับผลกระทบ ให้มีอาหารดูแลพนักงานจำนวน 30 คน ที่ยังพักอยู่ในโรงงาน นอกจากนั้นทางกลุ่มคนงานสมานฉันทได้ทำการสำรวจพื้นที่รอบๆ โรงงานพบว่า มีคนตกงานและได้รับผลกระทบเรื่องรายได้เป็นจำนวนมาก จึงนำผลผลิตที่

ได้รับแบ่งปันมาไปแบ่งปันให้กับคนเปราะบางในพื้นที่รอบๆ อีกด้วย กลุ่มปันอาหารปันชีวิต จึงสนับสนุนให้บางบอน พัฒนาเป็น “ครัวกลาง” เพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนเปราะบางในพื้นที่ใกล้เคียง ประมาณ 250 คนต่อสัปดาห์ ตัวแทนกลุ่มคนงานสมานฉันท์จะไปปรับผลผลิตทั้งหมดในวันศุกร์ และทำครัวกลางในวันเสาร์ คนงานมาช่วยกันปรุงอาหาร จัดใส่ถุงเพื่อให้คนอื่นๆ มารับไป และยังจัดข้าวสาร ของแห้ง ผักสด เครื่องปรุงต่างๆ ที่ได้รับแบ่งปันมาจัดเป็นชุดเพื่อให้คนเปราะบางนำไปปรุงอาหารเองที่บ้าน โดยได้มีการแบ่งปันผลผลิตต่างๆ ดังตารางที่ 16

ตารางที่ 16 : แสดงปริมาณอาหารของกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิตที่มอบให้กับกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	ข้าวสาร(กก.)	ผัก (กก.)	เนื้อสัตว์/ประมง(กก.)	ไข่ไก่(ฟอง)
1	28 มีนาคม 2563	-	50	-	-
2	9 เมษายน 2563	300	50	-	-
3	16 เมษายน 2563	200	100	-	-
4	23 เมษายน 2563	250	120	-	-
5	30 เมษายน 2563	250	85	75	-
6	7 พฤษภาคม 2563	350	280	30	90
7	14 พฤษภาคม 2563	375	350	25	120
8	28 พฤษภาคม 2563	300	265	25	150
9	4 มิถุนายน 2563	300	270	25	150
10	11 มิถุนายน 2563	350	200	120	150
11	18 มิถุนายน 2563	400	325	10	150
12	25 มิถุนายน 2563	350	360	10	150
13	9 มกราคม 2564	500	400	0	360
14	30 เมษายน 2564	400	285	0	210
15	7 พฤษภาคม 2564	400	240	0	150
16	14 พฤษภาคม 2564	250	185	0	300
17	20 พฤษภาคม 2564	225	180	30	300
18	28 พฤษภาคม 2564	200	225	50	300
19	5 มิถุนายน 2564	500	500	0	600
20	18 มิถุนายน 2564	400	270	0	300
21	24 มิถุนายน 2564	300	360	0	150
22	2 กรกฎาคม 2564	250	300	0	300
	รวม	6,850.00	5,400.00	400.00	3,930.00

การแบ่งปันอาหารในยามวิกฤตช่วยผ่อนเบาภาระค่าใช้จ่ายด้านอาหารให้กับกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอนไปอย่างมาก จากการเก็บข้อมูล พบว่าการพึ่งพิงอาหารในยามวิกฤตจากการแบ่งปันอาหารมีถึงร้อยละ 12 ซึ่งทำให้กลุ่มประหยัดค่าอาหารไปได้ และในการระบาดของโควิด 19 ในระลอก 3 พบว่ามีการจ้างงานเพื่อให้ช่วยเหลือในการขนส่งอาหารของกลุ่มปันอาหาร ทำให้กลุ่มคนงานสมานฉันท์มีรายได้ไปด้วย เนื่องจากการมีงานในทุกสัปดาห์ๆ ละ 1-2 วัน สำหรับกิจกรรมการบริจาคอาหารของกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิต การช่วยเหลือของคนในสังคม เป็นรูปแบบทางสังคมที่มีวัฒนธรรมการช่วยเหลือกัน ไม่เพียงเฉพาะกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิต แต่มีรูปแบบทั้งปัจเจกบุคคลและกลุ่มที่ขึ้นมาช่วยเหลือผู้เดือดร้อนจากวิกฤตนี้ในรูปแบบการแบ่งปันอาหาร

เช่นเดียวกับชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง ซึ่งได้รับผลกระทบในเรื่องรายได้ที่ลดลงอย่างมาก และการไม่มีงานทำ การแบ่งปันอาหารจากเครือข่ายทางสังคม ทั้งกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิต และหน่วยงานอื่นๆ ในสังคม ทำให้ชุมชนได้มีอาหารไว้บริโภค ประเภทข้าวสาร เครื่องปรุง ไข่ไก่ น้ำมัน ฯลฯ และได้ตั้งครัวกลางที่ชุมชนภูมิใจ เพื่อทำอาหารสำเร็จแจกจ่าย การแบ่งปันและตั้งครัวกลาง ช่วยลดรายจ่ายในการซื้อสินค้าดังกล่าวลงประมาณ 1-2 เดือนต่อครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีโครงการที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. ได้ประสานกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ให้ชุมชนดูแลต้นกล้าไม้ป่า เช่น ต้นรัง พยุง ประดู่ มะค่าโมง สะเดา ชีเหล็ก ยมหิน เป็นเวลา 3 เดือน ซึ่งชุมชนภูมิใจและโรงช้าง ได้รับดูแลต้นกล้าไม้ดังกล่าวด้วย

สมาชิกของทั้งสองชุมชนเข้าร่วมจำนวน 19 ครัวเรือน ได้รับต้นไม้เพื่อมาดูแลในเดือนกรกฎาคม 2563 โดยมีข้อตกลงร่วมกัน คือสมาชิกที่เข้าร่วมต้องดูแลต้นไม้ในแปลงที่ตนรับผิดชอบ โดยจะได้ค่าตอบแทน 5,000 บาทต่อเดือน (กลางเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม) แต่จะหักรายได้จำนวน 3,500 บาทต่อเดือน เพื่อเข้ากลุ่มออมทรัพย์ สำหรับชำระค่าที่ดินและก่อสร้างที่อยู่อาศัย สมาชิกจะได้รับเงิน 1,500 บาท นอกจากนี้ ในเดือนแรกของการดำเนินกิจกรรม (เดือนกรกฎาคม) สมาชิกจะได้รับเงินเพียงครัวเรือนละ 1,000 บาท โดยได้รวบรวมเงินสมาชิกครัวเรือนละ 500 บาท สำหรับการซื้อเครื่องสูบน้ำ การซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการทำโรงเรือน รวมถึงเป็นค่าอาหารในวันที่ทำโรงเรือนร่วมกัน มีกรณีตัวอย่างที่น่าสนใจ คือมีสมาชิกซึ่งเป็นผู้สูงอายุและพิการ ถึงแม้ยังไม่ได้เข้ามาอยู่ในชุมชนภูมิใจ แต่สมาชิกได้มีการช่วยเหลือกันให้เป็นหนึ่งในกลุ่มผู้ดูแลต้นไม้ โดยมีสมาชิกอีกคนช่วยจัดการดูแลแทน ซึ่งจะได้ค่าดูแลจำนวน 1,500 บาทต่อเดือน และจำนวน 3,500 บาทจะถูกหักเข้ากลุ่มออมทรัพย์ของสมาชิกผู้สูงอายุคนนั้น จากกรณีตัวอย่างที่เกิดขึ้นนี้เป็นแนวทางหนึ่งสำหรับการมาอยู่ร่วมกันในชุมชนใหม่ที่ต้องอาศัยการช่วยเหลือ เกื้อกูลและพึ่งพาร่วมกัน

3. ระบบสวัสดิการในสถานการณ์วิกฤต

ระบบสวัสดิการมีความสำคัญเช่นกัน การไม่มีงานทำของกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน และบางคนในสมาชิกชุมชนภูมิใจที่ต้องออกจากงาน ได้อาศัยค่าชดเชยจากประกันสังคมเป็นเวลา 3 เดือน ช่วยผ่อนเบาปัญหารายได้ที่ไม่มีเข้ามาในครัวเรือน นอกจากนี้ พบว่าค่าชดเชยเยียวยาจากภาครัฐ ผ่านโครงการเราชนะ บัตร

สวัสดิการแห่งรัฐ ก็ช่วยทำให้ลดภาระด้านการใช้จ่ายไปได้บ้าง จากการเก็บข้อมูลกลุ่มคนงานสมานฉันทบางบอน พบว่า การพึ่งพิงการเยียวยาจากรัฐในช่วงวิกฤตมีประมาณร้อยละ 5 ซึ่งทำให้พออยู่ได้บ้าง

สำหรับชุมชนภูมิใจ สหกรณ์เคหะสถานบ้านมั่นคงชุมชนภูมิใจ ที่เป็นสหกรณ์ของชุมชนในด้านที่อยู่อาศัย และการจัดการส่วนกลางของชุมชน ในภาวะวิกฤตสมาชิกชุมชนภูมิใจ มีปัญหาในการผ่อนชำระค่าที่ดินและค่าบ้านรายเดือน เนื่องจากมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการชำระ สหกรณ์ได้ต่อรองกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือพอช. ในการชะลอการชำระเงินต้นและดอกเบี้ยสำหรับค่าที่ดินและค่าก่อสร้างบ้าน เป็นเวลา 6 เดือน ในช่วงวิกฤตโรคระบาดโควิด 19 ระลอกแรก ซึ่งได้รับการตอบรับ ทำให้ผ่อนเบาภาระทางการเงินของสมาชิกชุมชนภูมิใจไปอย่างมาก แต่ก็มีสมาชิกหลายคนตัดสินใจลดส่วนประกอบในบ้านลง เพื่อให้สามารถผ่อนชำระได้อย่างต่อเนื่อง

บทที่ 8

บทสรุปและข้อเสนอแนะ :

เศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษาเกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร

1. บทสรุป

โดยภาพรวมของการศึกษาวิจัยเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง : กรณีศึกษาเกษตรในเมือง กรุงเทพมหานคร มีข้อค้นพบสำคัญที่ได้จากการสังเคราะห์ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และจากการศึกษาแนวคิดในทางเศรษฐกิจ จากการทบทวนวรรณกรรมโดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1.1 เศรษฐกิจฐานราก นิยามและบริบทที่เกี่ยวข้อง เศรษฐกิจฐานรากเป็นคำที่เริ่มมาใช้ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยมีนัยยะที่หลากหลายทั้งในการใช้เพื่อเป็นเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และการนิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ที่คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อีกนัยยะหนึ่งเศรษฐกิจฐานรากมาจากการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจน ซึ่งตัวเลขในปี 2558 ช่องว่างระหว่างคนมีรายได้น้อยที่สุดกับคนรวยที่สุดห่างกันถึง 6 เท่า จึงมุ่งเป้าหมายที่จะทำให้เศรษฐกิจฐานรากหรือกลุ่มผู้มีรายได้น้อยได้รับการพัฒนาในเชิงโครงสร้างที่เน้นการสร้างความเป็นธรรมในระบบเศรษฐกิจ

การวิจัยเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง : กรณีศึกษาเกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร พบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์ปัญหาพื้นฐานของคนเมืองในเรื่องการเข้าถึงอาหารปลอดภัย เศรษฐกิจฐานรากจึงเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจอาหาร ความมั่นคงในที่อยู่อาศัย การมีงานทำอย่างสม่ำเสมอ และการมีสวัสดิการเพื่อการยังชีพได้อย่างมั่นคง ตั้งแต่ในวัยแรงงานจนถึงผู้สูงอายุ

เศรษฐกิจฐานรากของคนเมืองที่มีรายได้น้อยต้องอาศัยฐานเศรษฐกิจหลายฐานเพื่อดำรงชีวิต ทั้งเศรษฐกิจอาหาร ฐานเศรษฐกิจจากการมีงานทำ เศรษฐกิจจากการแบ่งปันกัน โดยเฉพาะในยามวิกฤตและเศรษฐกิจสวัสดิการเพื่อการดำรงชีพที่มีคุณภาพ ซึ่งงานศึกษา พบว่ากลุ่มคนเมืองในพื้นที่เป้าหมายต่างดิ้นรนและสร้างศักยภาพของตนเองในการอยู่รอดทางเศรษฐกิจ แม้ในสถานการณ์โควิดที่มีผลกระทบต่อการทำงานทำ ในขณะที่ไม่มีเงินออมมากพอในการใช้ชีวิตในช่วงวิกฤต และสะท้อนความเหลื่อมล้ำที่ชัดเจนมากขึ้น เนื่องด้วยโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ยังไม่มีพื้นที่สำหรับผู้มีรายได้น้อยให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง และยังไม่เปิดโอกาสในการพัฒนาและยกระดับอาชีพของตนเอง หรือช่องทางการเปลี่ยนอาชีพไปสู่ความมั่นคงทางการเงินมากขึ้น

เศรษฐกิจจากเกษตรในเมืองได้เชื่อมโยงกับมิติด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยไม่ได้มุ่งเน้นกำไรสูงสุดจากการผลิตอาหาร แต่เน้นการสร้างพื้นที่อาหารปลอดภัยที่สร้างเสริมสุขภาพที่ดี และสร้างการพึ่งตนเองด้าน

อาหารของคนเมือง ซึ่งทำให้เกิดระบบการกระจายอาหารที่เข้าถึงได้ง่ายมากขึ้น รวมถึงการช่วยเหลือแบ่งปันในกลุ่มและชุมชน เพื่อสร้างหลักประกันด้านอาหารได้ตลอดทั้งในยามปกติและในยามวิกฤต เศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมืองยังเอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งช่วยสร้างสมดุลให้กับเมืองไปสู่การพัฒนาเมืองที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การมีงานทำ มีรายได้ที่มั่นคง เป็นเศรษฐกิจที่สร้างแหล่งอาหาร ในขณะที่ฟื้นฟูระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมโดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (Inclusive) และเป็นหลักประกันต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของคนเมืองในทุกกลุ่ม

1.2 เศรษฐกิจฐานรากกับความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ งานศึกษากลุ่มคนจนเมือง ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง และกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน ซึ่งถือเป็นกลุ่มแรงงานนอกระบบ พบความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยที่เข้าเมืองเพื่อทำงานหารรายได้ และต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงทั้งด้านที่อยู่อาศัย และความมั่นคงในอาชีพ

กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน ต้องการรายได้เพื่อส่งกลับไปเลี้ยงดูครอบครัวในชนบท ซึ่งประกอบอาชีพการเกษตร มีหนี้สินจำนวนมาก ต้องหมุนหนี้ระหว่างเงินกู้ในระบบและนอกระบบ ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้มีส่วนกำหนด ในขณะที่อาชีพเย็บผ้าในโรงงานที่ก่อตั้งขึ้นก็ต้องเผชิญกับภาวะความผันผวนของอุตสาหกรรมการ์เมนต์ และสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด 19 ส่งผลต่อเศรษฐกิจของครัวเรือน และหนี้สินที่จัดการยากมากขึ้น และโอกาสทางการแข่งขันในอุตสาหกรรมเย็บผ้าก็มีไม่มากนัก สำหรับโรงงานขนาดเล็ก

กรณีชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง รวมทั้งอีกหลายชุมชนในกรุงเทพฯและเมืองในประเทศไทย ข้อมูลจากการสำรวจชุมชนแออัดของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนในปี 2558 พบว่า ประเทศไทยยังมีความเหลื่อมล้ำในด้านการถือครองที่ดิน และการมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยอยู่มาก จากการสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดทั่วประเทศ พบว่าชุมชนผู้มีรายได้น้อยทั้งหมด 6,450 ชุมชน 1,651,689 ครัวเรือน มีผู้ที่เดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยจำนวน 701,702 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 42.48 ของชุมชนผู้มีรายได้น้อยทั้งหมด โดยพื้นที่กรุงเทพฯ มีจำนวนผู้เดือดร้อนสูงสุดจำนวน 1,272 ชุมชน 210,345 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 29.98 ของจำนวนผู้ที่เดือดร้อนทั้งหมด ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่อยู่ในที่ดินบุกรุกทั้งรัฐ/เอกชน หรือที่เช่าราคาถูก หรือห้องเช่ารวม และได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ เช่น โครงการ รถไฟฟ้าในกรุงเทพฯ โครงการพัฒนาระบบรางของการรถไฟ โครงการบริหารจัดการพื้นที่รองรับน้ำ¹

การไล่รื้อชุมชนเป็นไปตามแผนการพัฒนาเมือง และโครงการชดเชยค่าเวนคืนในกรุงเทพมหานคร ความเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย ทำให้เกิดการสร้างชุมชนใหม่ ในกรณีชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง ทำให้เศรษฐกิจของกลุ่มคนในชุมชนอยู่ในสถานะติดลบ เนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น และบางคนต้องสูญเสียอาชีพที่เคยเป็นรายได้จากที่อยู่อาศัยเดิม หรือต้องเพิ่มการลงทุนเพื่อไปทำงานในที่เดิม โดยไม่ได้มีการชดเชยเยียวยาที่

¹กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579)

เหมาะสม ทำให้กลุ่มคนจนเมืองเหล่านี้ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด และต้องรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในลักษณะเครือข่ายองค์กรชุมชน รวมทั้งการจัดตั้งสหกรณ์เคหะสถานบ้านมั่นคง เพื่อกู้เงินจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนในการซื้อที่ดินและบ้าน

1.3 รูปแบบเกษตรในเมือง ระบบนิเวศเมืองเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์สร้างขึ้น จึงเป็นระบบนิเวศที่มีพื้นที่อยู่อาศัย เขตอุตสาหกรรมและเขตเกษตรกรรมอยู่ปนกัน ระบบนิเวศ (Ecosystem) โดยทั่วไปมีองค์ประกอบทางชีวภาพ ซึ่งมีทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลายเป็นองค์ประกอบร่วมกัน ในด้านปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต รวมทั้งมนุษย์ เช่น แร่ธาตุ น้ำ อุณหภูมิ แสงแดด ความชื้น ความเค็มและความเป็นกรดต่าง เป็นต้น ระบบนิเวศเมืองเป็นการผสมผสานระหว่างธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น แต่เมื่อมนุษย์มีกิจกรรมที่ส่งผลต่อความไม่สมดุลย์ของธรรมชาติก็จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ฝุ่น มลพิษ น้ำเสีย เป็นต้น หรือส่งผลให้ระบบอาหารปนเปื้อนสารเคมี อันเนื่องจากการเกษตรเชิงเดี่ยว และระบบการขนส่งระยะไกลเพื่อป้อนคนในเมือง ในขณะที่การมีต้นไม้ใหญ่ในเมืองแบบผสมผสาน หรือการสร้างพื้นที่สีเขียวในเมืองที่สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างอาหารให้กับเมือง แต่ยังช่วยเพิ่มปริมาณน้ำใต้ดินเป็นแหล่งดูดซับน้ำ และยังเพิ่มอากาศที่ดีที่มนุษย์ต้องการ

รูปแบบการทำเกษตรในเมืองในงานศึกษานี้ มีรูปแบบที่แตกต่างกันขึ้นกับระบบนิเวศเมืองที่มีสภาพกายภาพที่ตั้งของพื้นที่ ลักษณะที่อยู่อาศัย บ้านเรือน ความหนาแน่นของชุมชนที่แตกต่างกัน รูปแบบเกษตรในเมือง จึงมีองค์ประกอบของพื้นที่และสังคมหรือชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และต้นทุนทรัพยากรที่มีของกลุ่มปลูกผักในเมือง รูปแบบการทำเกษตรในเมืองในพื้นที่ศึกษา มีทั้งรูปแบบการแปลงบนดิน ในกรณีที่เป็นพื้นที่ราบบนพื้นดิน ซึ่งส่วนใหญ่พื้นที่ในกรุงเทพฯ เป็นที่ราบลุ่ม บางพื้นที่มีปัญหาเรื่องน้ำท่วมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์และธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง ทำให้มีการคิดค้นนวัตกรรมของแปลงผัก โดยจัดการพื้นที่ให้เป็นการปลูกบนแปลงยกพื้น หรือเป็นลักษณะตึกแถวก็สามารถปลูกบนดาดฟ้า ในกรณีไม่มีพื้นที่ราบก็สามารถปลูกใส่ภาชนะตั้งไว้หน้าบ้านได้

การจัดการแปลงปลูกผัก ต้องจัดการนิเวศในแปลงผักเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ของดิน และหมุนเวียนทรัพยากรที่มีในแปลงหรือในครัวเรือนมาเป็นปัจจัยการผลิต หรือสร้างความเกื้อกูลของระบบให้มากขึ้น เป็นการจัดการระบบนิเวศเกษตรกรรมในเมือง ดังกรณีกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ที่มีการปลูกผักและเลี้ยงไก่ มูลสัตว์สามารถนำมาทำปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และเศษผักก็เป็นอาหารไก่ได้เช่นกัน ทำให้ได้ผลผลิตทั้งผักและไข่ไก่ การปรับปรุงดิน และความรู้ในการรู้จักพืชผัก การดูแลรักษาและช่วงเวลาการเก็บเกี่ยว เป็นความรู้ทั้งระบบที่จะนำไปสู่การออกแบบระบบและการทำงานเกษตรในเมือง

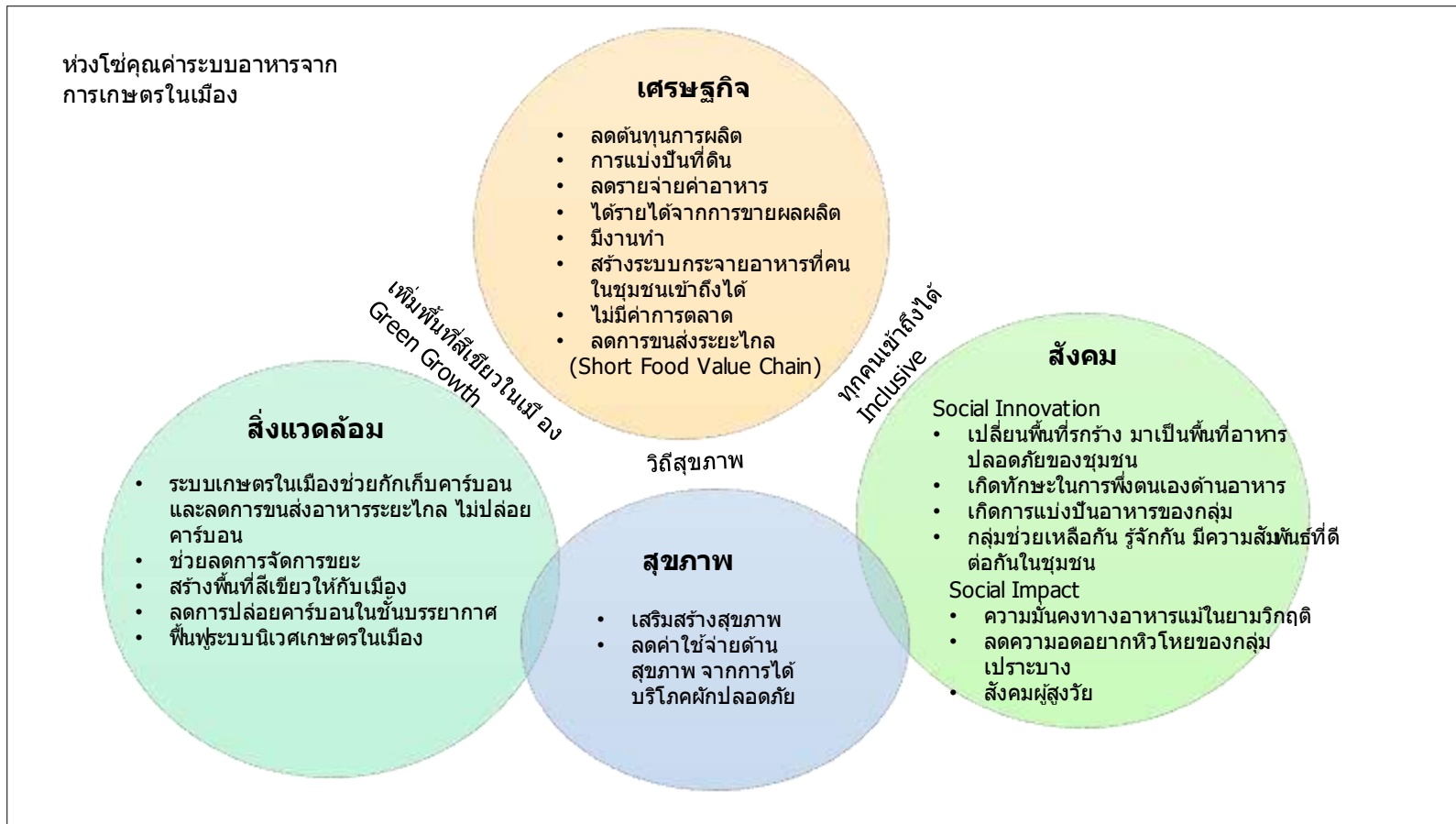
1.4 มูลค่าทางเศรษฐกิจและห่วงโซ่มูลค่าระบบอาหารจากเกษตรในเมือง (Urban Farming Value Chain) เศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมืองโดยใช้พื้นที่รกร้างหรือพื้นที่ส่วนกลาง ได้ทำให้เกิดพื้นที่

อาหารซึ่งสามารถผลิตผัก และบางกลุ่มมีการเลี้ยงไก่ไข่ จากการคำนวณมูลค่าทางเศรษฐกิจ พบว่ากลุ่มสามารถลดรายจ่ายค่าอาหารได้อย่างน้อยร้อยละ 50 และมีรายได้จากการขายผักและไข่ไก่บ้าง แม้จะไม่มาก อีกทั้งเมื่อเทียบกับต้นทุนการผลิตก็พบว่าแม้ในรอบการผลิต 3 เดือนแรกที่เป็นการลงทุนใหม่ต้องซื้อดินและวัสดุเพาะปลูกจำนวนมาก ทำให้ไม่ได้กำไรจากการลงทุน แต่ในรอบการผลิตต่อไป ต้นทุนการผลิตจะลดลงมาก และมีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สามารถได้กำไรได้ ระบบการเพาะปลูกของกลุ่มจะมีรายได้จากการขายผลผลิตนำมาหมุนเวียนลงทุนในการปลูกผักและเลี้ยงไก่ได้ในรอบต่อไป

เกษตรกรในเมืองยังทำให้ห่วงโซ่ของระบบอาหารสั้นลง ไม่มีค่าการตลาดและการขนส่งระยะไกล เนื่องจากเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคในกลุ่มเป็นหลัก จำหน่ายในแปลงผักหรือชุมชน ซึ่งไม่ได้ห่างไกลมากนัก เป็นการสร้างพื้นที่อาหารสำหรับคนเมือง ทำให้เกิดการพึ่งตนเองด้านอาหารของคนเมือง กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยทุกกลุ่มทำเกษตรในเมืองเพื่อการบริโภคเป็นเป้าหมายสำคัญ เป็นการสร้างเศรษฐกิจอาหารของคนเมือง การทำเกษตรในเมืองมีความสำคัญมากขึ้นโดยเฉพาะในสถานการณ์วิกฤตโรคระบาดโควิด 19 ความมั่นคงทางอาหารในเมืองเป็นประเด็นสาธารณะที่มีผู้สนใจจำนวนมาก เนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึงอาหารงานวิจัย พบว่า ในการทำเกษตรในเมืองสามารถมีอาหารกินได้โดยไม่ต้องมีข้อจำกัดด้านการเดินทาง และอาจกล่าวได้ว่า การทำเกษตรในเมืองเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือนและกลุ่ม ชุมชนทั้งในยามปกติและในยามวิกฤต

ห่วงโซ่คุณค่าของระบบอาหารจากการทำเกษตรในเมือง มีความเชื่อมโยงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน ทำให้การทำเกษตรในเมืองไม่ได้เพียงสร้างอาหารให้มีบริโภค แต่เป็นเศรษฐกิจในเชิงองค์รวมที่บูรณาการมิติทางสังคม สุขภาพและสิ่งแวดล้อมไปด้วยกัน ทำให้เกษตรในเมืองมีบทบาทในด้านอื่นๆ นอกจากการทำหน้าที่ผลิตอาหาร ความสัมพันธ์ของมิติต่างๆ ดังกล่าวเอื้อต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจควบคู่กับการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนเมือง การสร้างสมดุลงานชีวิตที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยสิ่งแวดล้อมที่ดี และเอื้อต่อวิถีชีวิตของคนเมืองที่มีคุณภาพมากขึ้น ดังรายละเอียดในแผนภาพที่ 10

แผนภาพที่ 10 : ห่วงโซ่คุณค่าระบบอาหารจากเกษตรกรในเมือง

จากแผนภาพ ได้แสดงให้เห็นถึงมิติทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจจากการผลิตอาหาร เป็นเศรษฐกิจที่มีได้มุ่งเน้นกำไรสูงสุด แต่เน้นการมีงานทำโดยมีต้นทุนการผลิตที่เกิดจากกระบวนการหมุนเวียนทรัพยากรในแปลงและในครัวเรือนเพื่อทำปุ๋ยหมัก และมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการบริโภคและการจำหน่ายในชุมชน ระบบห่วงโซ่ทางอาหารสั้น (Short Food Value Chain) และไม่ต้องมีค่าการตลาดในการประชาสัมพันธ์ รวมถึงค่าขนส่งระยะไกล ที่จะกลายเป็นต้นทุนของระบบอาหาร ระบบเศรษฐกิจลักษณะนี้เน้นความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน ทั้งในด้านการผลิตเพื่อบริโภคและการกระจายแหล่งอาหาร เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารได้มากขึ้น โดยมีการแบ่งปันทรัพยากรคือที่ดินที่ไว้ร่วมกัน (Land Sharing) ทำให้การใช้ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่ามีคุณค่าและมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น และช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงอาหารของกลุ่มคนเมืองที่ต้องการพึ่งตนเองด้านอาหาร

ระบบเศรษฐกิจจากการเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงมิติทางสังคม มีความชัดเจน และกล่าวได้ว่าเป็นนวัตกรรมทางสังคม สำหรับสังคมเมืองที่มีการช่วยเหลือกัน โดยเริ่มจากการทำการผลิตร่วมกันในพื้นที่ร่วม (Common) การเปลี่ยนพื้นที่รกร้างและเป็นแหล่งมั่วสุมของกลุ่มชุมชนทั้งสองห้อง กลายเป็นทั้งพื้นที่อาหารปลอดภัยและพื้นที่ปลอดภัยของชุมชน ส่งผลกระทบต่อทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เช่นเดียวกับการมีพื้นที่ส่วนกลางของพื้นที่อื่นๆ ในงานศึกษานี้ ทำให้เป็นพื้นที่ร่วมของกลุ่มและชุมชนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับกลุ่มและสำหรับกลุ่มคนเปราะบางในยามวิกฤต

มิติทางสังคมที่เกิดขึ้น เชื่อมโยงไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกในกลุ่ม โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งกลายเป็นพื้นที่สังสรรค์ของสังคมผู้สูงอายุและการมีงานทำ ที่ทำให้รู้สึกถึงคุณค่าของชีวิต การแบ่งปันและการให้ระหว่างกัน และแบ่งปันอาหารให้กับผู้ขาดแคลน เป็นวิถีที่ทำให้เศรษฐกิจยกระดับไปสู่เศรษฐกิจแห่งการแบ่งปัน แลกเปลี่ยน ดึงกรณีกิจกรรมงานสมานฉันท์ บางบอน ที่แบ่งปันอาหารและแลกเปลี่ยนระหว่างกันกับเพื่อนบ้านในละแวกโรงงาน ในด้านความรู้ในการทำเกษตรในเมืองเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้น เนื่องจากคนเมืองโดยส่วนใหญ่จะไม่มีทักษะในการเพาะปลูก การสร้างความรู้และทักษะในการพึ่งตนเองด้านอาหารเป็นการสร้างคนให้มีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น ในการเป็นอิสระจากโครงสร้างของระบบอาหารในกระแสหลัก และมีทักษะในการช่วยเหลือตนเองแม้ในยามวิกฤต

มิติด้านสุขภาพ เป็นความเชื่อมโยงจากการสร้างเศรษฐกิจอาหารปลอดภัย ที่ทำให้สมาชิกกลุ่มและชุมชนได้เข้าถึงอาหารปลอดภัย เป็นการเสริมสร้างสุขภาพและลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ ตัวเลขคนไทยเป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (non-communicable diseases หรือ NCD) งานศึกษาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พบว่า ข้อมูลจากกระทรวงสาธารณสุขได้แสดงสถิติที่ระบุจำนวนผู้เสียชีวิตจากโรค NCD ในระหว่างปี 2550-2557 พบว่ามีประชากรมากกว่า 300,000 คนเสียชีวิตจากโรค NCD โดยคิดเป็นมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจถึง 200,000 ล้านบาทต่อปี² โรค NCD เป็นโรคที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมบริโภคและการออกกำลังกาย เช่น โรคเบาหวาน ความดัน มะเร็ง หลอดเลือดและหัวใจ โรคอ้วน เป็นต้น โดยเฉพาะที่

² สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, รายงานการศึกษาเรื่อง “ประมาณการค่าใช้จ่ายสาธารณสุขด้านสุขภาพในอีก 15 ปีข้างหน้า” มีนาคม 2561

เกี่ยวข้องกับกรบรโภคผักผลไม้ที่ไม่เพียงพอจะก่อให้เกิด โรคหัวใจขาดเลือด โรคหลอดเลือดสมอง โรคมะเร็ง ลำไส้ใหญ่และทวารหนัก โรคมะเร็งหลอดอาหารและกระเพาะอาหาร และมะเร็งปอด การปลูกผักและผลไม้ในพื้นที่เกษตรในเมืองทำให้เข้าถึงผักและผลไม้ได้มากขึ้น

งานศึกษาวิจัย พบว่า ผลผลิตที่ได้จากแปลงเกษตรในเมือง ในกรณีกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ข้อมูลเปรียบเทียบผลผลิตกับการเข้าถึงการบริโภคผักและผลไม้อย่างเพียงพอตามคำแนะนำขององค์การอนามัยโลก ระบุว่าควรบริโภคผักอย่างน้อยละ 240 กรัมต่อคนต่อวัน³ ข้อมูลผลผลิตจากพื้นที่ผลิตอาหารของสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ขนาดพื้นที่ 400 ตารางเมตร ได้ผลผลิตจำนวน 2,348 กิโลกรัม ในระยะเวลา 14 เดือน สามารถสนับสนุนการเข้าถึงการบริโภคผักอินทรีย์วันละ 240 กรัม จำนวน 23 คน ในขณะที่พื้นที่แปลงผักนักรสำรวจน้อย เคหะทุ่งสองห้อง 327 ขนาดพื้นที่ 800 ตารางเมตร ได้ผลผลิต 2,299 กิโลกรัม ในระยะเวลา 14 เดือน สามารถสนับสนุนให้คนเข้าถึงการบริโภคผักอินทรีย์ได้จำนวน 22 คน ซึ่งถือได้ว่าพื้นที่อาหารแม้ขนาดไม่ใหญ่นักแต่มีศักยภาพในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะการได้เข้าถึงการบริโภคผักได้เพียงพอตามหลักโภชนาการ การทำเกษตรในเมืองจึงเป็นการเสริมสร้างสุขภาพให้แข็งแรง ซึ่งจะส่งผลต่อการลดค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพไปได้

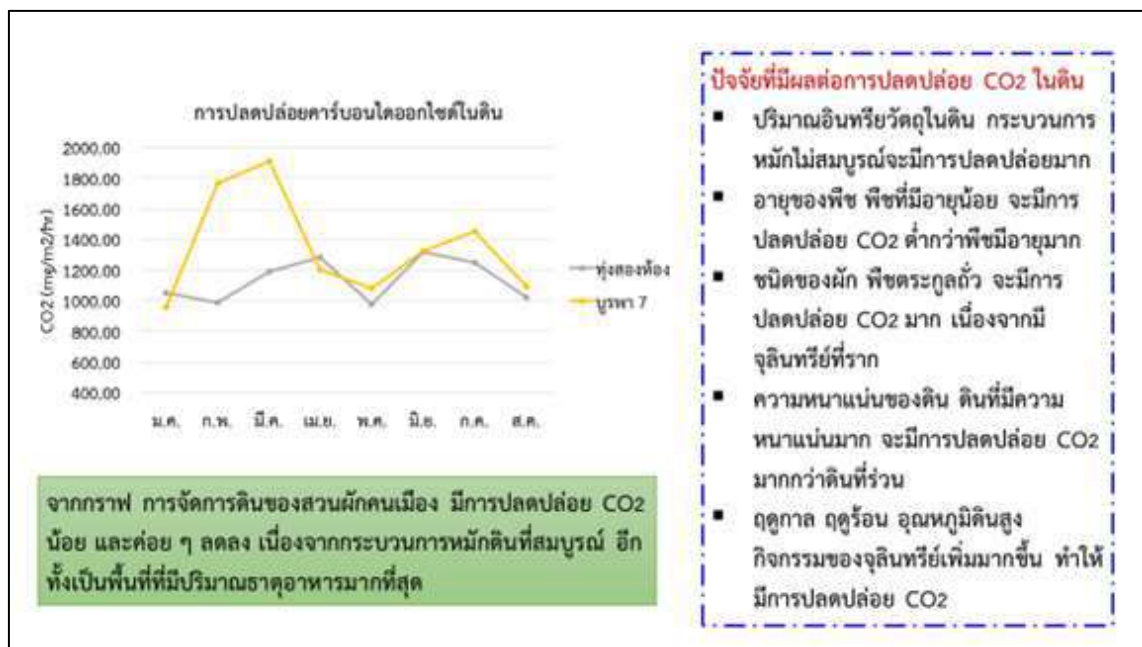
มิติด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจอาหารจากการทำเกษตรในเมืองอย่างชัดเจน ความหลากหลายของผักที่ปลูก และการฟื้นฟูดินและจัดการระบบนิเวศในเมือง ทำให้เกิดการสร้างพื้นที่สีเขียวให้กับเมือง รวมทั้งการฟื้นฟูพื้นที่รกร้างให้เป็นพื้นที่สีเขียว และการหมุนเวียนเศษซากพืชในแปลง ขยะอินทรีย์ในครัวเรือน ทำให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนจากการใช้ทรัพยากรที่มีไปสู่การผลิตใหม่ที่มีต้นทุนต่ำ จากการคำนวณการลดการจัดการขยะของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในกรณีกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ซึ่งมีต้นทุนการผลิตในรอบ 3 เดือนประมาณ 10,600 บาท มูลค่าทางเศรษฐกิจจากผลผลิตผักที่ได้ในรอบ 3 เดือน เฉลี่ยประมาณ 33,852 บาท และแปลงผักนักรสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 มีต้นทุนการผลิตประมาณ 7,475 บาทในรอบ 3 เดือนการผลิต ในขณะที่การคำนวณมูลค่าทางเศรษฐกิจของผลผลิตที่ได้ในรอบ 3 เดือนเป็นเงินประมาณ 23,985 บาท และการลงทุนการผลิตในครั้งต่อไปจะลดลง เนื่องจากมีวัสดุในแปลงเพาะปลูกที่นำมาปรับปรุงดินให้มีคุณภาพอยู่แล้ว ซึ่งจากการคำนวณการหมุนเวียนเป็นปัจจัยการผลิตในรอบ 14 เดือนของกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 สามารถลดต้นทุนการผลิตได้ 1,750 บาท สามารถลดการจัดการขยะได้ประมาณ 1,900 บาท และกลุ่มแปลงผักนักรสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 สามารถลดต้นทุนการผลิตได้ 4,300 บาท รวมทั้งสามารถลดการจัดการขยะได้ประมาณ 3,870 บาท การฟื้นฟูระบบนิเวศเมืองด้วยการทำเกษตรในเมือง ทำให้สิ่งแวดล้อมเมืองสมดุลย์เพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเมืองอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

³ อ้างใน รายงานโครงการสำรวจติดตามพฤติกรรมกรบรกินผักและผลไม้ของคนไทย ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2562

1.5 ศักยภาพของเกษตรในเมืองกับการลดภาวะโลกร้อน การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติที่เกิดขึ้นทั่วโลกและในประเทศไทย เมืองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาในการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในชั้นบรรยากาศ เกษตรในเมืองมีศักยภาพในการลดการปล่อยคาร์บอนในชั้นบรรยากาศ กระบวนการหมักดินมีผลต่อการย่อยสลายและการปลดปล่อยธาตุอาหาร รวมไปถึงการทำงานของจุลินทรีย์ในดิน ซึ่งทั้งหมดจะส่งผลต่อการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ในช่วงกระบวนการหมัก 2 สัปดาห์ จะมีการปลดปล่อยสูงและมีอุณหภูมิดินสูง เพราะจุลินทรีย์ในดินเริ่มทำงานมีการสร้างสารต่างๆ ออกมาย่อยสลายอินทรีย์วัตถุให้อยู่ในรูปที่พืชสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นในช่วงนี้กิจกรรมต่างๆ กำลังดำเนินการส่งผลต่อกระบวนการทางชีวเคมี และเมื่อกระบวนการหมักเสร็จสิ้น ดินมีอินทรีย์วัตถุเพิ่มมากขึ้นก็จะกักเก็บคาร์บอนในดิน ดังแผนภาพที่ 11

งานศึกษามูลค่าทางสิ่งแวดล้อมของเกษตรในเมืองที่ช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก จากกิจกรรมการจัดการขยะหมุนเวียนมาเป็นปุ๋ยหมัก และกระบวนการทำเกษตรในเมืองที่คำนึงถึงนิเวศและสิ่งแวดล้อม เป็นการเพิ่มพื้นที่สีเขียวของแปลงเกษตรในเมือง พบว่าในกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ 1,634 ตันคาร์บอน และในแปลงเกษตรของแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ 3,328.2 ตันคาร์บอน

แผนภาพที่ 11 : แสดงการจัดการดินและกระบวนการปลดปล่อยและการเก็บกักคาร์บอนไดออกไซด์ในดิน

ที่มา : โครงการศึกษาการศึกษาศักยภาพดินในเมืองต่อการทำเกษตรในเมือง โดยโครงการสวนผักคนเมืองร่วมกับ อาจารย์เกศศิรินทร์ แสงมณี

1.6 เศรษฐกิจฐานรากกับระบบสวัสดิการ งานศึกษา พบว่าเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมายในงานศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในสังคมต่างพึ่งพิงระบบสวัสดิการต่างๆ ทั้งที่สร้างขึ้นโดยชุมชน เอกชน และสวัสดิการจากภาครัฐ ระบบ “สวัสดิการ” มีความหมาย ครอบคลุมในเรื่อง ความอยู่ดี กินดี มีสุขของคนในสังคม แม้จะมีหลายแนวคิดในเรื่องสวัสดิการ แต่โดยรวมก็เห็นความจำเป็นที่ต้องมีระบบสวัสดิการ เนื่องจากเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้ให้นิยามความหมายของ “สวัสดิการ” ว่าหมายถึงระบบการจัดบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสมเป็นธรรมและให้เป็นไปตามมาตรฐาน โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับ และการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ⁴

ระบบสวัสดิการที่กลุ่มเป้าหมายในงานศึกษาได้รับและร่วมกันสร้างขึ้น ระบบสวัสดิการส่วนใหญ่มาจากการออม ทั้งกองทุนที่สร้างโดยรัฐและกลุ่มของชุมชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น แต่ก็พบว่ากลุ่มการออมต่างๆ นั้น จัดตั้งขึ้นโดยชุมชน เช่น กลุ่มฌาปนกิจ สหกรณ์เคหะสถาน กองทุนปลดหนี้นอกระบบ เป็นต้น ระบบสวัสดิการที่ทำโดยเอกชน ได้แก่ ระบบประกันชีวิต หรือการจัดสวัสดิการโดยโรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ระบบสวัสดิการแบบการออมโดยชุมชนแล้ว ยังมีระบบสวัสดิการโดยรัฐ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ประกันสังคม การชดเชยเยียวยาในช่วงสถานการณ์โควิด 19 เป็นต้น

แปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ มีค่าใช้จ่ายในการออมเงินกับกองทุนหลากหลายทั้งกองทุนของรัฐ เช่น กองทุนหมู่บ้าน การทำประกันชีวิตกับบริษัทเอกชน และการรวมกลุ่มฌาปนกิจ รวมทั้งได้เบี้ยผู้สูงอายุประมาณ 600-800 บาท/เดือน ในขณะที่ชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง มีการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์เคหะสถานบ้านมั่นคงชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง เป็นสหกรณ์ออมเงินเพื่อที่ดินและบ้าน รวมทั้งเป็นองค์กรของชุมชนในการพัฒนาชุมชนทั้งด้านอาชีพและการพัฒนาอื่นๆ ของชุมชน ในช่วงสถานการณ์โควิด 19 ชุมชนได้รับการชดเชยเยียวยาจากรัฐและได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ รวมทั้งการชดเชยการว่างงานจากประกันสังคม ในกรณีที่ออกจากงานเป็นเวลา 3 เดือน

หากพิจารณาสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ดี กินดี มีความสุข หรือคุณภาพชีวิตของคนในสังคมแล้ว ภารกิจกลุ่มคนงานสมานฉันท์บางบอน เป็นโรงงานที่มีความพยายามสร้างการอยู่ร่วมกัน โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจสมานฉันท์ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจที่ดูแลแรงงาน โรงงานจึงจัดสวัสดิการต่างๆ ให้แรงงานที่เฝ้าอำนวยความสะดวกชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีของคนงาน งานศึกษาพบว่า ฐานเศรษฐกิจของกลุ่มนอกจากรายได้จากโรงงาน การปลูกผักกินเอง การได้อาหารจากครอบครัวในชนบทแล้ว ฐานสวัสดิการที่กลุ่มได้รับพบว่ามีมาจากหลายส่วน ทั้งจากการรวมกลุ่มกองทุนปลดหนี้นอกระบบที่ช่วยผ่อนเบาหนี้สินนอกระบบได้บ้าง สวัสดิการจากระบบประกันสังคม และจากการชดเชยเยียวยาของรัฐรวมทั้งระบบประกันของบริษัทเอกชน นอกจากนี้กลุ่ม

⁴ http://61.19.50.68/dsdw/doc_pr/20120203103456.pdf กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ยังได้รับความช่วยเหลือด้านอาหารจากกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิตในช่วงสถานการณ์โควิด 19 จากการสำรวจข้อมูล พบว่ากลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน มีรายได้จากโรงงานน้อยลงเหลือเพียงร้อยละ 58.75 แต่ได้อาศัยการปลูกผักกินเอง และสวัสดิการจากรัฐ รวมทั้งการแบ่งปันอาหารจากเครือข่ายทางสังคม รวมกันประมาณร้อยละ 33 ทำให้การดำรงชีวิตในช่วงสถานการณ์วิกฤตโรคระบาดสามารถอยู่รอดได้

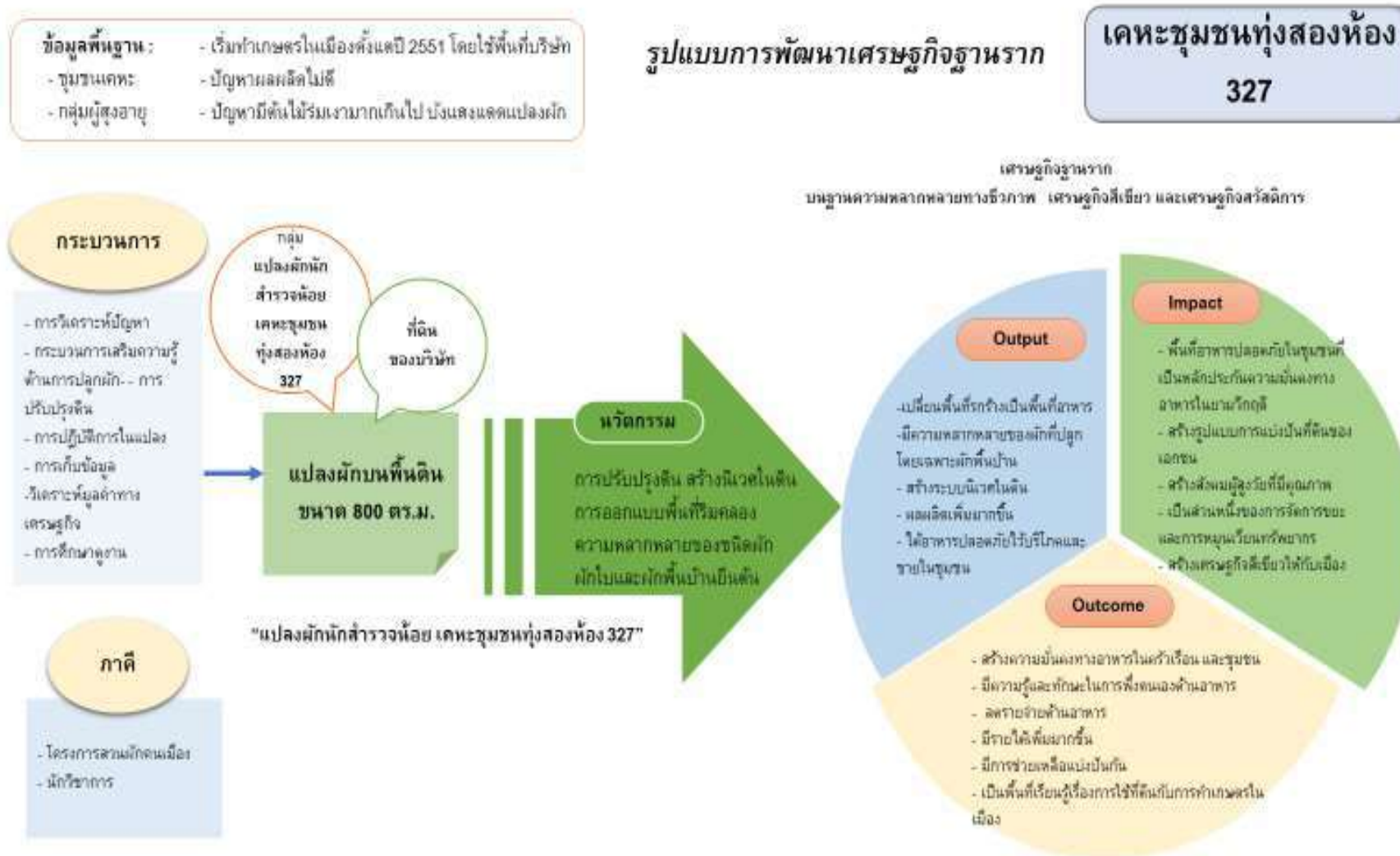
กล่าวได้ว่า ระบบสวัสดิการกับเศรษฐกิจฐานรากเป็นระบบที่ช่วยรองรับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้มีรายได้น้อย โดยสะท้อนได้ชัดเจนในช่วงภาวะวิกฤต กรณีสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด 19 ที่ไม่ใช่เพียงวิกฤตสุขภาพ แต่ยังรวมถึงวิกฤตเศรษฐกิจที่แยกกันไม่ได้ ระบบสวัสดิการที่มีของกลุ่มและของรัฐเป็นฐานรองรับสำคัญที่ไม่ให้กลุ่มผู้มีรายได้น้อยต้องตกต่ำและไร้ทางออกในยามวิกฤต ในขณะที่นโยบายปกติเป็นหลักประกันสำหรับผู้สูงอายุ ที่จะมีความมั่นคงทางการเงิน ควบคู่กับความมั่นคงทางอาหารจากการทำเกษตรในเมือง ความมั่นคงในชีวิตและสังคมของประชาชน จึงไม่อาจจะเลยที่จะพิจารณาระบบสวัสดิการของสังคม ที่จะช่วยให้เศรษฐกิจฐานรากได้รับการยกระดับคุณภาพชีวิตเพิ่มมากขึ้น

1.7 การพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง จากกรณีเกษตรในเมือง ข้อค้นพบจากงานศึกษาวิจัยในพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายทั้ง 5 กลุ่ม 4 พื้นที่ พบว่ารูปแบบการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากจากการทำเกษตรในเมืองนั้น มีรูปแบบที่ร่วมกันและแตกต่างกัน ตามลักษณะพื้นฐานของกลุ่ม รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของแต่ละกลุ่ม มีรายละเอียดดังแผนภาพที่ 12 -15

แผนภาพที่ 12 : รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7

แผนภาพที่ 13 : รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก แปลงผักนั้กสำรวจน้อย เคหะชุมชนทุ่่งสองห้อง 327

แผนภาพที่ 14 : รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กลุ่มคนงานสมานฉันทน์ บางบอน

แผนภาพที่ 15 : รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในกรณีกุ่มเกษตรในเมืองนั้น จากแผนภาพรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก พบว่า เศรษฐกิจฐานรากของแต่ละกลุ่มมีความต้องการที่เหมือนและแตกต่างกัน และมีมิติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากหลายมิติ ที่เชื่อมโยงกับการทำเกษตรในเมือง ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่อยู่บนฐานความต้องการที่เป็นความจำเป็นของกลุ่ม โดยเฉพาะในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมือง ที่มีความหลากหลายของปัญหาที่เผชิญ จึงมีทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากการทำเกษตรในเมืองและมิติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1) การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากการทำเกษตรในเมือง จำเป็นต้องมีเป้าหมายและกระบวนการพัฒนาในมิติต่างๆ ดังนี้

1.1) เป็นความต้องการและเห็นความสำคัญของการพึ่งตนเองด้านอาหารเป็นพื้นฐาน กลุ่มเป้าหมายในงานศึกษาได้ตั้งเป้าหมายการพึ่งตนเองด้านอาหารเพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร เป็นการผ่อนคลายภาระทางเศรษฐกิจ การเห็นความสำคัญจะทำให้เกิดความต้องการเรียนรู้ และพัฒนา

1.2) ที่ดินหรือพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญรวมถึงทรัพยากรที่มีทั้งแหล่งน้ำ ทรัพยากรการผลิตซึ่งจะเป็นปัจจัยสำหรับการออกแบบระบบเกษตรในเมืองให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และเหมาะสมกับครัวเรือน หรือกลุ่มที่จะใช้ประโยชน์ได้ง่าย กรณีแปลงผักนักรวญน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 มีบริษัทเอกชนที่อนุญาตให้ใช้พื้นที่รกร้างของบริษัทเพื่อทำสวนเพาะปลูกทำให้ได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือชุมชนได้แปลงผักเพื่อผลิตอาหารปลอดภัย บริษัทไม่ต้องจัดการพื้นที่ที่ปล่อยรกร้าง และยังได้ลดภาษีจากที่ดินว่างเปล่า

1.3) การสร้างความรู้และกระบวนการเรียนรู้ และการปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดรูปธรรมการทำเกษตรในเมืองที่นำไปสู่การสร้างอาหาร และเป็นรายได้ให้กับครัวเรือนหรือกลุ่ม ความรู้และกระบวนการเรียนรู้มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐาน เช่น เป็นคนเมืองไม่เคยทำเกษตรมาก่อน หรือเป็นคนที่ย้ายมาจากภาคเกษตรมีทักษะการทำเกษตรอยู่บ้าง เป็นต้น และเงื่อนไขแวดล้อมของแต่ละกลุ่มที่มีอาชีพที่แตกต่างกัน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการทำเกษตรในเมือง เช่น การไม่มีแสงเพราะมีตึกสูงหรือต้นไม้ใหญ่บังแสง เป็นต้น หรือปัญหาอื่นๆ ของเมือง

การสร้างความรู้จากการปฏิบัติในแปลงจะสร้างนวัตกรรมให้เกิดขึ้น และทำให้แก้ไขปัญหาคือข้อจำกัดต่างๆ ไปได้ และสามารถสร้างเศรษฐกิจอาหารและเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องไปได้ เช่น การแปรรูป ฯลฯ

1.4) การจัดทำข้อมูล เพื่อให้กลุ่มหรือครัวเรือนได้มีข้อมูลสำหรับการผลิต และเห็นความสำคัญของการทำเกษตรในเมืองต่อวิถีชีวิตของตนเองในมิติต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และข้อมูลจะนำไปสู่การปรับปรุงหรือพัฒนาต่อยอดการทำเกษตรในเมืองต่อไปได้

1.5) กระบวนการกลุ่ม แม้ว่าการทำเกษตรในเมืองอาจทำได้โดยครัวเรือนปัจเจก แต่หากมีกลุ่ม กระบวนการกลุ่มจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ และกลายเป็นสังคมของคนเมือง หรือสังคมผู้สูงอายุที่ต้องการเพื่อนและการสังสรรค์คู่กับการมีสุขภาพที่ดีจากอาหารปลอดภัยที่ผลิตเอง

2) การพัฒนาระบบสวัสดิการกับเศรษฐกิจฐานราก การรวมกลุ่มช่วยเหลือกันในการออมหรือกองทุนเพื่อลดหนี้ในระบบ หรือการออมเพื่อสร้างหลักประกันที่มั่นคงของที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิตที่ดี กระบวนการสร้างระบบสวัสดิการโดยรัฐ ได้ส่งผลต่อการสนับสนุนกลุ่มแรงงานนอกระบบ หลังจากการผลักดันนโยบายกองทุนเพื่อการกู้ยืมของกลุ่มแรงงานนอกระบบ ซึ่งทำให้กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน ได้ใช้กองทุนสำหรับตั้งต้นในการสร้างกองทุนภายในเพื่อการลดหนี้ในระบบ และการลงทุนในอาชีพ ในขณะที่นโยบายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในการให้สินเชื่อผู้มีรายได้น้อยในการสร้างบ้านมั่นคง ทำให้กลุ่มผู้มีรายได้น้อยหรือคนจนเมืองมีการออมเพื่อสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย

กระบวนการพัฒนาระบบสวัสดิการจึงเป็นกระบวนการสำคัญและต้องพัฒนาควบคู่กับการพัฒนาชุมชนและสังคม เพื่อให้ประชาชนมีความมั่นคงในชีวิต ในความจำเป็นพื้นฐานทั้งในภาวะปกติ และในภาวะวิกฤตของครัวเรือนและสังคม

3) เศรษฐกิจฐานรากของกลุ่มคนจนเมืองที่ถูกไล่อื้อ จากบทเรียนและการผลักดันของเครือข่ายสลัม 4 ภาค และมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ทำให้เกิดรูปแบบการพัฒนาชุมชนที่สร้างใหม่ โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ กระบวนการในการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และความมั่นคงในการดำรงชีพ มีรูปแบบที่น่าเสนอเป็นนโยบาย ได้แก่

3.1) การรวมกลุ่มของผู้ถูกไล่อื้อในรูปแบบสหกรณ์เคหะสถาน เพื่อขอสินเชื่อจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในเรื่องที่ดินและบ้าน สมาชิกสหกรณ์จะต้องมีการออมเป็นประจำเพื่อให้การออมนำไปสู่การจ่ายสินเชื่อได้อย่างสม่ำเสมอ และไม่เป็นภาระมากเกินไป อย่างไรก็ตาม ในช่วงงานศึกษาเป็นช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ที่ส่งผลกระทบต่อรายได้ของกลุ่มชุมชนภูมิใจ ซึ่งอยู่ระหว่างการสร้างที่อยู่อาศัย จึงได้มีการเจรจาต่อรองในการพักชำระหนี้ และการจัดปรับบ้านเพื่อให้สอดคล้องกับสถานะทางเศรษฐกิจในช่วงเวลาวิกฤต สร้างโอกาสในการฟื้นตัวจากปัญหาเศรษฐกิจ

3.2) การออกแบบชุมชนใหม่ นอกจากการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ที่จะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและอาชีพ การออกแบบพื้นที่ของชุมชนใหม่ต้องมีพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนที่จะใช้สำหรับกิจกรรมเอนกประสงค์ รวมทั้งพื้นที่ที่จะสามารถทำเกษตรในเมืองได้ หรือเป็นพื้นที่สำหรับอาชีพของคนในชุมชน เช่น ตลาด หรือคิวมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น

3.3) การวางแผนการพัฒนาชีวิตและชุมชน กลุ่มในชุมชนจะต้องวางแผนการพัฒนาชีวิตและชุมชนร่วมกันในฐานะสมาชิกของสหกรณ์ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้นในระยะยาว

3.4) การรวมกลุ่มและเครือข่าย เพื่อให้เกิดการหนุนช่วยระหว่างกันทั้งในชุมชนระหว่างชุมชนและเครือข่ายความร่วมมือ เช่น เครือข่ายก้าวหน้าของชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้าง หรือเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการผลักดันทิศทางการพัฒนาเมือง และการพัฒนาชุมชนให้คนจนเมืองมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและมีส่วนร่วมกับการพัฒนาเมือง

1.8 ข้อจำกัดและโอกาสของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จากงานศึกษา พบว่า แม้ว่าประเทศไทยมีนโยบายในการพัฒนาเมืองสีเขียว แต่ยังไม่เป็นวิสัยทัศน์ที่แยกออกจากวิถีชีวิตของคนเมืองในด้านความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ เช่น เรื่องอาหารของคนเมืองหรือที่อยู่อาศัย รวมทั้งคุณภาพด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนายังมุ่งเน้นการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่กลุ่มคนมีรายได้น้อยไม่ได้ถูกนับรวมในห่วงโซ่การพัฒนา และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ต้องการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจยังไม่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญปัญหาวิกฤตโรคระบาดที่ส่งผลต่อวิกฤตเศรษฐกิจของเศรษฐกิจฐานราก

ในขณะที่ความพยายามปรับตัวของคนเมืองในการสร้างอาหารด้วยตนเองมีแนวโน้มมากขึ้น ด้วยวิกฤตที่คนเมืองต้องเผชิญหลายครั้ง การสร้างความรู้ในการทำเกษตรในเมืองได้เกิดขึ้นแล้ว และกฎหมายภาษีที่ดินที่เก็บภาษีที่ดินรกร้างว่างเปล่า เป็นโอกาสสำหรับเจ้าของที่ดินที่จะแบ่งปันที่ดินให้ใช้ประโยชน์ ในขณะที่การใช้พื้นที่ผลิตอาหารเป็นประเด็นที่เจ้าของที่ดินหลายรายให้ความสนใจ และเป็นโอกาสของผู้ที่ต้องการทำเกษตรในเมืองด้วยเช่นกัน กระแสการทำเกษตรในเมืองมีมากขึ้น จนเป็นที่สนใจของหน่วยงานทางนโยบายทั้งในระดับสำนักงานเขตกรุงเทพมหานคร และระดับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งเป็นโอกาสทางนโยบายในการขยายผลเกษตรในเมืองในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะ

จากบทสรุปดังกล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นข้อค้นพบจากการวิจัยและการขับเคลื่อนงานพัฒนาเกษตรในเมือง ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาในอนาคต มีดังต่อไปนี้

2.1 นโยบายการสร้างพื้นที่อาหารของคนเมือง การสนับสนุนให้กลุ่มคนในเมืองได้มีพื้นที่อาหารในเมือง เพื่อให้เข้าถึงอาหารที่ปลอดภัยและเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร งานศึกษาพบว่าการปลูกผักในเมือง ต้องการแปลงผักขนาด 15 ตารางเมตรต่อคน เพื่อให้สามารถมีผักบริโภคได้ตลอดปี จากการศึกษาของศูนย์เรียนรู้ในเครือข่ายสวนผักคนเมือง พบว่า การลงทุนในช่วงแรกกับพื้นที่ที่เริ่มต้นใหม่ มีต้นทุนอยู่ที่ 150-200 บาทต่อตารางเมตร ในรอบการผลิต 60 วัน เนื่องจากต้องซื้อวัสดุจำนวนมาก แต่การผลิตในรอบต่อไปจะเหลือเพียง 15-30 บาทต่อตารางเมตร เนื่องจากค่าใช้จ่ายจะเป็นเรื่องเมล็ดพันธุ์และน้ำรดผัก ส่วนปุ๋ยหมักเน้นการผลิตเอง⁵ ผลผลิตผักต่อตารางเมตรจะได้อย่างน้อย 2 กิโลกรัมต่อตารางเมตร หากดินมีความสมบูรณ์ก็จะได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น ถือเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าที่จะได้อาหารปลอดภัยที่ดีต่อสุขภาพมาบริโภค ทั้งยังเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารของคนเมือง

ในด้านพื้นที่สำหรับการผลิตอาหารในกรุงเทพมหานคร สามารถใช้พื้นที่ว่างเปล่า หรืออาคารบ้านเรือน หรือสำนักงานต่างๆ มาทำการผลิตอาหารได้ หากคำนวณความต้องการบริโภคผัก 240 กรัมต่อคน

⁵ สวนผักคนเมือง, เอกสารรวบรวมชุดความรู้เพื่อส่งเสริมการสร้างพื้นที่อาหารขนาด 100 ตารางเมตร, 2563

ต่อวัน ประชากรในกรุงเทพฯ ในปี 2563 มีจำนวน 5,487,876 คน ต้องการพื้นที่ปลูกผัก 82,318,140 ตารางเมตร หรือ 51,450 ไร่ จากตัวเลขการใช้ประโยชน์ที่ดินในกรุงเทพฯ พบว่า ในปี 2558 พื้นที่ว่างเปล่าในเขตกรุงเทพฯ จำนวน 6,722 แห่ง คิดเป็นพื้นที่ขนาด 75,319 ไร่ ไม่รวมพื้นที่เกษตรกรรมที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ ร้อยละ 29 หากพื้นที่เหล่านี้ถูกเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่เกษตรในเมือง รวมทั้งการส่งเสริมและสร้างแรงจูงใจด้านภาษี หรือประโยชน์อื่นใดที่จะทำให้เจ้าของที่ดินที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ หรืออาคารต่างๆ นำมาสร้างอาหาร และสร้างเศรษฐกิจหมุนเวียนจากจัดการขยะ ทำให้เกิดพื้นที่สีเขียวของเมืองและเป็นพื้นที่เรียนรู้ พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งเป็นพื้นที่ทางสังคมที่จะทำให้คนเมืองมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2.2 นโยบายต่อเศรษฐกิจฐานรากในเรื่องสวัสดิการและความมั่นคงในที่อยู่อาศัย การไล่รื้อชุมชนในกลุ่มคนจนเมือง ที่มีรายได้น้อยควรมีนโยบายในการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย โดยรัฐต้องชดเชยหรืออุดหนุนในการสร้างชุมชนใหม่ เช่น โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนในด้านสาธารณูปโภคให้เพียงพอ หรือเงินชดเชยการโยกย้ายที่อยู่เพื่อให้สามารถปรับตัวได้จากภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น เป็นต้น และควรมีนโยบายที่จะเสริมสร้างให้มีช่องทางและโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน ทั้งการพัฒนาที่อยู่อาศัย การส่งเสริมการออม และระบบสวัสดิการต่างๆ การประกอบอาชีพในย่านที่อยู่อาศัย การมีพื้นที่อาหารของกลุ่มในชุมชน การเข้าถึงการศึกษา การพัฒนากลุ่มเด็ก เยาวชน และผู้สูงอายุ โดยเฉพาะด้านสุขภาพเนื่องจากยังมีข้อจำกัดของชุมชนที่ไม่ได้จดทะเบียน ตามเงื่อนไขของกรุงเทพมหานคร ที่จะไม่ได้รับการบริการทางสาธารณสุข และการพัฒนาอื่นๆ ที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์

2.3 ผังเมืองที่อยู่ร่วมกัน (Inclusive) ของกลุ่มคนที่หลากหลายและบูรณาการไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ผังเมืองที่มีการแบ่งเขตการพัฒนาและความเจริญ โดยไม่ได้รวมคนจนที่อยู่อาศัยในที่นั้นอยู่แล้ว และไล่รื้อชุมชนคนจนเหล่านั้นออกไปอยู่ในเขตชานเมือง ห่างไกลจากพื้นที่ทำมาหากินเดิม ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ถูกกีดกันออกจากการพัฒนาในพื้นที่เดิม และทำให้การพัฒนาเมืองไปสู่ความเจริญเติบโตและความรุ่งเรืองไม่ได้ผนวกรวมคนจนที่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจ ในฐานะแรงงานหรือมีอาชีพประกอบการขนาดเล็ก ออกจากความเติบโตของเมือง

เช่นเดียวกับการแยกอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และภาคบริการ ออกจากภาคเกษตรกรรม ที่ทำให้เมืองไม่สมดุล และมีปัญหาทั้งการเข้าถึงอาหารของคนเมือง ปัญหาสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่แก้ไขได้ยาก ความเจริญเติบโตร่วมกันและการอยู่ร่วมกันระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการมีสิ่งแวดล้อมที่ดีสามารถพัฒนาได้โดยไม่แยกออกจากกัน ภายใต้ระบบนิเวศเมืองที่ต้องการความยืดหยุ่น (Resilience) เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการเผชิญกับภัยพิบัติต่างๆ ซึ่งไม่เพียงแต่การเผชิญกับสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 แต่รวมถึงภัย

ธรรมชาติ บทบาทของเกษตรกรในเมืองที่สร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหารสำหรับคนเมือง และกลุ่มเปราะบางต่างๆ รวมทั้งสร้างพื้นที่สีเขียว เพื่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงด้วยเช่นกัน

ผังเมืองที่ผนวกรวมการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติ จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต้องมีการจัดทำอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นฐานของการพัฒนาที่ไม่ทิ้งกัน และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่จะนำไปสู่การเปิดช่องทางโอกาสสำหรับคนด้อยโอกาส ลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม ทำให้เศรษฐกิจฐานรากได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเท่าเทียม

บรรณานุกรม

หนังสือ เอกสาร วารสาร งานวิจัย

กองนโยบายและแผนงาน สำนักผังเมือง. รายงานการเปรียบเทียบพื้นที่ว่างเปล่าในเขตกรุงเทพมหานครระหว่าง ปี 2549 และ ปี 2558, กรุงเทพฯ.

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2560. ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579).
กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. 2554. รายงานการศึกษาการพัฒนาารูปแบบ การพัฒนาสังคมและสวัสดิการที่สอดคล้องกับความต้องการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและการพัฒนาสังคมของประเทศ กรณีศึกษาในพื้นที่ความรับผิดชอบของสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 2, กรุงเทพฯ.

เกศศิรินทร์ แสงมณี. 2564. การศึกษาศักยภาพดินในเมืองต่อการทำเกษตรในเมือง, กรุงเทพฯ: โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).

โครงการสวนผักคนเมือง. 2563. เอกสารรวบรวมชุดความรู้เพื่อส่งเสริมการสร้างพื้นที่อาหาร, มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).

โครงการการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา: เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร. 2562. เอกสารรายงานการประชุมคณะที่ปรึกษาโครงการวิจัย วันที่ 4 ตุลาคม 2562, ณ ห้องประชุมมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

นาถศิริ โกมลพันธุ์. 2556. มากกว่าผัก บนเส้นทางนักปลูกเมือง ปลูกชีวิต, กรุงเทพฯ : โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).

เบญจวรรณ ปานแมน. 2556. การใช้งานและทัศนคติที่มีต่อสวนชุมชน กรณีศึกษาสวนชุมชนการเคหะในเขตชานเมือง, กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปิยะพงษ์ บุชบงก์. 2555. ปลูกเมือง ปลูกชีวิต แนวคิดและแนวทางการพัฒนาเกษตรในเมือง, กรุงเทพฯ : โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย).

พูนทรัพย์ สอนเมือง ตูลาพันธุ์. 2563. กระบวนการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ : กรณีศึกษาแรงงานนอกระบบ, กรุงเทพฯ : มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ (โฮมเนท ประเทศไทย).

มูลนิธิเพื่อพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ. 2561. รายงานภาวะโรคจากปัจจัยเสี่ยงของประชากรไทย พ.ศ. 2557 ภายใต้แผนงานการพัฒนาศักยภาพทางสุขภาพเพื่อพัฒนานโยบาย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2561. รายงานการศึกษาเรื่อง: ประมาณการค่าใช้จ่ายสาธารณะด้านสุขภาพในอีก 15 ปีข้างหน้า, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. 2562. รายงานโครงการสำรวจติดตามพฤติกรรมการกินผักและผลไม้ของคนไทย ครั้งที่ 2 พ.ศ.2562, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สิงหาคม. 2562. รายงานการศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาประเทศจากผลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติร่วมกับสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ภายใต้โครงการ การปรับปรุงการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2553 – 2583

สิตางค์ เจริญวงศ์. 2560. แนวคิดการปรับตัวเชิงนิเวศในชุมชนเศรษฐกิจเขียว-น้ำเงินในยุคโลกาภิวัตน์เพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน: การทบทวนในเชิงทฤษฎี, วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2560: มหาวิทยาลัยบูรพา.

อภิยุทธ์ อำนาจกาญจนสิน. 2559. *Local Economy: รากแก้วเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมไทย*, กรุงเทพฯ: กองวิจัยเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม.

Wittman, Desmarais, and Wiebe, 2010; Pimbert, 2009

Hamm & Bellows, 2003 อ้างใน Lutz, A.E., Swisher, M.E. and Brennan, M.A.

Helena Norberg-Hodge, Todd Merrifield and Steven Gorelick, *เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดของ เศรษฐกิจ สังคม นิเวศ*

เว็บไซต์

กองนโยบายและแผนงาน สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร (กทม.) อ้างใน Patinee Prapasitsilp -10 June 2016, เข้าถึง

<https://thailand-property-news.knightfrank.co.th/2016/06/10/10>

เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร. ม.ป.ป. สถาบันแรงงานและเศรษฐกิจที่เป็นธรรม. *เศรษฐกิจสมานฉันท์*, เข้าถึง

<https://sites.google.com/site/txtanthunniym/sersthkic-smanchanth>

เกษตรกรรมในเมืองกับการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนและการพัฒนาสังคม. เข้าถึง . <https://prachatai.com/journal/2013/07/47573>

คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก. 2559. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนา

สังคมและความมั่นคงของมนุษย์. *คู่มือ การส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”*, เข้าถึง

https://www.codi.or.th/attachments/article/15058/Guide_economic_280959.pdf

คมสันต์ จันทร์อ่อน. สิงหาคม 2561. “สิทธิที่ดิน ที่อยู่อาศัย ไม่ได้มาจากฟ้าประทาน, เข้าถึง

<https://frsnthai.blogspot.com/2018/08/>

ศูนย์วิจัยนโยบายด้านเศรษฐกิจสีเขียว. 2559. *นิยามของเศรษฐกิจสีเขียว: จุดร่วม จุดต่าง และความหลากหลาย* คณะ

เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เข้าถึง [https://www.rogreencenter.org/2016/02/25/นิยามของ](https://www.rogreencenter.org/2016/02/25/นิยามของเศรษฐกิจสีเขียว/)

[เศรษฐกิจสีเขียว/](https://www.rogreencenter.org/2016/02/25/นิยามของเศรษฐกิจสีเขียว/)

สำนักงานการพัฒนาชุมชน สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพฯ. รายชื่อชุมชนของกรุงเทพมหานคร, เข้าถึง

<http://www.bangkok.go.th/social/page/sub/>

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. 2560. *ข้อมูลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน*,

เข้าถึง http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib8/2560/wholekingdom/1_total_Region_U.pdf

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม . 2562. *ข้อมูลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน* ,

เข้าถึง <http://www.nso.go.th/sites/2014en/Survey/social/household/household/2019/>

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2563. “สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2563” เข้าถึง

<https://www.oae.go.th/assets/portals/1/files/journal/2564/yearbook2563.pdf>

สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล .2561. *สถิติ 2560-2561 กรุงเทพมหานคร*, กองยุทธศาสตร์บริหารจัดการ, กองสารสนเทศ

ภูมิศาสตร์ กรุงเทพมหานคร, เข้าถึง http://one.bangkok.go.th/info/m.info/bkkstat/Stat_2562.pdf

สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. 2561. *คู่มือการประเมินเมืองสิ่งแวดล้อมยั่งยืน*,

เข้าถึง <https://www.deqp.go.th/media/878323/greencity61.pdf>

สมชัย จิตสุชน. 2563. *ทำไมฉันต้องช่วยเหลือคนจน : รังเกียจความเหลื่อมล้ำ หรือรังเกียจคนจน ?* , เข้าถึง

<https://theactive.net/.../poverty-series-somchaj-interview/>

- หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ. 19-22 พฤษภาคม 2556. “เครื่องนุ่งห่มไทยแท้ซบเพื่อนบ้าน ชี้นำแนวโน้มส่งออกทั้งปีทรุดตัวแน่”
อ้างอิงในกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ , เข้าถึง
https://www.ditp.go.th/contents_attach/75630/75630.pdf
- Arty Siriluck. 5 กรกฎาคม 2564. “จับตา ‘หนี้ครัวเรือน’ ปี 2564 จ่อทะลุ 91% ต่อจีดีพี คนไทยติดวงวน ‘แบกหนี้เพิ่ม’
แต่รายได้ลด”, เข้าถึง <https://positioningmag.com/1312956>
- BCG Model. รายงาน “ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน” วันศุกร์ที่ 28 กันยายน 2561: เข้าถึง
thainews.prd.go.th/th/news/print_news/WNPOL6109290010002
- FAO. 2014. *Sustainable Food Value Chains Knowledge Platform*, Available :
<http://www.fao.org/sustainable-food-value-chains/what-is-it/en/>
- IPG-Connect .com. August 8,2017. *สังคมเมืองขยายตัว โอกาสและผลกระทบ*, เข้าถึง <https://ipg-connect.com/th/mega-city-effects/>
- Ripess Intercontinental network for the promotion of social solidarity economy, Available:
<http://www.ripess.org/what-is-sse/what-is-social-solidarity-economy/?lang=en>
- SDG MOVE Moving towards Sustainable Future, Available:
<https://www.sdgmovement.com/2021/04/14/bcg-economy-model-trend-th-national-agenda-2021/>
- UNEP. 2011. *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication - A Synthesis for Policy Makers*, Available: <http://www.unep.org/greeneconomy>

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1

บทความเผยแพร่ในเพจมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) จำนวน 4 ครั้ง

1. วันที่ 7 สิงหาคม 2564 เข้าถึง 797 คน แชร์ 3 ครั้ง

การทำเกษตรในเมืองของกลุ่มเศรษฐกิจฐานราก

ตัวอย่าง แปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 เขตหลักสี่

“จากสภาพดินในเมืองส่วนใหญ่เป็นดินถมสภาพดินไม่ดีนัก การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ต้องสัมพันธ์กับฤดูการผลิต และกระบวนการหมักดินเพื่อให้เกิดการย่อยสลายและปลดปล่อยธาตุอาหาร รวมไปถึงการทำงานของจุลินทรีย์ในดินที่จะส่งผลต่อการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ซึ่งทำให้กระบวนการหมักมีอุณหภูมิสูงในช่วง 2 สัปดาห์จากการทำงานของจุลินทรีย์ในดินที่มีการสร้างสารต่างๆ ออกมาย่อยสลายอินทรีย์วัตถุให้อยู่ในรูปที่พืชผักสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ การสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้ดินจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการทำเกษตรในเมือง”

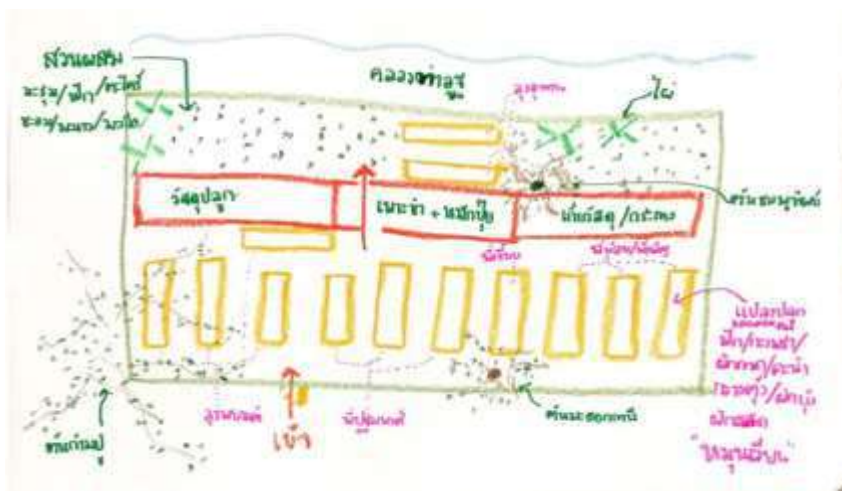
การศึกษาวิจัยการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ในระหว่างปี 2562-2564 แปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 เป็นหนึ่งในกลุ่มเป้าหมายงานวิจัยซึ่งมีพื้นฐานการทำงานร่วมกับโครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ในการพัฒนาระบบเกษตรในเมือง พบว่า มูลค่าจากการปลูกผักคิดเป็นเงินจำนวน 119,920 บาทในรอบ 14 เดือน (พฤศจิกายน 2562 – ธันวาคม 2563) หรือประมาณ 8,500 บาทต่อเดือน และการประเมินมูลค่าภาษีที่ดินรกร้างว่างเปล่าจากการใช้ประโยชน์พื้นที่เนื้อที่ 300 ตารางวาสามารถลดภาษีได้ 34,500 บาท/ปี นอกจากนั้นการทำเกษตรในเมืองได้สร้างให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนจากการจัดการเศษอาหารในครัวเรือนและเศษวัสดุในแปลงเกษตร เพื่อนำมาทำปุ๋ยหมักโดยสามารถลดต้นทุนการผลิตได้ถึง 4,300 บาทต่อปี และลดค่าจัดการขยะได้อีก 3,870 บาทต่อปี การสร้างให้เกิดมูลค่าต่างๆ เหล่านี้ปัจจัยสำคัญหนึ่ง คือการสร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อให้ได้ผลผลิตที่

ความเป็นมาของแปลงผักนักร้องน้อย

เคหะชุมชนทุ่งสองห้องเป็นชุมชนที่การเคหะแห่งชาติได้จัดสร้างเป็นที่พักอาศัยมาตั้งแต่ปี 2526 แต่สำหรับแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 นั้นเกิดจากที่ชุมชนมีพื้นที่รกร้างขนาด 300 ตารางวา ซึ่งเป็นที่ดินของบริษัทไทยคาเนตเต จำกัด ที่ผลิตเส้นเชือกสำหรับส่งออกและดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2532 โดยพื้นที่รกร้างนี้บริษัทต้องการสร้างบ้านพักให้พนักงาน แต่สร้างไม่เสร็จจึงถูกปล่อยทิ้งร้างนานกว่า 10 ปี กลายเป็นที่ทิ้งขยะของคนในชุมชน และเป็นแหล่งมั่วสุมของวัยรุ่น ในปี 2551 แกนนำชุมชนร่วมกับสำนักงานเขตหลักสี่ได้ขอใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อบริโภคในครอบครัวและชุมชนกับบริษัทไทยคาเนตเต ชุมชนจึงเริ่มใช้ประโยชน์พื้นที่ดังกล่าวเป็นต้นมา จนปี 2556 โครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ได้สนับสนุนชุมชนในการพัฒนาและยกระดับการพึ่งตนเองด้านอาหารให้มากขึ้น โดยเน้นการปรับปรุงคุณภาพดิน ปรับปรุงภูมิทัศน์ของสวนและแปลงผัก

แปลงผักนักร้องน้อยกับงานวิจัยเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง

การดำเนินงานวิจัยในปี 2562-2564 ซึ่งครบรอบ 10 ปีของชุมชนที่มีการปลูกผักอย่างต่อเนื่อง พบว่าแปลงผักแห่งนี้มีสมาชิกจำนวน 10 คนที่มาจากหลายชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงมาร่วมกันดูแลจัดการ โดยแบ่งแปลงขนาด 1x8 เมตรให้สมาชิกรับผิดชอบคนละแปลง ในการเตรียมแปลงครั้งแรกสมาชิกทุกคนช่วยกัน แต่หากใครต้องการแปลงเพิ่มเติมเตรียมแปลงเอง ด้วยวิธีนี้ทำให้เกิดความหลากหลายชนิดพืชผักในแปลงเดียวกัน เพราะต่างเลือกผักที่คนในครอบครัวชอบกิน หรือผักที่กินประจำในครัวเรือนมาปลูก เช่น มะเขือเปราะ พริก ผักกาดขาวใหญ่ กวางตุ้ง ผักบุ้ง ผักชีลาว ฯลฯ ที่ปลูกผสมผสานลงไปแปลงเดียวกัน และมีการปลูกพืชตามฤดูกาลเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่ มีการกระจายปลูกผักยืนต้นรอบๆ ในพื้นที่ว่างไม่ว่ามะรุม ไม้

วิเคราะห์ปัญหาการปลูกผัก

จากการวิเคราะห์ปัญหาของการปลูกผักพบว่า ผลผลิตผักที่ปลูกไม่ดี ผักแคะแกร็นไม่สมบูรณ์ มีแมลงศัตรูพืชมารบกวน รวมถึงอายุของสมาชิกที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ การทำเกษตรที่ต้องปรับปรุงดินบ่อยๆ จึงไม่เหมาะสมกับวัยและร่างกายของสมาชิก ดังนั้น โครงการวิจัยสนใจพัฒนาให้เป็นพื้นที่ต้นแบบในด้านการพึ่งตนเองด้านอาหารที่เชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเน้นการเพิ่มทักษะความรู้การปรับปรุงดิน การพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิตเพื่อลดต้นทุนการเพาะปลูก รวมถึงการเสริมสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุในชุมชน

○ **สร้างความอุดมสมบูรณ์ของดิน** โครงการได้ประสานอาจารย์เกษศรินทร์ แสงมณี มาให้คำแนะนำกับสมาชิก โดยมีการปรับจากแปลงดินมาเป็นแปลงยกโดยใช้อิฐประสาน และการปรับปรุงดินครั้งแรกเพื่อเตรียมแปลงปลูกผัก โดยใช้ดินถุงใบก้ามปูมาหมักร่วมกับดินเดิม และใส่ปุ๋ยคอกผสมคลุคเคล้าในอัตราส่วน 1 : 1: 1 ให้เข้ากัน เอน้ำหมักชีวภาพจากเปลือกสับปะรดหมักเข้าไป รดน้ำ 2 วัน/ครั้งเพื่อให้มีความชื้น ทิ้งไว้ 30 วัน

○ **เก็บข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของดิน** ภายใน 1 ปีหลังการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้ดิน พบว่า ด้านกายภาพ ดินมีความร่วนซุยมากขึ้น ระบายน้ำได้ดี ลักษณะเนื้อดินเป็นดินร่วนปนดินเหนียว และมีสมบัติทางเคมีที่ดีขึ้น โดยมีค่าเฉลี่ยดังนี้ pH 7.36 (เป็นค่าเล็กน้อย) อินทรีย์วัตถุร้อยละ 6.48 (สูงมาก) ไนโตรเจนร้อยละ 0.32 (สูง) ฟอสฟอรัส 727.67 mg/kg (สูงมาก) โพแทสเซียม 441.33 mg/kg (สูงมาก) แคลเซียม 5,552 mg/kg (สูง) และแมกนีเซียม 579.33 mg/kg (สูง) จากนั้นหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตแต่ละครั้ง จะปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักใบก้ามปูทิ้งไว้ 2 สัปดาห์ ก่อนการลงมือปลูกผัก

○ **ผลการศึกษาธาตุอาหารในดิน** บ่งชี้ความอุดมสมบูรณ์ของอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารในดิน โดยเฉพาะในฤดูหนาวที่มีปริมาณธาตุอาหารมากกว่าฤดูอื่นๆ เนื่องจากกิจกรรมของจุลินทรีย์ทำงานได้ดี อินทรีย์วัตถุในดินสูง มีปริมาณธาตุอาหารและอินทรีย์คาร์บอนสูง โดยเฉพาะไนโตรเจน แมกนีเซียม ซึ่งไนโตรเจนมีผลต่อการเจริญเติบโตทางใบ ส่วนแมกนีเซียมส่งผลต่อการสังเคราะห์แสงทำให้มีคลอโรฟิลล์สูง ใบเขียว สะสมอาหารได้มากพืชเจริญเติบโตดี ฟอสฟอรัสที่มีสูงจะส่งเสริมการเจริญเติบโตให้กับพืชหัวและเร่ดดอกและผล ธาตุโพแทสเซียมจะช่วยส่งเสริมการติดผล และช่วยให้ผลผลิตมีรสชาติดีเนื่องจากโพแทสเซียมช่วยให้เกิดการเคลื่อนย้ายน้ำตาลในพืช ส่วนแคลเซียมจะช่วยเสริมโครงสร้างของเซลล์พืชให้มีความแข็งแรง

ปริมาณธาตุอาหารดังกล่าว สัมพันธ์กับสภาพดินและจุลินทรีย์ที่มีอยู่ในดิน ดินที่มีอินทรีย์วัตถุจะพบ ไล่เดือนตัวงดิน แมงกลบ กิ้งกือ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ส่วนในฤดูหนาวจะไม่ค่อยพบไล่เดือน เนื่องจากอุณหภูมิในดินต่ำกว่า 25 องศาเซลเซียส และความชื้นในดินต่ำ

○ **ผลผลิตดีมีคุณภาพ** จากกระบวนการสร้างความสมบูรณ์ในดิน ทำให้ผลผลิตมีคุณภาพ ผักมีความกรอบ ใบหนานุ่ม สีเขียวเข้ม โรคและแมลงเข้าทำลายได้ยาก การสะสมไนเตรทน้อยกว่าค่ามาตรฐานและสามารถเก็บรักษาในตู้เย็นได้นานกว่า 3 อาทิตย์

ข้อมูลจากงานศึกษาดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนมีการจัดการดินในการผลิตพืชให้ตรงตามฤดูกาล โดยเน้นการทำ ปักจี้การผลิต กระบวนการหมัก การย่อยสลาย และปลดปล่อยธาตุอาหาร ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาและปัจจัยทางด้าน สภาพแวดล้อมเป็นตัวควบคุมการผลิตในแต่ละฤดู เพื่อสามารถวางแผนการผลิตได้อย่างเหมาะสม ตั้งแต่การปรับปรุง ดินก่อนเพาะปลูก การรู้จักพืชที่ปลูก ความเหมาะสมของพืชกับฤดูกาลเพาะปลูก การเพาะกล้า การเติมปุ๋ยหมัก และการใช้จุลินทรีย์ต่างๆ รวมทั้งฮอร์โมนพืชต่างๆ ตลอดไปถึงการเก็บเกี่ยวและการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว

2. วันที่ 10 สิงหาคม 2564 เข้าถึง 385 คน

ตัวเลขของผู้ติดเชื้อโควิดไม่ต่ำกว่า 10,000 และโตไปถึง 20,000 กว่าคน รวมถึงมีผู้เสียชีวิตไม่ต่ำกว่าร้อยคน ในแต่ละวัน ถึงแม้จะมีมาตรการล็อกดาวน์แต่ยังไม่สามารถหยุดการติดเชื้อลงไปได้ และยังสร้างความยากลำบากในการใช้ชีวิตประจำวันโดยเฉพาะกลุ่มคนเปราะบางที่มีอาชีพหาเช้ากินค่ำ ไม่มีเงินเก็บออม และไม่พร้อมที่จะอยู่ในบ้าน เพื่อหยุดเชื้อด้วยต้องออกไปหารายได้ ถึงแม้จะหาเงินได้ยากลำบากมากขึ้นและยังต้องเสี่ยงกับการติดเชื้อโควิดที่อาจนำมาแพร่ให้กับคนในครอบครัวที่อาศัยกันหนาแน่นในชุมชนแออัดก็ตาม เช่นเดียวกันกับชุมชนที่ประสบปัญหาการไล่รื้อ และอยู่ระหว่างการก่อสร้างที่อยู่อาศัยแห่งใหม่อย่างชุมชนภูมิใจ เขตคลองสามวา กรุงเทพฯ ก็ต้องเผชิญกับปัญหาการใช้ชีวิตในวิกฤตที่เกิดขึ้น

ความเป็นมาชุมชนภูมิใจ

ชุมชนภูมิใจเกิดจากการรวมตัวของสมาชิก 4 ชุมชนที่ถูกไล่รื้อในช่วงปี 2559-2560 คือ ชุมชนคลองเป็ง เขตวัฒนา ชุมชนเบนตาโพ เขตคลองสามวา ชุมชนอยู่เย็น เขตลาดพร้าว และชุมชนราชฎร์บัวขาว เขตสะพานสูง เพื่อนำที่ดินมาปรับปรุงเป็นพื้นที่ระบายน้ำป้องกันน้ำท่วมในกรุงเทพฯ และสร้างสวนสาธารณะเพื่อเป็นที่พักผ่อนของคนเมือง ตามนโยบายจัดระเบียบชุมชนที่อาศัยอยู่ริมคลอง หรือที่ดินสาธารณะของกรุงเทพมหานคร รวมถึงการพัฒนาโครงการอสังหาริมทรัพย์ในที่ดินเอกชน

สถานการณ์ไล่รื้อชุมชนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นการขับไล่คนจนออกนอกเมือง โดยอ้างว่าเป็นผู้บุกรุกในที่ดินสาธารณะรวมทั้งที่ดินส่วนบุคคล และการไล่รื้อส่วนใหญ่ไม่มีความเป็นธรรม ใช้ความรุนแรง หน่วยงาน

รัฐหรือเอกชนเข้าซื้อถอนบ้านเรือนได้ตามอำเภอใจ ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้ ในขณะที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง หาบเร่แผงลอย เก็บหาซื้อของเก่า ซึ่งไม่ได้รับหรือไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการด้านต่างๆ ของรัฐอยู่แล้ว การไล่รื้อจึงเป็นการซ้ำเติมชีวิตของผู้คนในชุมชน

สร้างที่อยู่และวิถีชีวิตแห่งใหม่

สมาชิกทั้ง 4 ชุมชนได้รวมตัวกันจากการส่งเสริมของเครือข่ายสลัม 4 ภาค และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และมาซื้อที่ดินในเนื้อที่ 12 ไร่ ที่ตั้งอยู่ในซอยประชาร่วมใจ 43 เขตคลองสามวา กรุงเทพฯ บริเวณที่เรียกว่า “บึงนายพล” สำหรับสร้างที่อยู่อาศัย 145 คริวเรือน และจัดสรรพื้นที่ส่วนกลางเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน เช่น สร้างแหล่งผลิตและกระจายอาหาร พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ พื้นที่วิ่งเล่นของเด็ก รวมถึงศูนย์ประสานงาน

การสร้างที่อยู่แห่งใหม่นี้ ส่งผลให้ผู้คนต้องปรับตัวทั้งการหาซื้อที่ดิน หาสถานศึกษาสำหรับบุตรหลานที่ใกล้ชุมชนแห่งใหม่ รวมทั้งช่องทางอาชีพใหม่จากเดิมที่เคยออกรับจ้าง รับเหมาก่อสร้าง หาบเร่แผงลอย เปิดร้านขายของชำ เก็บหาซื้อของเก่าในพื้นที่ใกล้ชุมชน ซึ่งการปรับตัวที่เกิดขึ้น ล้วนเกี่ยวข้องกับสถานะทางเศรษฐกิจหรือการมีรายได้ที่เพียงพอจากรายจ่ายด้านต่างๆ ที่เพิ่มขึ้น

วิกฤตโควิดยิ่งต้องปรับตัว

ตัวอย่างเสี่ยงสะท้อนจากชุมชนภูมิใจ เช่น ณัฐวรรษ ได้ตัดสินใจลาออกจากพนักงานขับรถสลิปล้อรับจ้าง แล้วขายรถกระบะเพื่อมาซื้อรถเก๋งสำหรับขับ grab car ด้วยเห็นว่าเป็นอาชีพอิสระและทำรายได้ให้ดี เริ่มต้นปลายปี 2562 ที่ยังไม่มีมาตรการแพร่ระบาดของโควิด-19 มีรายได้หักค่าน้ำมันแล้ว 1,000 บาท/วัน แต่ทำได้เพียง 4 เดือน เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ที่ต่อเนื่องกันมาจนถึงเดือนสิงหาคม รายได้เหลือเพียง 300-400 บาท/วัน “ผลกระทบจากโควิดทำให้รายได้ลดลงมาก ผู้โดยสารไม่มียิ่งมีการลือคาวนผู้คนก็ไม่ออกมาจากบ้านซึ่งได้ส่งผลต่ออาชีพโดยตรง ยิ่งต้องผ่อนค่างวดรถตกเดือนละ 8,400 บาท โชคดีที่ลูกมีงานให้ทำและภรรยาทำรายได้ประจำก็พอประทังชีวิตไปได้ แต่ไม่มั่นใจรถที่ใช้อยู่อาจถูกยึดคืนสักวัน หากยังเป็นแบบนี้อยู่”

ขณะที่ลักษณะและดำรง สองสามีภรรยาก่อนการแพร่ระบาดโควิด ลูกสาวส่งเงินให้เดือนละ 25,000 บาท และการระบาดของโควิดธุรกิจส่วนตัวที่ลูกสาวทำอยู่มีปัญหาทางการเงิน จึงไม่สามารถส่งเงินให้ได้ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2563 ชีวิตแย่ตั้งแต่นั้นมา “ไม่มีรายได้ที่ลูกสาวเคยให้สำหรับใช้จ่ายอีกเลย แต่ลูกยังคงรับผิดชอบค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่บ้าน รวมทั้งเอาเงินเก็บมาใช้จนหมด ตัวเองจึงหันมาหารายได้เสริมด้วยการขายของออนไลน์และขายอาหารตามสั่งราคาถูกที่บ้านชั่วคราวในชุมชนภูมิใจ”

สำหรับเตือนใจ เล่าว่า“ รายได้ที่เป็นอยู่ตอนนี้เป็นรายได้วันต่อวัน ต้องใช้จ่ายอย่างระมัดระวังและประหยัดสุดๆ เพราะต้องผ่อนทั้งรถ ทั้งที่ดินและบ้านที่กำลังสร้าง หมุนเงินกันไปเยี่ยมจากอีกที่ไปจ่ายอีกที่ ใครมีอะไรมาจ้างให้ทำก็ทำเพื่อพอมีเงินมา อีกทั้งอาชีพขับ grab food ของสามีมีรายได้ลดลง หรืออาจเป็นเพราะคนไม่ค่อยมีรายได้จึงไม่ค่อยสั่งอาหารกัน”

เหล่านี้เป็นแค่ตัวอย่างเรื่องราวการปรับตัวที่เกิดขึ้น ซึ่งในความเป็นจริงย่อมเป็นวิกฤตของอีกหลายๆ คนและหลายๆ ครอบครัวที่ต้องเผชิญ

รายได้ลดลงผลกระทบต่อการมีที่อยู่แห่งใหม่

ความหวังของคนในชุมชนภูมิใจกับการมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยและที่ดินแห่งใหม่นั้น ได้ชะลอและถูกลดทอนลงเมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโควิด รายได้ที่พอมีพอกินและพอที่จะผ่อนชำระค่าสร้างบ้านและที่ดินที่วางแผนไว้นั้นพลิกผันไปจากเดิม ส่งผลต่อการผ่อนชำระค่าที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ บางรายจำใจต้องลดหรือตัดชิ้นงานบางส่วนของที่อยู่อาศัยลงเพื่อลดค่าใช้จ่าย แต่อีก 14 รายสำหรับสมาชิกในเฟส 2 ของการก่อสร้างที่อยู่อาศัยได้ขอยกเลิกสิทธิไป ถึงแม้ชุมชนได้รับความช่วยเหลือแบ่งเบาค่าใช้จ่ายในการชำระเงินต้นและดอกเบี้ยสำหรับการผ่อนชำระค่าที่ดินและค่าก่อสร้างบ้านแล้วก็ตาม แต่ความไม่แน่นอนของรายได้ที่เกิดขึ้น จำเป็นต้องตัดสินใจที่จะเลือกทางใดทางหนึ่งเพื่อความอยู่รอดกับวิกฤตที่เกิดขึ้น

ทางรอดความเป็นอยู่ช่วงวิกฤต

ถึงแม้ชุมชนต้องเผชิญปัญหาเกี่ยวกับรายได้ที่ไม่มั่นคงในแบบที่ชุมชนเรียกว่า “งานหาย รายได้หด” หรือ “หาเช้ากินค่ำ” หรือแม้กระทั่ง “หามือ กินมือ” แต่ชีวิตต้องอยู่รอดท่ามกลางความเสี่ยงของการแพร่ระบาดเชื้อโควิด โดยชุมชนมีแนวทางทั้งการจัดการตนเอง และการช่วยเหลือจากภายนอก เช่น

- ใช้จ่ายอย่างประหยัดและพึ่งพิงหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่มีอยู่รอบๆ ชุมชนที่มีปลารวมชาติหลากหลายชนิด การเก็บหาพืชผักอย่างสะเดา ขี้เหล็ก รวมทั้งพยายามปลูกพืชผักในพื้นที่ว่างที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ รวมทั้งบริเวณพื้นที่รอบๆ บ้านชั่วคราว เพื่อนำมาทำอาหารบริโภคในครัวเรือนและแบ่งปันให้กับคนในชุมชนด้วยกัน ซึ่งทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายค่าอาหารลงไปได้

- รวมกลุ่มเพื่อหนุนเสริมและช่วยเหลือกันและกัน ซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักของการสร้างความมั่นคงและยั่งยืนของชีวิตและชุมชน การรวมตัวของสมาชิกในชุมชนภายใต้เครือข่ายสลัม 4 ภาค นอกจากทำให้ชุมชนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและที่อยู่อาศัยโดยไม่ต้องถูกไล่ออเหมือนที่ผ่านมา ชุมชนยังได้รับการสนับสนุนยกระดับพัฒนาทั้งด้านคุณภาพชีวิต การมีอาชีพที่จะมีรายได้เสริมในครัวเรือน ล้วนเกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ท่ามกลางวิกฤตที่เกิดขึ้น

- การได้รับแบ่งปันอาหารจากเครือข่ายภาคประชาชน อย่างกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิต และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) รวมถึงเครือข่ายสลัม 4 ภาค สำหรับชุมชนภูมิใจได้นำสิ่งของที่ได้รับบริจาคส่งต่อให้กับสมาชิกและชุมชนใกล้เคียง และตั้งครัวกลางเพื่อทำอาหารสำเร็จจำหน่ายในราคา 10-20 บาท หรือแจกจ่ายให้กับผู้ที่เดือดร้อน รายได้ที่เกิดขึ้นถูกนำมาสมทบเป็นกองกลางสำหรับการซื้อวัตถุดิบในการทำอาหารของครัวกลางต่อไป การแบ่งปันและตั้งครัวกลาง ช่วยในการลดรายจ่ายไปได้ อย่างข้าวสาร น้ำปลา น้ำมันที่ได้รับบริจาคมานั้น สามารถลดค่าใช้จ่ายในการซื้อสินค้าดังกล่าวลงประมาณ 1-2 เดือน/ครัวเรือน

○ การรับความช่วยเหลือภายใต้นโยบายและโครงการของรัฐ ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะเลือกและตัดสินใจความช่วยเหลือที่ตรงตามคุณสมบัติที่กำหนดมาเพื่อเข้ารับสิทธิในโครงการหรือมาตรการต่างๆ เช่น โครงการช่วยเหลือผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ มาตรการคนละครึ่ง เราชนะ เป็นต้น

ดังนั้น ในภาวะวิกฤตชุมชนกลุ่มคนเปราะบางจะอยู่รอดได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ที่ต้องคำนึงและตระหนักถึงความเดือดร้อนต่อการดำรงชีวิตโดยเฉพาะภาครัฐที่ต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มคนเปราะบางในการได้รับสิทธิและเข้าถึงมาตรการความช่วยเหลือต่างๆ อย่างทั่วถึง แต่สำหรับระยะยาวรัฐต้องสนับสนุนการใช้ประโยชน์ที่ดินรกร้างมาเป็นพื้นที่เกษตรสำหรับเป็นแหล่งอาหารบริโภคในครัวเรือนและชุมชน รวมถึงมีสวัสดิการด้านต่างๆ ที่ยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในสังคมให้ดีขึ้น นอกเหนือจากการพึ่งพาตนเองด้านอาหารโดยการสร้างแหล่งอาหารในชุมชน และการช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันกันและกันของคนในชุมชน

3.วันที่ 30 สิงหาคม 2564 เข้าถึง 359 คน

กลุ่มคนงานสมานฉันท์

โรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน

กลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน เกิดจากการรวมตัวของคนงานโรงงานเบต แอนด์บาร ที่ผลิตสินค้าแบรนด์เนม เช่น Nike Rebox และ Adidas หลังจากการถูกเลิกจ้างกะทันหัน เมื่อโรงงานปิดตัวลงในวันที่ 7 ตุลาคม 2445 โดยไม่มีการแจ้งให้คนงานได้รู้ล่วงหน้า ไม่มีการจ่ายค่าจ้างและเงินชดเชยค่าจ้าง ส่งผลให้คนงานกว่า 800 ชีวิตต้องเคืองคว้าง และคนงานจำนวน 350 คน ได้รวมตัวชุมนุมนาน 3 เดือน จนเกิดการแก้ระเบียนกฎหมายแรงงานโดยขยายการจ่ายเงินกรณีค่าจ้างค้างจ่ายและค่าชดเชย จากนั้นคนงานจำนวน 40 คน ได้ร่วมตัวจัดตั้ง “โรงงานกลุ่มสมานฉันท์ Solidarity Group” ภายใต้คำขวัญที่ว่า “โรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน” และได้เช่าตึกแถว 3 ชั้นจำนวน 3 หลังในซอย 64/2 เขตบางบอน เพื่อตั้งโรงงาน

ผ่านมา 18 ปี กลุ่มคนงานสมานฉันท์ยังคงความตั้งใจในการสร้างโรงงาน ถึงแม้เกิดเรื่องราวล้มลุกคลุกคลานมากมายมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนคนงานคนแล้วคนเล่า จากคนงานที่ร่วมก่อตั้ง 40 คน เหลือเพียง 4 คนที่ยังยึดเป้าหมายความเป็นศักดิ์ศรีของแรงงานที่ต้องได้รับความเป็นธรรม และมีความเท่าเทียมกัน ไม่ถูกกดขี่จากนายจ้าง บางส่วนต้องออกไปเพราะอายุที่มากขึ้นและต้องการกลับไปทำเกษตรที่บ้านเกิดในต่างจังหวัด อย่างไรก็ตามแล้วสำหรับโรงงานเล็กๆ แห่งนี้ความเหมาะสมของคนงานจะอยู่เฉลี่ยราว 30 คนซึ่งจะสอดคล้องกับปริมาณงานที่บางช่วงมีมาก บางช่วงแทบไม่มีงานให้ทำ และเรื่องราวของกลุ่มคนเล็กๆ ที่มีพลังยืนหยัดบนสถานการณ์วิกฤตต่างๆ และร่วมฝ่าฟันกันมา ซึ่งต้องน้อมยอมรับความมุ่งมั่นในบทเรียนของกลุ่มคนงานนี้เป็นอย่างยิ่ง

สถานะและความเป็นอยู่ของกลุ่มคนงานสมานฉันท์

ทั้งในภาวะปกติและวิกฤตต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มคนงานสมานฉันท์เป็นกลุ่มคนเปราะบางที่เมื่อครั้งเป็นหนุ่มสาวได้ออกจากบ้านเกิด ซึ่งล้มเหลวจากอาชีพเกษตรกรรมที่ต้นทุนในการผลิตสูงกว่ารายได้และเป็นหนี้เป็นสิน และด้วยความหวังที่ว่า การมารับจ้างทำงานในเมืองหลวงจะทำให้ชีวิตของตนและครอบครัวดีขึ้น แต่ในความเป็นจริงกลับถูกเอารัดเอาเปรียบจากการทำงาน รายได้ไม่เพียงพอรายจ่ายแต่ได้ส่งเงินกลับไปบ้านเพื่อเป็นทุนในการทำเกษตรมาอย่างไม่ขาด ถึงแม้สถานะทางเศรษฐกิจอยู่ในภาวะติดลบ ต้องกู้เงินทั้งในและนอกระบบเพื่อใช้จ่าย และเมื่อเกิดวิกฤตขึ้นย่อมซ้ำเติมความอยู่รอดของคนงานไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแพร่ระบาดของโควิด ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2563 ถึงปัจจุบันโรงงานแทบจะไม่มีงานเข้ามา แต่กลุ่มคนงานสมานฉันท์ที่ตั้งโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าเล็กๆ แห่ง

นี้ ยังคงมีความหวังที่จะเป็นต้นแบบ “โรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน” และความเป็นอยู่ของกลุ่มที่ได้ปฏิบัติมาอย่างเช่น

○ **ตั้งกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล** โดยเน้นการบริหารที่มีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน เช่น พิจารณาศักยภาพของสมาชิกกลุ่มในการกำหนดบทบาทหน้าที่ ใช้เวทีประชุมในการวางกฎระเบียบกติกาการอยู่ร่วมกัน เช่น ห้ามส่งเสียงดังทั้งเวลาทำงานและเลิกงาน ห้ามเสพยาและครอบครองยาเสพติด ทุกคนต้องช่วยกันรักษาและทำความสะอาดเนื่องจากโรงงานไม่มีแม่บ้าน เมื่อมีปัญหาต้องมาพูดคุยหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ดังนั้นการทำงานจึงให้ความเคารพ ให้สิทธิ ให้เสรีภาพอย่างเท่าเทียมเปรียบเสมือนคนในครอบครัวเดียวกัน

○ **มีสวัสดิการที่ดีและง่าย** นอกจากการมีระบบประกันสังคมทั้งมาตรา 33 ที่โรงงานจ่ายเงินสมทบ และมาตรา 40 สำหรับแรงงานนอกระบบที่ต้องจ่ายเอง คนงานสามารถเบิกค่าจ้างล่วงหน้าตามความจำเป็นได้ครั้งละ 2,000 บาท สามารถลางานเพื่อกลับไปช่วยทำงานได้ตามที่ต้องการ ด้านที่พักอาศัยนั้นได้ใช้ชั้น 3 และดาดฟ้ากันเป็นห้อง โดยคนงานจ่ายค่าที่พักรวมค่าน้ำและค่าไฟในราคา 600-750 บาท/เดือน/ห้อง และสามารถเอาลูกเอาหลานมาอยู่ด้วยได้ มีการเก็บรวบรวมเศษผ้าที่เหลือใช้และขวดน้ำไปขายและนำรายได้มาซื้อเครื่องทำน้ำดื่มสำหรับคนงาน มีการใช้พื้นที่ว่างเปล่าบนดาดฟ้าสำหรับปลูกผักไว้บริโภคร่วมกันเพื่อลดค่าใช้จ่าย เปิดโอกาสให้คนงานสามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เพิ่มทักษะ ความรู้ในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง เป็นต้น

ที่สำคัญจากภาวะเศรษฐกิจที่ติดลบและคนงานต้องพึ่งพิงแหล่งเงินกู้ทั้งในและนอกระบบมาใช้จ่าย กลุ่มได้มีการพูดคุยและเห็นร่วมกันว่าหนักรบบนั้นคิดดอกเบี้ยในอัตราสูง จึงได้พัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการปลดหนี้นอกระบบขึ้นในปี 2563 เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยมีระเบียบการออมทุก 15 วัน สมาชิกสามารถออมขั้นต่ำสุด 300 บาท แต่ไม่เกิน 1,500 บาท กลุ่มเปิดให้กู้ทุกเดือน โดยกำหนดดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน และต้องมีการคืนทุกเดือน ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย หากไม่คืนไม่สามารถกู้ใหม่ได้ ยกเว้นกรณีฉุกเฉิน กลุ่มตั้งเป้าหมายที่จะให้ผลกำไรนำมาจัดเป็นสวัสดิการ เช่น ได้ค่าชดเชยในยามเจ็บป่วย เป็นต้น การมีกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้สมาชิกให้ความสำคัญต่อการออมและวิเคราะห์ความจำเป็นในการใช้จ่ายมากขึ้น และเรียนรู้ถึงการเอาเปรียบจากแหล่งเงินกู้นอกระบบมากยิ่งขึ้น

○ **ปรับรูปแบบการจัดการของโรงงาน** จากเดิมที่โรงงานใช้วิธีรับช่วงงานต่อจากโรงงานอื่นๆ หรือรับงานขององค์กรภาคีหรือบริษัทต่างๆ ที่อาศัยความคุ้นเคยหรือแนะนำต่อๆ กันมา ถึงวันนี้กลุ่มได้เพิ่มวิธีการดำเนินงานโดยการเข้ารับประมูลชิ้นงานแล้วมาจัดการบริหารเอง ซึ่งได้เริ่มในช่วงปี 2563 ทำให้โรงงานเติบโตมีงานต่อเนื่อง ถึงแม้ในช่วงต้นของการรับงานประมูลเป็นเรื่องใหม่และไม่มีประสบการณ์ที่ต้องเข้าไปแข่งขันกับคู่แข่งที่ส่วนใหญ่มีต้นทุนมากกว่า ทำให้โรงงานเล็กๆ ไม่สามารถสู้ราคาประมูลที่ต่ำกว่าได้ เพราะนั่นหมายถึงการกลับมากดค่าแรงงานจากคนงานในโรงงาน ทำให้โรงงานต้องพลาดโอกาสไปหลายครั้ง ต่อเนื่องมาเมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้งานเข้าประมูลลดน้อยลงไป พร้อมกับชิ้นงานอื่นๆ ที่ไม่มีเข้ามา

○ **การสร้างพื้นที่อาหารเพื่อการบริโภคและแบ่งปัน** พื้นที่ว่างจากการกันห้องบนดาดฟ้าเนื้อที่ประมาณ 24 ตารางเมตรได้ถูกแปรสภาพให้เป็นพื้นที่ปลูกพืชผักเพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารและมีอาหารปลอดภัยไว้บริโภค กิจกรรมนี้ได้ดำเนินมาตั้งแต่ปี 2553 คนงานทุกคนสามารถเข้ามาดูแลจัดการและนำผักไปกินได้ ผักที่ปลูกจึงเป็นผักที่ชอบกินซึ่งมีมากกว่า 30 ชนิด ตัวอย่างเช่น พริก กะเพรา โหระพา ต้นหอม ผักชี ข่า ตะไคร้ มะกรูด ผักบุ้ง ผักกาดคะน้า ผักแพว และผักกินผล เช่น มะระ แตงกวา ฟักเขียว มะละกอ มะเขือเปราะ หลังเลิกงานช่วงเย็นหรือวันหยุดคนงานมาช่วยกันดูแล เมื่อได้ผลผลิตสามารถเก็บไปทำอาหารหรือแบ่งปันได้ ผักบนดาดฟ้าที่นี้จึงมีผลผลิตต่อเนื่อง และ

กลุ่มเคยประเมินมูลค่าผักที่เก็บมากินเป็นตัวเงินพบว่าตกเฉลี่ยเดือนละเกือบ 1,000 บาท ซึ่งสามารถลดรายจ่ายด้านอาหารไปได้มาก ที่สำคัญผักบนตลาดฟ้าได้มีบทบาทในการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับกลุ่มในทุกวิกฤตที่เกิดขึ้น

○ **สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีต่างๆ** กลุ่มคนงานสมานฉันท์ได้ประสานความร่วมมือภาคีต่างๆ เพื่อร่วมมือและขับเคลื่อนให้เกิด “โรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน” อย่างแท้จริงนอกเหนือจากปฏิบัติการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล การมีสวัสดิการที่ดีและง่าย การปรับรูปแบบการทำงานที่ทันสมัย การสร้างพื้นที่อาหารเพื่อลดค่าใช้จ่ายลง ซึ่งโรงงานสามารถจัดการกันเองได้ภายใน แต่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานเพื่อให้ได้รับการคุ้มครอง และมีระบบสวัสดิการที่ได้ได้รับการยอมรับในทางกฎหมาย และมีส่วนดีศรีอย่างเท่าเทียม จำเป็นที่ต้องร่วมมือและประสานกับภาคีต่างๆ เช่น มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ (Homenet Thailand) หรือการประสานร่วมมือกับโครงการสวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) เพื่อพัฒนาความรู้และทักษะการสร้างพื้นที่อาหารของโรงงาน รวมทั้งร่วมศึกษาวิจัยร่วมกับโครงการ “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร ที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม หรือ สกสว. เพื่อศึกษารูปแบบเกษตรในเมืองในมิติต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับการสร้างเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง รวมถึงการเกิดรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจของกลุ่มชุมชนเมืองที่อยู่บนฐานความรู้ และนวัตกรรมที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

ที่สำคัญในช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิด ตั้งแต่ปี 2563 เป็นต้นมา เป็นช่วงไม่มีงานเข้ามา สมาชิกต้องหางานภายนอกเป็นรายวันมาเสริมรายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว รวมถึงได้วางแผนการพึ่งตนเองด้านอาหารเพื่อลดรายจ่ายให้มากที่สุด การปลูกผักบนตลาดฟ้าจึงมีปริมาณมากขึ้น ในขณะเดียวกันได้รับการช่วยเหลือการแบ่งปันอาหารจากกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิต เพื่อให้มีอาหารดูแลคนงานที่ยังพักอยู่ในโรงงาน นอกจากนี้กลุ่มคนงานสมานฉันท์ได้สำรวจพื้นที่รอบๆ โรงงาน พบว่า มีคนตกงานและได้รับผลกระทบเรื่องรายได้เป็นจำนวนมาก จึงนำผลผลิตที่ได้มาแบ่งปันไปได้อีกราว 250 คน/สัปดาห์

ความหมายของการรวมกลุ่มของคนเล็กๆ กลุ่มนี้เป็นไปเพื่อขับเคลื่อนการสร้างโรงงานของคนงาน โดยคนงาน เพื่อคนงาน และเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่ชวนให้สังคมได้ตระหนักและยอมรับถึงความสำคัญของการใช้แรงงานอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมท่ามกลางความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

4.วันที่ 7 กันยายน 2564 เข้าถึง 779 คน แชนส์ 6 ครั้ง

ถึงแม้จะมีมาตรการผ่อนคลายในการป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโควิด-19 ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายนที่สามารถเปิดให้นั่งกินในร้านอาหารได้ 50% เปิดสนามกีฬา สวนสาธารณะ และระบบขนส่งสาธารณะเดินทางข้ามจังหวัดได้ แต่เป็นที่รู้กันว่าผลกระทบของการแพร่ระบาดของโควิด ทำให้เกิดการสูญเสียชีวิตคนใกล้ชิดที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว กิจกรรมห้างร้านบริษัทหลายแห่งต้องปิดหรือลดการจ้างงานลงทำให้หลายคนไม่มีงานทำ ที่เป็นแรงงานรับจ้างก็มีการจ้างงานลดลง หากเป็นเกษตรกรผลผลิตทางเกษตรไม่สามารถจำหน่ายได้จากมาตรการปิดตลาดหรือไม่ราคาผลผลิตตกต่ำอย่างมาก ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำให้การดำเนินชีวิตยากลำบากมากขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มคนเปราะบางในเมืองหลวงถึงแม้มีการปรับตัวแล้วก็ตาม จากวิกฤตที่เกิดขึ้นนี้ไม่ควรปล่อยให้สูญเปล่า แต่ควรเรียนรู้เพื่อวางแผนจัดการเตรียมพร้อมรับมือกับความไม่แน่นอนของวิกฤตที่อาจเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ประเด็นการเข้าถึงอาหารอย่างทั่วทุกคนกลายเป็นปัญหาหนึ่งในวิกฤตดังกล่าว จากตลาดสดที่ต้องปิดและรายได้ที่ลดลงจึงไม่สามารถหาซื้ออาหารเพื่อบริโภคได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่มีอาชีพรับจ้าง มีรายได้รายวัน ขณะเดียวกันช่วงสถานการณ์ดังกล่าวในหลายชุมชนที่ได้มีการรวมตัวกันเพื่อสร้างแหล่งอาหารโดยใช้พื้นที่ว่างหรือรกร้างมาปลูกผัก ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีช่องทางเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพได้ง่ายขึ้น จึงกล่าวได้ว่า แปลงปลูกผักในเมืองได้มีบทบาทสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับคนในชุมชนได้ทั้งในภาวะปกติและยามเกิดวิกฤต

การสร้างเศรษฐกิจอาหารของชุมชนในภาวะวิกฤต

ภายใต้การศึกษาวิจัยโครงการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง กรณีศึกษา : เกษตรในเมือง กรุงเทพมหานคร ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม หรือ สกสว. ได้ศึกษาแปลงเกษตรในเมือง 4 พื้นที่ คือ สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 แปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 กลุ่มคนงานสมานฉันทน์ และชุมชนภูมิใจ พบว่าแปลงเกษตรในเมืองได้เป็นพื้นที่อาหารสำคัญของกลุ่มและคนในชุมชนได้ดีทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤต

กรณีสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 เขตดอนเมือง ได้จัดสรรพื้นที่ว่างเนื้อที่ 400 ตารางเมตรบริเวณบ้านเช่าทำแปลงปลูกผัก เลี้ยงไก่ เพาะเห็ด ในช่วงวิกฤตโควิดแปลงผักได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งอาหารให้กับสมาชิกที่ปลูกผัก

จำนวน 13 ครัวเรือน และถูกแบ่งปันผลผลิตผักและไข่ไก่ให้คนอื่นๆ ในชุมชนอีก 30 คน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ที่สำคัญสมาชิกลดค่าใช้จ่ายการซื้อผักเพื่อบริโภคได้ถึงร้อยละ 50 ผักบางชนิดไม่ซื้อจากตลาดอีกเลย เช่น กะเพรา โหระพา ตะไคร้ กวางตุ้ง ชุนฉ่าย พริก มะนาว เห็ดนางฟ้า และสมาชิกมีไข่บริโภคประมาณ 15-20 ฟอง/ครัวเรือน/เดือน ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อไข่ไก่ 70-90 บาท/ครัวเรือน/เดือน จึงทำให้สมาชิกให้ความสำคัญของพื้นที่อาหารเพิ่มขึ้น จากเดิมที่การเพาะปลูกเน้นไปเพื่อการจำหน่ายก็เปลี่ยนมาเป็นการบริโภคอย่างเพียงพอในกลุ่ม และแบ่งปันคนในชุมชน

เช่นเดียวกับกรณีแปลงผักนักร้างน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 ขอใช้พื้นที่รกร้างของบริษัทในเนื้อที่ 800 ตารางเมตร สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารให้สมาชิกที่มาร่วมปลูกผักจำนวน 10 ครอบครัวประมาณร้อยละ 50 และถ้าเป็นเมนูอาหารที่มีผักเป็นหลัก เช่น ผักจิ้มน้ำพริก ผัดผัก สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารถึงร้อยละ 80 มีผักบางชนิดที่สมาชิกไม่ซื้อจากตลาดอีกเลย ได้แก่ มะเขือ พริก กะเพรา ชะอม เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุนิยมทานผักมากกว่าเนื้อสัตว์ ผลผลิตผักจากแปลงจึงช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารประมาณ 200 – 250 บาท/สัปดาห์ (เฉลี่ยวันละ 30 – 40 บาท) สมาชิกบางรายเก็บผักมัดเป็นกำไปขายในตลาดใกล้ชุมชนมีรายได้ 1,500 – 2,000 บาท/คน/เดือน เนื่องจากผลผลิตเพื่อการบริโภคและแบ่งปันในกลุ่มสมาชิก ใช้ผลผลิตในแปลงผักเพียงร้อยละ 40 เท่านั้น

สำหรับกลุ่มคนงานสมานฉันท์ ซึ่งเป็นกลุ่มคนงานรับตัดเย็บเสื้อผ้า ได้ใช้พื้นที่ดาดฟ้าบนอาคารที่เช่าเป็นโรงงานเพื่อปลูกผักโดยทำเป็นแปลงขนาดเล็กและใช้วัสดุเหลือใช้รวมทั้งกระถางในเนื้อที่ 24 ตารางเมตร ที่เลือกชนิดผักตามความต้องการบริโภคของกลุ่มคนงาน ถือเป็นรูปแบบการปลูกผักในพื้นที่จำกัดที่ดูแลจัดการร่วมกันของกลุ่มคนงาน โดยจะนัดเวลาเย็นหลังเลิกงานหรือวันหยุดมาดูแล เวลาทำอาหารก็สามารถเก็บผักจากแปลงไปทำได้เลย แปลงผักที่นี่มีผลผลิตต่อเนื่องและสามารถเก็บมาบริโภคหากคิดเป็นมูลค่าเฉลี่ยเดือนละกว่า 1,000 บาท ยิ่งหากเป็นช่วงการแพร่ระบาดของโควิด ปริมาณการปลูกผักบนดาดฟ้ามีจำนวนมากขึ้นเนื่องจากโรงงานมีงานที่ลดน้อยลงหรือไม่ มีเลย ดังนั้นการประหยัดค่าใช้จ่ายที่แทบจะไม่มีรายได้จึงจำเป็นสุด ผักบนดาดฟ้าพอที่จะนำมาประกอบอาหารที่ร่วมกับการรับบริจาคพืชผัก ข้าวสารและวัตถุดิบในการปรุงอาหารจากกลุ่มปันอาหาร ปันชีวิต

ชุมชนภูมิใจ เขตคลองสามวา เป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการไล่รื้อและมาสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ร่วมกัน จากสถานการณ์โควิดนอกจากทำให้การก่อสร้างชะงักงัน ที่สำคัญคือคนในชุมชนที่ส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย รับจ้างรายวัน พนักงานทำความสะอาดและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย การอพยพโยกย้ายเพื่อหาที่อยู่แห่งใหม่บางคนต้องลาออกจากงานเดิม ทำให้รายได้ติดลบบางรายได้แทบเป็นศูนย์ หลายครอบครัวดิ้นรนหางานทำแต่ยากเต็มที่และตกอยู่ในภาวะหามือกินมือ จากที่เคยหาเช้ากินค่ำ แต่แถมนำได้ใช้พื้นที่ที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ มาทำแปลงปลูกผักบางส่วนใช้พื้นที่ว่างรอบๆ บ้านชั่วคราว รวมทั้งที่ดินริมคลองที่ติดกับชุมชนปลูกผักพอที่จะเก็บมาทำอาหารในบางมื้อ แต่ด้วยชุมชนตั้งอยู่ใกล้กับหนองน้ำขนาดใหญ่ที่เรียกว่าบึงนายพลและมีลำคลองย่อยซึ่งเป็นแหล่งอาหารโปรตีนอย่างดี คนในชุมชนจึงหาอาหารธรรมชาติแล้วแบ่งปันมาทำกินกัน พอที่จะลดค่าใช้จ่ายลงไปได้ แต่อาหารไม่เพียงพอมากนักทั้งจากพื้นที่ชุมชนอยู่ระหว่างดำเนินก่อสร้างจึงไม่สามารถใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสร้างแหล่งอาหารได้อย่างเต็มที่ ผนวกกับความไม่มั่นคงทางอาชีพ ดังนั้น ช่วงโควิดชุมชนภูมิใจและโรงช่างต้องพึ่งพาอาหารจากการบริจาคภายนอกแต่นำวัตถุดิบนั้นมาทำอาหารจำหน่ายราคาถูกให้คนในชุมชน และนำรายได้สำหรับการซื้อวัตถุดิบทำอาหารต่อไป หากไม่ได้รับการบริจาค

กล่าวได้ว่าการใช้พื้นที่ว่างหรือรกร้างนำมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างแหล่งอาหารนั้น สามารถลดค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารและเป็นแหล่งอาหารหลักของชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่ที่มากกว่านั้นได้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ ลดความเครียดเป็นเสมือนพื้นที่สภาวะของชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุได้มาปลูกผัก ออกกำลังกาย รู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง จากที่ต้องอยู่บ้านเฉยๆ ให้ลูกหลานดูแล การมาปลูกผักทำให้สุขภาพแข็งแรง ได้พูดคุยกับเพื่อนบ้านไม่รู้สึกเหงา และการทำกิจกรรมด้วยกันยังสร้างความสัมพันธ์เกื้อกูลกับคนในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงระบาดของโควิด

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาาระบบเกษตรในเมืองจึงเป็นการสร้างพื้นที่อาหารสำหรับคนเมือง ทำให้เกิดการพึ่งตนเองด้านอาหาร ลดรายจ่ายค่าอาหารไปได้มากโดยเฉพาะผัก มูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจสำหรับการบริโภคและแบ่งปัน จึงเป็นเศรษฐกิจอาหารที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานที่สร้างโดยคนเมือง และมีบทบาทสำคัญในช่วงเกิดวิกฤตการแพร่ระบาดของโควิดที่มีข้อจำกัดการเข้าถึงอาหาร แต่ได้สร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือน กลุ่มและชุมชนอย่างแท้จริง รวมถึงเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินรกร้างว่างเปล่าอันเป็นแนวทางการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ในหลายกรณีเกิดการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) ทำให้คุณค่าของการเปลี่ยนพื้นที่รกร้างว่างเปล่าเป็นพื้นที่อาหารที่ชุมชนมีสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัยและมีความหลากหลาย เป็นการสร้างระบบนิเวศเมืองให้เกิดความสมดุลมากขึ้น และในกรณีสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 และแปลงผักนักร้องน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง 327 พื้นที่อาหารได้มีบทบาทในการแบ่งปันผลผลิตให้กับคนในชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเปราะบางและคนที่เข้าไม่ถึงอาหาร เป็นการช่วยเหลือแบ่งปันที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดในภาวะวิกฤตหรือการช่วยเหลือแบ่งปันกันในกลุ่มคนงานสมานฉันท์ และชุมชนภูมิใจ ชุมชนโรงซ่าง ถือเป็นการสร้างสังคมแห่งการแบ่งปันที่สร้างขึ้นในระดับกลุ่มเล็กๆ เป็นการสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่ต้องมียกระดับและสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งในการร่วมมือทางการเมืองและการกำหนดนโยบาย เพื่อสร้างเศรษฐกิจแห่งการแบ่งปันให้เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาคผนวก 2

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

รูปแบบและความรู้การทำเกษตรในเมือง เช่น เทคนิคการทำเกษตรในเมือง การออกแบบการใช้พื้นที่ การเตรียมปัจจัยการผลิตและการปรับปรุงดิน การวางแผนการปลูก การดูแลและเก็บเกี่ยวผลผลิตตลอดจนคุณค่าการทำเกษตรในเมืองในมิติต่างๆ ได้นำไปสู่การแลกเปลี่ยนภายในเครือข่ายสวนผักคนเมือง และชุมชนเมือง เพื่อให้เกิดการกระจายรูปแบบการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงความมั่นคงทางอาหารและการสร้างเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ของคนเมือง ตัวอย่างเช่น

○ เครือข่ายสลัม 4 ภาค นำชาวบ้านในชุมชนศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนความรู้การทำเกษตรในเมือง ในวันที่ 13 มีนาคม 2564 ณ สวนผักคนเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

○ ชุมชนภูมิใจและโรงซ่าง ศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ บทเรียน และเสริมศักยภาพการทำเกษตรในเมือง ในวันที่ 9 เมษายน 2564 ณ สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7

○ จัดกระบวนการเรียนรู้การทำเกษตรในเมือง การออกแบบผังแปลง การปรับปรุงดิน การเลือกพืชผักที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ฯลฯ ให้กับชุมชนทองกิตติ เขตบางชั้น ภายใต้ความร่วมมือกับเครือข่ายสลัม 4 ภาคและโครงการวิจัยฯ วันที่ 3 กรกฎาคม 2564 ณ ชุมชนทองกิตติ

ภาคผนวก 3

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผน และผลที่ได้รับ

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
1. เพื่อศึกษารูปแบบเกษตรในเมืองในมิติต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับการสร้างเศรษฐกิจฐานรากของคนเมือง	1) ประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาและทีมวิจัยระดับภาคเพื่อร่วมกำหนดและให้ข้อคิดเห็นกับแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย และทบทวนและศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งของโครงการสวนผักคนเมือง บทความทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในเมือง และแนวคิดทางเศรษฐกิจ รูปธรรมการสร้างเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น	ได้ยกระดับในการอธิบายการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจฐานราก แนวคิดด้านเศรษฐกิจที่มีมิติหลากหลาย ครอบคลุมการผลิตและการพึ่งตนเองด้านอาหาร การกระจายอาหาร การตีมูลค่าเศรษฐกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงมูลค่าเศรษฐกิจในการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกัน	ข้อมูลจากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรม ได้ถูกนำมาสังเคราะห์รูปแบบการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มเป้าหมายวิจัยที่เชื่อมโยงกับแนวคิดประสบการณ์และมูลค่าทางเศรษฐกิจในด้านต่างๆ	- มีรูปแบบและความรู้การทำเกษตรในเมืองที่นำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อความมั่นคงทางอาหาร การสร้างเศรษฐกิจสีเขียว การลดคาร์บอน และเกิดนวัตกรรมด้านต่างๆ ของการทำเกษตรในเมือง นำไปสู่การขยายผลและพัฒนาการทำเกษตรในเมือง - ข้อค้นพบที่เป็นปัจจัยเงื่อนไขและบริบทของชุมชนที่มีความแตกต่างในแต่ละบริบทพื้นที่ เช่นความพร้อมของสมาชิก สภาพพื้นที่ ศักยภาพและความรู้ของสมาชิก ในการทำเกษตรในเมือง
	2) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานกลุ่มเป้าหมาย 4 พื้นที่ โดยจัดประชุมทีมวิจัยและกลุ่มเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจงานวิจัยและออกแบบสอบถามการเก็บข้อมูลและวางแผนปฏิบัติการงานวิจัย รวมถึงประสานภาคีเครือข่ายที่	ข้อมูลความเป็นมาที่ตั้งสภาพพื้นที่ จำนวนประชากร ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม บริบทที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมาย แรงจูงใจ และ บทเรียน ประสบการณ์บทเรียนการทำ	สามารถยกระดับและพัฒนาศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายผ่านบทเรียนประสบการณ์ ในการพัฒนาการทำเกษตรในเมืองที่ผนวกการวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจด้านต่างๆ ของชุมชน	

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
	เกี่ยวข้อง เช่น โครงการสวนผักคนเมือง เครือข่ายสลัม 4 ภาค มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ	เกษตรในเมืองในกลุ่มเป้าหมาย 4 พื้นที่		
2. เพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบการแบ่งปันที่ดินกับการทำเกษตรในเมือง	<p>1)ศึกษาและทบทวนเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการแบ่งปันที่ดิน การใช้ที่ดินรกร้างว่างเปล่า การจัดการผังชุมชน</p> <p>2)สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายถึงการใช้ที่ดิน และระบบความสัมพันธ์ของกลุ่ม</p>	<p>-แนวคิดการใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะต่างๆจากประสบการณ์ทั้งในและต่างประเทศ</p> <p>-รูปแบบการใช้ที่ดินในการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มเป้าหมายงานวิจัยที่มีความแตกต่างตามบริบทพื้นที่ใน 4 ลักษณะ คือ</p> <p>○ ที่ดินของบริษัทเอกชน(บริษัทไทยคาแนตตะ) ที่ทิ้งรกร้างเนื้อที่ 300 ตร.ว. โดยแบ่งแปลงให้สมาชิกดูแลกันเองและบริษัทไม่มีการทำสัญญาใดๆ ในการใช้ประโยชน์ที่ดิน</p> <p>กรณีแปลงผักนักรวจน้อยเคหะชุมชนทุ่งสองห้อง</p>	<p>กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยตระหนักและเห็นความสำคัญในการพัฒนารูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินภายใต้การประสานความร่วมมือกับภาคีหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันทำข้อตกลงระหว่างเจ้าของที่ดินและสมาชิก เช่น แปลงผักนักรวจน้อยเคหะชุมชนประสานกับเจ้าของที่ดิน (บริษัทไทยคาแนตตะ) และสำนักงานเขตหลักสี่ สวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7 ประสานกับเจ้าของที่ดินในการใช้ประโยชน์ที่ดินและประสานกับสำนักงานเขตดอนเมือง และโครงการสวนผักคนเมืองเพื่อยกระดับเป็นต้นแบบการทำเกษตรในเมือง หรือชุมชนภูมิใจและชุมชนโรงช้างมีการจัดสรรและวางแผนที่ดินสวนกลางเพื่อ</p>	<p>-รูปแบบการแบ่งปันและใช้ประโยชน์ที่ดินในหลายลักษณะภายใต้ข้อตกลงเจ้าของที่ดิน หน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง และข้อตกลงร่วมของกลุ่มสมาชิก ที่สอดคล้องและเหมาะสมอันเป็นตัวอย่างให้กับพื้นที่อื่นๆ</p> <p>-เกิดการขยายและแบ่งปันการใช้ประโยชน์ที่ดินรกร้างว่างเปล่า ที่ดินที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรในเมืองเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ชุมชน</p>

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
		<p>○ ที่ดินของโรงงานซึ่งจัดตั้งโดยกลุ่มคนงาน ลักษณะที่ตั้งเป็นอาคารตึกแถว คนงานใช้คาดฟ้าและพื้นที่ว่างของอาคารปลูกผักใส่กระถางและยกแปลงบนคาดฟ้า กรณีกลุ่มคนงานสมานฉันท บองบอน</p> <p>○ ที่ดินของสมาชิกในกลุ่ม กรณีสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 ซึ่งเป็นที่ดินเช่าบ้านและมีพื้นที่รกร้างแบ่งมาทำสวนผักในเนื้อที่ 400 ตร.ว. เจ้าของที่ดินและบ้านเช่าไม่ได้คิดค่าใช้จ่ายจากการใช้ประโยชน์ที่ดินและอนุญาตให้ทำประโยชน์</p> <p>ที่ดินของครัวเรือนและส่วนกลางของชุมชน กรณีชุมชนภูมิใจและโรงช้าง มีการใช้ที่ดินว่าง</p>	<p>ใช้ประโยชน์ร่วมกันกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เครือข่ายสลัม 4 ภาค เป็นต้น ทั้งนี้กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยได้มีแผนความร่วมมือกับภาคีต่างๆ ต่อไป</p>	

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
		<p>บริเวณหน้าบ้านปลูกผักใส่กระถาง หรือใช้พื้นที่ว่างที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์มาปลูกผัก แต่สำหรับชุมชนภูมิใจที่กำลังก่อสร้างที่อยู่อาศัยได้ใช้พื้นที่ว่างมาทำแปลงปลูกผัก แต่หากมีการก่อสร้างก็ต้องย้ายแปลง และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินรกร้างริมลำรางมะขามเทศในการปลูกผัก</p>		
<p>3. เพื่อวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการทำเกษตรในเมือง</p>	<p>1) ศึกษาและออกแบบกรอบการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจ ร่วมกับทีมวิจัย ที่ปรึกษาโครงการและทีมวิจัยระดับภาค เพื่อสร้างความชัดเจนและหาข้อตกลงในกรอบการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจและปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>กรอบข้อมูลการวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจที่มีมิติหลากหลายมากกว่าการมองเชิงรายได้ของการทำเกษตรในเมืองใน 4 พื้นที่เป้าหมาย</p>	<p>แนวการพัฒนาบูรณาการและความรู้เพื่อยกระดับการทำเกษตรในเมืองโดยคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ เช่น การจัดสรรใช้วัสดุในชุมชนทั้งเศษพืชผัก เศษอาหาร อินทรีย์วัตถุต่างๆ ให้เกิดการหมุนเวียน และใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า การลดต้นทุนในการผลิต ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ลดการจัดการและดูแลที่ดิน</p>	<p>คุณค่าของการทำเกษตรในเมืองทั้งในแง่เศรษฐกิจที่เป็นทางตรง เช่น การลดต้นทุนด้านอาหาร การขายหรือกระจายผลผลิตแล้วนำมาสร้างสวัสดิการให้ชุมชน และทางอ้อม เช่น การลดต้นทุนด้านสุขภาพกายและใจ การเป็นพื้นที่อาหารลดความเสี่ยงในวิกฤตต่างๆ เช่น น้ำท่วม และการระบาดของโควิด 19 และมูลค่าทางเศรษฐกิจเศรษฐกิจสีเขียวที่สร้างความ</p>

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
				<p>สมดุลสิ่งแวดล้อม การลดก๊าซที่ติด การดูดซับคาร์บอนในอากาศ และการเก็บคาร์บอนในดิน</p>
<p>4. เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจของกลุ่มชุมชนบนฐานการทำเกษตรในเมือง</p>	<p>1)สร้างกระบวนการเรียนรู้กับกลุ่มเป้าหมายเพื่อพัฒนาการทำเกษตรในเมืองกับการสร้างเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมายทั้งในระดับครัวเรือนและกลุ่ม โดยประสานภาคีเครือข่าย โครงการสวนผักคนเมือง</p> <p>2)ศึกษารูปแบบการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มเป้าหมาย และติดตามหนุนเสริมการปฏิบัติการผ่านการสัมภาษณ์ เยี่ยมแปลงและจัดเวทีแลกเปลี่ยน</p>	<p>กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยมีแผนและปฏิบัติการเพื่อยกระดับและพัฒนาระบบการทำเกษตรในเมือง ที่เชื่อมโยงและคำนึงถึงบริบทของพื้นที่</p> <p>-รูปแบบการทำเกษตรในเมืองที่สอดคล้องกับสภาพกายภาพหรือที่ตั้งที่มีลักษณะหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายใน 4 พื้นที่ ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ การพัฒนารูปแบบเกษตรในเมืองของกลุ่มที่เผชิญปัญหาน้ำท่วม ในกลุ่มสวนผักคนเมือง ชุมชนบูรพา 7 	<p>-กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยได้เรียนรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนารูปแบบเทคนิคการทำเกษตรในเมืองที่สอดคล้องกับสภาพและสถานการณ์พื้นที่ ที่ก่อให้เกิดนวัตกรรมการทำเกษตรในเมือง</p> <p>เกิดนวัตกรรมในการทำเกษตรในเมืองบนความหลากหลายทางชีวภาพทั้งการวางแผนแปลง เทคนิคการเกษตรที่หลากหลายซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มผลผลิตและสร้างความมั่นคงทางอาหาร การหมุนเวียนทรัพยากรในแปลงและในครัวเรือน เกิดองค์ความรู้ในเชิงนิเวศเกษตรกรรมในเมือง นวัตกรรมที่แก้ปัญหา น้ำท่วมและศักยภาพของดิน</p>	<p>-ชุดความรู้ในการพัฒนารูปแบบและเทคนิคการทำเกษตรในเมือง การออกแบบการใช้พื้นที่ การสำรวจและวิเคราะห์สภาพพื้นที่ การเตรียมปัจจัยการผลิตและการปรับปรุงดิน การวางแผนการปลูก การดูแลและเก็บเกี่ยวผลผลิต</p> <p>-ข้อค้นพบที่เชื่อมโยงวิถีชีวิตและสถานการณ์ปัญหาความเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเปลี่ยนแปลงของเมือง รวมถึงวิกฤตที่แต่ละกลุ่มต้องเผชิญ โดยเฉพาะวิกฤตโควิด 19 ที่เกิดขึ้น เกษตรในเมืองได้แสดงบทบาทในฐานะเป็นพื้นที่อาหารให้กับชุมชนและกลุ่มคนเปราะบาง</p>

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
		<ul style="list-style-type: none"> ○ การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหารและเป็นแหล่งรายได้ให้สมาชิกโดยเน้นการพัฒนาความรู้การปรับปรุงดินและการพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิต ในกลุ่มแปลงผักนักร้องน้อย ชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 327 ○ การใช้พื้นที่บนดาดฟ้าและพื้นที่ว่างด้านหน้าและหลังโรงงาน ในกลุ่มคนงานสมานฉันท์ บางบอน <p>การใช้พื้นที่ว่างในช่วงก่อสร้างมาปลูกผักเน้นการปลูกในภาชนะ ของกลุ่มชุมชนภูมิใจและโรงช้าง</p>	<p>และการปรับปรุงดินเพื่อทำเกษตรในเมือง</p>	<p>ช่วยสร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร</p> <p>-การพัฒนารูปแบบของระบบเกษตรในเมืองนำไปสู่การสร้างความรู้ในการพัฒนาเมืองที่มีพื้นที่อาหารสำหรับคนเมือง และเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเศรษฐกิจสีเขียวที่มีเป้าหมายทางเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการสร้างวัฒนธรรมแห่งการแบ่งปันของคนเมืองเพิ่มมากขึ้น</p> <p>-มูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการหมุนเวียนปัจจัยการผลิตเศษอินทรีย์วัตถุและเศษอาหารในชุมชนซึ่งสามารถลดค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะของกรุงเทพฯ ได้ รวมถึงการลดการจ่ายภาษีที่ดินจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสร้างแหล่งอาหารและสร้างพื้นที่สีเขียวให้เมือง</p>
	<p>3)ศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มเป้าหมายเพื่อเข้าใจสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ และประเมินสถานะของ</p>	<p>-การพัฒนากระบวนเกษตรในเมืองเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมยกระดับไปสู่การสร้างนิเวศเกษตรกรรม</p>	<p>กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยได้ตระหนักและเห็นความสำคัญการทำเกษตรในเมืองในมิติมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งเพื่อการ</p>	<p>พื้นที่สีเขียวให้เมือง</p>

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
	<p>การทำเกษตรในเมืองในทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องและเหมาะสม โดยประเมินตั้งแต่กระบวนการผลิตจนถึงผลผลิตที่ได้ การจัดการผลผลิตทั้งการบริโภค แบ่งปันและขาย รวมถึงประเมินความคุ้มค่าการใช้ที่ดินรกร้างที่ดินส่วนร่วม</p>	<p>ในเมืองทำให้มีผลผลิตผักได้ตลอดปีในกลุ่มสวนผักคนเมืองชุมชนบูรพา 7</p> <ul style="list-style-type: none"> -เกษตรในเมืองสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดย ชุมชนบูรพา 7 จำนวน 12,000 บาท แปลงผักนักรววงน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง จำนวน 8,500 บาท และกลุ่มคนงานสมานฉันท์จำนวน 1,000 บาทต่อเดือน -ลดรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนร้อยละ 50 ในชุมชนบูรพา 7 และแปลงผักนักรววงน้อย เคหะชุมชนทุ่งสองห้อง จากการซื้อผักและไข่ไก่ หรือผักบางชนิดไม่ต้องซื้อจากตลาดอื่เลย ในขณะที่ชุมชนทุ่งสองห้องลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารที่มีเมนูผักได้ร้อยละ 80 	<p>บริโภค แบ่งปันและจำหน่าย ที่สามารถลดรายจ่ายค่าอาหาร การมีรายได้จากการจำหน่ายพืชผักและไข่ไก่ รวมถึงมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการหมุนเวียนปัจจัยการผลิตในแปลงเพื่อทำปุ๋ยหมัก</p>	

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
		<p>-เกษตรกรในเมืองสร้างมูลมีรายได้จากการจำหน่ายผัก ครัวชุมชนบุรพา 7 มีรายได้เสริม 2,000 บาท/เดือน และชุมชนทุ่งสองห้องมีรายได้ 1,500-2,000 บาท/เดือน</p> <p>-มีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการหมุนเวียนปัจจัยการผลิต โดยการนำเศษหญ้า ใบไม้ เศษอาหารในครัวเรือนมาทำปุ๋ยหมัก ซึ่งลดค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะของกรุงเทพฯ ได้ เช่น ชุมชนบุรพา 7 ลดการจัดการขยะได้ 1,900 บาท/ปี ชุมชนทุ่งสองห้องลดได้ 3,870 บาท/ปี</p> <p>-ช่วยลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ในชุมชนบุรพา 7 จำนวน 1,634 ตันคาร์บอน/ปี และชุมชนทุ่งสองห้อง 3,328.2 ตันคาร์บอน/ปี</p>		

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
		<p>-ลดการจ่ายภาษีที่ดินจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสร้างแหล่งอาหาร โดยชุมชนบูรพา 7 ลดได้ 6,000 บาท/ปี และชุมชนทุ่งสองห้อง ลดได้ 34,500 บาท/ปี</p> <p>-สถานะเศรษฐกิจสำหรับกลุ่มคนงานสมานฉันท์อยู่ในภาวะติดลบต้องกู้เงินมาใช้จ่าย แต่ความอยู่รอดของสมาชิกมีหลายปัจจัยคือ</p> <p>○ เศรษฐกิจโดยรวมมาจาก 4 ส่วน คือ เศรษฐกิจรายได้จากโรงงาน เศรษฐกิจอาหารที่มาจากการทำเกษตรในเมือง และจากชนบท และเศรษฐกิจสวัสดิการ พบว่า การทำเกษตรในเมืองมีผลผลิตอย่างต่อเนื่องสำหรับการ</p>		

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
		<p>บริโภคและแบ่งปัน คิดเป็นมูลค่า 1,000 บาท/เดือน</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ สร้างสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือสมาชิกกลุ่ม เช่น พัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อปลดหนี้ของสมาชิก -ชุมชนภูมิใจและโรงช้างอยู่ในภาวะเศรษฐกิจติดลบจากการถูกไล่รื้อและย้ายชุมชนใหม่ และได้มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในวิกฤตที่เกิดขึ้น โดยความร่วมมือจากเครือข่ายสลัม 4 ภาค มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย โดย ○ สร้างเศรษฐกิจเพื่อวิถีชีวิตที่มั่นคงโดยการสร้างที่อยู่อาศัยแห่งแบ่ง และมีการจัดสรรที่ดินส่วนกลางเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต โดยการสร้างแหล่งกระจาย 		

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
		<p>อาหาร เป็นพื้นที่สร้างอาหาร ฯลฯ</p> <p>สร้างเศรษฐกิจอาหาร โดยการพึ่งพาแหล่งอาหารธรรมชาติในชุมชน และการเพาะปลูกในพื้นที่รกร้าง</p>		
	<p>4) จัดเวทีสรุปบทเรียนการปฏิบัติการสร้างเศรษฐกิจในระดับชุมชนของกลุ่มเป้าหมาย 4 พื้นที่ร่วมกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการสวนผักคนเมือง เครือข่ายสลัม 4 ภาค มูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ</p>	<p>ชุมชนเป้าหมายได้ทบทวนสรุปบทเรียนและร่วมสังเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยต่อการทำเกษตรในเมืองที่มีบทบาทสร้างความมั่นคงทางอาหาร การใช้ประโยชน์และแบ่งปันที่ดิน การคำนึงถึงมูลค่าทางเศรษฐกิจในมิติต่างๆ</p> <p>-ชุมชนเป้าหมายได้วิเคราะห์ปัจจัยเอื้อและโอกาส รวมทั้งข้อจำกัดเพื่อนำไปสู่การวางแผนดำเนินกิจกรรมของกลุ่มในการยกระดับและพัฒนาการทำเกษตรในเมือง</p>	<p>นำประสบการณ์เป็นบทเรียนเพื่อยกระดับความรู้และพัฒนาศักยภาพการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงวิถีชีวิตในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ ระบบนิเวศเกษตรในเมือง การตั้งรับกับสถานการณ์วิกฤตต่างๆ</p>	

วัตถุประสงค์	activities	output	outcome	impact
5.เพื่อขยายผลรูปธรรมของระบบเศรษฐกิจใหม่จากการทำเกษตรในเมือง	<p>1) ประมวลข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลการสร้างเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมายกับการทำเกษตรในเมือง</p> <p>2) เผยแพร่ข้อมูลงานวิจัยผ่านสื่อต่างๆ เช่น บทความ วิดีทัศน์ฯลฯ และเวทีแลกเปลี่ยนเพื่อขยายผลการทำเกษตรในเมือง</p>	<p>มีข้อมูลความรู้ในมิติต่างๆ ที่เกิดจากงานวิจัยผ่านการสังเคราะห์ที่สามารถนำมาพัฒนากระดับและสร้างความเชื่อมั่นในการทำเกษตรในเมืองของกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น</p>	<p>ชุดความรู้การทำเกษตรในเมืองที่ผ่านงานศึกษาวิจัยและสังเคราะห์ถูกนำมารวบรวมเผยแพร่เพื่อให้เกิดการขยายผลการทำเกษตรในเมือง</p>	<p>รูปธรรมการทำเกษตรในเมืองจากงานวิจัยสามารถนำไปขับเคลื่อนงานพัฒนาในเมือง การขยายผลการทำเกษตรในเมืองที่กว้างขวางและครอบคลุมคนที่หลากหลายมากขึ้น รวมถึงการยกระดับการทำเกษตรในเมืองไปสู่เมืองที่ยั่งยืน</p>

